

ERFGOEDBEHEERSPLAN

6 monumenten binnen het Park van Tervuren

INHOUD

IDENTIFICATIE

Figuur 1: Overzicht zes monumenten binnen het Park van Tervuren (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking **SumResearch**)

1. Identificatie en grafische afbakening

1.1 Aanleiding en doelstelling beheersplan

De gemeente Tervuren bezit een rijk patrimonium aan waardevolle monumenten. De laatste jaren zijn er voor een aantal van deze monumenten verschillende visies uitgewerkt. De gemeente wil nu tot een coherente visie komen en deze vervatten in een erfgoedbeheersplan voor 6 monumenten die zich binnen het grotere geheel van het monument 'Park van Tervuren' situeren. Het gaat om:

1. De parkmuur en -poorten
2. De Koninklijke Moestuin
3. De kazerne Panquin
4. Het Hertogelijk Paleis
5. De Sint-Hubertuskapel
6. De Warandepoort en de School van Tervurendreef

Het 'Park van Tervuren' vormt de omvattende bescherming van meerdere monumenten. Onderhavig beheersplan heeft als doel om de visie op het beheer van het erfgoed af te stemmen op de verschillende projecten en ontwikkelingen die op de agenda staan. De gemeente Tervuren wil hiermee voorkomen dat er wildgroei van visies ontstaat die niet langer rekening houden met het overkoepelend geheel.

Op basis van onderhavig beheersplan worden de visies geïntegreerd binnen één kader dat in de toekomst de basis zal zijn om aanpassingen, nieuwe ontwikkelingen, etc. aan af te toetsen. Het beheersplan gaat met andere woorden uit van een behoud van het erfgoed, maar laat evenzeer ruimte vrij voor mogelijke herbestemmingen. Het aanwezige erfgoed wordt immers aanzien als levend erfgoed, de situering in het centrum van Tervuren zorgt voor een historische context waar vandaag comfortabel geleefd en beleefd kan worden. Onderhavig beheersplan stemt het beheer af op maat van het behoud en de herbestemming van het erfgoed.

Het erfgoedbeheersplan is opgebouwd volgens het stramien dat is vastgelegd binnen het Onroerenderfgoedbesluit, art. 8.1.4. In het eerste hoofdstuk wordt het onroerend erfgoed geïdentificeerd. Het tweede hoofdstuk omvat de historische nota waarbij we focussen op de essentie. De volledige geschiedenis van Tervuren zou ons te ver leiden en buiten de scope van dit beheersplan gaan. Hoofdstuk drie bevat de inventarisatie van de erfgoedelementen en geeft de actuele toestand van het erfgoed weer. Op basis van deze inventarisatie komen we tot een erfgoedwaardering in hoofdstuk vier. Hoofdstuk vijf en zes vormen het zwaartepunt van het beheersplan met respectievelijk de beheersvisie en een overzicht

- Parkmuur
- Parkpoorten
- Koninklijke Moestuin
- Kazerne Panquin
- Hertogelijk Paleis
- Sint-Hubertuskapel
- Warandepoort
- School van Tervurendreef

van de beheersmaatregelen. Hoofdstuk zeven gaat vervolgens dieper in op de opvolging en evaluatie van deze maatregelen.

1.2 Opdrachtgever

De opmaak van het Erfgoedbeheersplan 'zes monumenten binnen het Park van Tervuren' werd gestart vanuit een initiatief vanwege:

Gemeentebestuur Tervuren
Markt 7
3080 Tervuren

1.3 Identificatie en afbakening

Het beheersplan wordt opgemaakt voor zes beschermde monumenten die deel uitmaken van het monument en cultuurhistorisch landschap beschermde Park van Tervuren. Het Park ook wel 'De Warande' genoemd situeert zich ten oosten van de dorpskern van Tervuren en vormt een toegangspoort tot het nabijgelegen Zoniënwoud. Het Park heeft een rijke geschiedenis en belangrijke cultuurhistorische waarde.

De cluster van zes monumenten sluit sterk aan bij de dorpskern van Tervuren. Het vormt een scharnierpunt tussen de bebouwde kern enerzijds en de groene oase van het Park anderzijds. De contour van het beheersplan volgt de contour van het beschermingsbesluit (M.B. 05/06/2009), maar focust in het bijzonder op de zes monumenten.

1.4 Beschermingsbesluiten

Het Park van Tervuren heeft een grotendeels dubbele bescherming. Enkel de site Panquin is enkelvoudig als monument beschermd. Het 'Park van Tervuren' is beschermd als monument bij ministerieel wijzigingsbesluit van 05.06.2009. Het 'Park van Tervuren en omgeving' is als cultuurhistorisch landschap beschermd bij ministerieel wijzigingsbesluit van 10.06.2010. Het park was reeds sinds 1978 beschermd als landschap, de afbakening van de bescherming werd later gewijzigd door middel van het voornoemde wijzigingsbesluit. Hieronder een overzicht van alle geldende besluiten:

- Ministerieel wijzigingsbesluit, bescherming als monument id 11274 dd. 05.06.2009
- Ministerieel wijzigingsbesluit, bescherming als landschap id 11077 dd. 10.06.2010

Voorafgaande besluiten aan deze ministeriële besluiten op niveau van het monument:

- Ministerieel wijzigingsbesluit, bescherming als monument id 11273 dd. 07.05.2009, deze bescherming is niet meer geldig
- Ministerieel besluit, bescherming als monument id 4306 dd. 14.07.2004

En op vlak van landschap:

- Ministerieel wijzigingsbesluit, bescherming als landschap id 11076 dd. 05.06.2009
- Koninklijk besluit, bescherming als landschap id 1161 dd. 16.02.1978

De Warande (id 300554) is vastgesteld als bouwkundig geheel. Binnen het geheel zijn het Hoefijzer (id 300088), de Poorten van de Warande (id 300093) en de Sint-Hubertuskapel (id 42769) vastgesteld als bouwkundig relict. Ook het Poortgebouw Hof Ter Munck (id 216436), de Loods (id 300099) en de Watermolen van Gordaal (id 42795) zijn bouwkundig relict. De 'Burcht Hertogen van Brabant' (id 301793) is vastgesteld als archeologische zone in de inventaris archeologisch erfgoed.

In de directe omgeving zijn volgende dorpsgezichten terug te vinden:

- Pastorie Sint-Jansparochie: pastorietaan (13.04.1981; id 1610)
- Kasteeldomein de Robiano: omgeving met bermen van Wolvenweg (08.06.1995; id 2898)
- Woning Langendonck met naastliggende woningen (23.07.1989; id 2348)

Binnen het Park van Tervuren zijn volgende beschermde archeologische zones opgenomen in de Centrale Archeologische Inventaris:

- Sint-Hubertuskapel, CAI locatie 3236
- Kasteel van de Hertogen van Brabant, CAI locatie 3239
- Hof ter Munck, CAI locatie 3242
- Goordalmolen / Hertogelijke watermolen, CAI locatie 3240

Daarbuiten kan uiteraard nog archeologisch erfgoed aanwezig zijn.

De respectievelijke besluiten zijn hierna opgenomen.

Ministerieel wijzigingsbesluit beschermd monument
id 11274 dd. 05.06.2009

DE VICEMINISTER-PRESIDENT VAN DE VLAAMSE REGERING EN VLAAMSE MINISTER VAN
FINANCIËN EN BEGROTING EN RUIMTELIJKE ORDENING,

Gelet op de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, gewijzigd bij de bijzondere wet van 8 augustus 1988, inzonderheid artikel 6, §1, I, 7;

Gelet op het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten, gewijzigd bij de decreten van 18 december 1992, 22 februari 1995, 22 december 1995, 8 december 1998, 18 mei 1999, 7 december 2001, 21 november 2003, 30 april 2004, 10 maart 2006 en 27 maart 2008;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 17 november 1993 tot bepaling van de algemene voorschriften inzake instandhouding en onderhoud van monumenten en stads- en dorpsgezichten, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse Regering van 23 juni 2006;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 27 juli 2004 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse Regering van 15 oktober 2004, 23 december 2005, 19 mei 2006, 30 juni 2006, 1 september 2006, 15 juni 2007, 28 juni 2007, 10 oktober 2007, 14 november 2007, 5 september 2008, 22 september 2008, 6 januari 2009 en 30 januari 2009;

Gelet op het ministerieel besluit van 14 juli 2004 houdende bescherming als monument, stads- of dorpsgezicht (van het park van Tervuren);

Overwegende dat deze percelen volgens het gewestplan Leuven, goedgekeurd bij koninklijk besluit van 7 april 1977, gelegen zijn in een zone voor openbaar nut en gemeenschapsvoorzieningen, en dat ze gedeeltekijk deel uitmaken van de procedure voor herziening van het Bijzonder Plan van Aanleg 'Centrum', goedgekeurd bij koninklijk besluit van 26 november 1954 en gewijzigd bij ministerieel besluit van 22 juli 1982, 9 maart 1998 en 19 april 2006;

Overwegende dat de "School Van Tervurenlaan" en de zichtas van de Vlonderse Hoek naar het park binnen de bescherming blijft, waardoor het zicht op het Park van Tervuren behouden blijft;

Overwegende dat de ensemblewaarde van dit unieke historische, architectuurhistorische en cultuurhistorische geheel niet verloren gaat omdat de monumentale compositie van parkaanleg, gebouwen en open ruimte in voldoende mate behouden blijft;

Overwegende dat de intrinsieke erfgoedwaarde van de percelen, gekend ten kadaster Tervuren, 1^e afdeling, sectie E, perceelnummer 8L, en Tervuren, 2^e afdeling, sectie D, perceelnummer 82L, op dit moment reeds geschaad is door de aanleg van een parkeerterrein, waardoor een opheffing van de bescherming te verdedigen valt;

Overwegende dat de intrinsieke erfgoedwaarde van de percelen, gekend ten kadaster Tervuren, 2^e afdeling, sectie D, perceelnummer 56A, 72B en 73A geschaad is door in het verleden uitgevoerde graafwerkzaamheden en reliëfaanpassingen, waardoor hier ook een beperkte opheffing van de bescherming overwogen kan worden mits deze gepaard gaat met een revalorisatie van de resterende zone van de moestuin, en mits de bestaande ommuring van de vroegere koninklijke moestuin behouden blijft;

Overwegende dat de voormalige koninklijke moestuin, met onbegrip van de hoger genoemde percelen, een zone aan de rand van het Park van Tervuren vormt, en dat ook na de gedeeltelijke opheffing van de bescherming het behoud van de ruimtelijk-visuele samenhang met de globale parksite verzekerd moet blijven;

Gelet op het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, gegeven op 6 december 2006,

BESLUIT :

Artikel 1. Artikel 1 van het ministerieel besluit van 14 juli 2004 houdende bescherming als monument, stads- of dorpsgezicht (van het Park van Tervuren) wordt vervangen door wat volgt:

"Wordt beschermd, overeenkomstig de bepalingen van het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten, gewijzigd bij de decreten van 18 december 1992, 22 februari 1995, 22 december 1995, 8 december 1998, 18 mei 1999, 7 december 2001 en 21 november 2003:

Wegens de historische waarde:

- als monument:

Het park van Tervuren, gelegen te

Tervuren (Tervuren), Ackermansdreef ; Baddreef ; Badweg ; Blekerijdreef ; Duisburgsedreef ; Fazantenweg ; Grote Vaartdreef ; Kapucijnenpoortdreef ; Kastanjedreef ; Keizerinndreef ; Kleine Vaartdreef ; Lattepoortdreef ; Leuvensedreef ; Olmdreef ; Potdreef ; Rijkunstsdreef ; Spaans-Huisdreef ; Torendreef ; Van Coudenbergdreef ; Watermolendreef ; Wilde- Zwijnen-weg ; Zaveldreef ; Kasteelstraat ; Klarastraat ; Leuvensesteenweg ; Markt ; Duisburgsesteenweg ; Hertenbergstraat ; Tervurenlaan ; Molenberglaan ; Museumlaan ; Paleizenlaan ; Pater Dupierreuxlaan ; Victor Van Espenlaan ; Waalse baan ; Warande ; Zittekestraat ;

bekend ten kadaster:

Tervuren, 1e afdeling, sectie C, perceelnummers 55B, 57A/2, 62D, 62E, 63, 63/2A;
Tervuren, 1e afdeling, sectie E, perceelnummers 1/02A, 1/02G, 1/02H, 1C, 1D, 10D, 12D, 16, 17A, 17B, 18, 19, 2C, 20, 21, 22A, 22B, 23A, 23B, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 3, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 4E, 40, 41C, 41D, 42, 43, 44, 45, 46, 46/2, 47A, 48, 49M, 50B, 51B, 52A, 53A, 53B, 54A, 54B, 55A, 55B, 56A, 56B, 56C, 56D, 56E, 57A, 58A, 58B, 58C, 58D, 59A, 59B,

59C, 6E, 60A, 61A, 61B, 61C, 61D, 62A, 63C, 64C, 65/2A, 65B, 66A, 67A, 68/2A, 68A, 69/2A, 69A, 69B, 7B, 7C, 70A, 71A, 72A, 72B, 73B, 8K(DEEL);
Tervuren, 2e afdeling, sectie D, perceelnummers 56A, 72B, 73A(DEEL), 84A, 85C, 86D, 86E, 88D, 95F, 97E;
Tervuren, 4e afdeling, sectie C, perceelnummers 319D, 365B, 367D, 367E, 370D, 372B, 373, 374A, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384A, 386, 387, 388B, 393B, 394B, 396B, 399/2, 399C, 400C, 401C, 402B, 402C.*

Art. 2. De opheffing van de bescherming ter hoogte van de percelen, gekend ten kadaster Tervuren, 2^e afdeling, sectie D, perceelnummer 56A, 72B en 73A, beperkt zich tot de zone langs de Leuvensesteenweg, te beginnen vanaf de Broekstraat. Hierbij geldt dezelfde bouwlijn als de bebouwing aan de kruising van de Leuvensesteenweg en de Broekstraat. Deze zone loopt tot aan de Vlonderse Hoek, met een diepte van 35m. Deze opheffing geldt niet voor de ommuring op de grens van de hoger vermelde percelen 56A en 72B met de Leuvensesteenweg.

Art. 3. De aangepaste afbakening wordt grafisch weergegeven op het plan als bijlage bij dit besluit.

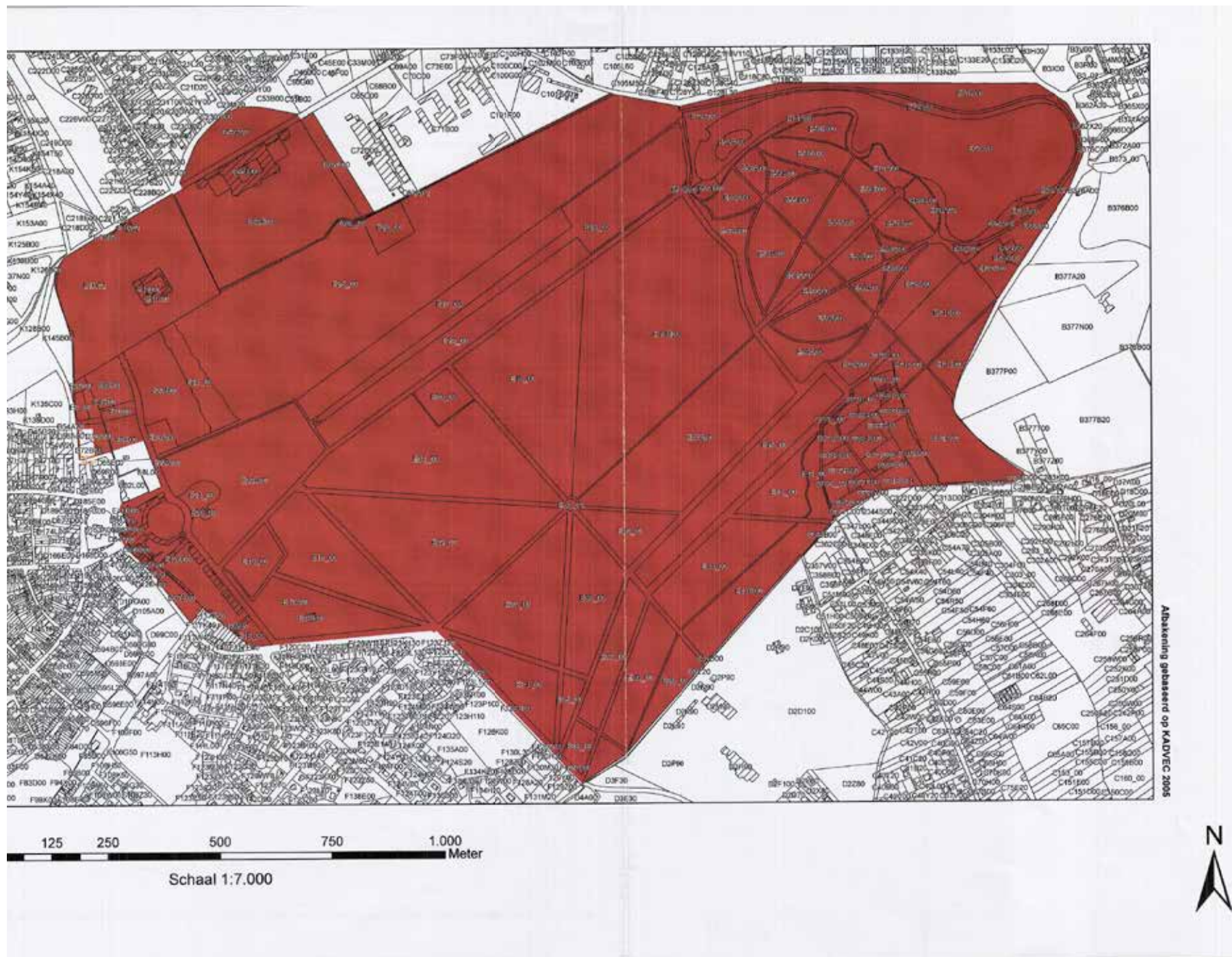
Brussel, 05 JUNI 2009

Viceminister-president van de Vlaamse Regering en
Vlaamse minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening,

Dirk VAN MECHELEN

Grafisch plan Ministerieel wijzigingsbesluit beschermd monument
id 11274 dd. 05.06.2009

Vlaams Ministerie van Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed Departement RWO – Agentschap RO-Vlaanderen Onroerend Erfgoed	
Ministerieel besluit tot wijziging van het ministerieel besluit van 14 juli 2004 houdende bescherming als monument, stads of dorpsgezicht (van het park van Tervuren)	
Provincie : Vlaams-Brabant Gemeente : Tervuren, 1 ^{ste} - 2 ^{de} – 4 ^{de} afdeling Dossier nr. : DB002184	Plan nr. : 1 Ref. : PG
Omschrijving : Bescherming als monument van het Park van Tervuren	
Monument 	Sectie : (zie plan) Schaal : (zie plan)
Mij bekend om gevoegd te worden bij het besluit van heden: Brussel, 05 juni 2009 Viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening Dirk VAN MECHELEN	

Ministerieel wijzigingsbesluit beschermd monument, niet meer geldig
id 11273 dd. 07.05.2009

Vlaamse overheid

**Ministerieel besluit tot wijziging
van het ministerieel besluit van 14 juli 2004 houdende bescherming als
monument, stads- of dorpsgezicht (van het park van Tervuren)**

DE VICEMINISTER-PRESIDENT VAN DE VLAAMSE REGERING EN VLAAMS MINISTER VAN
FINANCIËN EN BEGROTING EN RUIMTELIJKE ORDENING,

Gelet op de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming
der instellingen, gewijzigd bij de bijzondere wet van 8
augustus 1988, inzonderheid artikel 6, §1, I, 7;

Gelet op het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van
monumenten, stads- en dorpsgezichten, gewijzigd bij de decreten
van 18 december 1992, 22 februari 1995, 22 december 1995, 8
december 1998, 18 mei 1999, 7 december 2001, 21 november 2003,
30 april 2004, 10 maart 2006 en 27 maart 2009;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 17 november
1993 tot bepaling van de algemene voorschriften inzake
instandhouding en onderhoud van monumenten en stads- en
dorpsgezichten, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse Regering
van 23 juni 2006;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 27 juli 2004
tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse
Regering, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse Regering van 15
oktober 2004, 23 december 2005, 19 mei 2006, 30 juni 2006, 1
september 2006, 15 juni 2007, 28 juni 2007, 10 oktober 2007,
14 november 2007, 5 september 2008, 22 september 2008, 6
januari 2009 en 30 januari 2009;

Gelet op het ministerieel besluit van 14 juli 2004 houdende
bescherming als monument, stads- of dorpsgezicht (van het park
van Tervuren);

Overwegende dat de intrinsieke erfgoedwaarden van de percelen,
gekend ten kadaster Tervuren, 1^e afdeling, sectie E,
perceelnummer 8L, en Tervuren, 2^e afdeling, sectie D,
perceelnummer 82L, op dit moment reeds geschaad is door de
aanleg van een parkeerterrein;

Overwegende dat deze percelen deel uitmaken van het Bijzonder
Plan van Aanleg 'Centrum', goedgekeurd bij koninklijk besluit
van 26 november 1954 en gewijzigd bij ministerieel besluit van
22 juli 1982, 9 maart 1998 en 19 april 2006, waarbij deze
percelen gelegen zijn in een zone bestemd voor openbaar nut
(respectievelijk zone voor parkeerterrein en zone voor
politiecommissariaat, gemeentelijk administratief centrum en
andere openbare diensten);

Overwegende dat deze specifieke zonering de bedoeling heeft om
het zicht op het Park van Tervuren en de bijhorende
groenstructuren te vrijwaren;

Gelet op het advies van de Koninklijke Commissie voor
Monumenten en Landschappen, gegeven op 6 december 2006,

BESLUIT :

Artikel 1. Artikel 1 van het ministerieel besluit van 14 juli 2004 houdende
bescherming als monument, stads- of dorpsgezicht (van het Park van
Tervuren) wordt vervangen door wat volgt:

*Wordt beschermd, overeenkomstig de bepalingen van het decreet van 3 maart
1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten, gewijzigd
bij de decreten van 18 december 1992, 22 februari 1995, 22 december 1995, 8
december 1998, 18 mei 1999, 7 december 2001 en 21 november 2003;

Wegens de historische waarde:

- als monument:

Het park van Tervuren, gelegen te

Tervuren (Tervuren), Ackermansdreef ; Baddreef ; Badweg ; Blekerijdreef ;
Duisburgsdreef ; Fazantenweg ; Grote Vaartdreef ; Kapucijnenvoortdreef ;
Kastanjedreef ; Keizerinndreef ; Kleine Vaartdreef ; Lattepoortdreef ;
Leuvensdreef ; Olmendreef ; Potdreef ; Rijkunstredreef ; Spaans-Huisdreef ;
Torendreef ; Van Coudenbergdreef ; Watermolendreef ; Wilde- Zwijnen-weg ;
Zaveldreef ; Kasteelstraat ; Klarastraat ; Leuvensesteenweg ; Markt ;
Duisburgsesteenweg ; Hertenbergstraat ; Tervurenlaan ; Molenberglaan ;
Museumlaan ; Paleizenlaan ; Pater Dupierreuxlaan ; Victor Van Espenlaan ;
Waalse baan ; Warande ; Zittekestraat ;

bekend ten kadaster:

Tervuren, 1^e afdeling, sectie C, perceelnummers 55B, 57A/2, 62D, 62E, 63,
63/2A;

Tervuren, 1^e afdeling, sectie E, perceelnummers 1/02A, 1/02G, 1/02H, 1C,
1D, 10D, 12D, 16, 17A, 17B, 18, 19, 2C, 20, 21, 22A, 22B, 23A, 23B, 24, 25,
26, 27, 28, 29, 3, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 4E, 40, 41C,
41D, 42, 43, 44, 45, 46, 46/2, 47A, 48, 49M, 50B, 51B, 52A, 53A, 53B, 54A,
54B, 55A, 55B, 56A, 56B, 56C, 56D, 56E, 57A, 58A, 58B, 58C, 58D, 59A, 59B,
59C, 6E, 60A, 61A, 61B, 61C, 61D, 62A, 63C, 64C, 65/2A, 65B, 66A, 67A,
68/2A, 68A, 69/2A, 69A, 69B, 7B, 7C, 70A, 71A, 72A, 72B, 73B, 8K(DEEL);

Tervuren, 2^e afdeling, sectie D, perceelnummers 56A, 72B, 73A(DEEL), 84A,
85C, 86D, 86E, 88D, 95F, 97E;

Tervuren, 4^e afdeling, sectie C, perceelnummers 319D, 365B, 367D, 367E,
370D, 372B, 373, 374A, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384A, 386, 387, 388B,
393B, 394B, 396B, 399/2, 399C, 400C, 401C, 402B, 402C.*

Art. 2. De aangepaste afbakening wordt grafisch weergegeven op het plan als
bijlage bij dit besluit.

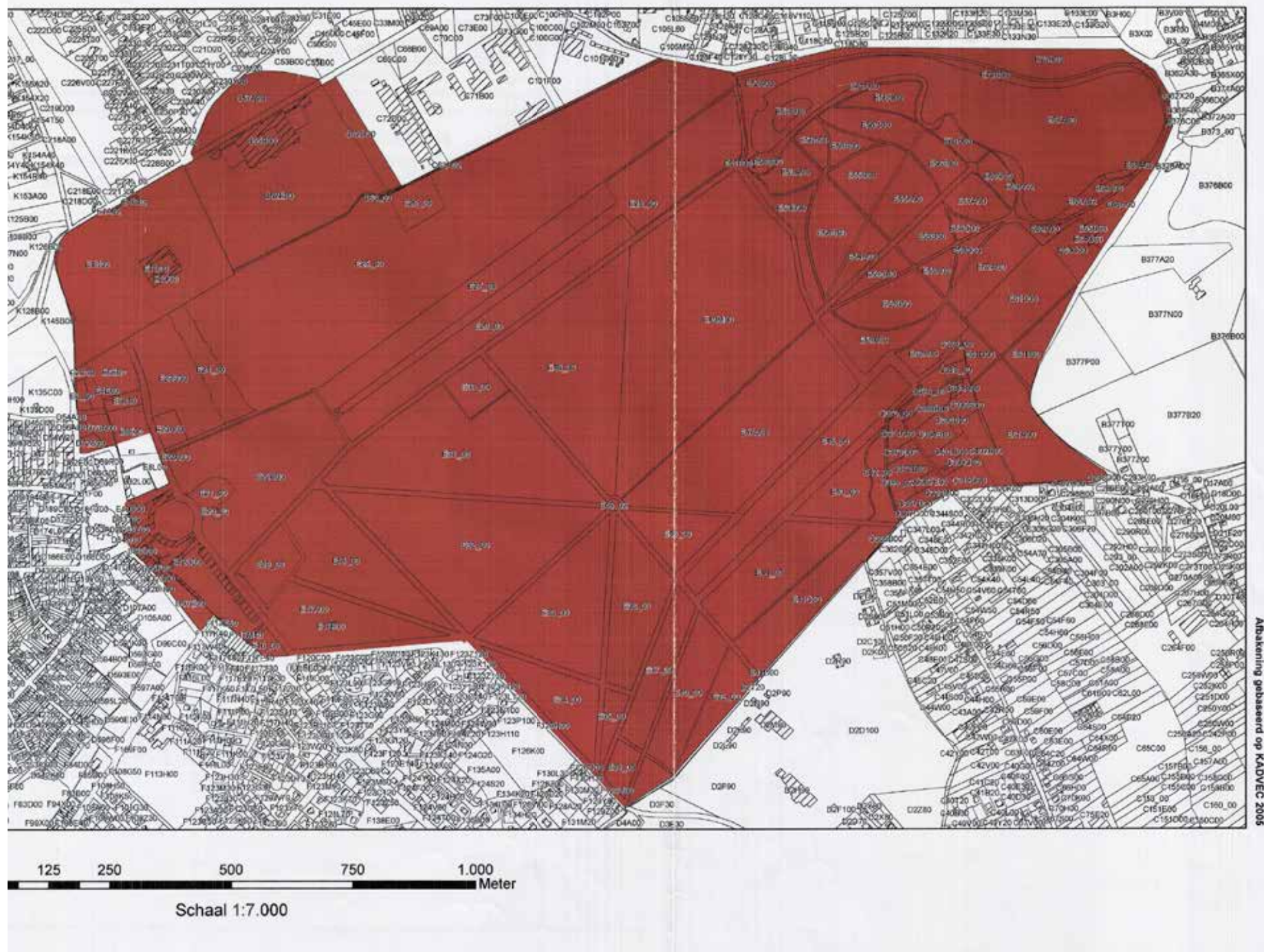
Brussel, 07 MEI 2009

Viceminister-president van de Vlaamse Regering en
Vlaamse minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening,

Dirk VAN MECHELEN

Grafisch plan Ministerieel wijzigingsbesluit beschermd monument, niet meer geldig
id 11273 dd. 07.05.2009

Vlaams Ministerie van Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed Departement RWO – Agentschap RO-Vlaanderen Onroerend Erfgoed	
Ministerieel besluit tot wijziging van het ministerieel besluit van 14 juli 2004 houdende bescherming als monument, stads of dorpsgezicht (van het park van Tervuren)	
Provincie : Vlaams-Brabant	Plan nr. : 1
Gemeente : Tervuren, 1 ^{ste} - 2 ^{de} – 4 ^{de} afdeling	Ref. : PG
Dossier nr. : DB002184	
Omschrijving : Bescherming als monument van het Park van Tervuren	
Monument 	Sectie : (zie plan) Schaal : (zie plan)
Mij bekend om gevoegd te worden bij het besluit van heden: Brussel, 07 mei 2009 Viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening Dirk VAN MECHELEN	

Ministerieel besluit beschermd monument
id 4306 dd. 14.07.2004

14/7/04

**MINISTERIEEL BESLUIT HOUDENDE
BESCHERMING ALS MONUMENT, STADS- OF DORPSGEZICHT**

**DE VLAAMSE MINISTER VAN BINNENLANDSE AANGELEGENHEDEN,
CULTUUR, JEUGD EN AMBTENARENZAKEN,**

Gelet op de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, gewijzigd bij bijzondere wet van 8 augustus 1988, inzonderheid artikel 6, § 1, I, 7 ;

Gelet op het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten, gewijzigd bij de decreten van 18 december 1992, 22 februari 1995, 22 december 1995, 8 december 1998, 18 mei 1999, 7 december 2001 en 21 november 2003;

Gelet op het besluit van de Vlaamse regering van 10 juni 2003 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse regering, gewijzigd bij de besluiten van de Vlaamse regering van 29 augustus 2003, 24 oktober 2003 en 18 februari 2004;

Gelet op het ministerieel besluit van 04 december 2003 houdende ontwerp van lijst van voor bescherming vatbare monumenten, stads- en dorpsgezichten;

Gelet op het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen van 01 april 2004,

BESLUIT :

Artikel 1. Wordt beschermd, overeenkomstig de bepalingen van het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten, gewijzigd bij de decreten van 18 december 1992, 22 februari 1995, 22 december 1995, 8 december 1998, 18 mei 1999, 7 december 2001 en 21 november 2003:

Wegens de historische waarde:

- als monument:

Het park van Tervuren, gelegen te

Tervuren (Tervuren), Ackermansdreef ; Baddreef ; Badweg ; Blekerijdreef ; Duisburgsedreef ; Fazantenweg ; Grote Vaartdreef ; Kapucijnenpoortdreef ; Kastanjedreef ; Keizerinndreef ; Kleine Vaartdreef ; Lattepoortdreef ; Leuvensedreef ; Olmdreef ; Potdreef ; Rijkunstdreef ; Spaans-Huisdreef ; Torendreef ; Van Coudenbergdreef ; Watermolendreef ; Wilde- Zwijnenweg ; Zaveldreef ; Kasteelstraat ; Klarastraat ; Leuvensesteenweg ; Markt ; Duisburgsesteen-

weg; Hertenbergstraat; Tervurenlaan; Molenberglaan; Museumlaan; Paleizenlaan; Pater Dupierreuxlaan; Victor Van Espenlaan; Waalse baan; Warande; Zittekstraat; bekend ten kadaster:

Tervuren, 1e afdeling, sectie C, perceelnummers 55B, 57A/2, 62D, 62E, 63, 63/2A;
Tervuren, 1e afdeling, sectie E, perceelnummers 1/02A, 1/02G, 1/02H, 1C, 1D, 10D, 12D, 16, 17A, 17B, 18, 19, 2C, 20, 21, 22A, 22B, 23A, 23B, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 3, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 4E, 40, 41C, 41D, 42, 43, 44, 45, 46, 46/2, 47A, 48, 49M, 50B, 51B, 52A, 53A, 53B, 54A, 54B, 55A, 55B, 56A, 56B, 56C, 56D, 56E, 57A, 58A, 58B, 58C, 58D, 59A, 59B, 59C, 6E, 60A, 61A, 61B, 61C, 61D, 62A, 63C, 64C, 65/2A, 65B, 66A, 67A, 68/2A, 68A, 69/2A, 69A, 69B, 7B, 7C, 70A, 71A, 72A, 72B, 73B, 8K, 8L;
Tervuren, 2e afdeling, sectie D, perceelnummers 56A, 72B, 73A, 82L, 84A, 85C, 86D, 86E, 88D, 95F, 97E;
Tervuren, 4e afdeling, sectie C, perceelnummers 319D, 365B, 367D, 367E, 370D, 372B, 373, 374A, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384A, 386, 387, 388B, 393B, 394B, 396B, 399/2, 399C, 400C, 401C, 402B, 402C.

Art. 2. Het algemeen belang dat de bescherming verantwoordt, wordt door het uitzonderlijke karakter van volgende intrinsieke waarde gemotiveerd:

Historische waarde: de oorsprong van het 207 ha grote, openbare park van Tervuren met zijn internationaal gerenommeerd Koninklijk Museum voor Midden-Afrika grijpt terug tot ca. 1200 toen de Brabantse hertog Hendrik I halverwege Brussel en Leuven, op de noordoostelijke rand van het Zoniënwoud een burcht liet optrekken, strategisch ingeplant op een landtong gevormd door de samenloop van Voer en Maelbeek. Begin 15de eeuw uitgegroeid tot een prestigieus jachtslot met omheinde warande werd deze vorstelijke residentie, afhankelijk van heersende noden en smaak, achtereenvolgens uitgebreid en omgevormd tot prestigieus buitenverblijf van de aartshertogen (1599-1633), luisterrijke zomerresidentie van Karel van Lotharingen (1740-1780) en italianiserend jachtpaviljoen van Willem-Frederik van Oranje (1817-1830). Sinds de in 1781 door Jozef II gedecreteerde sloping van de kasteelgebouwen en de brand van het jachtpaviljoen in 1879 nog enkel gekend door de bijzonder rijke iconografie, getuigen geïsoleerde, over het domein verspreide relikten nog steeds van een eeuwenlange vorstelijke aanwezigheid en/of van een verfijnde hofarchitectuur: de deels opgegraven fundamentsresten van de middeleeuwse kasteelsite met ondermeer donjon en grote gotische zaal; de vroeg-barokke hofkapel of Sint-Hubertuskapel (1616-1617) in bak- en natuursteen, geconcipteerd als een volledig vrijstaand volume op kruisvormige plattegrond naar ontwerp van hofarchitect Wenceslas Cobergher (1561-1634); de karakteristieke, kilometerslange bakstenen ommuring van de Warande met de barokke Leuvensepoort (1627) van Cobergher, de classicistische Bospoort (vermoedelijk eind 18de e.), de driedelige, neoclassicistische Warandepoort (1897) opgericht in het kader van de Wereldtentoonstelling ter plaatse van de vroegere "casteelpoort" en met daarnaast de torenvormige uitsprong, verwijzend naar de 18de - eeuwse windmolen die de waterpomp voor de fontein moest activeren; het hoefijzervormig, classicistisch stallen- en bediendencomplex (ca. 1750) door hofarchitect Jean-André Anneessens (1687-1754) uitgewerkt als een majestueuze inkompartij met staatsplein, met erop aansluitend de uit dezelfde periode daterende en stilistische verwante orangerievleugel; de 8 meter diepe ijskelder (1817) samen met het beeld "Claudius Civilis" van Lodewijk Van Geel (1787-1852) de enige verwijzing naar het verdwenen jachtpaviljoen (1817-1823). Huidige fysionomie, omvang en functie zijn grotendeels het resultaat van de prestigepolitiek en brede visie van Leopold II (1865-1909) die door samensmelting van staatsbezit en persoonlijke eigendommen, de zgn. Koninklijke Schenking, specifieke (bouw)projecten en talloze persoonlijke interventies het voortbestaan van dit oud hertogelijk domein voor de toe-

komst veilig stelde. Twee monumentale creaties vormen hiervan opmerkelijke getuigen: het Koloniënpaleis, een neoclassicistisch Louis XVI-paviljoen met blokvormige inkompartij langs de Leuvensesteenweg, gebouwd voor de koloniale afdeling van de Wereldtentoonstelling van 1897, naar een voorontwerp van de Franse architect A.-Ph. Aldrophe (1834-1895), met lichte aanpassingen uitgevoerd door Ernest Acker (1852-1912) en eerste Kongomuseum; en tenslotte het huidige Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, een impressionerend, eveneens neoclassicistisch complex met hoofdvolume en dienstpaviljoenen geïnspireerd op het "Petit Palais" te Parijs, naar ontwerp van de Franse architect Charles Girault (1815-1933). Met zijn vorstelijke allure en proporties en zijn unieke groene kader wordt het park van Tervuren terecht beschouwd als één van de belangrijkste realisaties van Leopold II.

Historische waarde en meer bepaald de cultuurhistorische waarde: op het vlak van tuinkunst unieke, historisch sterk gelaagde, monumentale parksite uitgebouwd op de noordoostelijke rand van het Zoniënwoud in de waterrijke zone ter hoogte van samenloop van Voer en Maelbeek. Geënt op de 17de-eeuwse, ommuurde warande van de aartshertogen met drevenpatroon en Borgvijver, in de 18de-eeuw verrijkt met de typerende "Zevenster" en de Kanaalvijver als langgerekte oostwestelijke zichtas en verbinding tussen Borgvijver en Molenvijver is de huidige monumentale compositie de resultante van twee, op het einde van de 19de eeuw, onder impuls van Leopold II gerealiseerde ingrepen: de door de Brusselse architect Edouard Keilig (1827-1895) aangelegde Vossevijver (1885-1886) die met zijn wijde bocht en boommassieven als oostelijke begrenzing een biezonder geslaagde ingreep vormt en daarnaast de Franse tuin (ca. 1897) "à la Le Nôtre" van de Franse landschapsarchitect Elie Lainé met zijn indrukwekkende zichtassen, geometrische vijvers, trappartijen en beelden waaronder "Après le Combat" van Vicomte du Passage, "Virginus en Virginia" van Elise Bloch, "Zéphir en Psyche" van Ruxthiel en "Claudius Civilis" van Lodewijk van Geel als meest opmerkelijke.

Art. 3. Met het oog op de bescherming zijn van toepassing:

De beschikkingen van het besluit van de Vlaamse regering van 17 november 1993 tot bepaling van de algemene voorschriften inzake instandhouding en onderhoud van monumenten en stads- en dorpsgezichten (Belgisch Staatsblad 10 maart 1994).

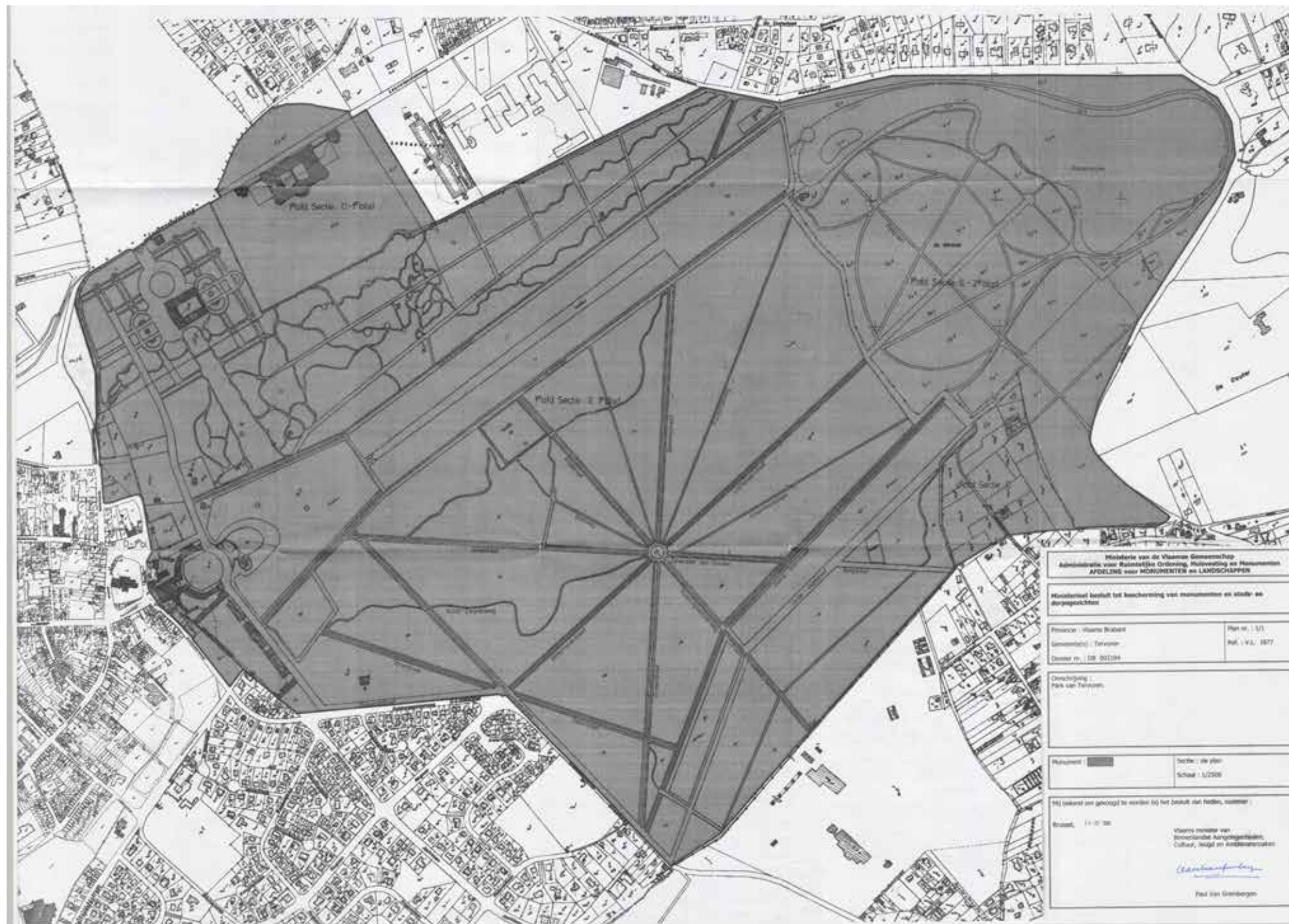
Brussel, 14-07-2004

Vlaams minister van Binnenlandse Aangelegenheden,
Cultuur, Jeugd en Ambtenarenzaken,

Claudio van Grembergen

Paul VAN GREMBERGEN

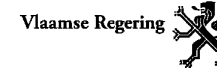
Grafisch plan Ministerieel besluit beschermd monument
id 4306 dd. 14.07.2004

Ministerieel wijzigingsbesluit cultuurhistorisch landschap
id 11077 dd. 10.06.2010

wijzigd 1161

10 JUNI 2010

Ministerieel besluit tot definitieve wijziging van het koninklijk besluit van 16 februari 1978 houdende rangschikking als landschap van het Park met omgeving te TERVUREN (Duisburg/Tervuren)

DE VLAAMSE MINISTER VAN BESTUURSZAKEN, BINNENLANDS BESTUUR,
INBURGERING, TOERISME EN VLAAMSE RAND,

Gelet op de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, gewijzigd bij de bijzondere wet van 8 augustus 1988, inzonderheid artikel 6, §1, I, 7;

Gelet op het decreet van 16 april 1996 betreffende de landschapszorg, gewijzigd bij decreet van 18 mei 1999, 8 december 2000, 21 december 2001, 19 juli 2002, 13 februari 2004, 10 maart 2006, 16 juni 2006 en 27 maart 2009;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 13 juli 2009 tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse Regering, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse Regering van 24 juli 2009;

Gelet op het koninklijk besluit van 16 februari 1978 houdende rangschikking als landschap van het Park met omgeving te Tervuren;

Gelet op het ministerieel besluit van 05 juni 2009 tot voorlopige wijziging van het koninklijk besluit van 16 februari 1978 houdende rangschikking als landschap van het Park met omgeving te Tervuren;

Gelet op de behandeling van de uitgebrachte adviezen en ingediende bezwaren door het agentschap Ruimte en Erfgoed, afdeling Vlaams-Brabant op datum van 11 februari 2010, zoals voorgelegd aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen;

Gelet op het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen van 18 februari 2010;

Overwegende dat deze percelen volgens het gewestplan Leuven, goedgekeurd bij koninklijk besluit van 7 april 1977, gelegen zijn in een zone voor openbaar nut en gemeenschapsvoorzieningen, en dat ze gedeeltelijk deel uitmaken van de procedure voor herziening van het Bijzonder Plan van Aanleg 'Centrum', goedgekeurd bij koninklijk besluit

./.

van 26 november 1954 en gewijzigd bij ministerieel besluit van 22 juli 1982, 9 maart 1998 en 19 april 2006;

Overwegende dat de "School Van Tervurenlaan" en de zichtas van de Vlondere Hoek naar het park binnen de bescherming blijft, waardoor het zicht op het Park van Tervuren behouden blijft;

Overwegende dat de ensemblewaarde van dit unieke historische, architectuurhistorische en cultuurhistorische geheel niet verloren gaat omdat de monumentale compositie van parkaanleg, gebouwen en open ruimte in voldoende mate behouden blijft;

Overwegende dat de intrinsieke erfgoedwaarde van de percelen, gekend ten kadaster Tervuren, 1^e afdeling, sectie E, perceelnummer 8L, en Tervuren, 2^e afdeling, sectie D, perceelnummer 82L, op dit moment reeds geschaad is door de aanleg van een parkeerterrein, waardoor een opheffing van de bescherming te verdedigen valt;

Overwegende dat de intrinsieke erfgoedwaarde van de percelen, gekend ten kadaster Tervuren, 2^e afdeling, sectie D, perceelnummer 56A, 72B en 73A geschaad is door in het verleden uitgevoerde graafwerkzaamheden en reliëfaanpassingen, waardoor hier ook een beperkte opheffing van de bescherming overwogen kan worden mits deze gepaard gaat met een revalorisatie van de resterende zone van de moestuin, en mits de bestaande ommuring van de vroegere koninklijke moestuin behouden blijft;

Overwegende dat de voormalige koninklijke moestuin, met onbegrip van de hoger genoemde percelen, een zone aan de rand van het Park van Tervuren vormt, en dat ook na de gedeeltelijke opheffing van de bescherming het behoud van de ruimtelijk-visuele samenhang met de globale parksite verzekerd moet blijven,

BESLUIT :

Artikel 1. Artikel 1 van het koninklijk besluit van 16 februari 1978 houdende rangschikking van het Park met omgeving te Tervuren wordt vervangen door wat volgt:

"- Als landschap wordt gerangschikt, overeenkomstig de bepalingen van het artikel 6 der wet van 7 augustus 1931, het Park met omgeving, te Tervuren, bekend ten kadaster:

- Tervuren, 1^e afdeling, sectie C, perceelnummers 55B, 57A², 62D, 62E, 63, 63/2A, 65C, 71B(DEEL), 72D(DEEL);
- Tervuren, 1^e afdeling, sectie E, perceelnummers 1/2A, 1C, 1D, 1/2G, 1/2H, 2C, 3, 4E, 6E, 7B, 7C, 8K(DEEL), 16, 17A, 17B, 18, 19, 20, 21, 22A, 22B, 23A, 23B, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40,

41C, 41D, 42, 43, 44, 45, 46, 46/2, 47A, 48, 49M, 50B, 51B, 52A, 53A, 53B, 54A, 54B, 55A, 55B, 56A, 56B, 56C, 56D, 56E, 57A, 58A, 58B, 58C, 58D, 59A, 59B, 59C, 60A, 61A, 61B, 61C, 61D, 62A, 63C, 64C, 65A, 65B, 66A, 67A, 68/2A, 68A, 69/2A, 69A, 69B, 70A, 71A, 72A, 72B, 73B en Z.NR.;

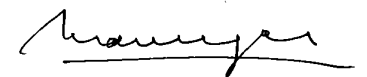
- Tervuren, 2^e afdeling, sectie D, de perceelsnummers 56A(DEEL), 72B(DEEL) en 73A(DEEL);
- Tervuren, 4^e afdeling, sectie C, de perceelnummers: 319D, 365B(DEEL), 367D, 367E, 370D, 372B, 373, 374A, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384A, 386, 387, 388B, 393B, 394B, 396B, 399/2, 399C, 400C, 401C, 402B, 402C(DEEL) en Z.NR.;
- Tervuren, 4^e afdeling, sectie D, perceelnummer 2T².

Art. 2. De opheffing van de bescherming ter hoogte van de percelen, gekend ten kadaster Tervuren, 2^e afdeling, sectie D, perceelnummer 56A, 72B en 73A, beperkt zich tot de zone langs de Leuvensesteenweg, te beginnen vanaf de Broekstraat. Hierbij geldt dezelfde bouwlijn als de bebouwing aan de kruising van de Leuvensesteenweg en de Broekstraat. Deze zone loopt tot aan de Vlondere Hoek, met een diepte van 35m. Deze opheffing geldt niet voor de ommuring op de grens van de hoger vermelde percelen 56A en 72B met de Leuvensesteenweg.

Art. 3. De aangepaste afbakening wordt grafisch weergegeven op het plan als bijlage bij dit besluit.

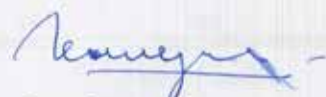
Brussel, 10 -06- 2010

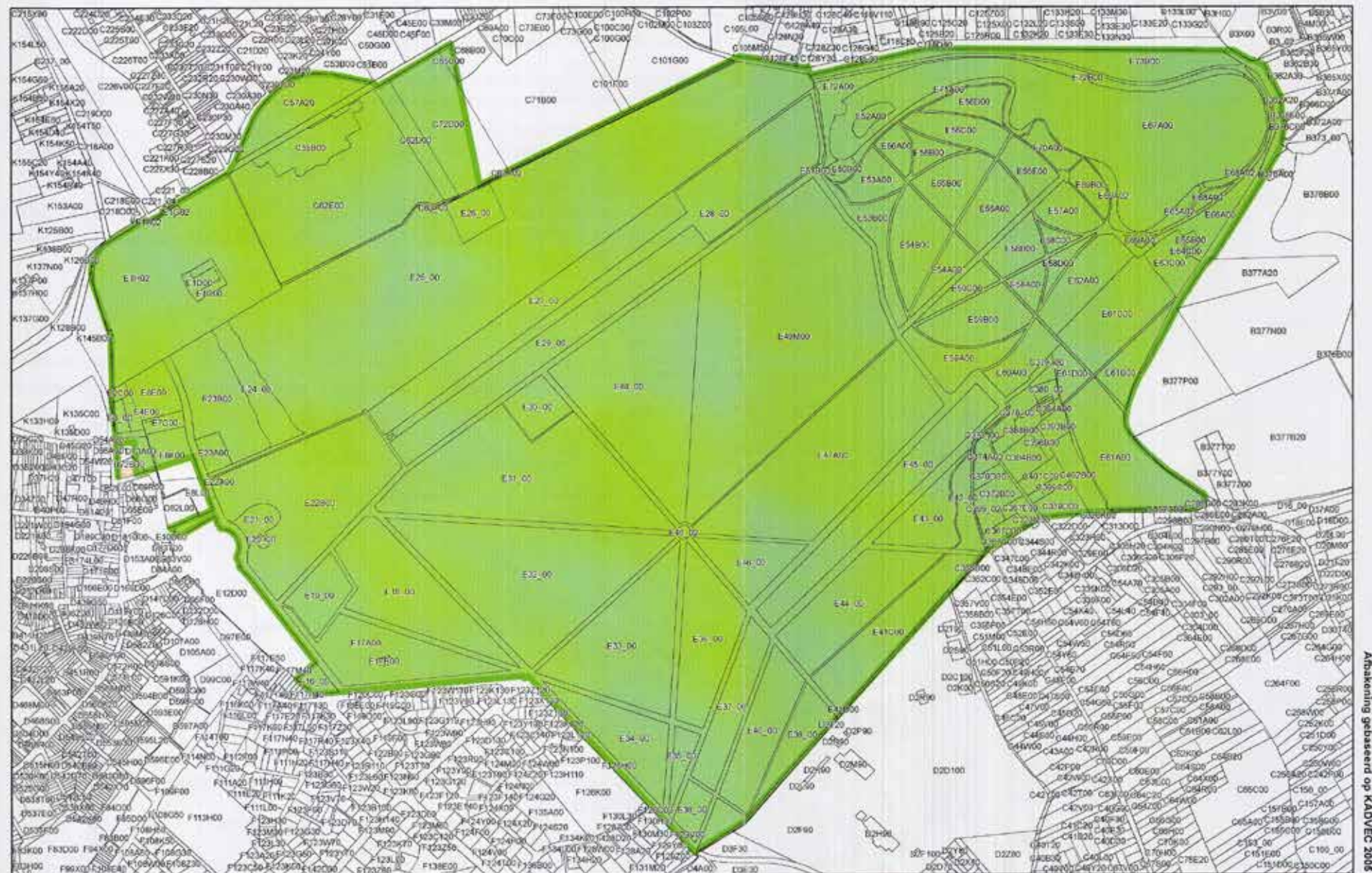
Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur,
Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand

Geert BOURGEOIS

Grafisch plan Ministerieel wijzigingsbesluit cultuurhistorisch landschap
id 11077 dd. 10.06.2010

Vlaams Overheid Beleidsdomein Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed Ruimte & Erfgoed	
Definitieve wijziging van het koninklijk besluit van 16 februari 1978 houdende rangschikking als landschap van het Park met omgeving te Tervuren	
Provincie : Vlaams-Brabant Gemeente : Tervuren, 1 ^{ste} – 2 ^{de} - 4 ^{de} afdeling Dossier nr. : DB0496	Plan nr.: Ref. : JVO
Omschrijving : Park met omgeving te Tervuren	
Landschap 	Sectie : (zie plan) Schaal : 7.000
Mij bekend om gevoegd te worden bij het besluit van heden: Brussel, 10-06-2010 Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand, Geert Bourgeois	

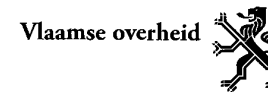

Afhakening gebaseerd op KADVEC 2005

0 125 250 500 750 1.000
Meter

Schaal 1:7.000

Ministerieel wijzigingsbesluit beschermd landschap
id 11076 dd. 05.06.2009

**Ministerieel besluit tot voorlopige wijziging
van het koninklijk besluit van 16 februari 1978 houdende rangschikking als
landschap van het Park met omgeving te Tervuren**

DE VICEMINISTER-PRESIDENT VAN DE VLAAMSE REGERING EN VLAAMS MINISTER VAN
FINANCIËN EN BEGROTING EN RUIMTELIJKE ORDENING,

Gelet op de bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming
der instellingen, gewijzigd bij de bijzondere wet van 8
augustus 1988, inzonderheid artikel 6, §1, I, 7;

Gelet op het decreet van 16 april 1996 betreffende de
landschapszorg, gewijzigd bij decreet van 18 mei 1999, 8
december 2000, 21 december 2001, 19 juli 2002, 13 februari 2004
, 10 maart 2006, 16 juni 2006 en 27 maart 2009;

Gelet op het besluit van de Vlaamse Regering van 27 juli 2004
tot bepaling van de bevoegdheden van de leden van de Vlaamse
Regering, gewijzigd bij besluit van de Vlaamse Regering van 15
oktober 2004, 23 december 2005, 19 mei 2006, 30 juni 2006, 1
september 2006, 15 juni 2007, 28 juni 2007, 10 oktober 2007,
14 november 2007, 5 september 2008, 22 september 2008, 6
januari 2009 en 30 januari 2009;

Gelet op het koninklijk besluit van 16 februari 1978 houdende
rangschikking als landschap van het Park met omgeving te
Tervuren;

Overwegende dat deze percelen volgens het gewestplan Leuven,
goedgekeurd bij koninklijk besluit van 7 april 1977, gelegen
zijn in een zone voor openbaar nut en
gemeenschapsvoorzieningen, en dat ze gedeeltekijk deel uitmaken
van de procedure voor herziening van het Bijzonder Plan van
Aanleg 'Centrum', goedgekeurd bij koninklijk besluit van 26
november 1954 en gewijzigd bij ministerieel besluit van 22 juli
1982, 9 maart 1998 en 19 april 2006;

Overwegende dat de "School Van Tervurenlaan" en de zichtas van
de Vlonderse Hoek naar het park binnen de bescherming blijft,
waardoor het zicht op het Park van Tervuren behouden blijft;

Overwegende dat de ensemblewaarde van dit unieke historische,
architectuurhistorische en cultuurhistorische geheel niet
verloren gaat omdat de monumentale compositie van parkaanleg,
gebouwen en open ruimte in voldoende mate behouden blijft;

Overwegende dat de intrinsieke erfgoedwaarde van de percelen,
gekend ten kadaster Tervuren, 1^e afdeling, sectie E,
perceelnummer 8L, en Tervuren, 2^e afdeling, sectie D,
perceelnummer 82L, op dit moment reeds geschaad is door de
aanleg van een parkeerterrein, waardoor een opheffing van de
bescherming te verdedigen valt;

Overwegende dat de intrinsieke erfgoedwaarde van de percelen,
gekend ten kadaster Tervuren, 2^e afdeling, sectie D,

J.

perceelnummer 56A, 72B en 73A geschaad is door in het verleden uitgevoerde graafwerkzaamheden en reliëfaanpassingen, waardoor hier ook een beperkte opheffing van de bescherming overwogen kan worden mits deze gepaard gaat met een revalorisatie van de resterende zone van de moestuin, en mits de bestaande ommuring van de vroegere koninklijke moestuin behouden blijft;

Overwegende dat de voormalige koninklijke moestuin, met onbegrip van de hoger genoemde percelen, een zone aan de rand van het Park van Tervuren vormt, en dat ook na de gedeeltelijke opheffing van de bescherming het behoud van de ruimtelijk-visuele samenhang met de globale parksite verzekerd moet blijven,

BESLUIT :

Artikel 1. Artikel 1 van het koninklijk besluit van 16 februari 1978 houdende rangschikking van het Park met omgeving te Tervuren wordt vervangen door wat volgt:

"- Als landschap wordt gerangschikt, overeenkomstig de bepalingen van het artikel 6 der wet van 7 augustus 1931, het Park met omgeving, te Tervuren, bekend ten kadaster:

- Tervuren, 1e afdeling, sectie C, perceelnummers 55B, 57A², 62D, 62E, 63, 63/2A, 65C, 71B(DEEL), 72D(DEEL);
- Tervuren, 1^e afdeling, sectie E, perceelnummers 1/2A, 1C, 1D, 1/2G, 1/2H, 2C, 3, 4E, 6E, 7B, 7C, 8K(DEEL), 16, 17A, 17B, 18, 19, 20, 21, 22A, 22B, 23A, 23B, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41C, 41D, 42, 43, 44, 45, 46, 46/2, 47A, 48, 49M, 50B, 51B, 52A, 53A, 53B, 54A, 54B, 55A, 55B, 56A, 56B, 56C, 56D, 56E, 57A, 58A, 58B, 58C, 58D, 59A, 59B, 59C, 60A, 61A, 61B, 61C, 61D, 62A, 63C, 64C, 65A, 65B, 66A, 67A, 68/2A, 68A, 69/2A, 69A, 69B, 70A, 71A, 72A, 72B, 73B en Z.NR.;
- Tervuren, 2^e afdeling, sectie D, de perceelsnummers 56A(DEEL), 72B(DEEL) en 73A(DEEL);
- Tervuren, 4^e afdeling, sectie C, de perceelnummers: 319D, 365B(DEEL), 367D, 367E, 370D, 372B, 373, 374A, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384A, 386, 387, 388B, 393B, 394B, 396B, 399/2, 399C, 400C, 401C, 402B, 402C(DEEL) en Z.NR.;
- Tervuren, 4^e afdeling, sectie D, perceelnummer 2T²."

Art. 2. De opheffing van de bescherming ter hoogte van de percelen, gekend ten kadaster Tervuren, 2^e afdeling, sectie D, perceelnummer 56A, 72B en 73A, beperkt zich tot de zone langs de Leuvensesteenweg, te beginnen vanaf de Broekstraat. Hierbij geldt dezelfde bouwlijn als de bebouwing aan de kruising van de Leuvensesteenweg en de Broekstraat. Deze zone loopt tot aan de Vlonderse Hoek, met een diepte van 35m. Deze opheffing geldt niet voor de ommuring op de grens van de hoger vermelde percelen 56A en 72B met de Leuvensesteenweg.

Art. 3. De aangepaste afbakening wordt grafisch weergegeven op het plan als bijlage bij dit besluit.

Brussel, 05JUNI 2009

Viceminister-president van de Vlaamse Regering en
Vlaamse minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening,

Dirk VAN MECHELEN

Grafisch plan Ministerieel wijzigingsbesluit beschermd landschap
id 11076 dd. 05.06.2009

Vlaams Ministerie van Ruimtelijke Ordening, Woonbeleid en Onroerend Erfgoed Departement RWO – Agentschap RO-Vlaanderen Onroerend Erfgoed	
Ministerieel besluit tot voorlopige wijziging van het koninklijk besluit van 16 februari 1978 houdende rangschikking als landschap van het Park met omgeving te Tervuren	
Provincie : Vlaams-Brabant Gemeente : Tervuren, 1 ^{ste} – 2 ^{de} - 4 ^{de} afdeling Dossier nr. : DB0496	Plan nr. : Ref. : PG
Omschrijving : Park met omgeving te Tervuren	
Landschap 	Sectie : (zie plan) Schaal : (zie plan)
Mij bekend om gevoegd te worden bij het besluit van heden: Brussel, 05 juni 2009 Viceminister-president van de Vlaamse Regering en Vlaams minister van Financiën en Begroting en Ruimtelijke Ordening Dirk VAN MECHELEN	

Koninklijk besluit beschermd landschap en grafisch plan
id 1161 dd. 16.02.1978

1461
KONINKRIJK BELGIE

MINISTERIE VAN NATIONALE OPVOEDING EN NEDERLANDSE CULTUUR

BOUDEWIJN

KONING DER BELGEN

Aan allen die nu zijn en hierna wezen zullen, Onze Groot.

Gelet op de wet van 7 augustus 1931, op het behoud van monumenten en landschappen, gewijzigd bij decreet van 13 juli 1972;

Gelet op de bepalingen van het artikel 16 van het decreet van 3 maart 1976, tot bescherming van monumenten en stads- en dorpsgezichten;

Gelet op het advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, gegeven op 1 juli 1976;

Op de voordracht van Onze Minister van Nederlandse Cultuur en Vlaamse Aangelegenheden,

HEBBEN WIJ BESLOTEN EN BESLUITEN WIJ :

Artikel 1.- Als landschap worden gerangschikt, overeenkomstig de bepalingen van het artikel 6 der wet van 7 augustus 1931, het Park met omgeving, te Tervuren, bekend ten kadaster :

- Tervuren, 1e afdeling, artikel 6058, sectie C, de perceelnummers 55A, 54A en 58A, Staatseigendom, goederen beheerd door de Regie der Gebouwen;
- Tervuren, 1e afdeling, artikel 6057, sectie C, de perceelnummers 62B, en 62C, Staatseigendom, goederen beheerd door de Regie der Gebouwen;
- Tervuren, 1e afdeling, artikel 3140, sectie C, perceelnummer 57A2, eigendom van de Koninklijke Schenking, Brederostraat 14, te 1000 Brussel,
- Tervuren, 1e afdeling, sectie E, perceelnummer 23A, eigendom van de gemeente Tervuren;
- Tervuren, 1e afdeling, sectie E, perceelnummer 22A, eigendom van Singelé - Smets Hubert, wonende Begijnhofstraat 7, te 1982 Duisburg;

- Tervuren, 1e afdeling, artikel 537, sectie E, de perceelnummers : 53A, 53B, 54A, 54B, 55A, 55B, 56A, 56B, 56C, 56D, 56E, 57A, 58A, 58B, 58C, 58D, 59A, 59B, 59C, 60A, 61A, 61B, 61C, 61D, 62A, 67A, 70A, 8E, 1/2E, 1/2F, 8G, 1A, 47A, 50B, 52A, 63C, 64C, 65B, 65/2A, 66A, 68A, 68/2A, 69A, 69B, 69/2A, 71A, 72A, 72B, 73B, 51B, 26, 27, 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49M, 2C, 6E, 7C, 41C, 4E, 23B, 22B, 24, 1B, 1/2A, 20, 7B, 41D, 21, 30, 37, 46/2, 3, 16, 17, 18, 19, 25. Staatseigendom.
- Tervuren, sectie D, perceelnummer 82G, eigendom van de gemeente Tervuren.
- Tervuren, sectie D, de perceelnummers 81B, 73 en 56A, Staatsdomein, goederen beheerd door de Dienst Groen Plan (Openbare Werken), Wetstraat 155 te 1040 Brussel;
- Tervuren, sectie D, de perceelnummers 57 B, en 72A eigendom van de Koninklijke Schenking, Brederostraat 14, te 1000 Brussel;
- Duisburg, artikel 2063, sectie C, de perceelnummers 378, 380 en 384A, eigendom van de Koninklijke Schenking, Brederostraat 14, te 1000 Brussel;
- Duisburg, artikel 2892, sectie C, perceelnummer 400C, Staatseigendom;
- Duisburg, artikel 2890, sectie C, de perceelnummers: 373, 399/2, 399C, 374A, 379, 386, 381, 382, 383, 387, 367D, 367E, 372B, 370D, 319D, 402B, 396B, 393B, 394B, 388B, 401C, Staatseigendom.

Artikel 2.- Wat betreft de rangschikking als landschap, worden voor de behartiging van het nationaal belang, de volgende beperkingen aan de rechten van de eigenaars gesteld: behoudens toelating verleend, overeenkomstig de bepalingen van het artikel 6 der wet van 7 augustus 1931, is het verboden :

- 1) Nieuwe constructies op te richten;
- 2) De bestaande gebouwen te slopen, te verbouwen en de ordonnantie of het uitzicht ervan te wijzigen;
- 3) De beplantingen te wijzigen, de bestaande bomen meer dan normaal te snoeien en het struikgewas te kappen of uit te roeien;
- 4) Reclame- panelen, of gelijk welke publiciteit aan te brengen;
- 5) Lucht- en grondgeleidingen te plaatsen;
- 6) Vijvers of grachten te dempen;
- 7) De wegenis te verharderen;
- 8) De natuurlijke configuraties van het terrein te wijzigen door allerlei werken en allerlei mogelijke activiteiten of ingrepen.

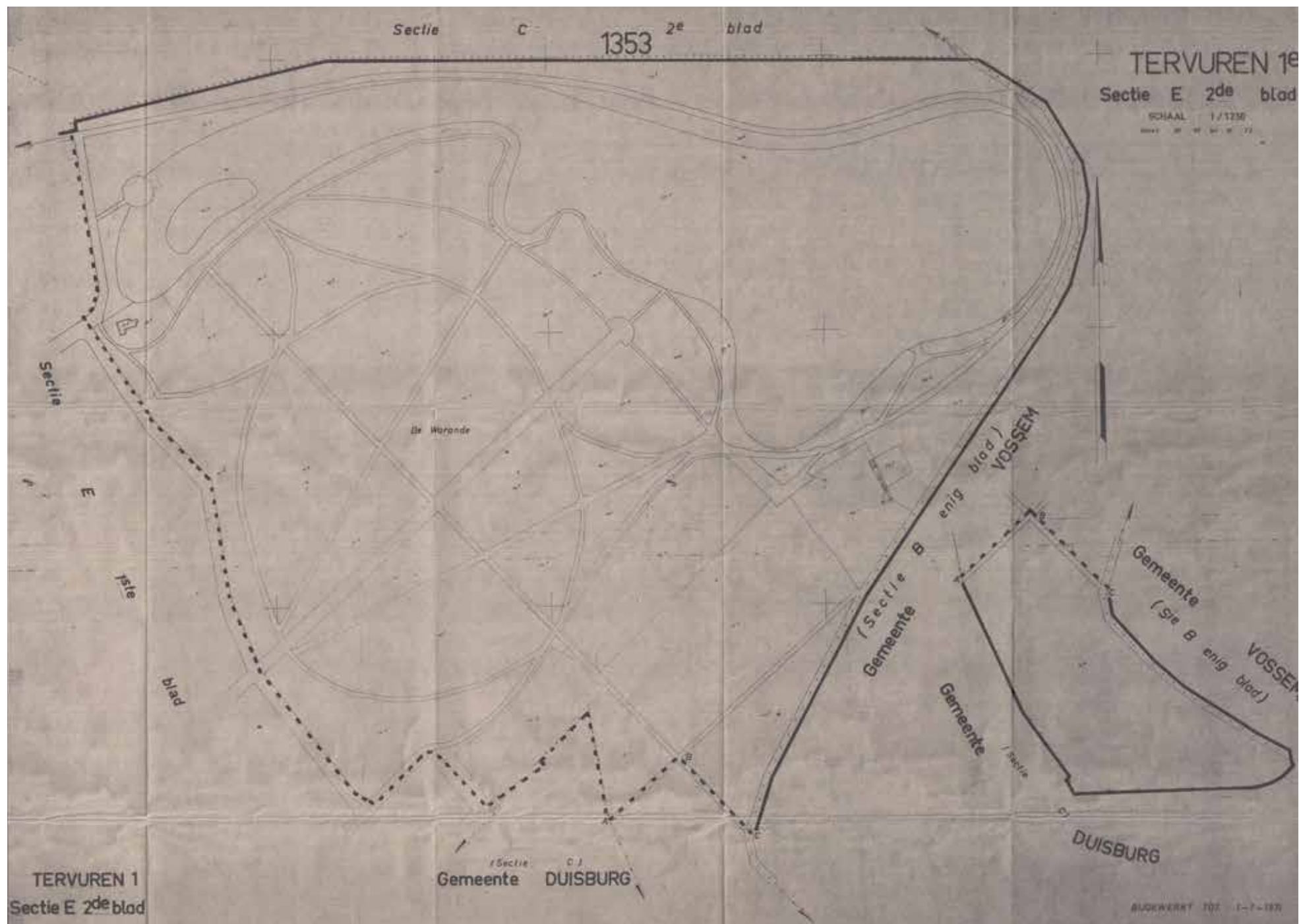
Artikel 3.- Onze Minister van Nederlandse Cultuur en Vlaamse Aangelegenheden is belast met de uitvoering van dit besluit.

Gegeven te Brussel, 16 februari 1978.

VAN KONINGSWEGE :

De Minister van Nederlandse Cultuur en Vlaamse Aangelegenheden,

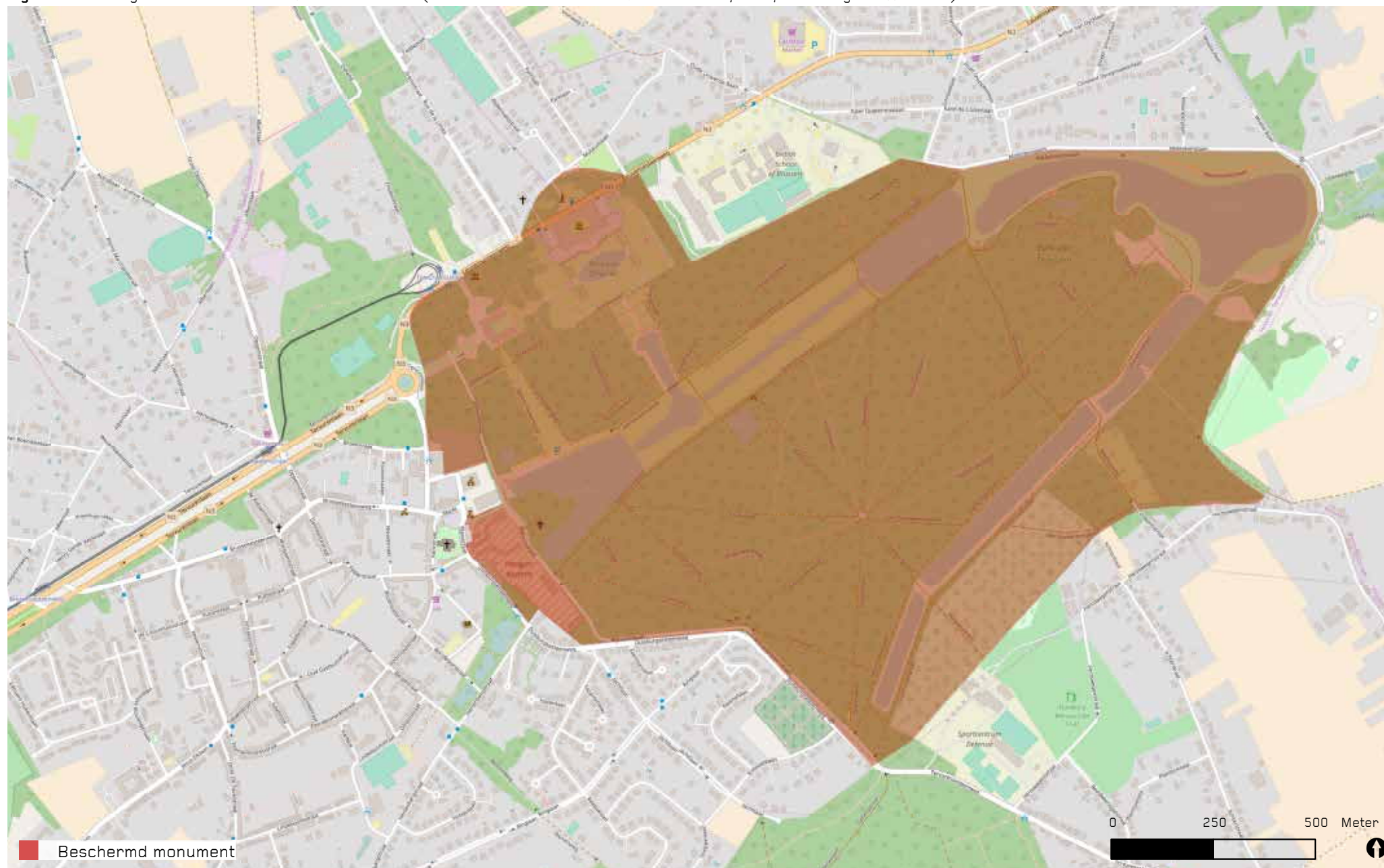

1.5 Overzicht grafische afbakening

Alvorens tot de inventarisatie te komen wordt een overzicht gegeven van de grafische afbakening van de verschillende monumenten. We duiden de verschillende monumenten door middel van:

- algemene situering
- orthofoto
- kadastrale gegevens

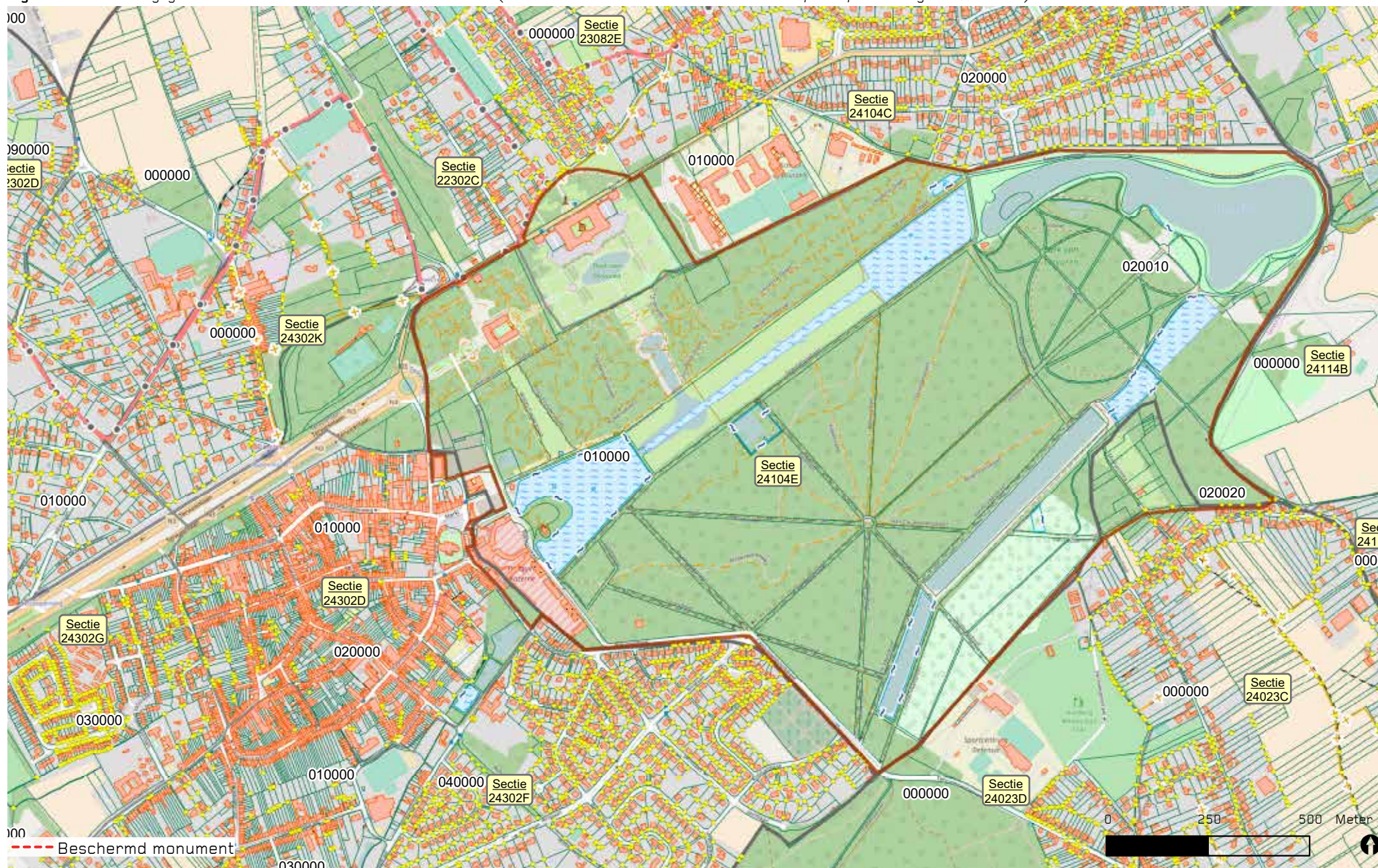
Figuur 2: Situering beschermd monument Park van Tervuren (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking **SumResearch**)

Figuur 3: Orthofoto beschermd monument Park van Tervuren (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 4: Kadastrale gegevens beschermd monument Park van Tervuren (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 5: Impressie parkmuur en -poorten, in wijzerzin Leuvensepoort, Bospoort, Veld- of Kistepoort, Kapucijnenpoort (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

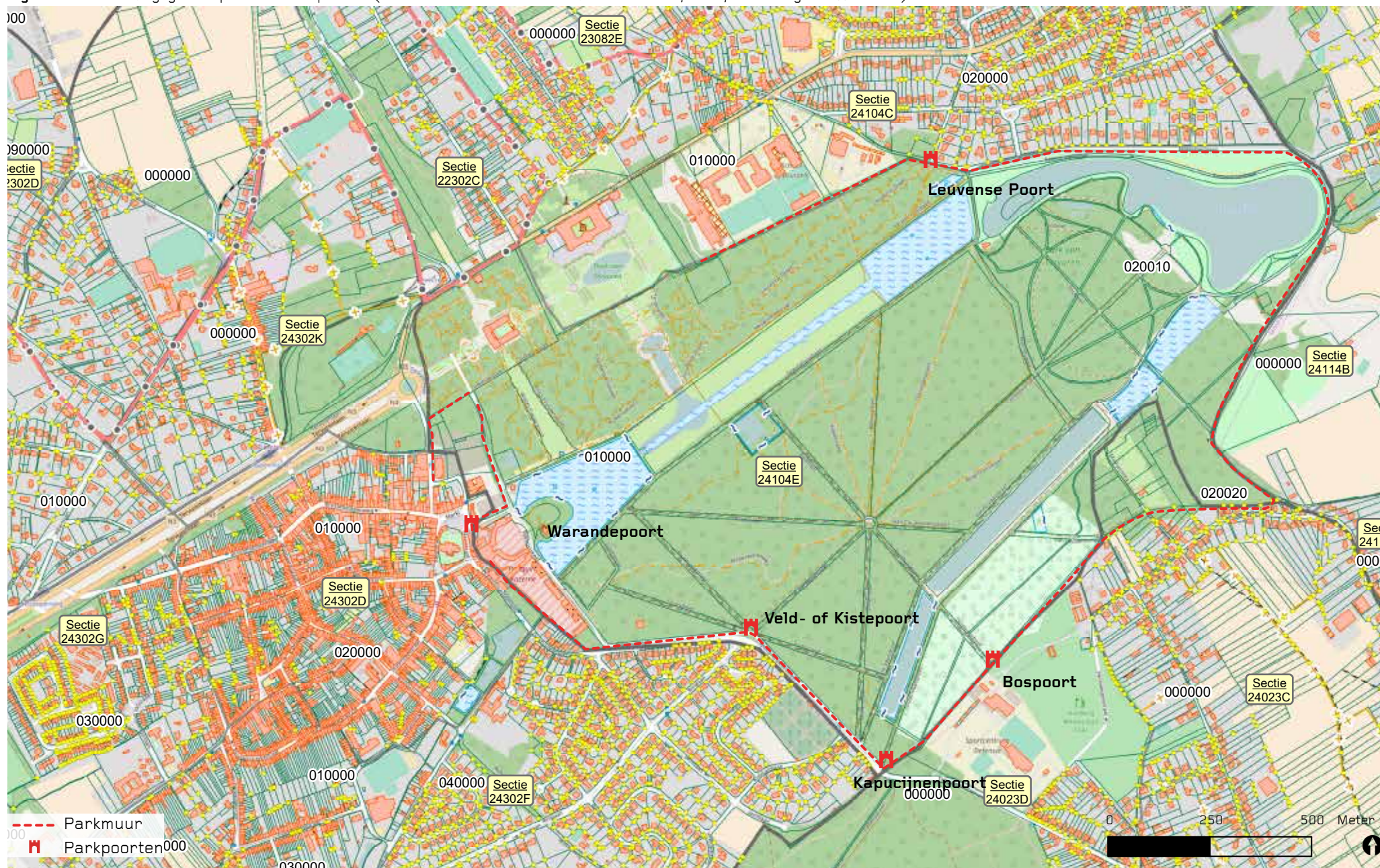
Figuur 6: Situering parkmuur en -poorten (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 7: Orthofoto parkmuur en -poorten (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

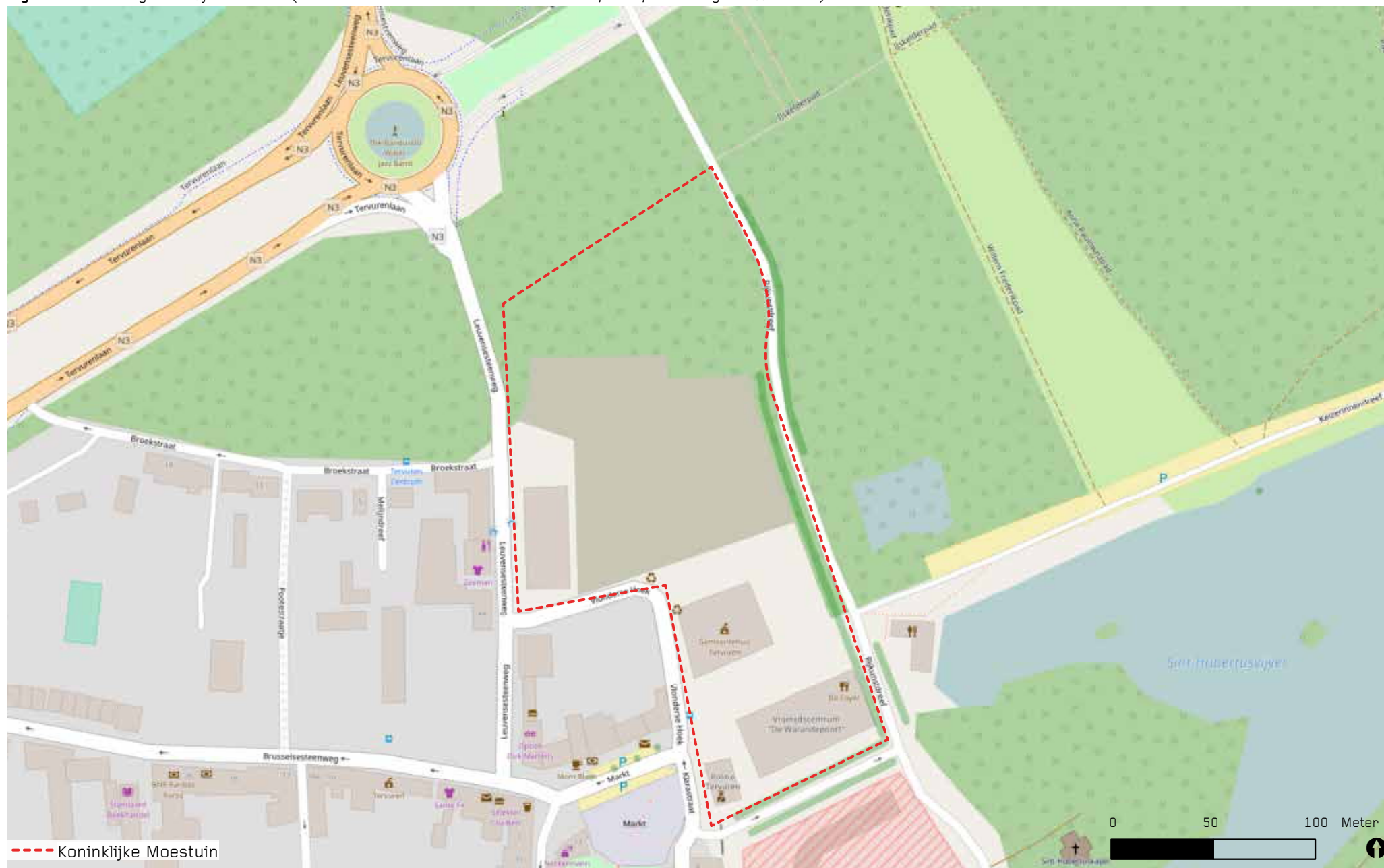
Figuur 8: Kadastrale gegevens parkmuur en -poorten (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 9: Impressie Koninklijke Moestuin (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 10: Situering Koninklijke Moestuין (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking **SumResearch**)

Figuur 11: Orthofoto Koninklijke Moestuin (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 12: Kadastrale gegevens Koninklijke Moestuïn (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking **SumResearch**)

Figuur 13: Impressie Kazerne Panquin - hoefijzergebouw (Bron: SAVE & T.O.P. Office, 2013)

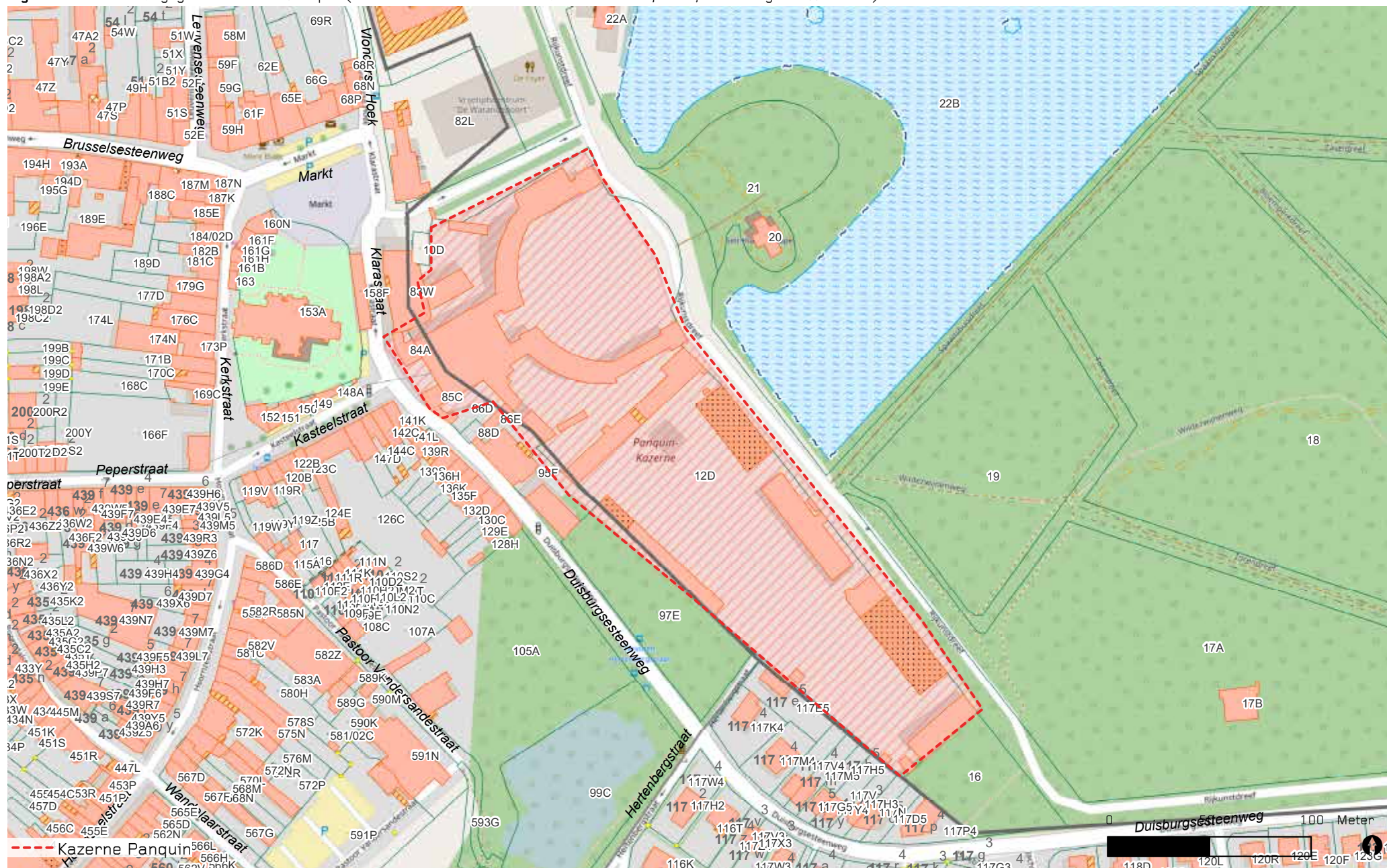
Figuur 14: Situering Kazerne Panquin (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 15: Orthofoto Kazerne Panquin (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

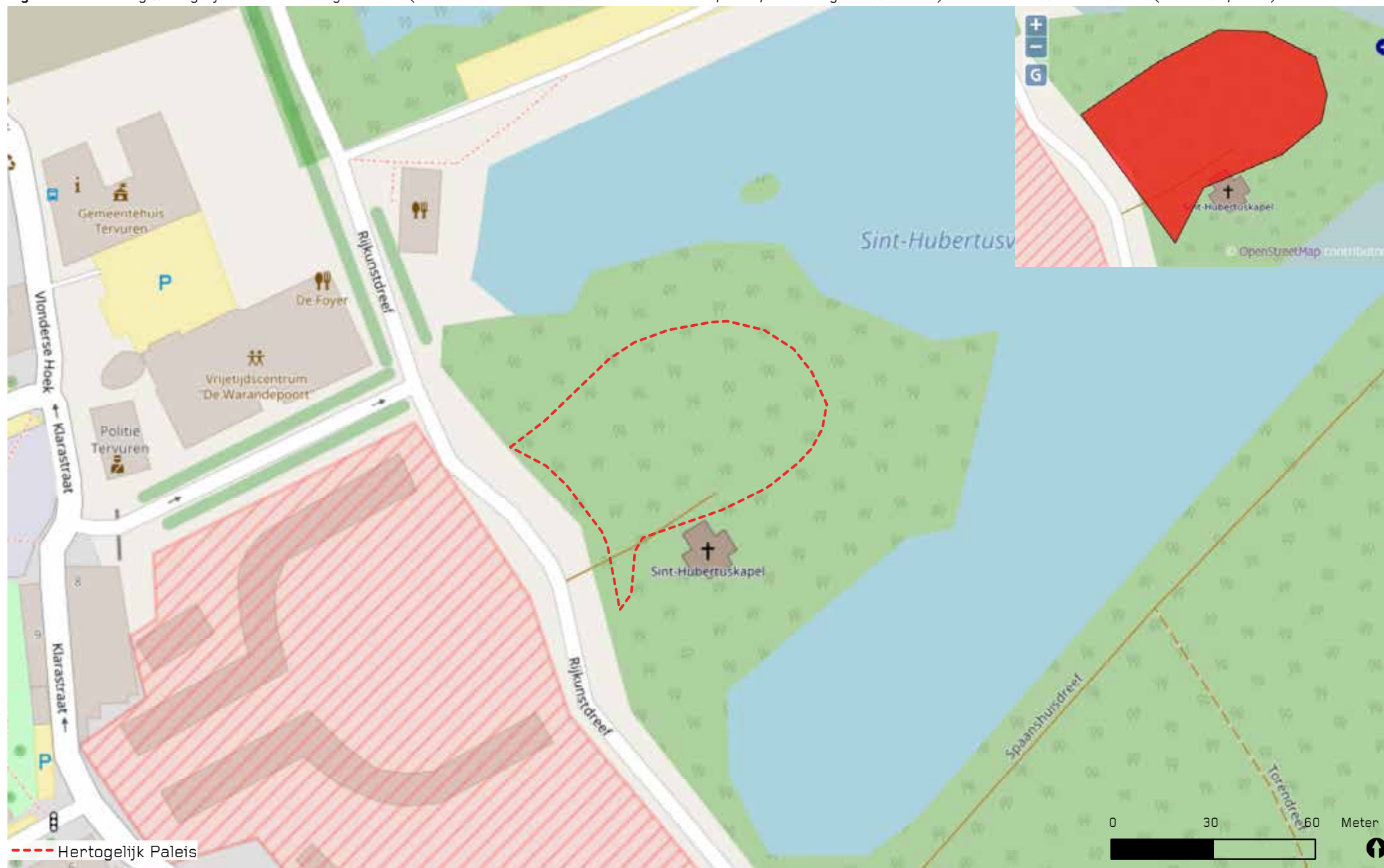
sum.be

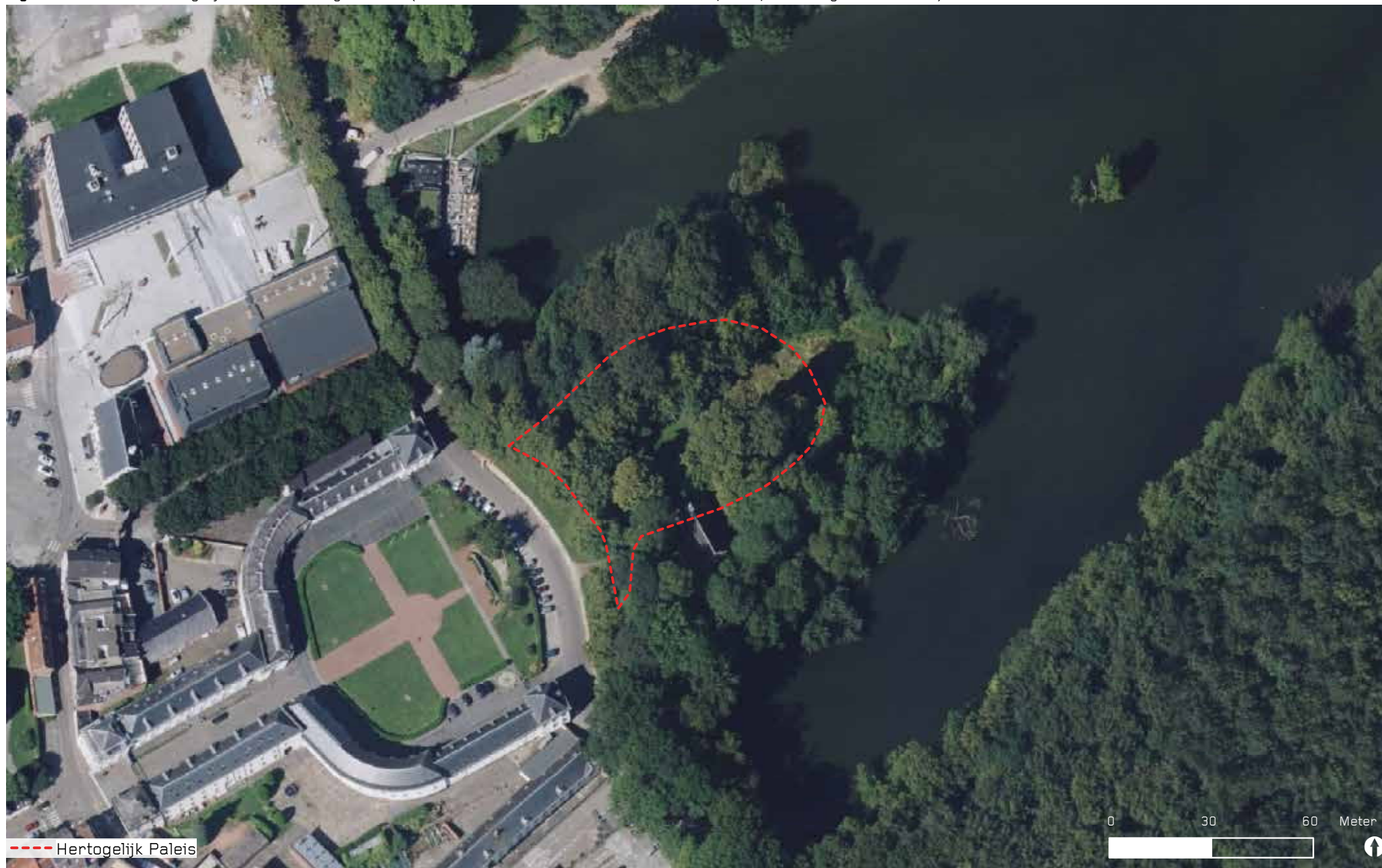
Figuur 17: Impressie Hertogelijk Paleis archeologische site (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 18: Situering Hertogelijk Paleis archeologische site (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch) & Uittreksel CAI Locatie 3239 (Bron: CAI, 2017)

Figuur 19: Orthofoto Hertogelijk Paleis archeologische site (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

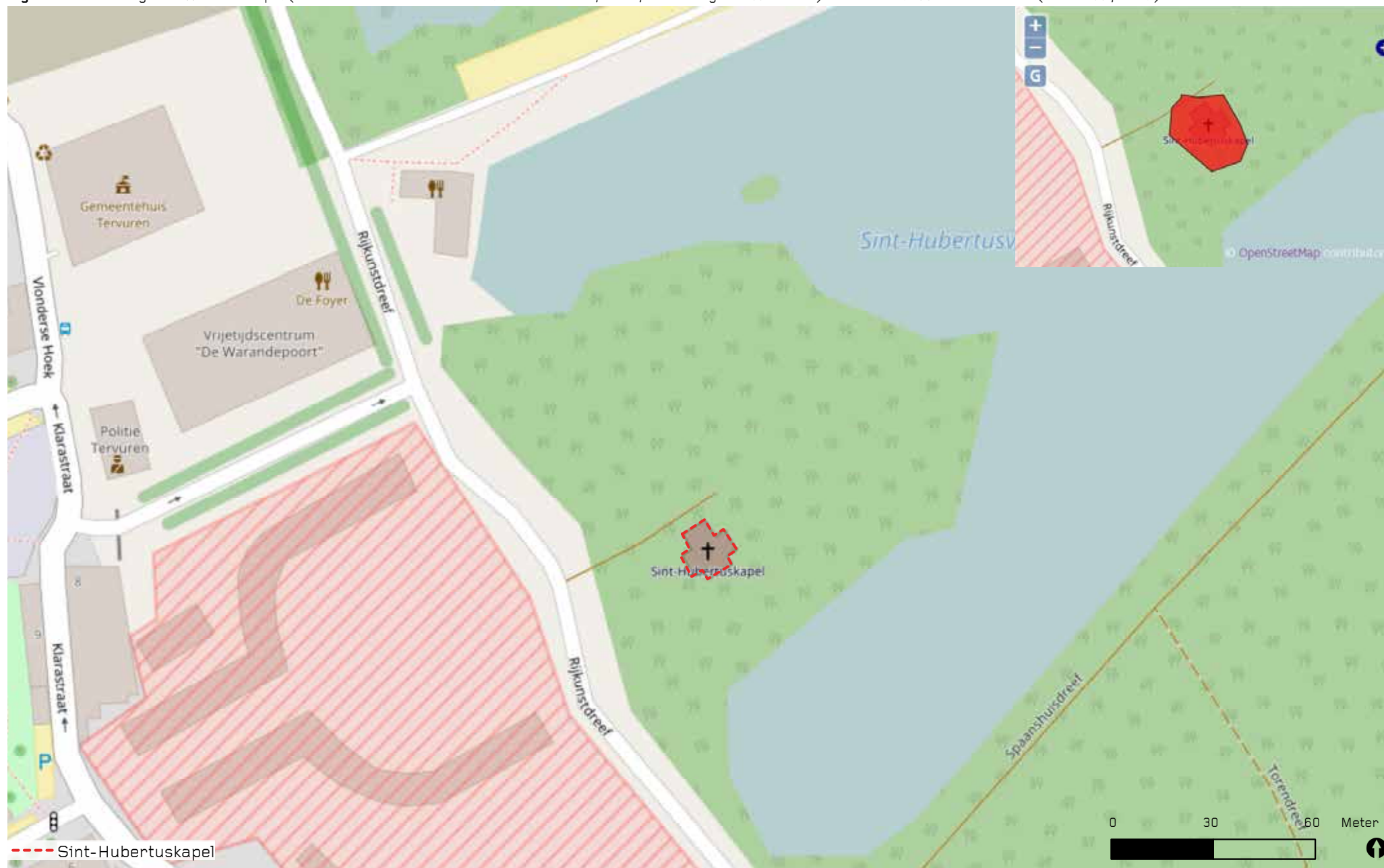
Figuur 20: Kadastrale gegevens Hertogelijk Paleis archeologische site (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 21: Impressie Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

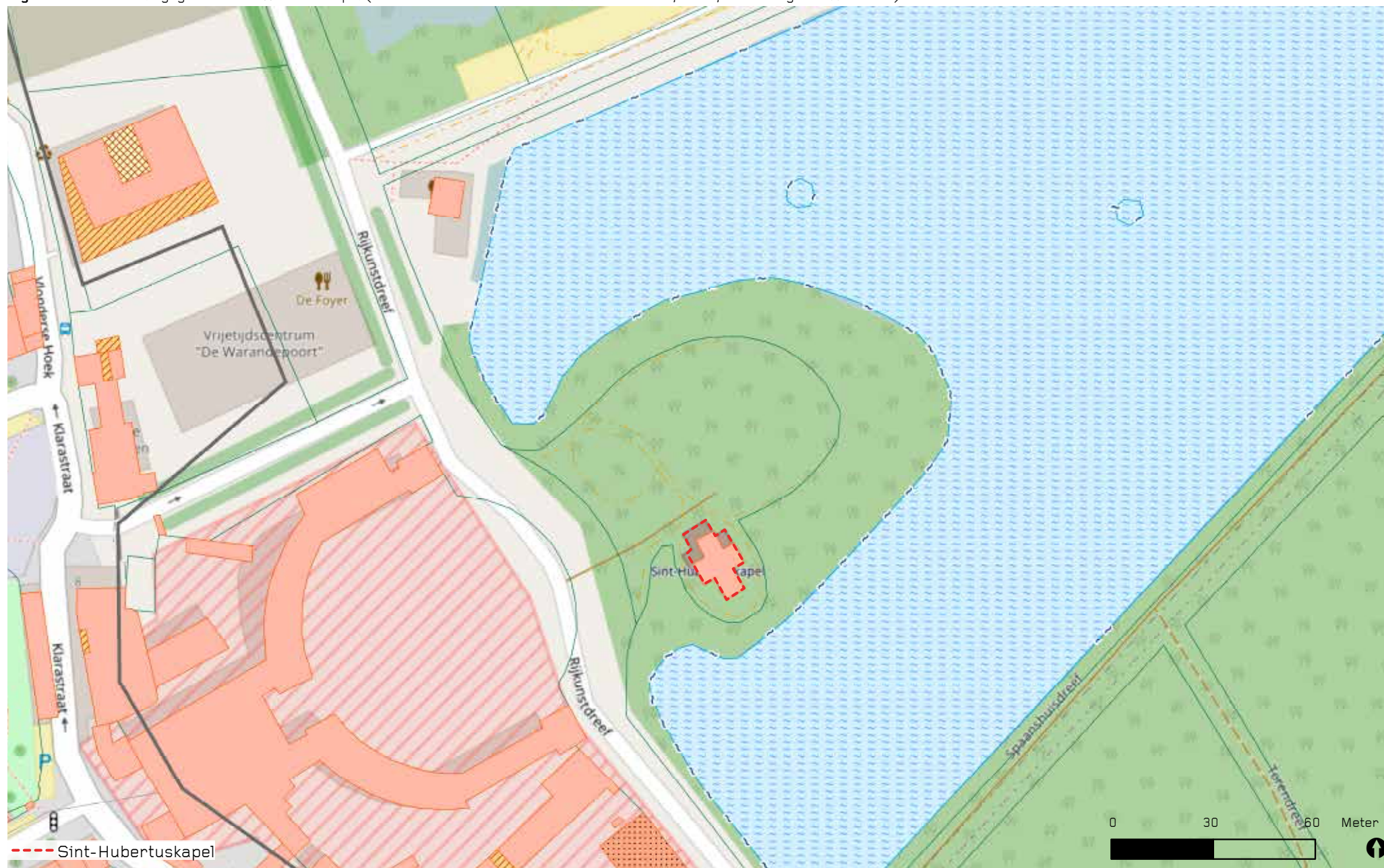
Figuur 22: Situering Sint-Hubertuskapel (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking **SumResearch**) & Uittreksel CAI Locatie 3236 (Bron: CAI, 2017)

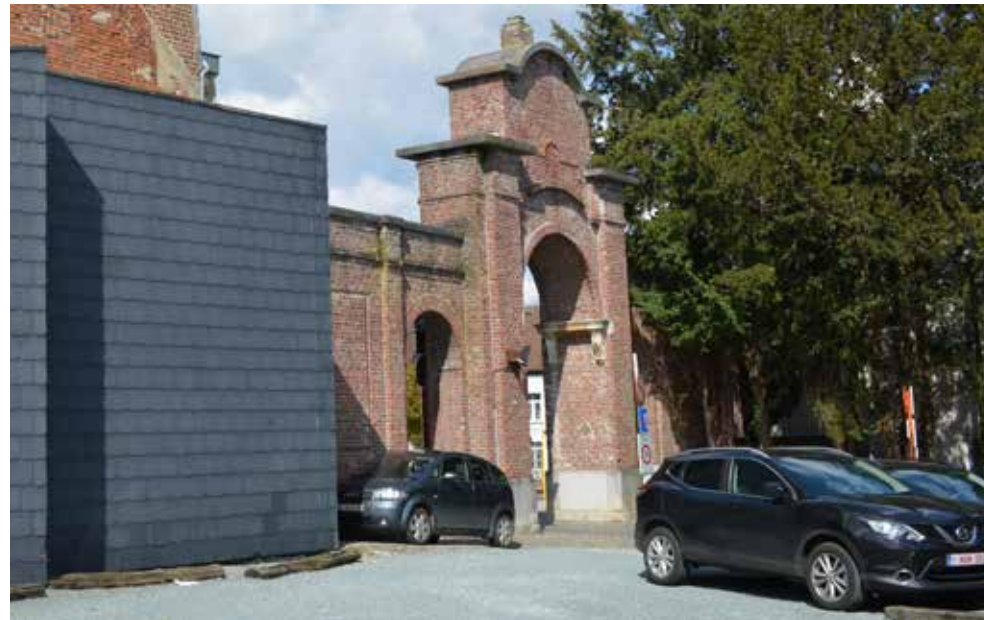
Figuur 23: Orthofoto Sint-Hubertuskapel (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 24: Kadastrale gegevens Sint-Hubertuskapel (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

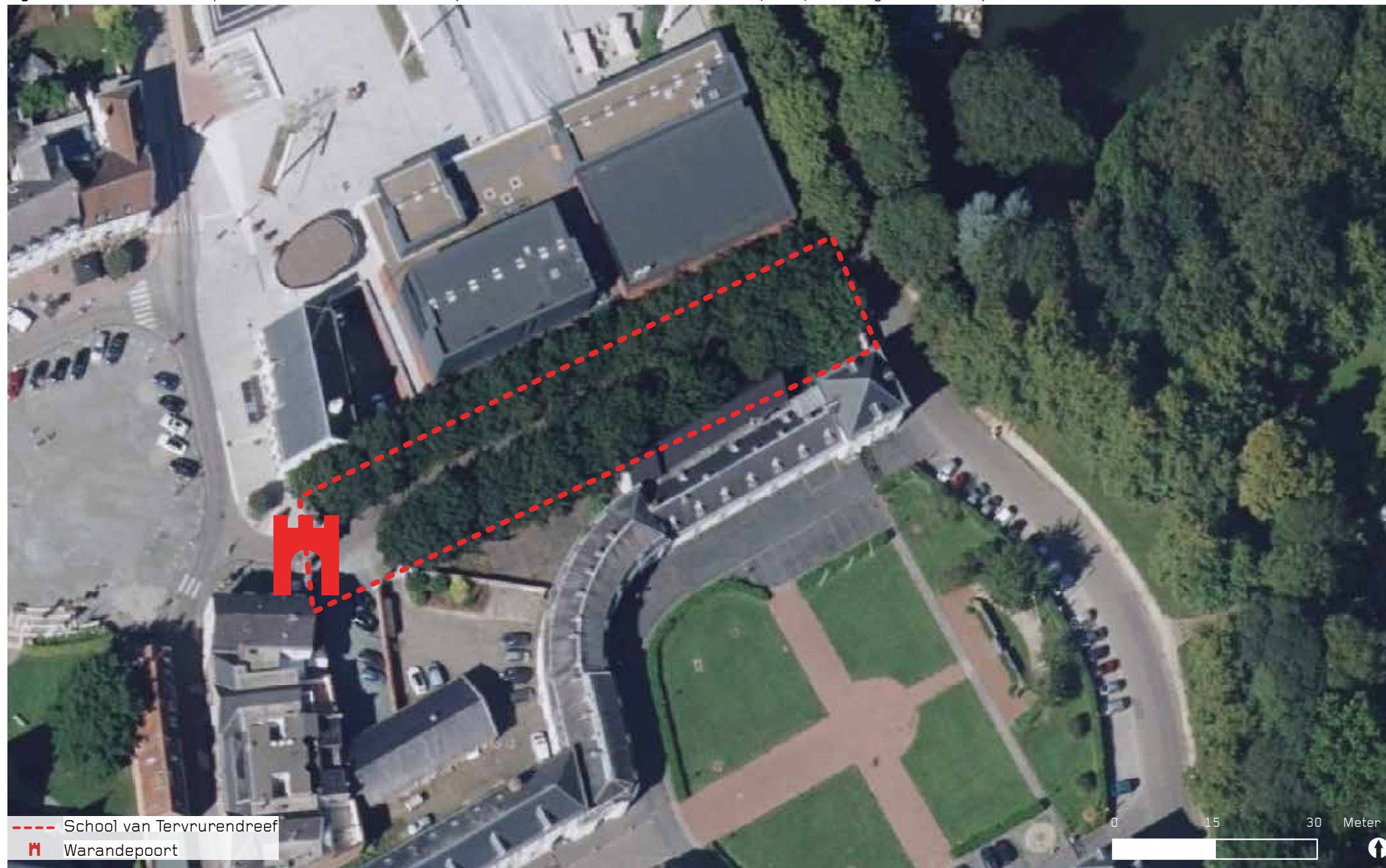
Figuur 25: Impressie Warandepoort en School van Tervurendreef (Bron: terreinwerk SumResearch)

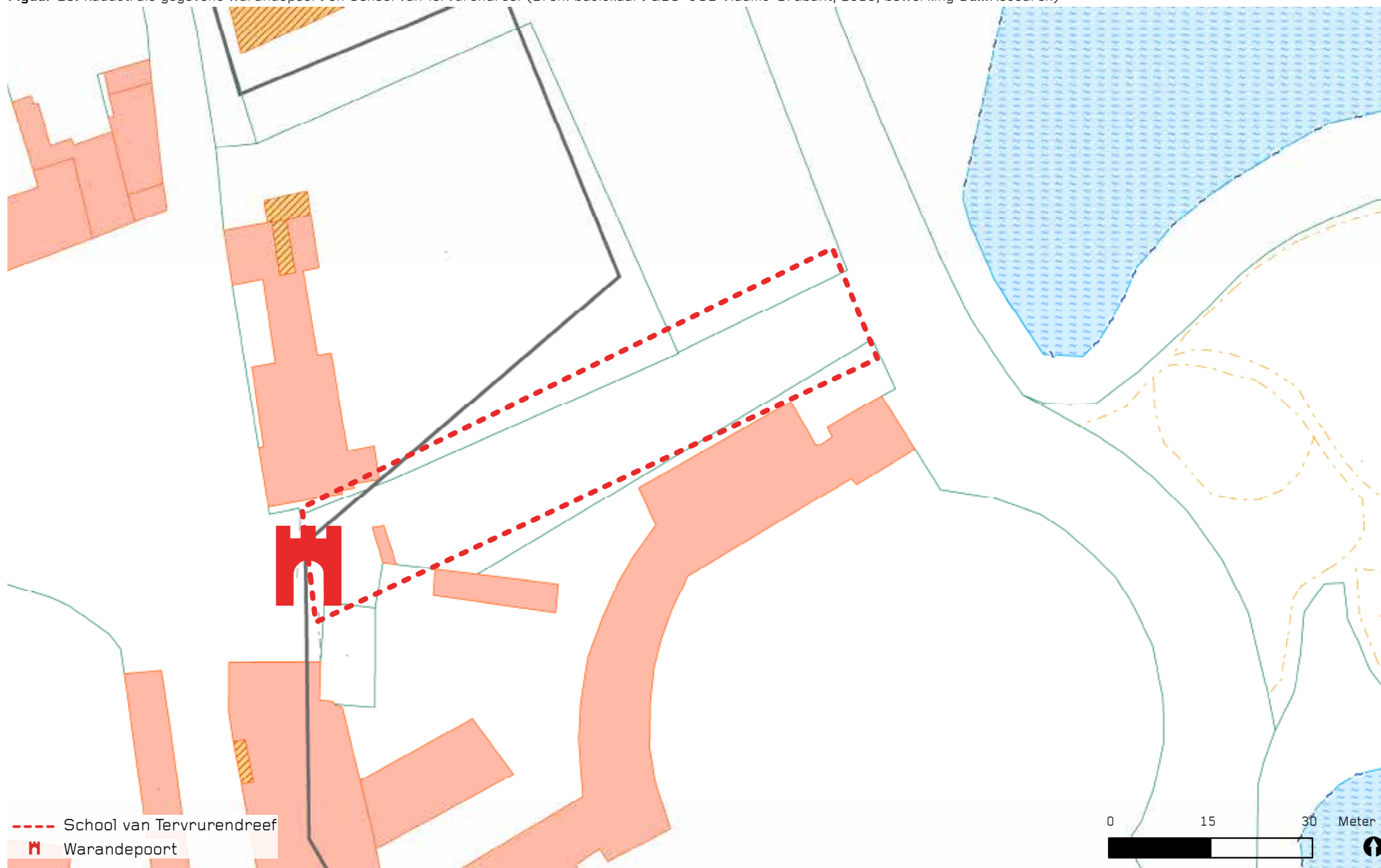
Figuur 26: Situering Warandepoort en School van Tervurendreef (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 27: Orthofoto Warandepoort en School van Tervurendreef (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

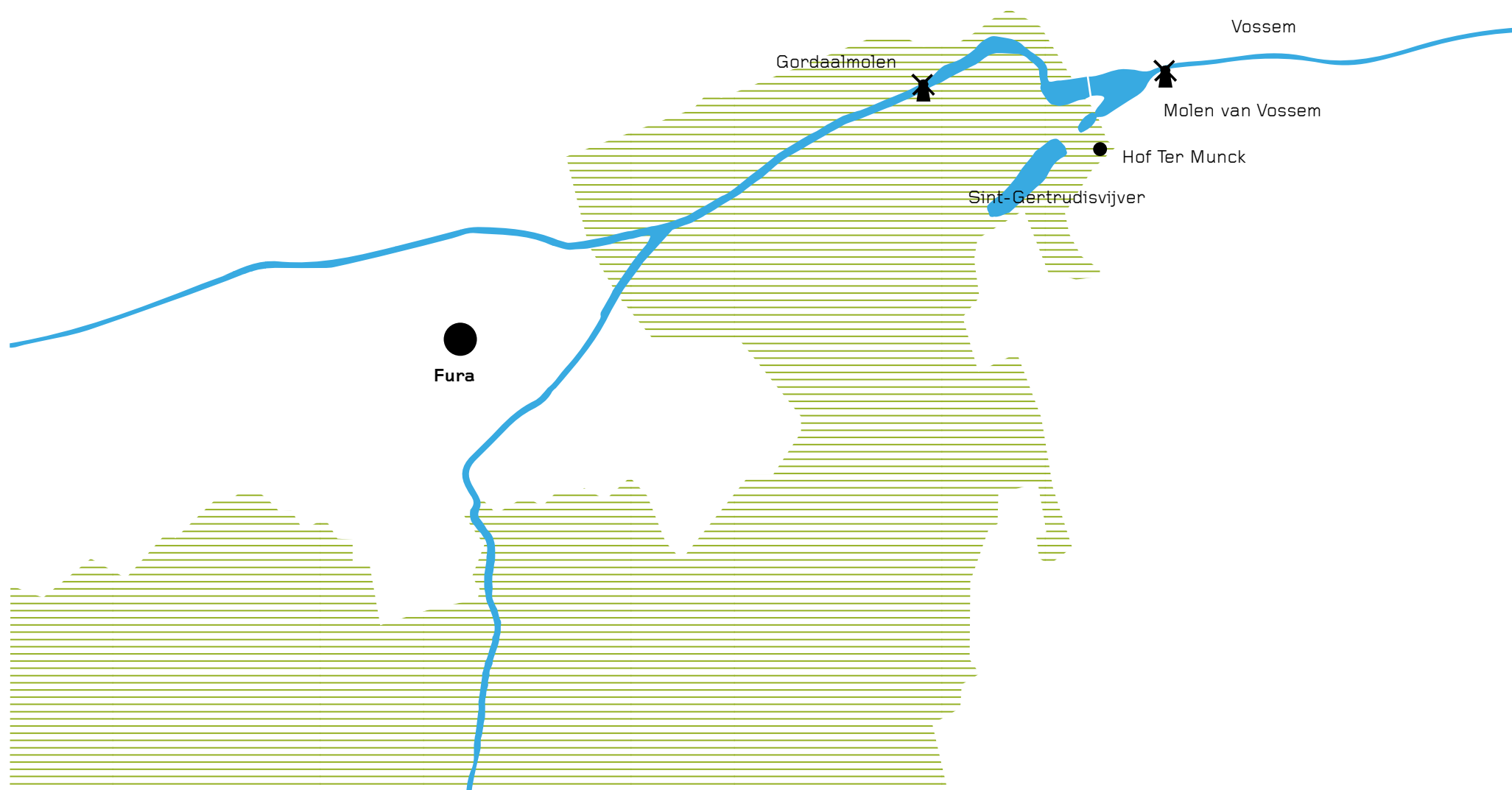

Figuur 28: Kadastrale gegevens Warandepoort en School van Tervurendreef (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

HISTORISCHE NOTA

Figuur 29: Tervuren voor het ontstaan van het Hertogelijk Paleis (Bron: Vlekkenplan, bewerking SumResearch)

2. Historische nota

De geschiedenis en oorsprong van de verschillende monumenten lopen gelijk met de ontwikkeling van Tervuren. Onderhavige historische nota biedt inzicht in de evolutie van de gemeente en het onroerend erfgoed. Deze nota toont eveneens aan dat de monumenten sterk met elkaar zijn verbonden, wat een benadering als opzichzelfstaand geheel rechtvaardigt.

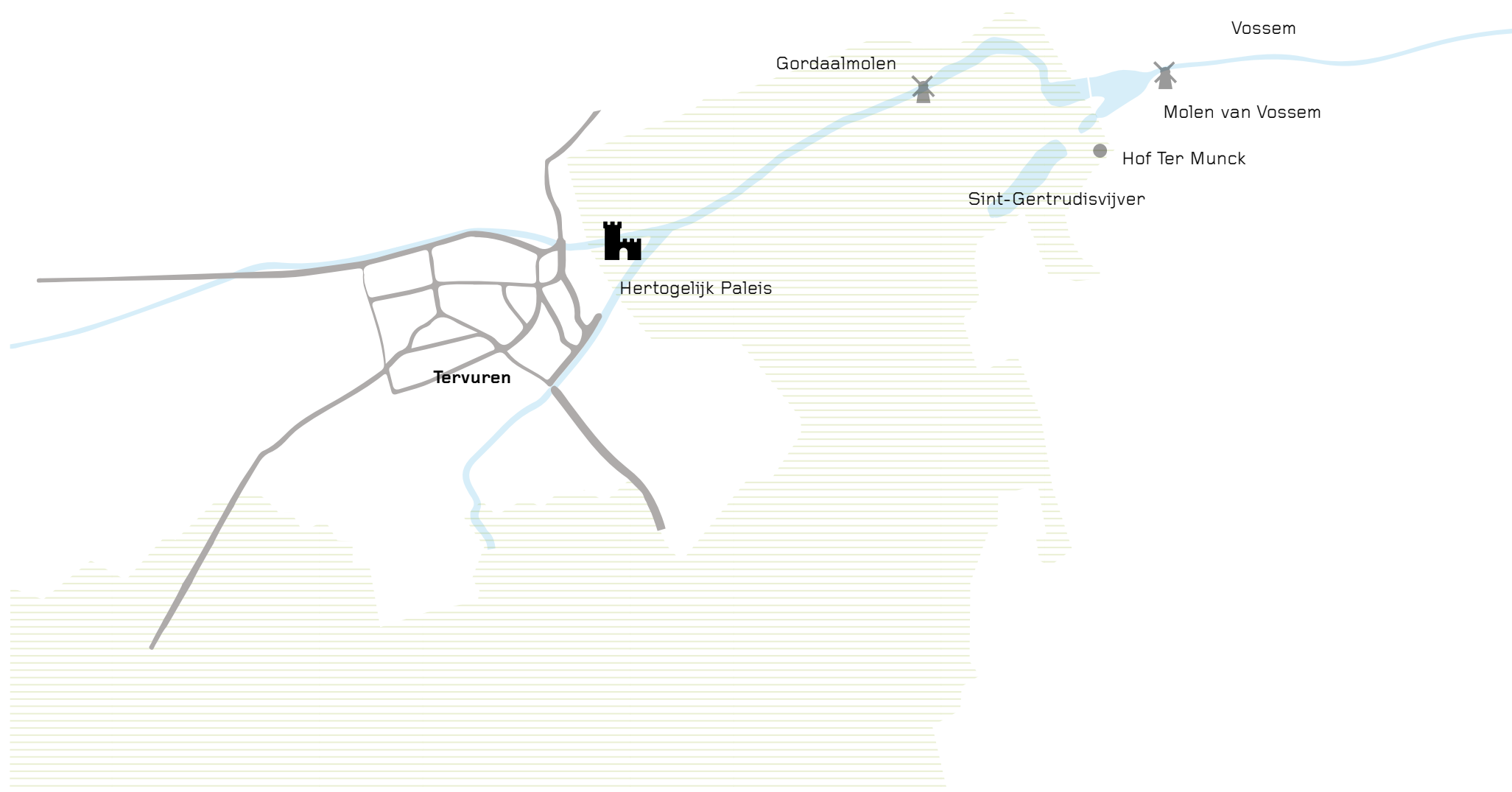
2.1 Tervuren door de jaren heen

2.1.1 Het ontstaan van Tervuren

De oorsprong van Tervuren is vermoedelijk te vinden in 'Fura', de sterfplaats van Sint-Hubertus (727). Fura vormde een kleine bewoonde kern, ten westen van het huidige centrum. Op de Kapelle was een parochiekerk gevestigd toegewijd aan Sint-Jan de Doper. Deze situeerde zich ter hoogte van het bouwblok omgeven door de Kapellestraat, de Oud gasthuisstraat en de Tabakbergstraat.

In de 11e eeuw schenkt Godfried I (1063-1139) een deel van zijn park buiten Leuven aan de 'Witheren', die er de abdij van Park in Leuven stichtten. Godfried II (1105-1142) schenkt daarbij nog een stuk bos, samen met enkele beemden gelegen tussen Vossem en Vure. Lekenbroeders en zusters norbertinessen kwamen ter plaatse om de bossen te rooien en het gebied te exploiteren. De Abdij bouwt ter ondersteuning een villa nova, het latere Hof Ter Munck, en graaft twee kunstmatige perckvijvers uit. Deze moeten voorzien in zoetwatervis voor de abdij en zijn de voorlopers van de Vossemvijver.

Figuur 30: Tervuren onder de Hertogen van Brabant 12e eeuw - 15e eeuw (Bron: Vlekkenplan, bewerking SumResearch)

2.1.2 De Hertogen van Brabant

Tussen de 12e en 15e eeuw spelen de Hertogen van Brabant een belangrijke rol in de ontwikkeling van Tervuren. Het is Hertog Hendrik I (1190-1235) die de eerste nederzetting op het schiereiland tussen de Voer en de Maalbeek bouwt.

De woning zou een bescheiden herenhoeve zijn bestaande uit twee vleugels opgetrokken uit Lediaanse zandsteen. Een grote westelijke en kleinere oostelijke vleugel die half ondergronds ligt. Deze half ingegraven kelderverdieping was van buiten toegankelijk via een trap. Restanten uit opgravingscampagnes wijzen uit dat een militaire functie kan uitgesloten worden. De muren waren smal, ondiep gefundeerd en de keldertoegang was toegankelijk van buitenaf.

In het begin van de 13e eeuw laat Hendrik I een eigen kerk optrekken in de nabijheid van zijn woning. Deze wordt toegewijd aan Sint-Jan-Evangelist. De bediening van de kerk wordt in 1227 aan de Abdij van Park geschonken, vanaf 1230 zenden zij reguliere kanunniken naar Tervuren. Het kerkje zit voor een deel vervat in de westzijde van de huidige Sint-Janskerk. Het vormt de basis van de huidige dorpskern.

Onder het bewind van Hertog Hendrik II (1235-1248) en Hendrik III (1248-1261) wordt de residentie uitgebouwd tot een burcht. Tegen de oostgevel van de oorspronkelijke residentie wordt een donjon opgetrokken van ongeveer 23m hoog. Vervolgens wordt een weermuur van ongeveer drie meter dik met halfronde torens toegevoegd. In rekeningen uit het begin van de 15e eeuw is er sprake van de 'oude zaal' geflankeerd door een kleine kapel en de 'oude toren'.

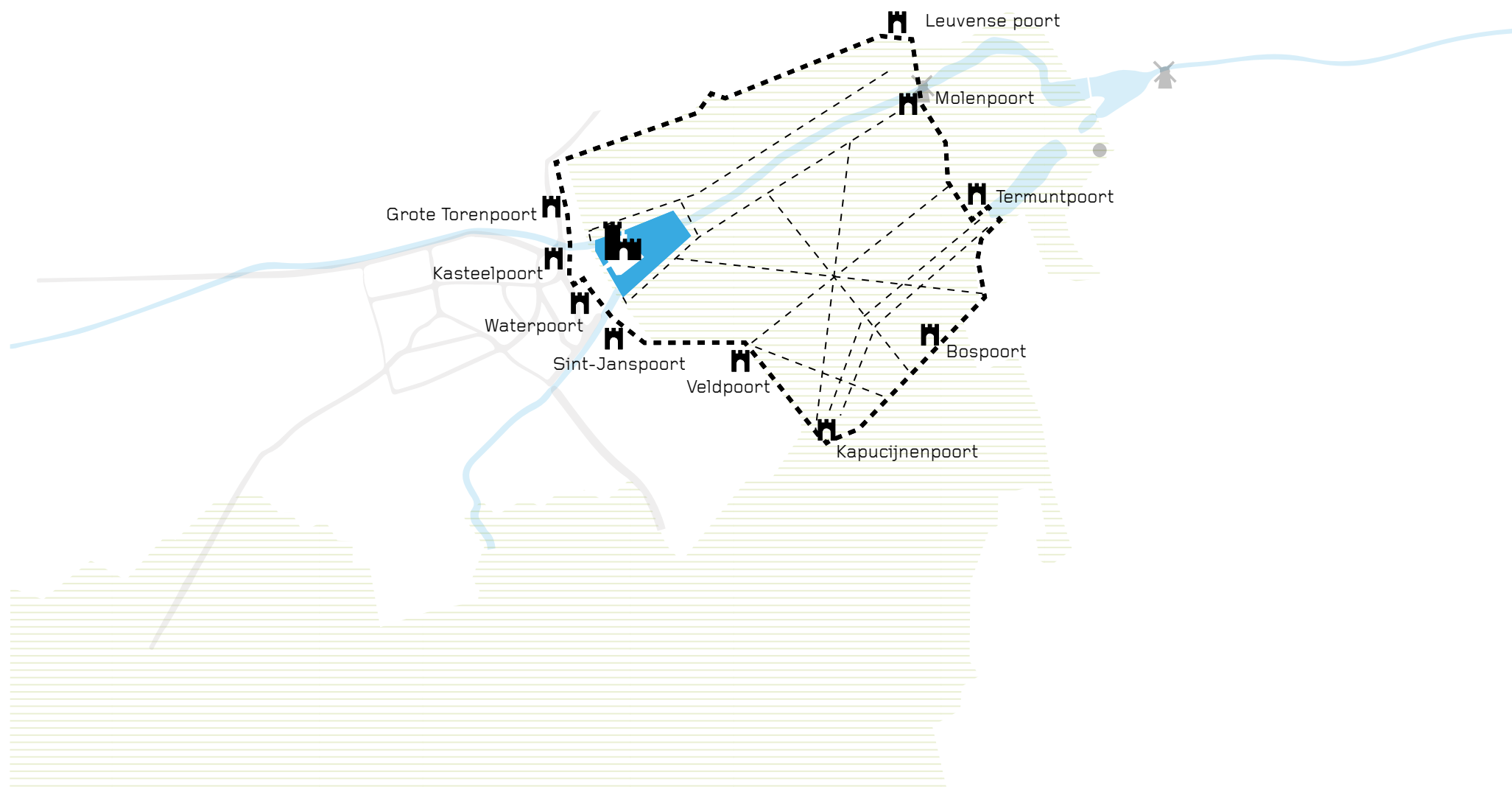
Hertog Jan II (1294-1313) laat op zijn beurt de oude residentie afbreken en laat de gotische zaal optrekken die de aanblik van de burcht aanzienlijk wijzigt. De zaal wordt gebruikt als vergaderzaal voor de Staten van Brabant en als locatie voor groots opgezette jachtfestijnen. Met een volume van 48mx18m domineerde deze zaal de site. Een deel van de weermuur wordt afgebroken voor de zuidgevel van de zaal, het militair karakter van de burcht wordt zo grotendeels ontnomen.

Vervolgens zullen Hertog Jan III (1312-1355), Hertogin Johanna (1355-1404), Hertog Antoon van Bourgondië (1404-1415), Hertog Jan IV (1415-1427) en Hertog Filips van Saint-Pol (1427-1430) hun intrek nemen. Onder Hertogin Johanna breekt er een brand uit die de donjon deels verwoest. Hertog Antoon van Bourgondië voorziet een grote restauratiecampagne van de burcht. Bij de dood van Filips van Saint-Pol komt Brabant in handen van Filips de Goede (1430-1467) en verliest de burcht haar status als residentie en wordt het een jachtslot.

Door de ontwikkeling van de burcht onder de Hertogen van Brabant richt het dorp Vure zich steeds meer in deze richting en bouwt zich uit rondom de kerk. Het dorp zelf krijgt een versterking door middel van een primitieve vestigingsgordel. Deze wordt begrensd door de Maalbeek, de Voer, de Burcht en een aarden wal met gracht ter hoogte van de huidige Vestenstraat.

Over het uitzicht van het Hof Ter Munck bestaan geen gegevens voor deze periode. Wel is duidelijk dat de uitbating tot het begin van de 14de eeuw gebeurde onder leiding van een hofmeester. Door de daling van het aantal lekenbroeders werd deze bijgestaan door een pachter en een aanzienlijk aantal meiden en knechten. Vanaf 1470 werd het hof in pacht gegeven.

Figuur 31: Tervuren onder de Bourgondiërs en Habsburgers 15e eeuw - begin 17e eeuw (Bron: Vlekkenplan, bewerking SumResearch)

2.1.3 De Bourgondiërs en Habsburgers

Onder de Bourgondiërs en Habsburgers, 15e eeuw tot begin 17e eeuw, kende de burcht een sterk verval die pas een kentering kent onder het bewind van aartshertogen Albrecht en Isabella (1598-1621/1633).

Aan het eind van de 15e eeuw wordt de burcht een 'bourgondische residentie'. Er is een onregelmatige bouw die de zuidhoek van de donjon omsloot en verder liep naar het oosten. Iconografische bronnen laten zien dat de weermuur op verschillende plaatsen wordt doorbroken door bebouwing. Ook de ruimte ten zuiden van de bourgondische residentie en ten oosten van de gotische zaal lijken amper nog ommuurd te zijn. Dit wijst op een verdere demilitarisatie.

Wanneer Albrecht en Isabella hun intrek nemen, kent de site een nieuwe bloeiperiode. Onder leiding van hofarchitect Wencelas Cobergher (1561-1634) wordt de burcht omgevormd tot een aantrekkelijk buitenverblijf. Er worden grondige verbouwingen uitgevoerd tussen 1608 en 1630. De bourgondische residentie wordt afgebroken en heropgebouwd met een hoger volume. Langs de oostmuur van de donjon en de noordmuur van de bourgondische residentie wordt een galerij en trap opgetrokken. Het deel tussen de weermuur en de oostelijke muur van de donjon wordt ingericht als een terras met bakstenen bevloering. De zuidmuur van de bourgondische residentie wordt doorgetrokken tot tegen de gotische zaal waarbij een nieuwe doorgang naar de donjon met trap wordt gecreëerd. Aan de noordzijde worden de gebouwen verbouwd tot langgerekte renaissancistische vleugels met hoge kruisvensters, dakkapel en overdekte galerijen.

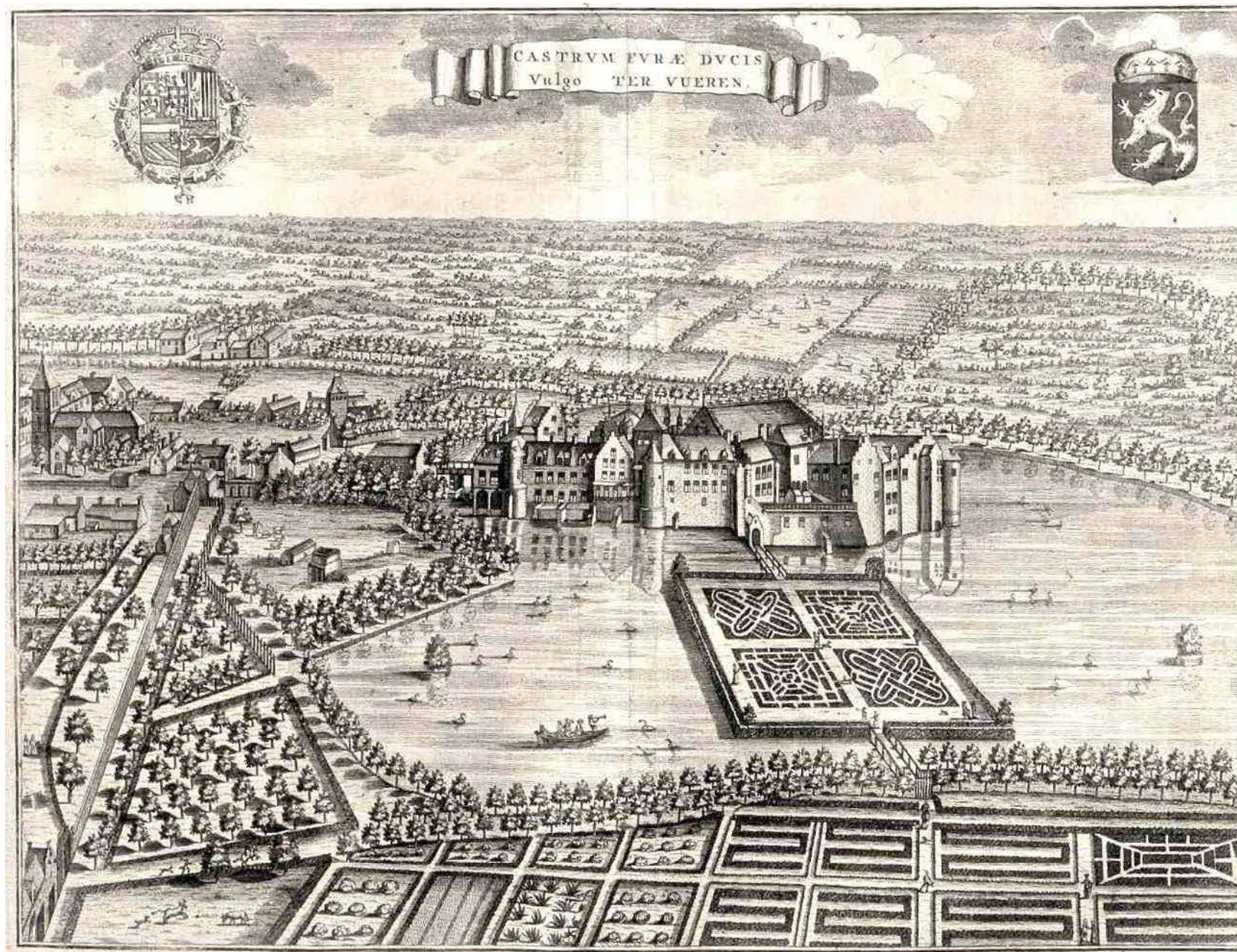
In 1616 wordt op het voorplein de houten Sint-Huybrechtscapelle vervangen door een bakstenen kapel, de Sint-Hubertuskapel. Het vrijstaand volume heeft een kruisvormige plattegrond met een rechthoekige beuk en koor (14x5m), flankerende zijkapellen (5x2,5m) en een op het koor aansluitende sacristie (5x2m). De voor- en achtergevel hebben een identieke afwerking.

Na aandringen van Isabelle bij kapucijn Charles van Arenberg wordt in de nabijheid van het Zoniënwood een kapucijnenklooster opgetrokken. De Warande werd verfraaid door verschillende ingrepen. In de directe omgeving van het buitenverblijf wordt een kunstmatig eiland, een 'motte', aangelegd met geometrische tuinen. De voormalige houten molen wordt vervangen door een bakstenen molen, nl. de Gordaalmolen of Spaans Huis. De houten palissade wordt tussen 1625-1633 vervangen door een 7km lange bakstenen muur met 10 poorten. Van deze poorten is alleen de Leuvense poort bewaard gebleven. De dreven in het park worden eveneens aangelegd. Deze heropbloei komt ten einde met de dood van

Isabella en kent de burcht vanaf tweede helft 17e eeuw opnieuw een periode van verwaarlozing.

Bij aanvang van de bouw in 1625 werd ook de bestaande pachterswoning van het Hof Ter Munck afgebroken. Een jaar later volgde en heropbouw en de bouw van een nieuwe stal. Het Hof weerspiegelde het lokale belang en de rijkdom van de norbertijnen van't Park. In de loop van de 17de eeuw liep het hof meermaals schade op door oorlogsgeweld. In 1673 verbleef Lodewijk XIV vier dagen op het Hof en sloot er met graaf Frederik Willem van Brandenburg het Tractaat van Vossem.

Figuur 32: Kasteel van Tervuren door A. Sanderus (Bron: Chorographia Sacra Brabantiae, 1659-1663)

Figuur 33: Portret Aartshertog Albrecht met kasteel op de achtergrond door Pieter PAul Rubens 1620 (Bron: Prado Madrid)

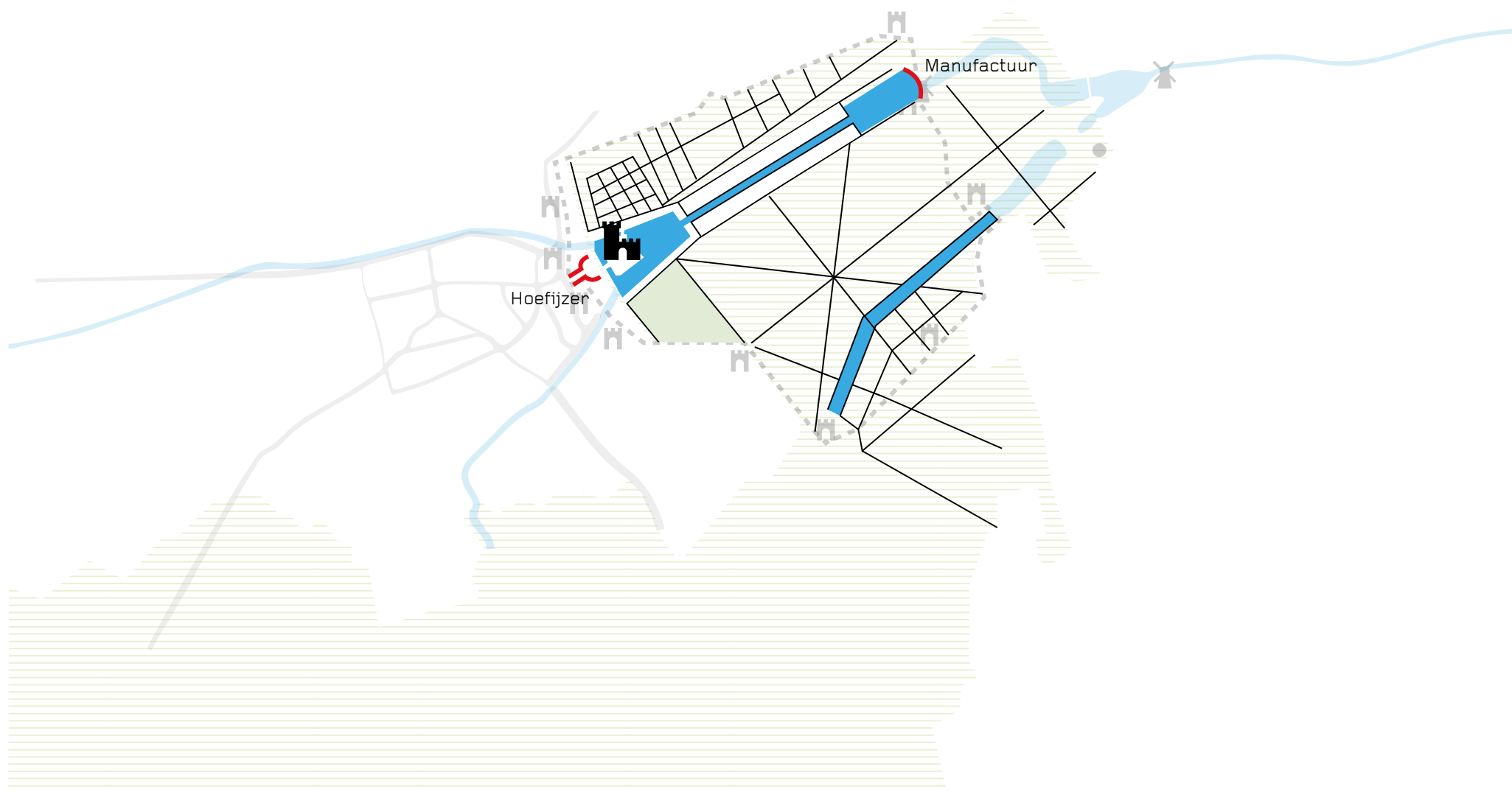
Figuur 34: Hertogelijk Paleis door Jan Bruegel de Oude 1621 (Bron: Prado Madrid)

Figuur 35: 'De maand januari, het einde van de everzwijnenjacht' door Barend Van Orley uit de reeks wandtapijten 'De Jachten van Maximiliaan', 1530 (Bron: Prado Madrid)

Figuur 36: Tervuren onder de Oostenrijkse Habsburgers 18e eeuw (Bron: Vlakkenplan, bewerking SumResearch)

2.1.4 De Oostenrijkse Habsburgers

Onder Keizer Karel VI (1730-1740) wordt de Brusselsesteenweg aangelegd die de verbinding vormt tussen Oudergem en Tervuren. De grootste verfraaiingen vinden echter plaats onder Karel van Lorreinen (1740-1780). Hij kreeg het kasteel van Tervuren in vruchtgebruik van zijn schoonzus Keizerin Maria Theresia op 4 juli 1749. Na de Franse bezetting was het kasteel in erbarmelijke toestand waarop architect Jan Andre Anneessens de opdracht kreeg tot restauratie. Het oude hertogelijk slot bleek evenwel te klein voor een hofhouding van 200 man. Anneessens kreeg de opdracht om op de voorburcht een hoefijzervormig gebouw op te richten dat een combinatie van logies voor het personeel en paardenstallen bevatte. Anneessens werkte vanaf 1750 tot aan zijn dood in 1753, waarna architect Jean Foulte het werk overnam. De toegang tot het kasteel werd zo verlegd van de huidige markt naar het verlengde van de kasteelstraat. Aan de zuidelijke zijde van het hoefijzer wordt een ruime orangerie en botanische tuin aangelegd. Aan de noordelijke zijde een moestuin. Ten zuiden van de burcht wordt een lusttuin aangelegd.

De burcht zelf werd opengetrokken tot een luchtige 18e-eeuwse zomerresidentie en aan de oostzijde uitgebreid met een nieuwe vleugel. De oostelijke gebouwen inclusief galerij, trap en terras worden afgebroken en in baksteen heropgebouwd, de donjon en residentie worden samengebracht als één geheel. Aan de zuidgevel van de nieuwe residentie wordt een u-vormige bakstenen trap toegevoegd. Aan de westzijde is het ingangencomplex verdwenen om zo een verbinding te creëren met het hoefijzervormig stallen en dienstbodencomplex.

In het park zelf wordt tussen 1755 en 1760 een 80 meter brede classicistische manufactuur gebouwd ter hoogte van de Gordaalvijver. Dit industrieel complex werd gebruikt voor het testen van nieuwe technieken en omvatte ondermeer ateliers voor machinebouw, porselein, behangpapier, een drukkerij, een weverij,...

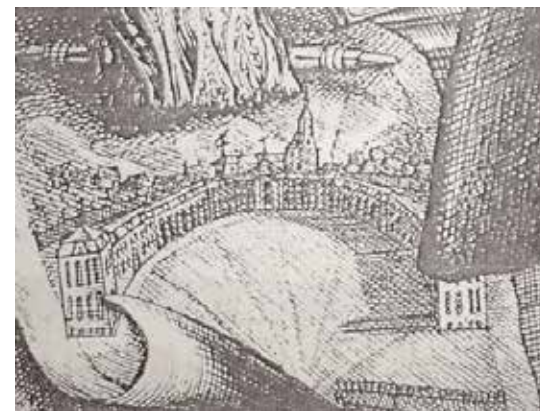
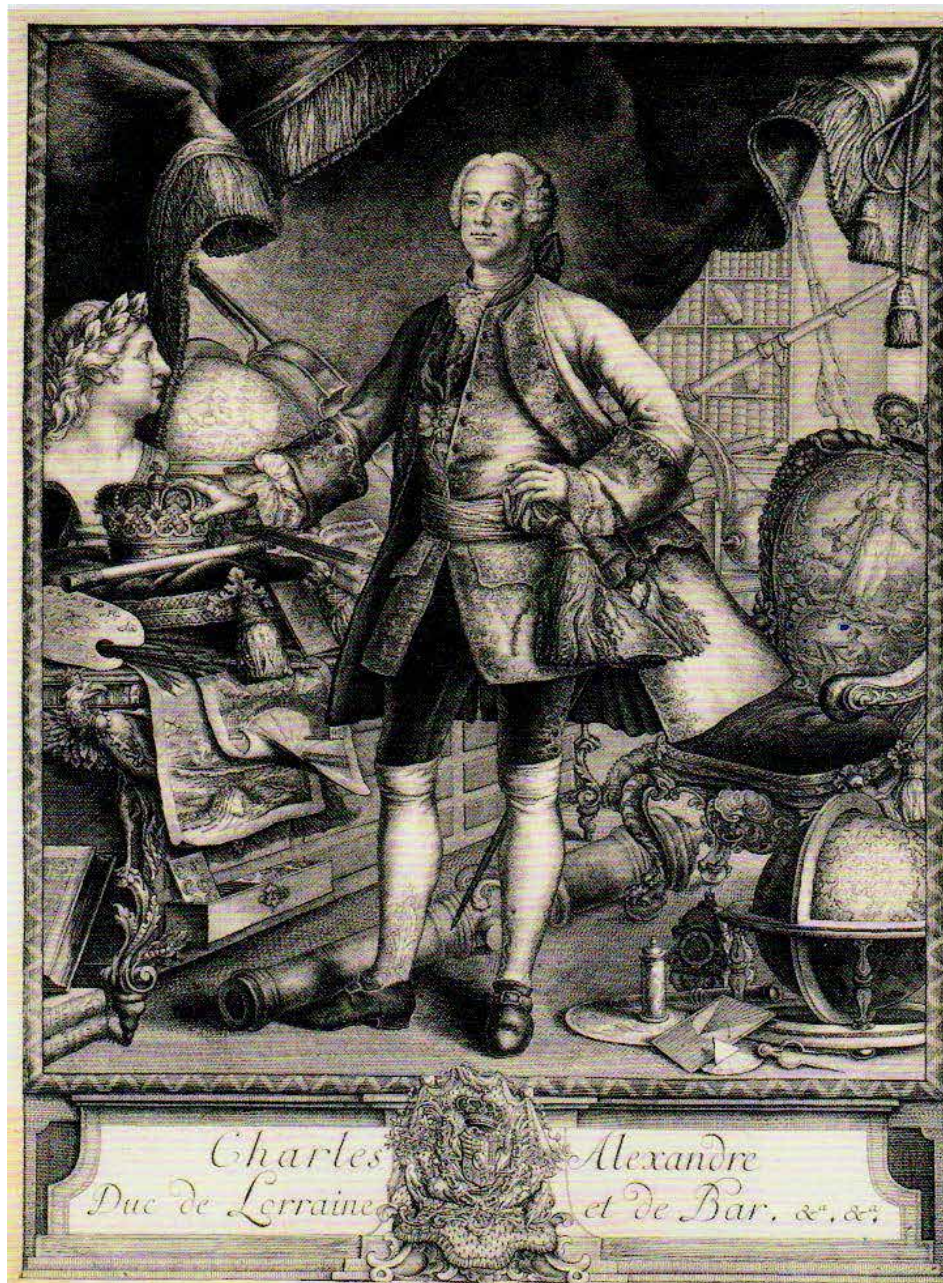
Tussen de Kasteelvijver en de Gordaalvijver wordt een kanaal gerealiseerd. Vermoedelijk werden de andere vijvers eveneens rechtgetrokken om de Warande te verfraaien. Ook de bestaande dreven worden rechtgetrokken zodat een stervormige verdeling van het bos ontstaat.

Het Hof Ter Munck kent verschillende verbouwingen. In 1738 werd een nieuwe schuur gebouwd en het woonhuis krijgt een leien dak. In 1778 en 1781 werden herstellingen uitgevoerd aan respectievelijk de kleine schuur en een gedeelte van de stallen. Het Hof was uitgegroeid tot een welvarend pachthof met bal- en natuurstenen gebouwen omgeven door boomgaarden en weiden.

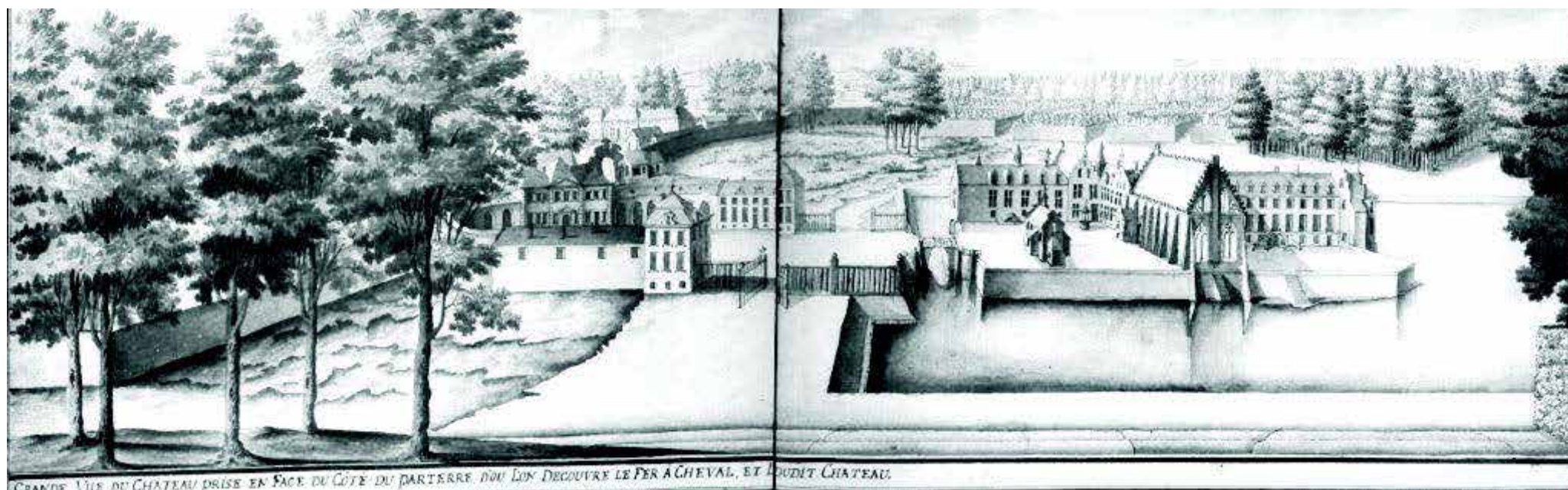
In 1781 geeft Keizer Jozef II (1780-1790) na een incognito bezoek echter de opdracht tot de afbraak van de burcht, de manufactuur en het kapucijnenklooster. De Sint-Hubertuskapel en het stallencomplex blijven gevrijwaard van deze beslissing. De restanten van het Hertogelijk Paleis zullen bijna twee eeuwen onder de grond bewaard blijven. Een belangrijke periode van ontwikkeling wordt afgesloten.

Na de Slag bij Waterloo (1815) werd het domein geschonken aan Prins Willem-Frederik, zoon van de Koning der Verenigde Nederland. Op het Lokkaertsveld liet hij de weg naar Leuven omleggen en een paviljoen bouwen in sobere klassieke stijl voor zichzelf en zijn gezin. In 1879 zou het paviljoen afbranden.

Figuur 37: Karel van Lorreinen met plannen van het hoefijzer door Franciscus Harrewijn 1750 (Bron: Koninklijke Bibliotheek, Brussel)

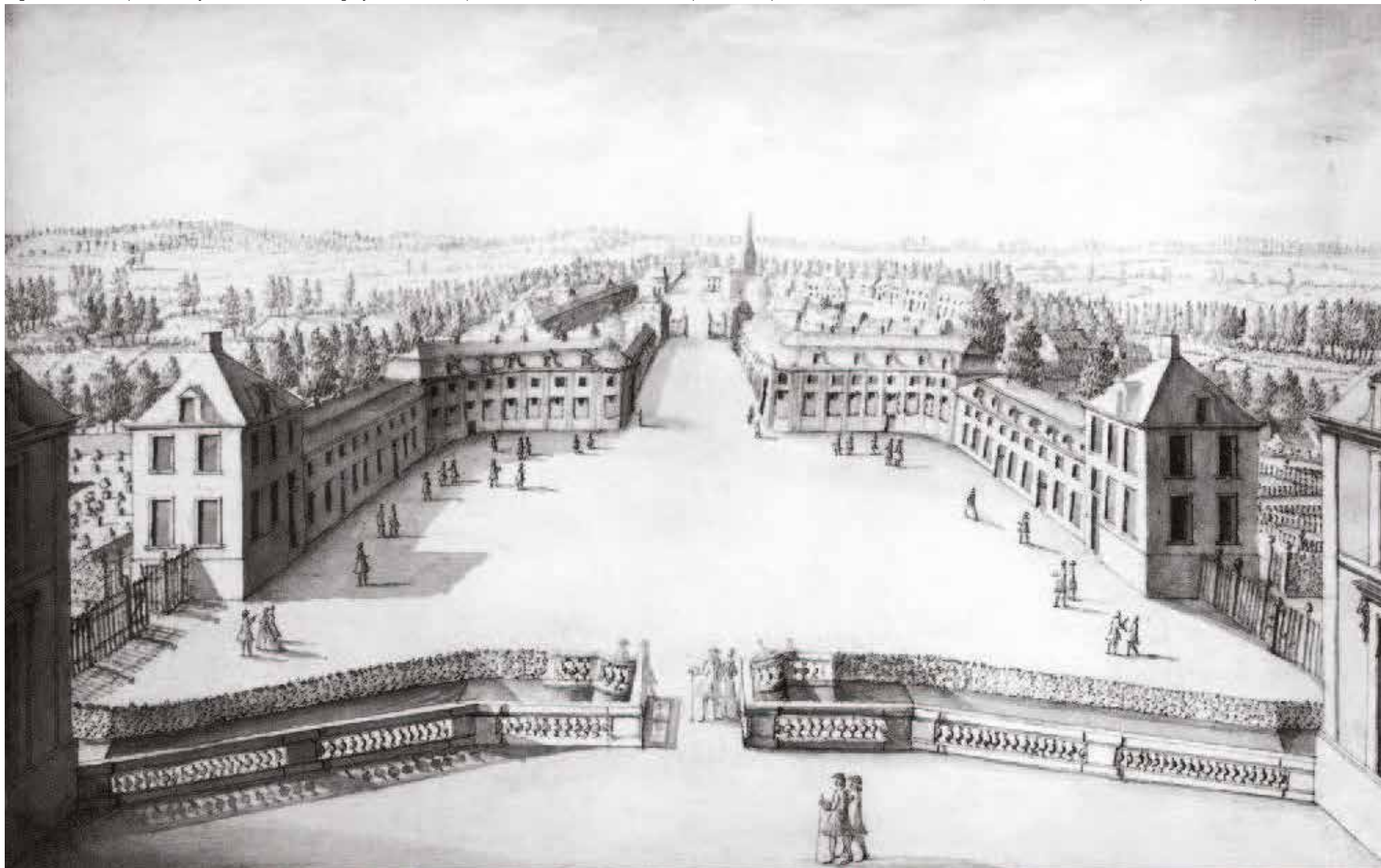
Figuur 38: Zicht op het hoofijzer 1753 (Bron: Contenant les endroits les plus remarquables du Chateau de Terrevue, Francois Nicolas de Sparr de Benstorf)

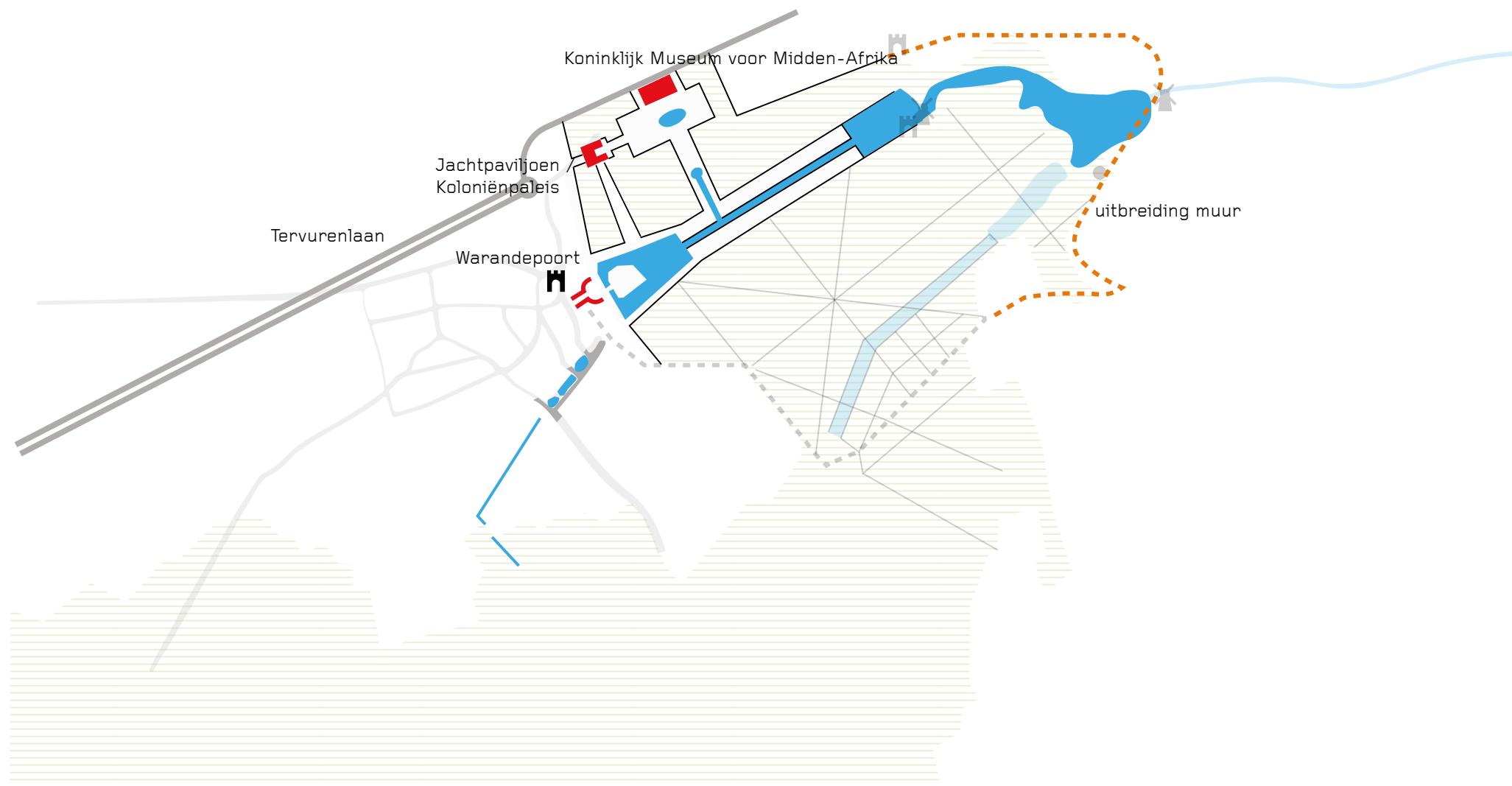
Figuur 39: Zicht op orangerie en hoefijzer vanuit het Warandepark 1753 (Bron: Contenant les endroits les plus remarquables du Chateau de Terrevue, Francois Nicolas de Sparr de Benstorf)

Figuur 40: Zicht op het hoofter vanuit het Hertogelijk Paleis 1753 (Bron: Contenant les endroits les plus remarquables du Chateau de Terrevue, Francois Nicolas de Sparr de Benstorf)

Figuur 41: Tervuren onder Koning Leopold II (Bron: Vlekkenplan, bewerking SumResearch)

2.1.5 Koning Leopold II van België

Na de Belgische onafhankelijkheid werd de Warande eigendom van de Belgische staat. Onder Leopold I mocht zijn oudste zoon en troonopvolger Leopold II beschikken over het geheel. Zijn voorliefde voor Tervuren kwam tot uiting in een verdere uitbreiding van het park. In 1865 werd ten westen van het kasteel een strook aangekocht om een één kilometer lange dreef aan te leggen, de aanzet voor de latere Tervurenlaan. Ook het resterende gedeelte van het Lokkaertsveld waar zich nu het Koninklijk Museum voor Midden-Afrika bevindt en de zone van de Koninklijke Moestuinen werden aangekocht.

Deze moestuin werd aangelegd in 1883 naar een ontwerp van architect Florent Claes en vormde een overgang tussen de Markt en de eigenlijke Warande. In 1855-1886 werd de Vossemvijver uitgegraven. Het initieel plan was van de Fransman Delabarrière, die in 1876 door de vorst als werkopzichter was aangesteld. Na diens vertrek werden de plannen in licht gewijzigde vorm gerealiseerd door de Brusselse stadsambtenaar en architect Edouard Keilig (1827-1895) die reeds eerder in Laken en in Tervuren had gewerkt. De Vossemvijver met zijn weidse bocht, loofboommassieven, Italiaanse populieren en naaldbomen vormt een bindelement tussen de meer natuurlijke Sint-Geertruivijver en de strakke lijnen van de Kanaalvijver en Gordaalvijver.

Op aandringen van Leopold II wordt de wereldtentoonstelling van 1897 gelijktijdig georganiseerd in Brussel en Tervuren. De Onafhankelijke Kongostaat werd in Tervuren onder de aandacht gebracht. Daarom werden in de warande te Tervuren enkele 'Kongolese dorpen' opgebouwd en met Congolezen bevolkt. Deze kregen onderdak in het hoefijzer. Zeven van hen overleefden dit echter niet. In de jaren vijftig van de vorige eeuw kregen ze een rustplaats naast de dertiende-eeuwse St-Jan-Evangelistkerk.

Om de koloniale tentoonstelling aantrekkelijk en bereikbaar te maken werd Tervuren door een brede, 12 kilometer lange boomrijke laan, geflankeerd door een eveneens voor de gelegenheid aangelegde tramlijn, met de hoofdstad verbonden. Op het eindpunt van deze laan - de huidige Tervurenlaan -, ter plaatse van het afgebrande jachtpaviljoen van Willem-Frederik van Oranje, verrees het Koloniënpaleis, een stijlvol neoclassicistisch Louis XVI-paviljoen dat werd gerealiseerd door Ernest Acker (1852-1912). Er werden formele tuinen aangelegd tussen het Koloniënpaleis en het kanaal, met aanleg van de spiegelvijver.

Het paviljoen was bedoeld als tentoonstellingsruimte en werd omkaderd door de zogenaamde Franse tuinen met indrukwekkende zichtassen, vijvers, trappartijen en beelden naar ontwerp van de opvolger van Keilig,

de Franse landschapsarchitect Elie Lainé. Lainé had naam gemaakt in de jaren 1870 als ontwerper van de "Franse" tuin bij Waddesdon Manor (Buckinghamshire, Engeland) in opdracht van baron Ferdinand de Rothschild. Hij was een exponent van de groeiende belangstelling voor de klassieke Franse tuin à la Le Nôtre, die vooral onder impuls van zijn landgenoten Henri en Achille Duchêne tot een echte revival zou uitgroeien. Voor de binnenarchitectuur werden niet minder dan vier architecten aangetrokken die later internationale faam zouden oogsten als protagonisten van de Art Nouveau stijl, namelijk Paul Hankar (1859-1901), Henry Van de Velde (1863-1957), Georges Hobé (1854-1936) en Gustave Serrurier-Bovy (1856-1910).

Wegens het grote succes kreeg de tentoonstelling in het Koloniënpaleis sinds 1898 een permanent karakter als museum. De beschikbare ruimte bleek echter snel ontoereikend, zodat Leopold II bij decreet van 3 december 1902 besliste tot de bouw van een nieuw museum waarin ook de overzeese gebieden Japan en China aan bod zouden komen. Geheel het project zou ten laste zijn van de Onafhankelijke Kongostaat. De Franse architect Charles Girault (1851-1932), wiens 'Petit Palais' op de Parijse Wereldtentoonstelling van 1900 bij Leopold II bijzonder in de smaak was gevallen, kreeg de opdracht een prestigieus concept uit te werken dat heel het Lokkaertsveld langs de Leuvensesteenweg met inbegrip van de site van het Koloniënpaleis zou omvatten. Naast een museum voorzag het ambitieuze project onder meer in een internationaal congrescentrum en een wereldschool. Ingevolge het overlijden van Leopold II en de daaropvolgende besparingspolitiek zou enkel het Kongomuseum (1904-1909), het huidige Koninklijke Museum voor Midden-Afrika, worden gerealiseerd. In het naburige Zoniënwoud liet de koning vanaf 1902 ook nog het Geografisch Arboretum aanleggen.

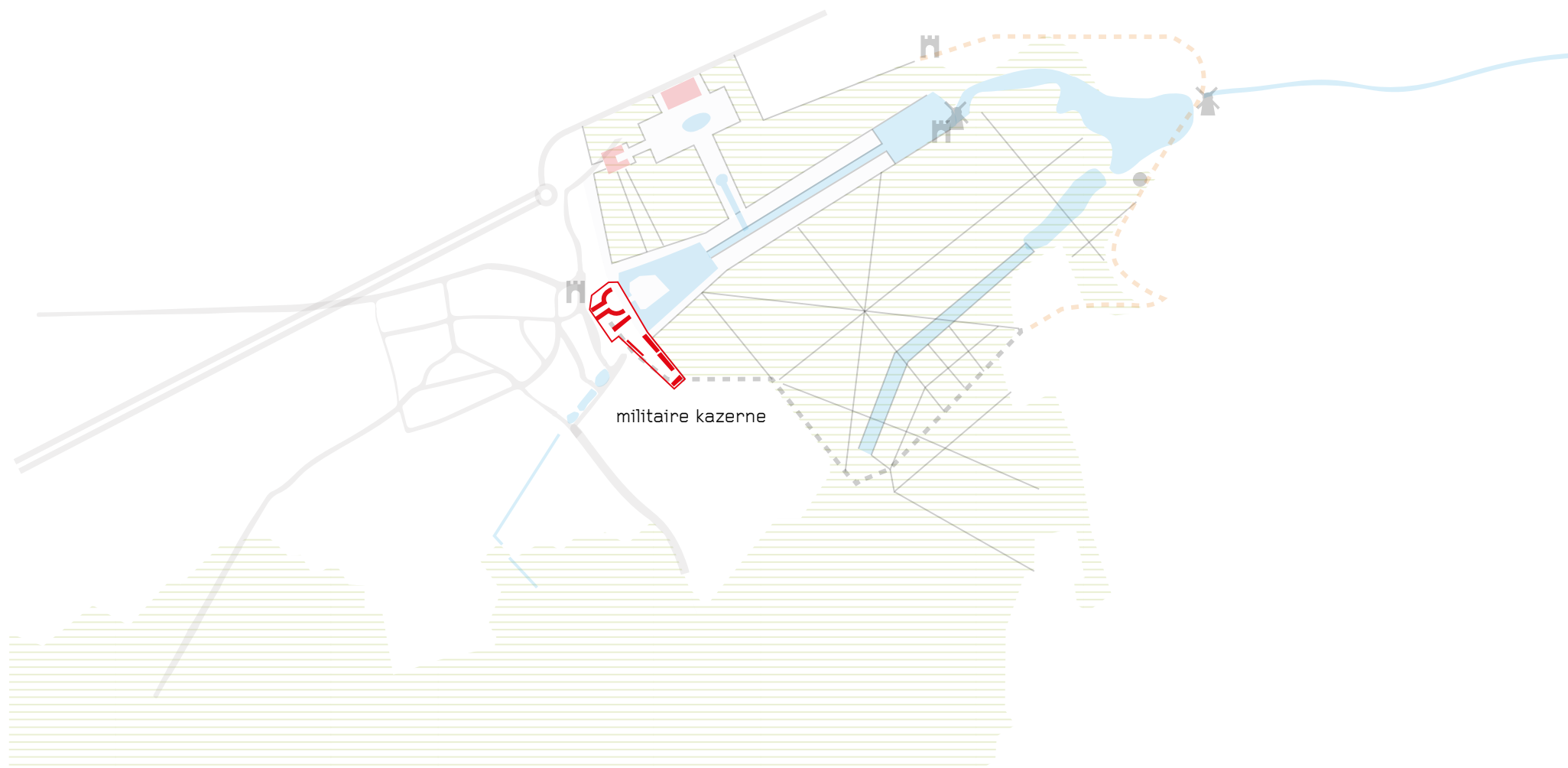
Figuur 42: Impressie van het 'Kongolees dorp' tijdens de Wereldtentoonstelling 1897 (Bron: Afrika Museum)

Figuur 43: Impressie van de Tervurenlaan in 1909 (Bron: Delcampe)

Figuur 44: Tervuren en de militaire kazerne (Bron: Vlekkenplan, bewerking SumResearch)

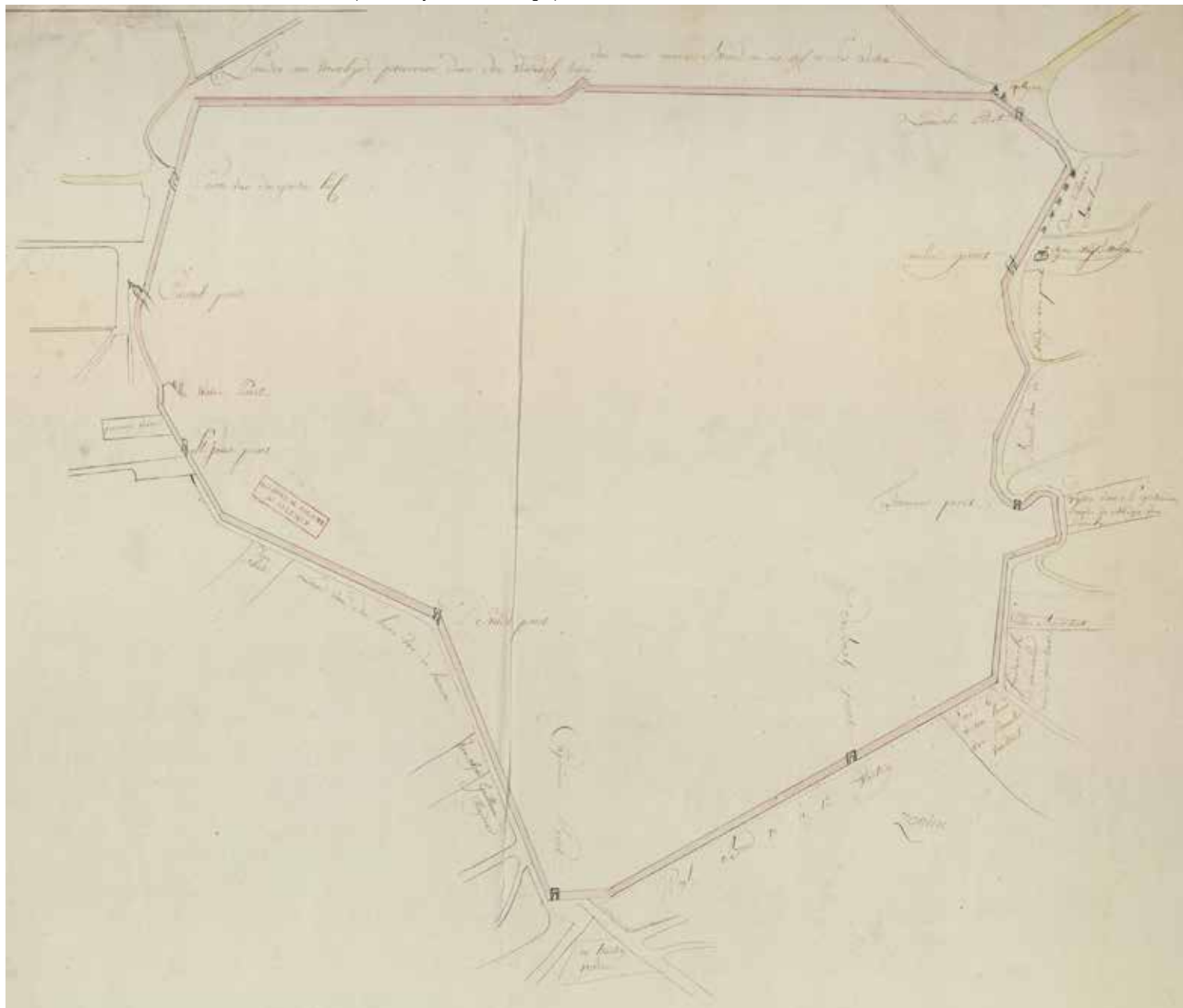
Figuur 45: Hoekpaviljoen Panquin Kazerne als Hotel du Parc (Bron: Delcampe)

2.1.6 Twintigste eeuw

Sinds 1909 word het hoefijzer ingenomen door militaire activiteiten. In het begin van de 20e eeuw wordt het hoekgebouw door Edmond Blondieu omgevormd tot Hotel du Parc. De Panquin Kazerne zal deze functie vervullen tot 2014.

Figuur 46: Plan van de muren rond het Park van Tervuren 1701-1800 (Bron: Rijksarchief België)

2.2 Zes monumenten

Het ontstaan van de verschillende monumenten werd in bovenstaande tekst reeds gekaderd. Voor een aantal monumenten gaan we dieper in op de evolutie die zij ondergingen.

2.2.1 Parkmuur en -poorten

De Warande werd in de loop der eeuwen uitgebreid. In 1230 werd een overeenkomst gesloten tussen Hertog Hendrik I en de Abdij van Park waardoor 10 bunder in de omgeving van het 'hof Termunt' werd toegevoegd aan het hertogelijk domein.

In 1625-1632 werd de houten palissade vervangen door een bakstenen muur met 10 poorten. Hierbij werden aanzienlijke delen toegevoegd aan het park. Ook het Hof Ter Munck (1626) werd in deze periode heropgebouwd en groeide uit tot een imposant hof. In 1763-1773 werd het Hertepark of Kleine Warande ingelijfd door Karel van Lorreinen. In 1816-1817 werd het westelijke gedeelte van Lokkaartsveld ingelijfd door de Prins van Oranje en in 1858-1859 werd het toen resterende gedeelte aangekocht door de Belgische Staat. In de periode 1868-1872 werden ingestorte delen van de muur hersteld maar ook nieuwe muren gebouwd ter hoogte van ten Hertswegen en de Molenlaan.

Naast substantiële muurresten bleef uit de periode van aartshertogin Isabella één poort naar ontwerp van Cobergher bewaard. De volledig in witte natuursteen opgetrokken Leuvensepoort dateert uit 1627 en stond in verbinding met de Oude Leuvensebaan. Deze barokke, sterk plastisch uitgewerkte rondboogpoort met rolwerksluitsteen is gevat in een rechthoekige omlijsting van geringde zuilen bekroond met een gekornist hoofdgestel en een boogfronton.

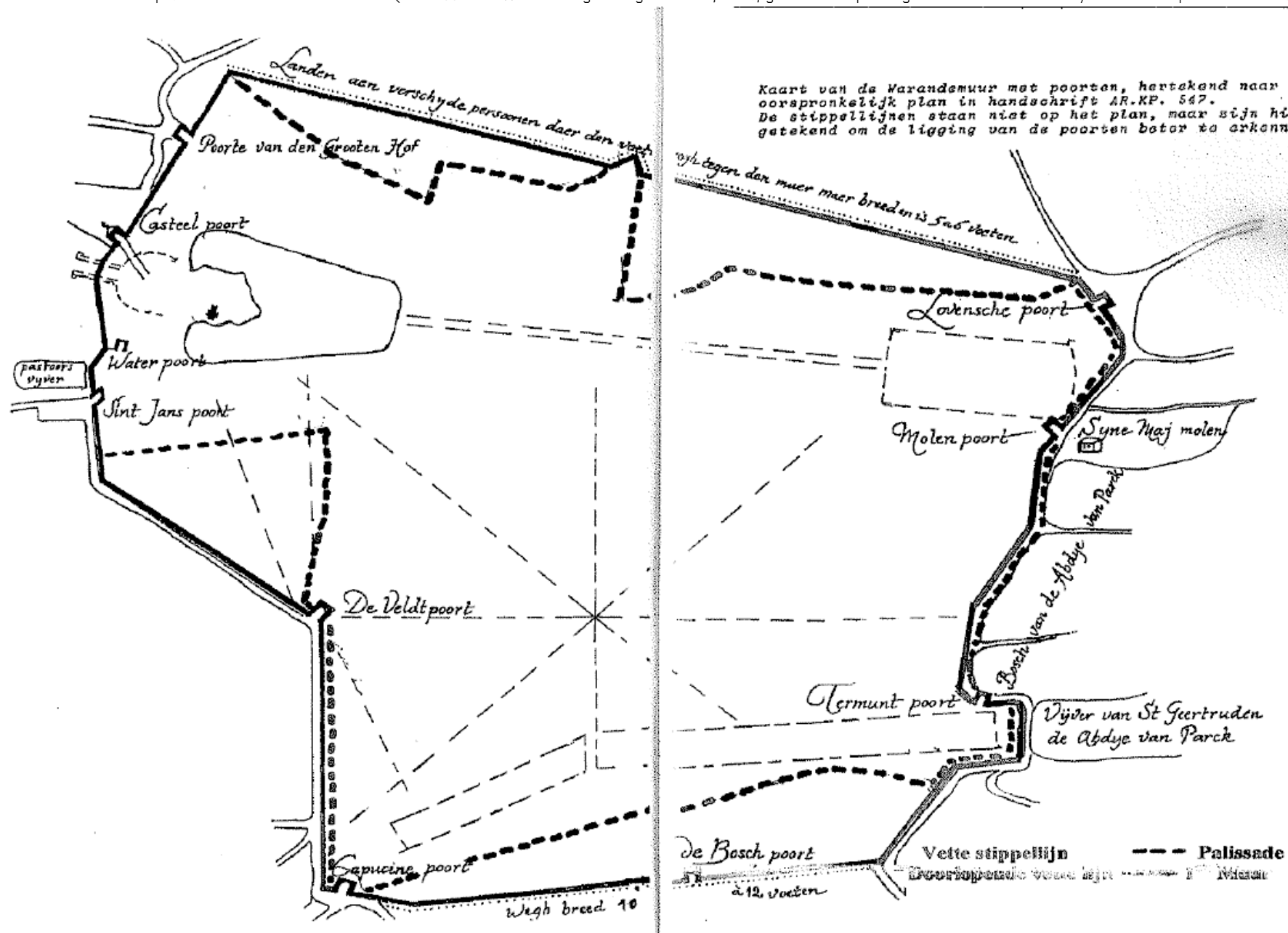
Van de vermoedelijk gelijkaardige Kapucijnenpoort langs de Duisburgsesteenweg resten enkel de aansluitende baksteenmassieven. De iets verderop gelegen 'kistepoort' of 'veldpoort' is volledig verdwenen maar kan worden gelokaliseerd ter plaatse van een torenvormige uitsprong in een knik van de ommuring, te identificeren met de onderbouw van de 18e-eeuwse windmolen die de waterpomp voor de fontein moest activeren.

Wellicht daterend uit het einde van de 18e-eeuw bleef aan het einde van de Duisburgsepoortdreef een vrijwel intacte, natuurstenen poort, de Bospoort bewaard. Ze geeft uit op het militaire sportcomplex en heeft de vorm van een fraaie classicistisch, geprofileerde rondboogpoort met imposten, geflankeerd door pilasters bekroond met een hoofdgestel en

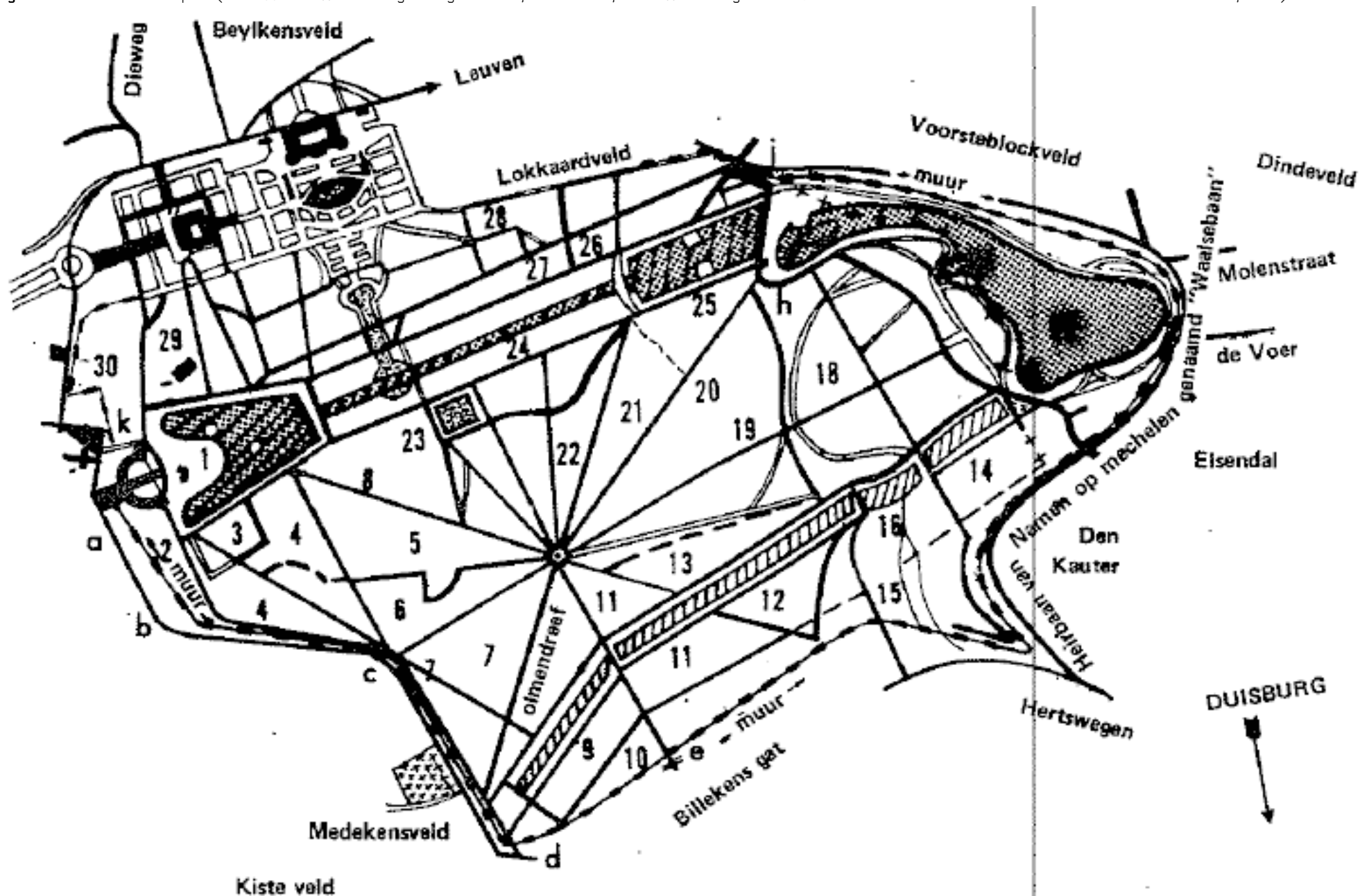
driehoekig fronton.

Van het Hof Ter Munck blijft enkel het poortgebouw en enkele muurresten over, de overige delen werden vernietigd door een brand in 1931. Het poortgebouw met rondboogdoorgang is opgetrokken uit bak- en kalkzandsteen met pannen zadeldak.

Figuur 47: Schets van de houten palissade en de bakstenen muur (Bron: Archief Heemkundige Kring Tervuren, 2007, gebaseerd op de figuratieve kaart van Lowys de Bersacques anno 1624)

Figuur 48 Schets Warandepark (Bron: Archief Heemkundige Kring Tervuren; J.E. Davidts, 1981. Het hertogenkasteel en de Warande van Tervuren. Gemeentebestuur van Tervuren, 1981)

Figuur 49: Zicht op het hoefijzer en de dorpskern vanuit het Warandepark door architect Jean Faulte 1762 (Bron: S. Heylbrouck)

Figuur 50: Impressie Panquin met bosbouwtentoonstelling en veeprijskamp 1897 (Bron: Vlekkenplan)

2.2.2 Kazerne Panquin

Zoals eerder aangegeven werd in 1750 gestart met de bouw van een hoefijzervormig gebouw dat dienst deed als woongebouw voor het personeel, koetshuis en paardenstallen. Dit zorgde voor een stedenbouwkundige hertekening van het centrum van Tervuren. Er ontstaat een statig-monumentale toegang naar het kasteel. Het monumentale kasteel vormde het eindperspectief vanaf de Kasteelstraat. Langs heen de orangerie is de Haeckvijver terug te vinden. Op deze plaats moeten we ook de Voer situeren die later werd ingekokerd. Op die manier maakte de vijver plaats voor een botanische tuin.

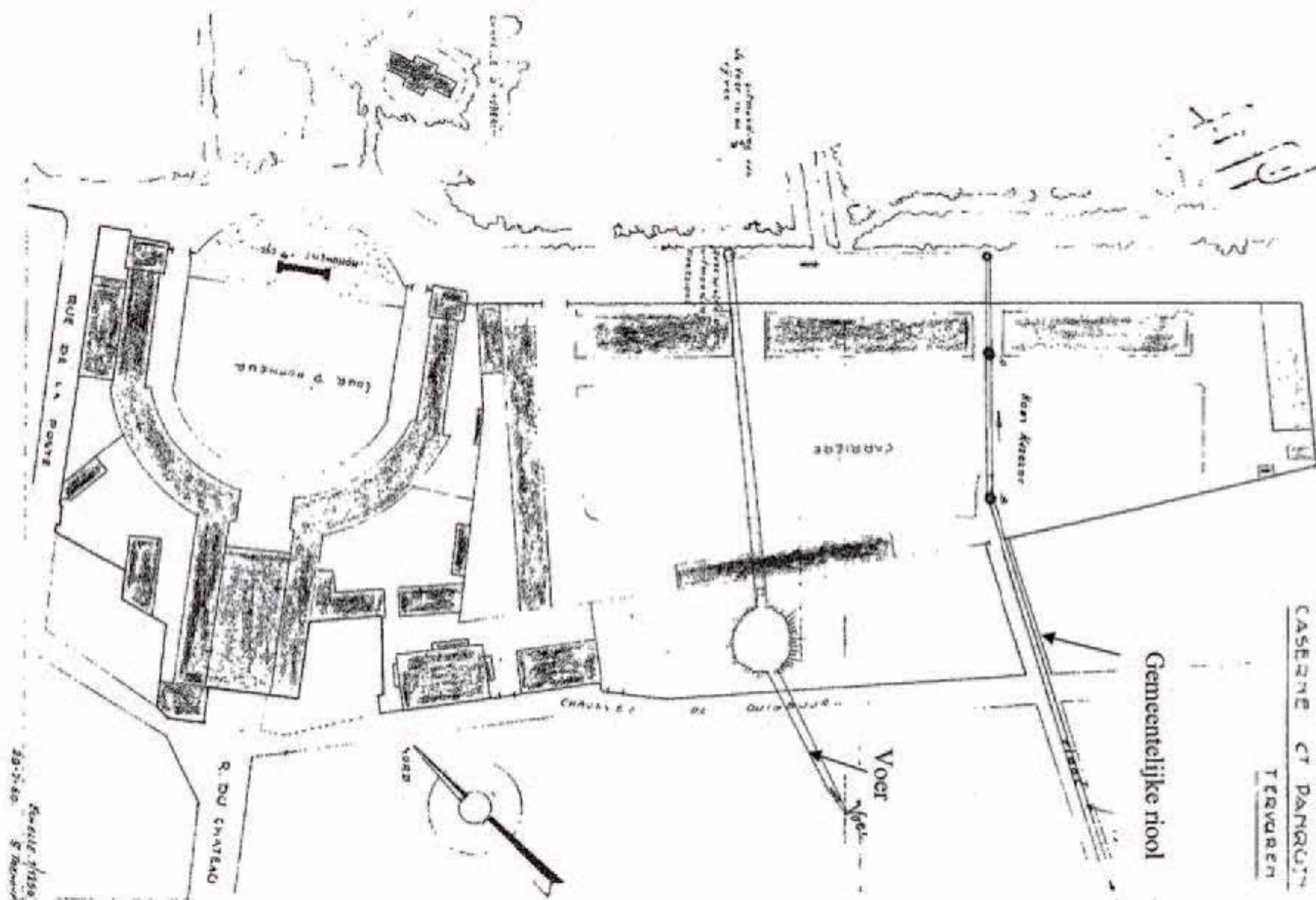
Tijdens de Franse periode werden de voormalige paardenstallen van Karel van Lorreinen bij keizerlijk decreet omgevormd tot stoeterij van het 'département de la Dyle'. Een functie die verder werd uitgebreid onder kroonprins Willem-Frederik van Oranje wat gepaard ging met een verhoging van het wagenhuisgedeelte.

In het kader van de wereldtentoonstelling in 1897 liet Leopold II de lokalen boven de paardenstallen inrichten tot verblijfsaccommodatie voor de Kongolezen. Dit ging gepaard met ingrijpende werken aan vloeren, schrijnwerk en plafonnering onder toezicht van Fologne, architect verbonden aan het Koninklijk Paleis. Tezeldertijd werd de binnenkoer aan de zijde van de Kasteelstraat overkapt met een constructie in metaal en glas en werd het fraaie smeedijzeren toegangshekken verwijderd. Deze 'tijdelijke' constructie, bestemd voor nevenactiviteiten zoals tentoonstelling van land- en tuinbouwproducten en veeprijskampen, zou pas in 1998 verdwijnen.

Ten zuiden van het hoefijzer bevindt zich de inwendig eveneens volledig aangepaste, uit dezelfde bouwperiode daterende orangerie. Of ze werd ontworpen door Anneessens of door Faulte is onduidelijk. Ze was alleszins voltooid in 1761 zoals bevestigd door de beschrijving in de "Guide Fidèle": " ... où l'on trouve l'orangerie et le jardin botanique, ornés d'un bâtiment convenable pour la culture des fruits et plantes étrangères, qui y sont."

Na de tentoonstelling werd het Hoefijzer gebruikt als manège voor de gendarmerie. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was er een infanterieschool gevestigd waar zo een 2000 peletonscommandanten werden opgeleid. Na de oorlog werd een opleidingscentrum voor militaire politie opgericht. In de loop van de 20ste werden verschillende kazernegebouwen opgericht ter ondersteuning van de militaire functie.

Figuur 51: Impressie Panquin Kazerne met bosbouwtentoonstelling en veeprijskamp 1897 (Bron: Vlekkenplan)

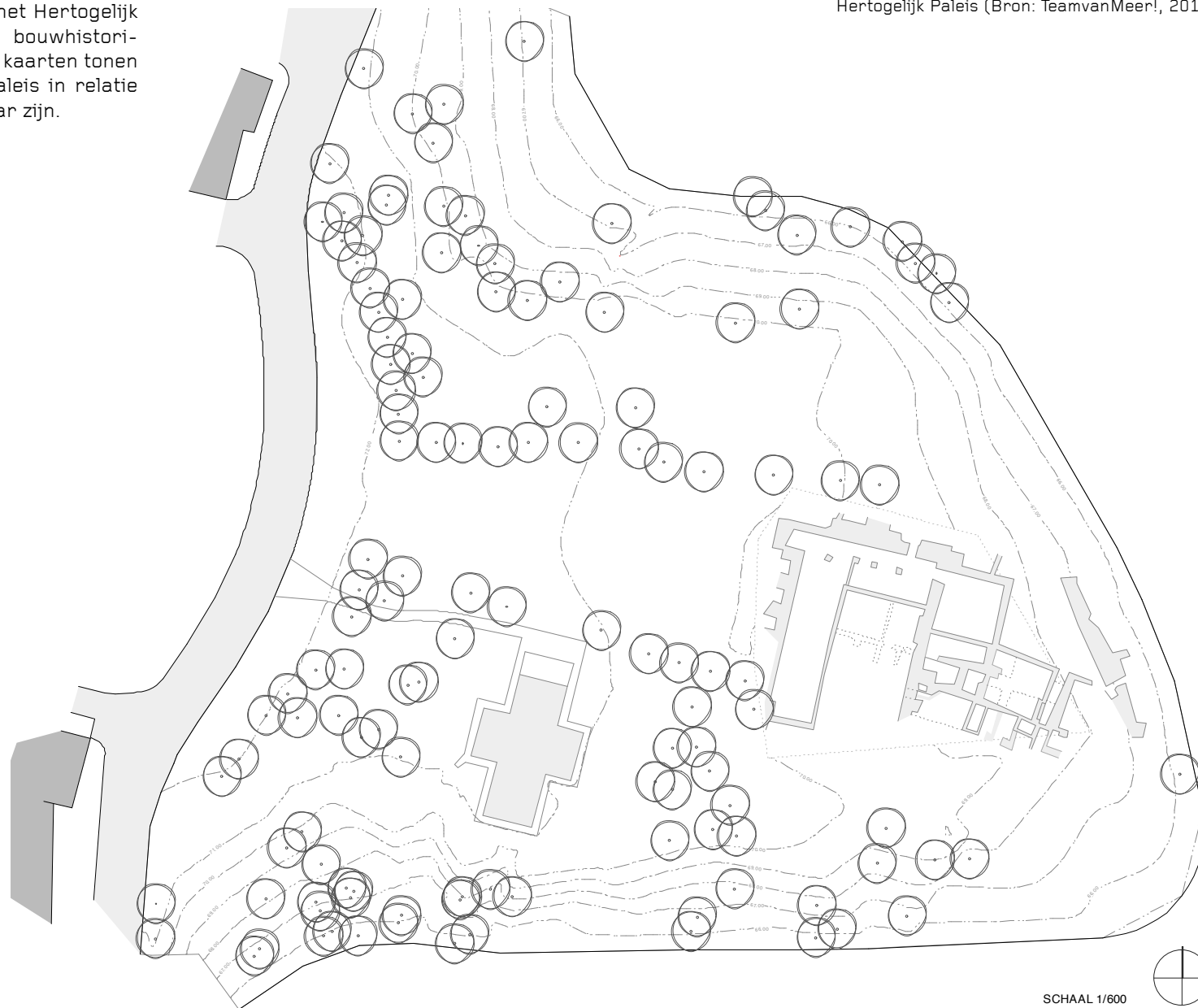
Figuur 52: Impressie Panquin Kazerne met manege gendarmerie en militaire functie begin 20e eeuw (Bron: SAVE, 2015)

2.2.3 Hertogelijk Paleis

In het kader van de restauratie van het Hertogelijk Paleis werd door TeamvanMeer! de bouwhistorische evolutie in kaart gebracht. Deze kaarten tonen de belangrijkste evoluties van het paleis in relatie tot de restanten die vandaag zichtbaar zijn.

Figuur 53: Huidige toestand archeologische site Hertogelijk Paleis (Bron: TeamvanMeer!, 2013)

Primitieve residentie begin 13de eeuw

Bescheiden herenhoeve bestaande uit twee vleugels die opgetrokken zijn uit Lediaanse zandsteen. Er was een grote westelijke vleugel en een kleinere oostelijke vleugel die half ondergronds ligt. De kelder was van buitenaf toegankelijk met een trap.

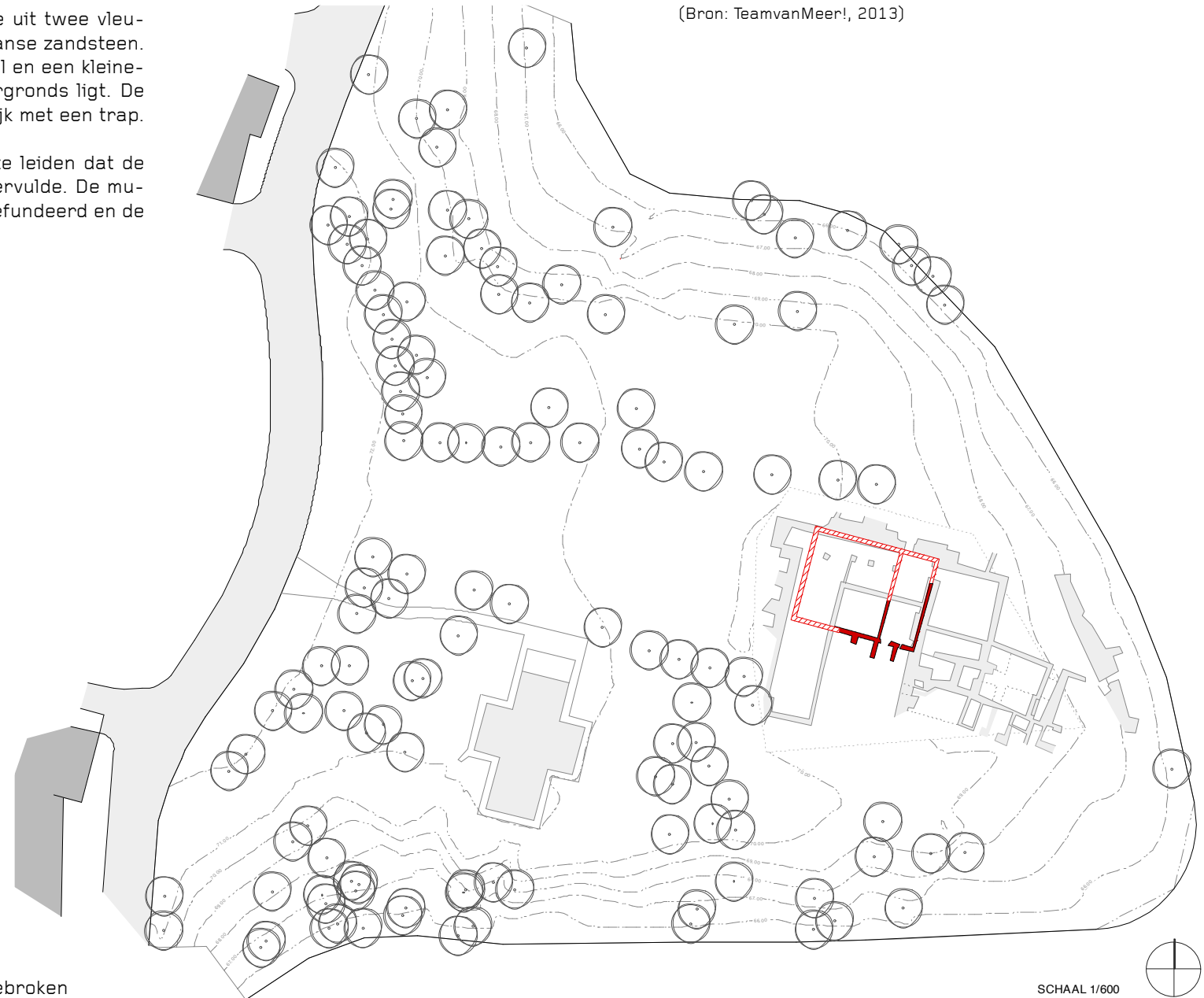
Uit de opgegraven resten valt af te leiden dat de residentie geen militaire functie vervulde. De muren zijn hiervoor te smal, ondiep gefundeerd en de kelder was van buiten toegankelijk.

Figuur 54: Primitieve residentie begin 13de eeuw Hertogelijk Paleis
(Bron: TeamvanMeer!, 2013)

1ste helft 13de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

SCHAAL 1/600

Uitbouw residentie tot burcht midden 13de eeuw

Tegen de oostgevel van de residentie wordt een donjon opgetrokken van ongeveer 23m hoog. De muren zijn opgetrokken uit een conglomeraat van zandsteenafval en kalkmortel. Beide zijden zijn bekleed met een parament van regelmatig gekapte zandsteenblokken. Uit het ontbreken van een waterput binnen de muren, de geringe muurdiktes, het aantal openingen,... kan geconcludeerd worden dat de donjon geen defensieve functie had maar fungeerde als een woontoren.

De verdedigende functie ontstaat met de constructie van een weermuur (3m dik) met halfronde torens. Er is een regelmatig binnenparament dat weinig verzorgd is, het buitenparament is uitermate verzorgd en bestaat volledig uit zandsteen. In het zuidwestelijk deel van de muur is de toegangspoort te situeren.

Figuur 55: Uitbouw residentie tot burcht midden 13de eeuw Hertogelijk Paleis (Bron: TeamvanMeer!, 2013)

13de eeuw

restanten ondergronds / afgebroken

2de helft 13de eeuw

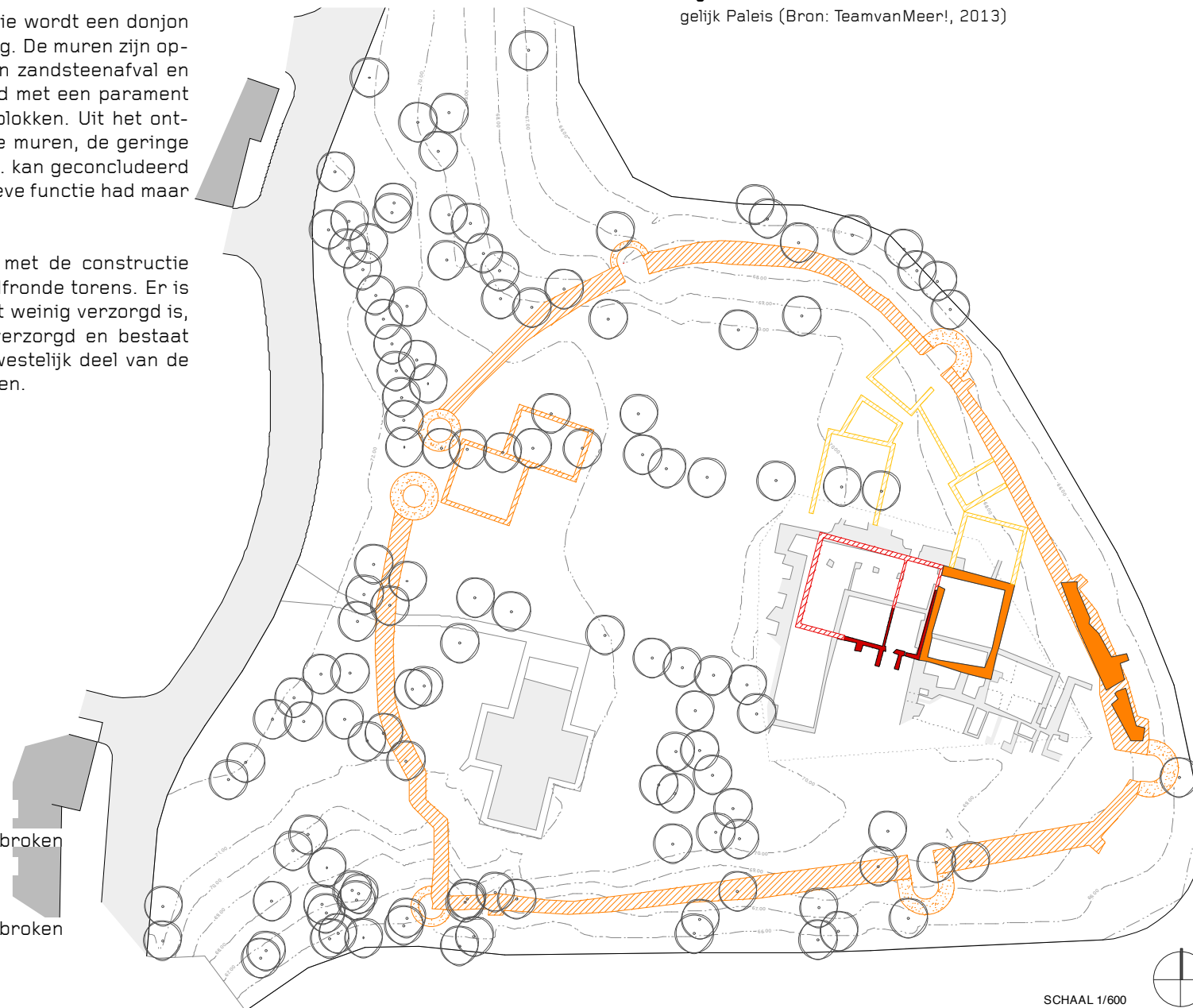
zichtbare restanten

restanten ondergronds / afgebroken

1ste helft 13de eeuw

zichtbare restanten

restanten ondergronds / afgebroken

SCHAAL 1/600

Bouw van de gotische zaal eind 13de - begin 14de eeuw

De oude residentie wordt volledig afgebroken waardoor de bouw van de gotische zaal kan aanvangen. Deze zaal zal de visuele impact van de burcht sterk bepalen, ze had immers een hoogte van ongeveer 17m. Voor de bouw van de zaal werd een deel van de weermuur afgebroken waardoor het defensieve karakter grotendeels verdween.

De zichtbare restanten maken deel uit van de kelder onder de gotische zaal en bestaan uit een conglomeraat van zandsteen en kalkmortel, afgewerkt met zandstenen parament. Een opgegraven console leert dat de kelder oorspronkelijk een houten zoldering had. Deze werd vervangen door een baksteengewelf. Het gewelf werd in de noordvleugel ondersteund door 5 vierkante pijlers, met bakstenen kern en parament uit zandstenen en bakstenen. Tussen de pijlers waren er bakstenen muurtjes.

De west- en oostmuur werden geschraagd door zware steunberen. Zowel in de noord-, west- als zuidmuur zijn restanten teruggevonden van deuropeningen die toegang gaven tot een trap. In de noordgevel zijn 2 muurkasten bewaard gebleven, drie andere werden bij de constructie van het baksteengewelf dicht gemaakt. In de zuidelijke muur is een kapelvormige nis bewaard.

Figuur 56: Bouw gotische zaal eind 13de - begin 14de eeuw Hertogelijk Paleis (Bron: TeamvanMeer!, 2013)

eind 13de eeuw - begin 14de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

13de eeuw

▨ restanten ondergronds / afgebroken

2de helft 13de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

SCHAAL 1/600

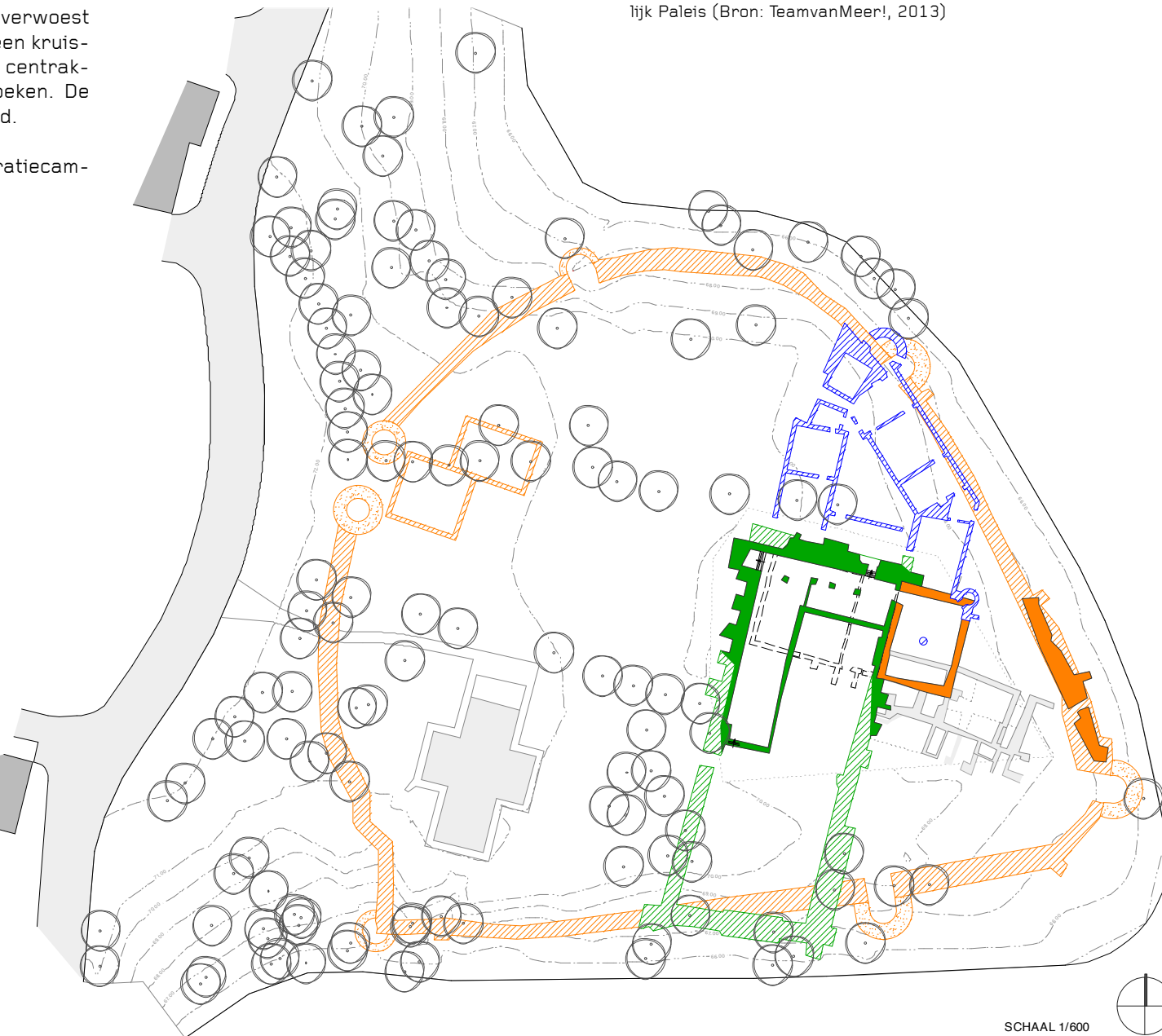
Verdere evolutie 14de - eerste helft 15de eeuw

De houten zoldering van de donjon wordt verwoest door een brand en wordt vervangen door een kruisribgewelf. Dit wordt ondersteund door een centrale zuil en consoles in de zijwanden en hoeken. De leemvloer wordt opgehoogd en genivelleerd.

Begin 15de eeuw wordt een grote restauratiecampagne uitgevoerd.

Figuur 57: Verdere evolutie 14de - eerste helft 15de eeuw Hertogelijk Paleis (Bron: TeamvanMeer!, 2013)

- 14de eeuw - begin 15de eeuw
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken
- eind 13de eeuw - begin 14de eeuw
 - zichtbare restanten
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken
- 13de eeuw
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken
- 2de helft 13de eeuw
 - zichtbare restanten
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken

Verdere evolutie 15de - begin 17de eeuw

Onder de Bourgondiërs en habsburgers kende de burcht een sterk verval die pas een kentering krijgt onder het bewind van aartshertogen Albrecht en Isabella.

In de zuidoostelijke hoek is er een onregelmatige bouw die de donjon omsluit en oostelijk richting weermuur verder loopt. Er zijn twee ruimtes met een noordelijke aanbouw die gedeeltelijk op de muurweer worden opgetrokken. In de noordwestelijke hoek van deze aanbouw staat een ronde toren.

Figuur 58: Verdere evolutie 15de - begin 17de eeuw Hertogelijk Paleis (Bron: TeamvanMeer!, 2013)

eerste helft 17de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

einde 15de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

14de eeuw - begin 15de eeuw

▨ restanten ondergronds / afgebroken

eind 13de eeuw - begin 14de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

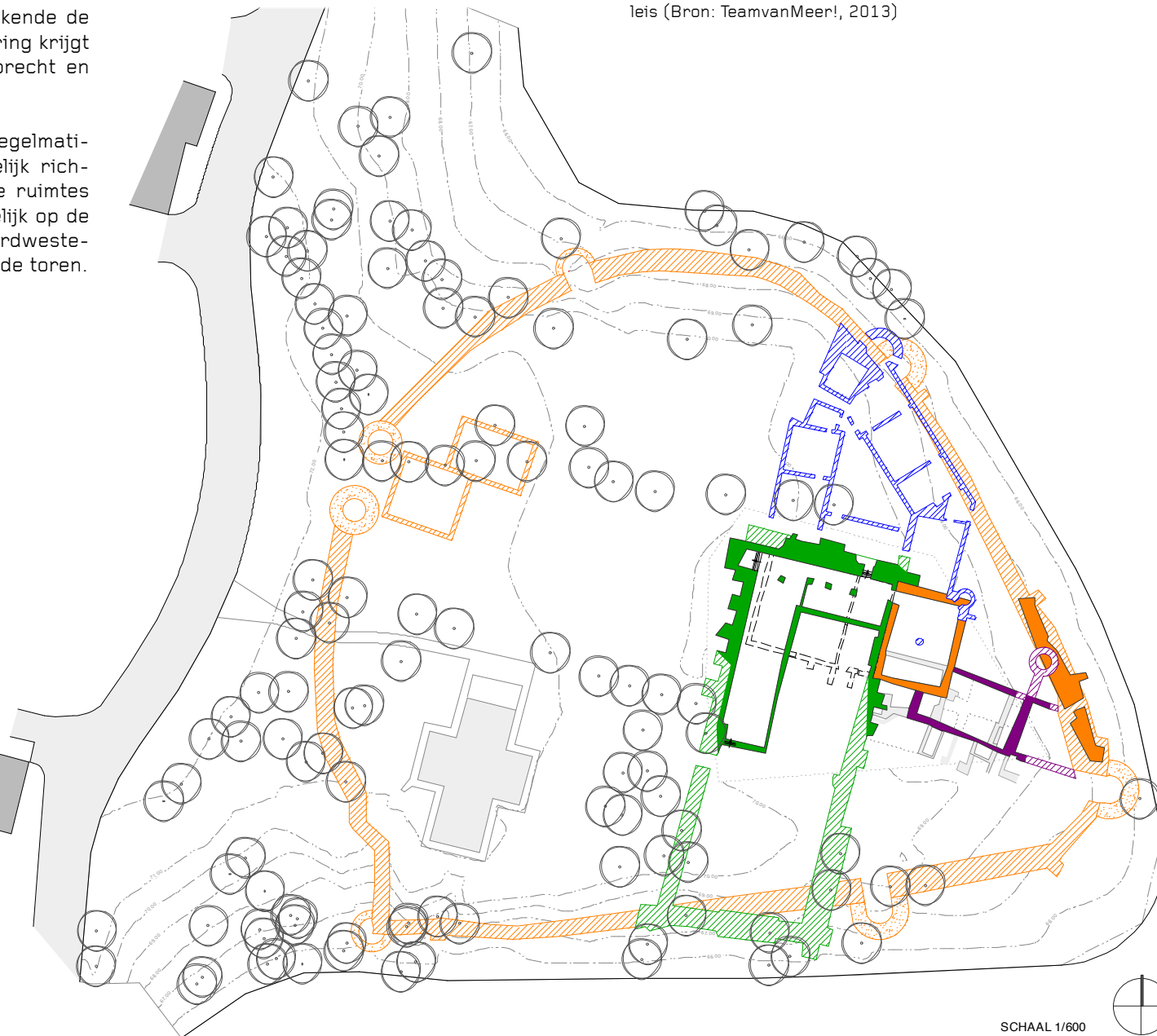
13de eeuw

▨ restanten ondergronds / afgebroken

2de helft 13de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

SCHAAL 1/600

Bloeiperiode onder Albrecht en Isabella

Onder leiding van hofarchitect Wenzel Cobergher worden verschillende verbouwingen uitgevoerd. De bourgondische residentie wordt afgebroken en heropgebouwd. Er wordt een galerij en trap langs de oostmuur van de donjon en de noordmuur van de bourgondische residentie gebouwd. Het deel tussen weermuur en oostelijke muur van de donjon wordt ingericht als terras met bakstenen bevoering. De zuidmuur van de bourgondische residentie wordt doorgetrokken tot tegen de noordelijke steunbeer van de gotische zaal. Aan de noordzijde ondergaan de gebouwen gron-dige wijzigingen, met als resultaat langerekte renaissancestische vleugels met hoge kruisvesters, dakkapel en overdekte galerijen.

De Sint-Hubertuskapel wordt in deze periode gebouwd alsook een kunstmatig eiland in de burcht-vijver.

Figuur 59: Bloeiperiode onder Albrecht en Isabella Hertogelijk Paleis (Bron: TeamvanMeer!, 2013)

eerste helft 17de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

einde 15de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

14de eeuw - begin 15de eeuw

▨ restanten ondergronds / afgebroken

eind 13de eeuw - begin 14de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

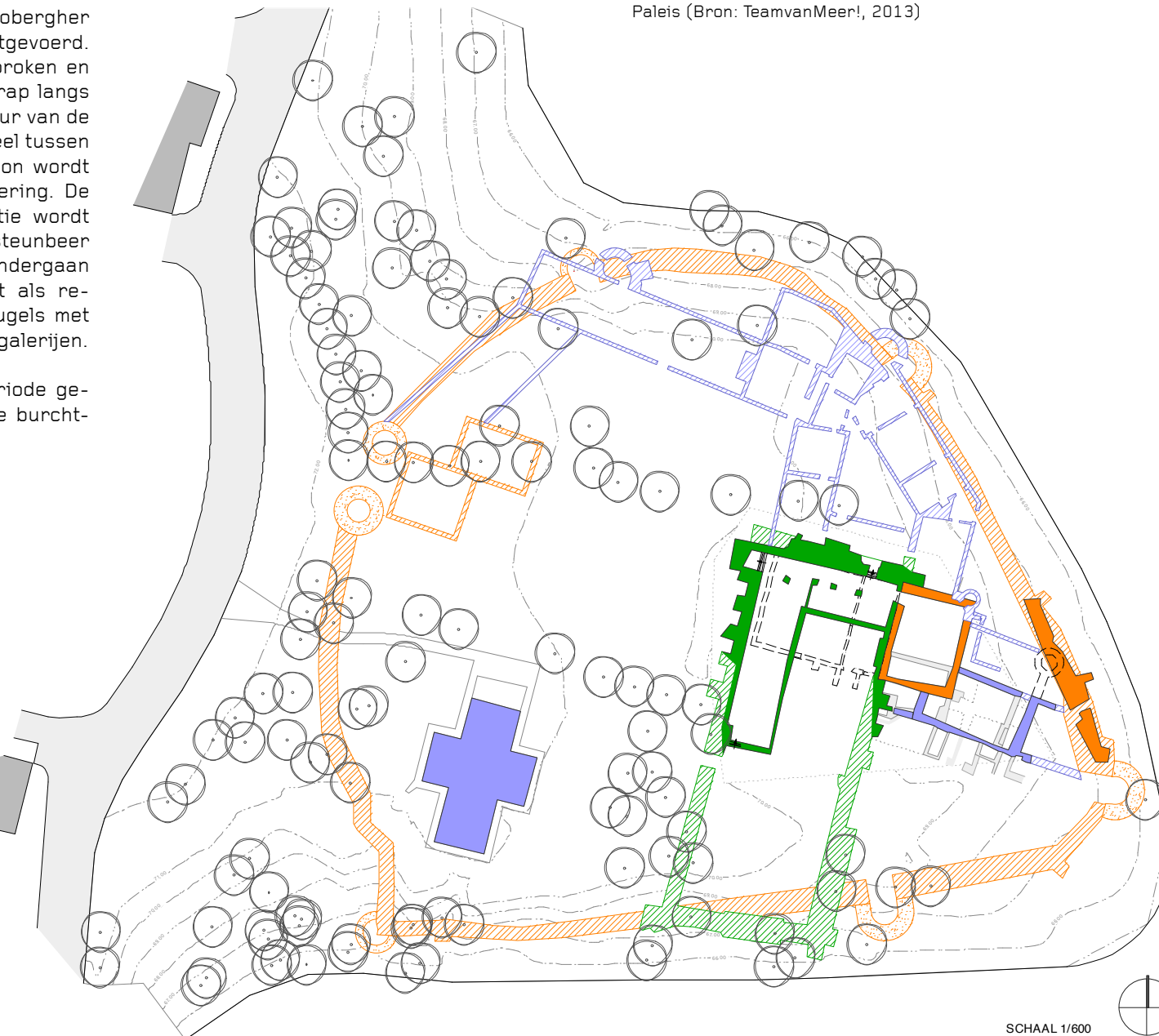
13de eeuw

▨ restanten ondergronds / afgebroken

2de helft 13de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

SCHAAL 1/600

Verdere evolutie onder de Oostenrijkse Habsburgers

Onder karel van Lotharingen is er een grote bouwactiviteit en een drastische vernieuwing van de oostelijke gebouwen. Deze worden afgebroken en in baksteen heropgebouwd, incl. de galerij, trap en terras.

De donjon en de residentie worden als één geheel samengebracht. Aan de zuidgevel van de nieuwe residentie komt een u-vormige bakstenen trap. Vermoedelijk bevond zich een siertuin tussen het nieuwe gebouw, de gotische zaal en de vijver.

De burcht werd zo getransformeerd naar een zomerresidentie.

Figuur 60: Verdere evolutie onder de Oostenrijkse Habsburgers Hertogelijk Paleis (Bron: TeamvanMeer!, 2013)

18de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

eerste helft 17de eeuw

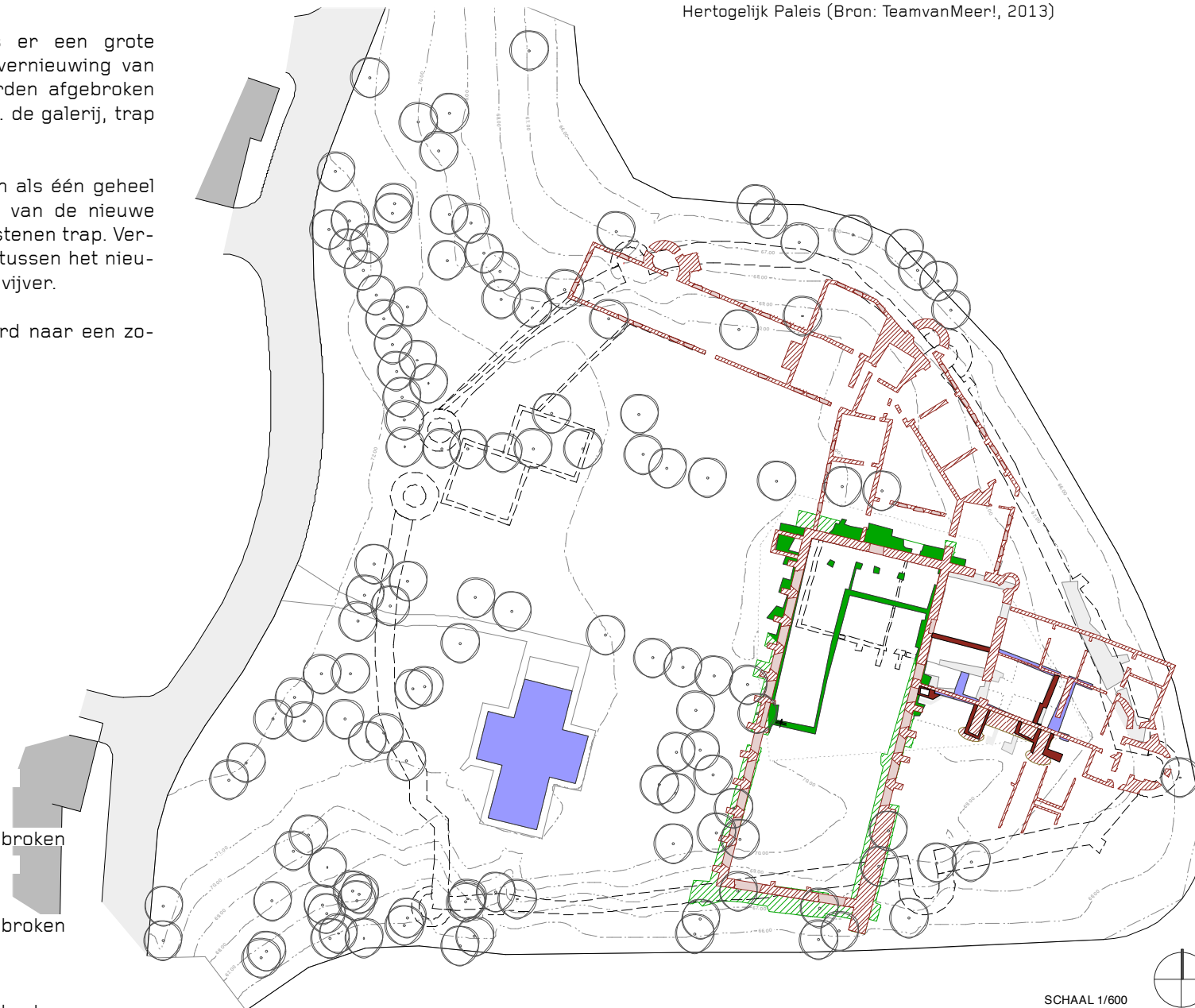
■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

eind 13de eeuw - begin 14de eeuw

■ zichtbare restanten

▨ restanten ondergronds / afgebroken

SCHAAL 1/600

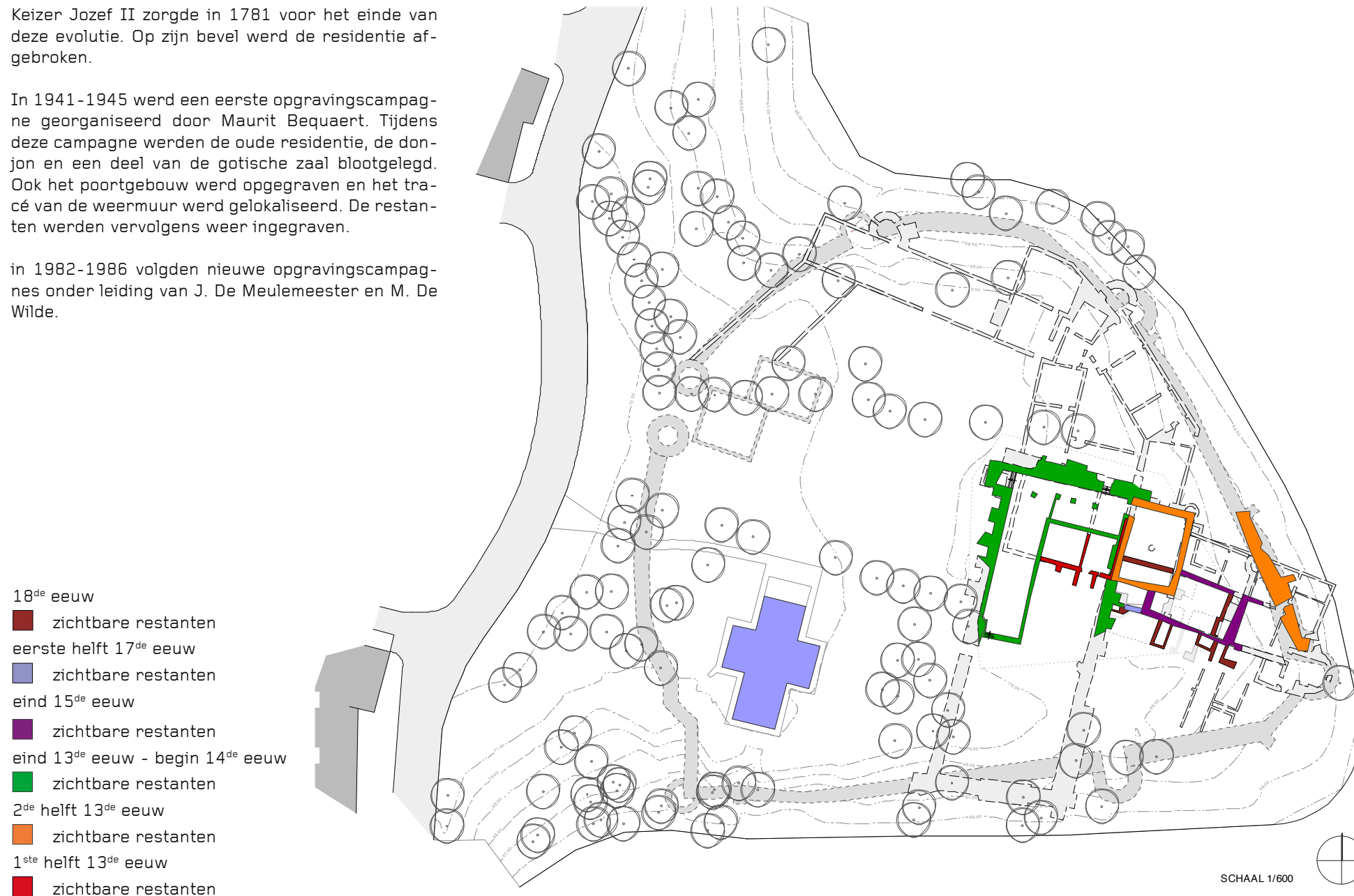
Afbraak

Keizer Jozef II zorgde in 1781 voor het einde van deze evolutie. Op zijn bevel werd de residentie afgebroken.

In 1941-1945 werd een eerste opgravingscampagne georganiseerd door Maurits Bequaert. Tijdens deze campagne werden de oude residentie, de donjon en een deel van de gotische zaal blootgelegd. Ook het poortgebouw werd opgegraven en het tracé van de weermuur werd gelokaliseerd. De restanten werden vervolgens weer ingegraven.

in 1982-1986 volgden nieuwe opgravingscampagnes onder leiding van J. De Meulemeester en M. De Wilde.

Figuur 61: Afbraak Hertogelijk Paleis (Bron: TeamvanMeer!, 2013)

Synthese bouwhistorische evolutie

Figuur 62: Synthese bouwhistorische evolutie Hertogelijk Paleis
(Bron: TeamvanMeer!, 2013)

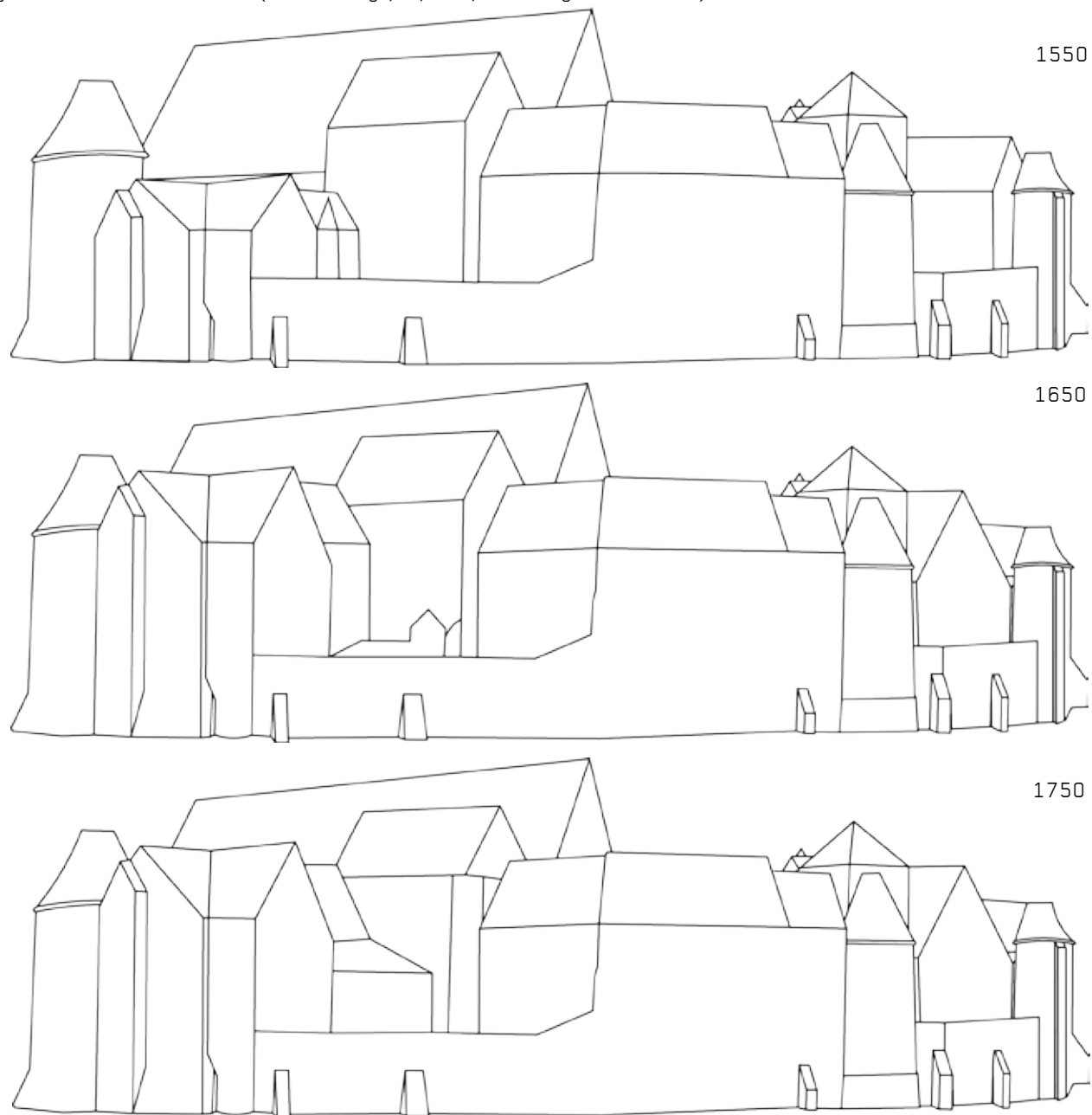
- 18de eeuw
 - zichtbare restanten
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken
- eerste helft 17de eeuw
 - zichtbare restanten
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken
- einde 15de eeuw
 - zichtbare restanten
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken
- 14de eeuw - begin 15de eeuw
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken
- eind 13de eeuw - begin 14de eeuw
 - zichtbare restanten
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken
- 13de eeuw
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken
- 2de helft 13de eeuw
 - zichtbare restanten
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken
- 1ste helft 13de eeuw
 - zichtbare restanten
 - ▨ restanten ondergronds / afgebroken

Figuur 63: Overzicht evolutie Hertogelijk Paleis 1250 - 1350 - 1450 (Bron: Berings, G., 1987, bewerking SumResearch)

Figuur 64: Overzicht evolutie Hertogelijk Paleis 1550 - 1650 - 1750 (Bron: Berings, G., 1987, bewerking SumResearch)

Figuur 65: De Sint-Hubertuskapel door Antoine Vasse, 1853 (Bron: BALat)

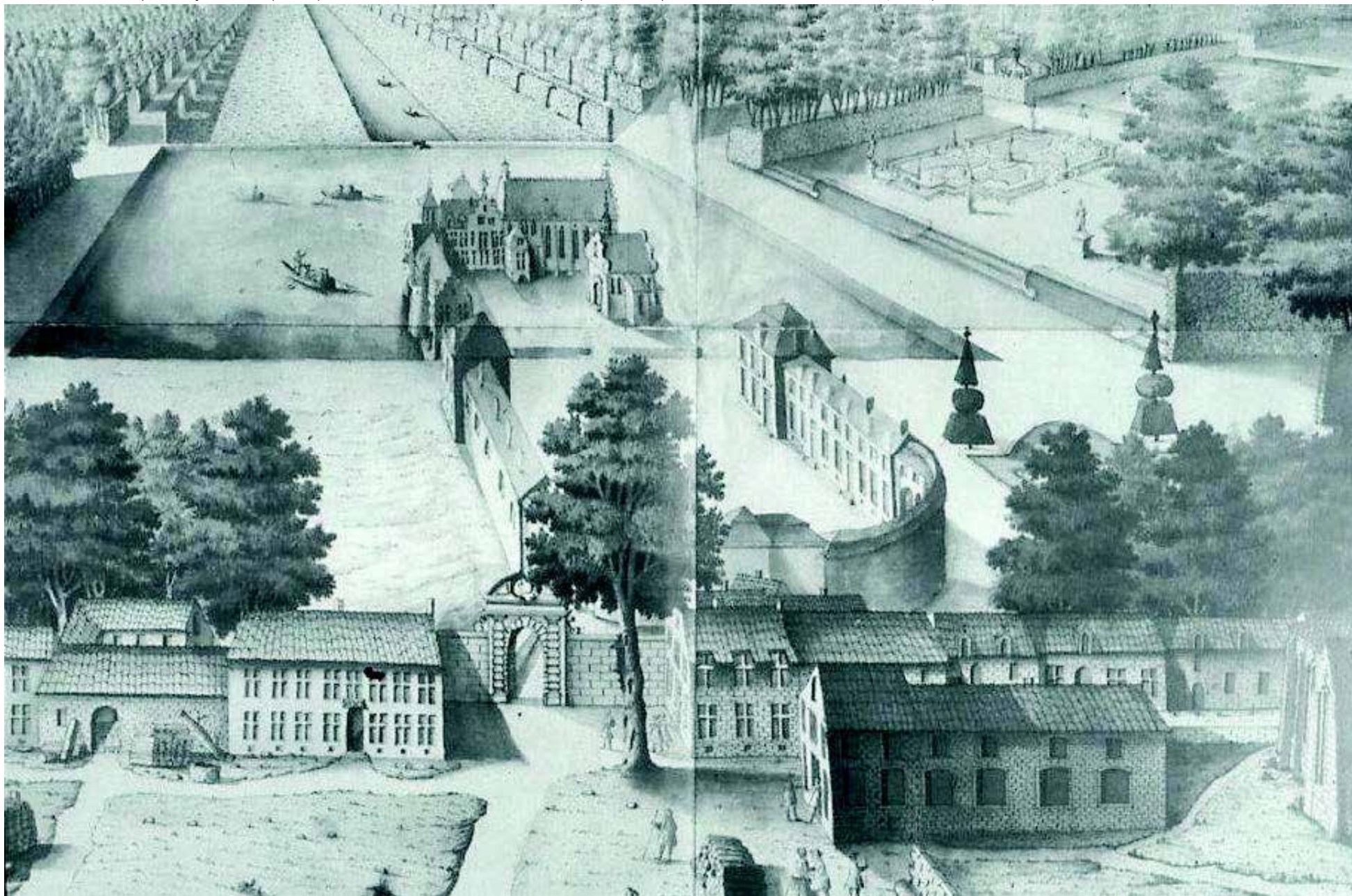
2.2.4 Sint-Hubertuskapel

De kapel werd rijkelijk gestoffeerd, ondermeer met drie schilderijen van Theodoor Van Loon met taferelen uit het leven van Sint-Hubertus. Hier blijft vandaag niets van bewaard. De sobere hoofd- en zijaltaren dateren vermoedelijk uit het eerste kwart van de 19e eeuw. De schilderijen boven de zijaltaren zijn van de hand van Eli Van Damme, een dienstplichtige uit de kazerne, en dateren uit 1952. Het schilderij van Onze-Lieve-Vrouwe-van-de-Rozenkrans hing tot de jaren 1940 boven het hoofdaltaar.

Doorheen de jaren kende de kapel verschillende gebruiken. Sinds 1227 stonden de monniken van de Abdij van Park in voor de bediening. In 1785 werd nog steeds de mis opgedragen en catechismusles gegeven door de monniken. In de Franse tijd werd de kapel voor eredienst gesloten en gebruikt als opslag plaats voor de stoeterij die zijn intrek had genomen in het hoefijzer. In 1826 werd de kapel opnieuw opgesteld voor eredienst door Willem I nadat zijn zoon Willem Frederik, prins van Oranje, ze had gerestaureerd.

In 1884 werd de sacristie volledig vernield en het koor zwaar beschadigd door een storm. De nodige restauratiewerken volgden. In 1895 werden de door vocht aangetaste schilderijen overgebracht naar het Museum van Schone Kunsten in Brussel. Na een schenking van Leopold II aan de Belgische Staat werd de kapel eigendom van het Ministerie van Openbare werken, een lange periode van leegstand volgde. In 1922 werd de kapel na herstellingen ter beschikking gesteld aan de aalmoezenier van de militaire kazerne. In 1954 volgde een volledige restauratie en in 1993 een opfrisbeurt. Tot op vandaag vindt traditiegetrouw de Sint-Hubertusviering plaats in de kapel.

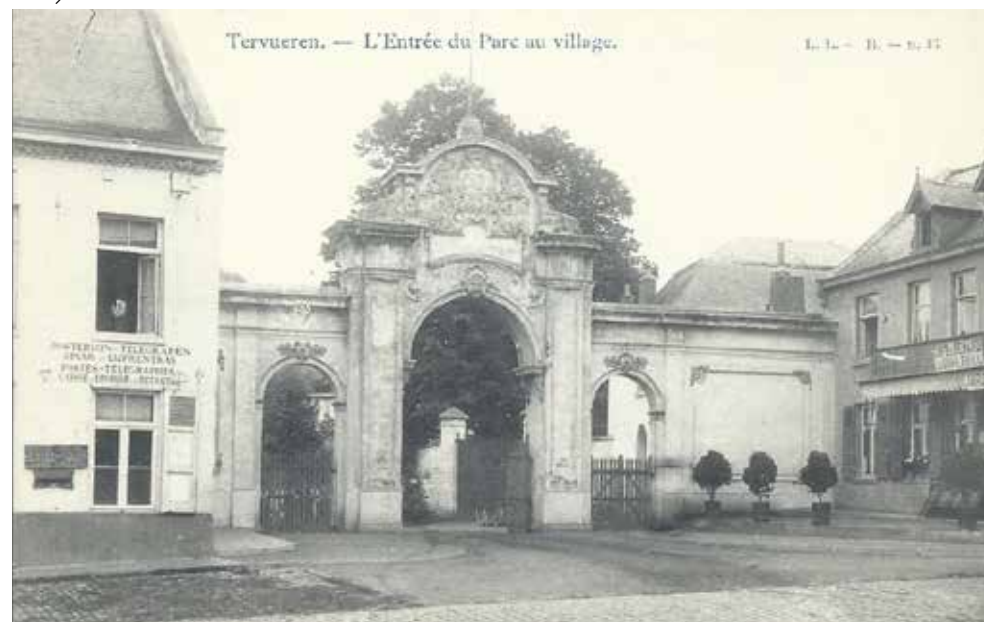
Figuur 66: Gravure oorspronkelijke Casteelpoort (Bron: Livre contenant les endroit les plus remarquables du Chateau de Terrevure, 1753)

2.2.5 Warandepoort en School van Tervurendreef

Ongeveer ter plaatse van de "casteelpoort" (1627) of "grote poort" – vóór de bouw van het hoefijzer de belangrijkste toegang tot het kasteel – werd in het kader van de wereldtentoonstelling van 1897 aan de oostzijde van de Markt de drieledige Warandepoort opgetrokken. Deze oorspronkelijk volledig bepleisterde en plastisch gedecoreerde neoclassicistische poort vormde de toegang tot één van de hoofdattracties, het nabij de Sint-Hubertusvijver ingeplant Kongolees dorp. De stucdecoratie, die reeds snel na de tentoonstelling verdween en zoals gekend van op ansichtkaarten, was het werk van Félix Coosemans, neef van de Tervuurse landschapsschilder Joseph Coosemans. Uit dezelfde periode dateert ook de aanleg van de aansluitende School van Tervurendreef die haar naam verkreeg naar aanleiding van een tentoonstelling van de Tervuurse School in 1967.

Figuur 67: Historische prentkaarten Warandepoort (Bron: Archief heemkundige kring Sint-Hubertus Tervuren)

Figuur 68: Historische prentkaarten School van Tervurendreef (Bron: Archief heemkundige kring Sint-Hubertus Tervuren)

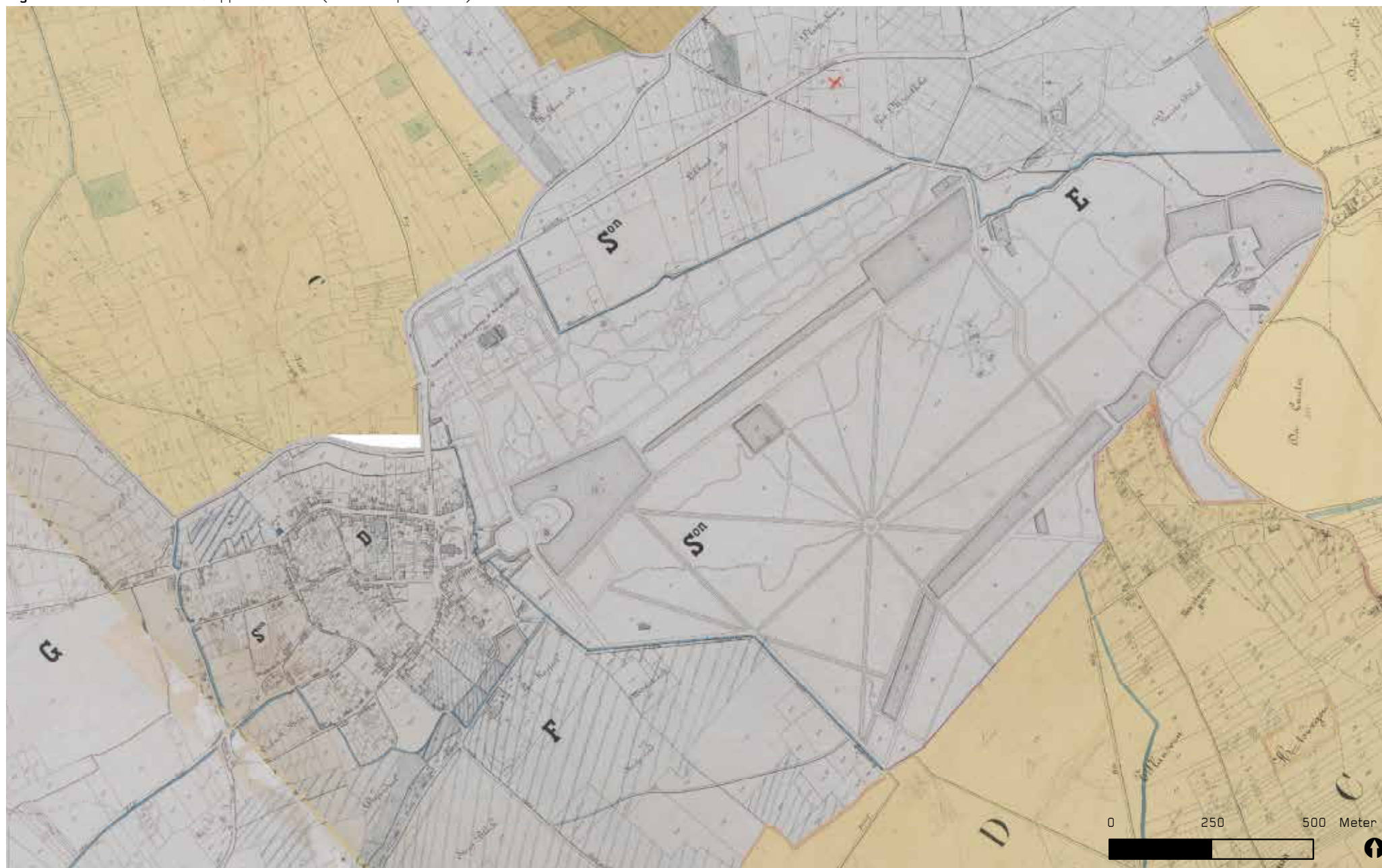
Figuur 69: Historische kaart Villaret 1745-1748 (Bron: Geopunt 2017)

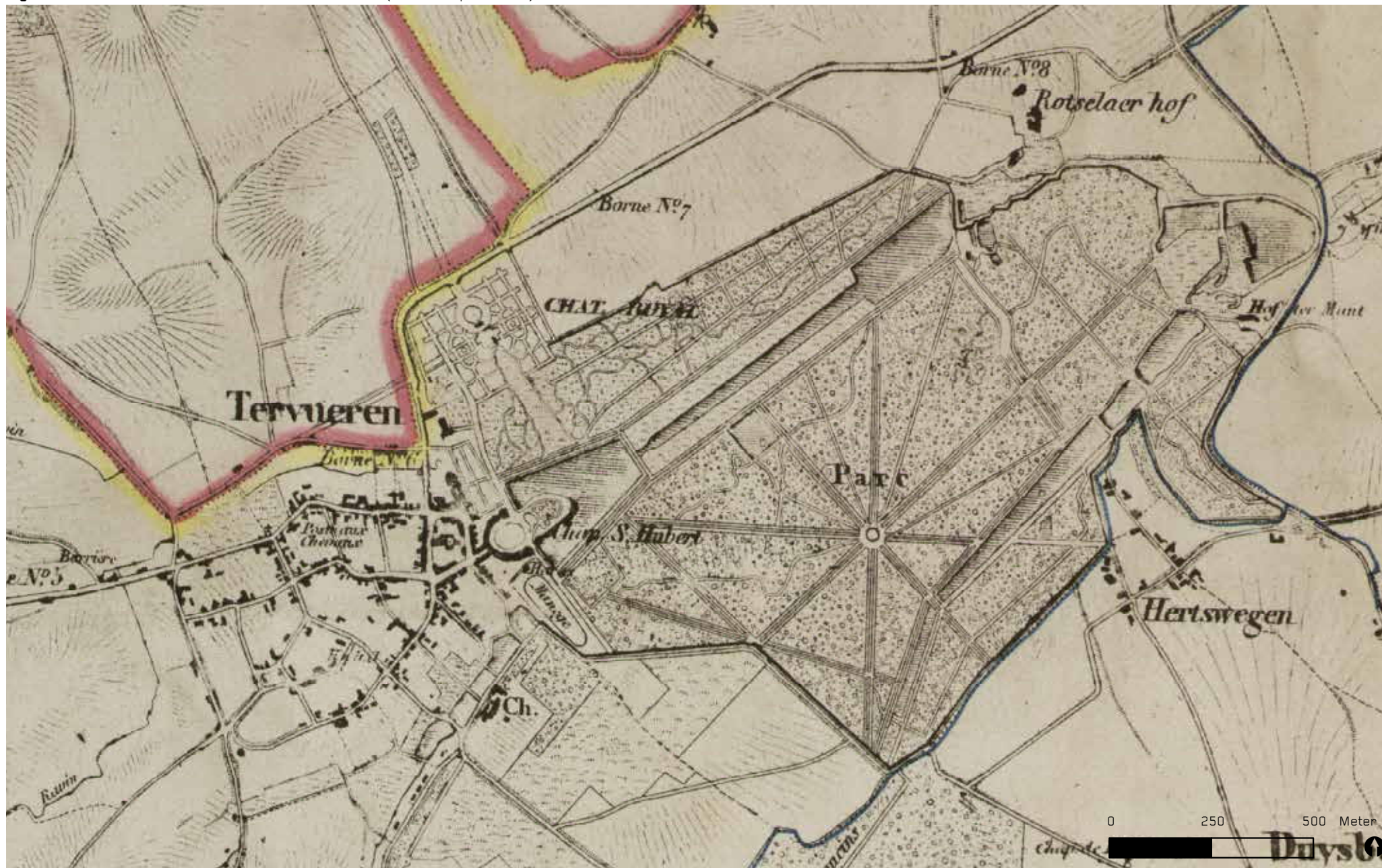
Figuur 70: Historische kaart Ferraris 1770-1778 (Bron: Geopunt 2017)

Figuur 71: historische kaart Popp 1842-1879 (Bron: Geopunt 2017)

Figuur 72: Historische kaart Vandermaelen 1846-1854 (Bron: Geopunt 2017)

2.4 Bibliografie

Antea Group i.o. Regie der Gebouwen, 2016. Beheersplan Park van Tervuren. Antwerpen.

BC Architects & studies i.s.m. Barbara Lippens i.o. Gemeente Tervuren. Panquin Site - analyse van de huidige militaire kazerne in Tervuren tot potentieel dorpsuitbreidingsgebied. Vlekkenplan. Brussel.

Berings, G., 1987. Tervuren in de Middeleeuwen. Tervuren.

Davidts, J.E., 1965. Geschiedenis van de Parochie Tervuren en de Sint-Janskerk. Mechelen.

Davidts, J.E., 1975. Tervuren in de Brabantse geschiedenis vanaf 1200 tot 1450. Tervuren.

De Meulemeester, J., Dewilde, M., 1982. Het kasteel van de hertogen van Brabant te Tervuren in: *Archeologia Belgica* nr. 253 109-113.

De Meulemeester, J., Dewilde, M., 1983. Het kasteel van de hertogen van Brabant te Tervuren in: *Aspecten van de archeologie in Brabant. Jaarboek van V.O.B.O.B* 1983 9-11.

De Meulemeester, J., Dewilde, M., 1984. Het hertogelijk kasteel te Tervuren in: *Archeologia Belgica* nr. 258, 151-154.

De Meulemeester, J., Dewilde, M., 1986. Het kasteel van de hertogen van Brabant te Tervuren in: *Archeologia Belgica* II - 1986 - 1. 121-126.

Dewilde, M., 1985. De Donjon van het hertogelijk kasteel te Tervuren in: *Archeologia Belgica* I - 1985 - 141-160.

Everaert, L., 1992. De architecten van Karel van Lotharingen en Tervuren. *De Woonstede* 94.2, 4-17.

Gaij, M., 2007. De eerste ommuring van de Tervuurse Warande (1625-1632) deel 1 in: *De Horen*, jaargang 34, nr.4, 191-203.

Gaij, M., 2008. De eerste ommuring van de Tervuurse Warande (1625-1632) deel 2 in: *De Horen*, jaargang 35, nr.1, 30-41.

Gaij, M., 2008. De eerste ommuring van de Tervuurse Warande (1625-1632) deel 3 in: *De Horen*, jaargang 35, nr.3, 142-143.

Mellaerts, L., 1945. Tervuren door de eeuwen heen. Tervuren.

Motte, V., 1987. De Warandemuur gecontesteerd in: *De Horen*, nr. 4 - 1987 - 130-137.

Motte, V., 2014. Over onze omslag 2014 in *De Horen*, jaargang 41, nr.1, 4-14.

Motte, V., 2013. De Warandemuur langs de Leuvensesteenweg in: *Het Horentje*, jaargang 14, nr.4, 7.

Paesmans, G., 2003. Tervuren: het park van Tervuren. Digitaal beschermingsdossier. Administratie ruimtelijke ordening, huisvesting, monumenten en landschappen, afdeling Vlaams-Brabant.

Stichting Architectuurarchieven S.O.N. - SAVE i.o. Gemeente Tervuren, 2015. Tervuren - Site Panquin. Bouwhistorische studie en waardebeoordeling van de gebouwen. Brussel.

Vandendael, F., 2008. Leuvensesteenweg te Tervuren in: *De Horen*, jaargang 35, nr.1, 42.

Wynants, M. Het hertogelijk kasteel van Tervuren. Onbekend, 26-32.

Wynants, M., 1988. De poorten van de warande rond 1750 in: *De Horen*, jaargang 14, nr. 4, 122-132.

Wynants, M., 1988. De Tervuurse Warande voor 1750 in: *De Horen*, jaargang 15, nr. 2, 59-71.

Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Warande [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300554>

Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Poorten van de Warande [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300093>

Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Burcht Hertogen van Brabant [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/301793>

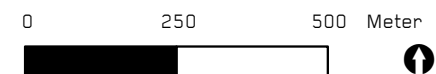
Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Sint-Hubertuskapel [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/42769>

Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Het Hoefijzer [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/300088>

Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Poortgebouw Hof Ter Munck [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/216436>

INVENTARIS

Figuur 73: Overzicht zes monumenten binnen het Park van Tervuren (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

3. Inventarisatie van de erfgoedelementen

Onderhavig hoofdstuk geeft een overzicht van de huidige toestand van het erfgoed. Vandaag zijn er reeds heel wat onderzoeken en documenten voorhanden. Het is geenszins de bedoeling om deze integraal over te nemen binnen voorliggend beheersplan. Het gaat hier ook niet over elk detail van ieder monument nauwkeurig te inventariseren met het oog op toekomstig onderhoud, maar eerder de essentie weer te geven zodat een algemeen beeld ontstaat van het aanwezige erfgoed en de huidige toestand. Waar mogelijk verwijzen we door naar reeds uitgevoerd onderzoek.

Het doel van de inventarisatie is om in de verdere ontwikkeling van deze monumenten een goed inzicht te krijgen naar grootteorde van interventie om het monument zijn erfgoedwaarde te herstellen/valoriseren.

Volgende eigendomsstructuur is van toepassing:

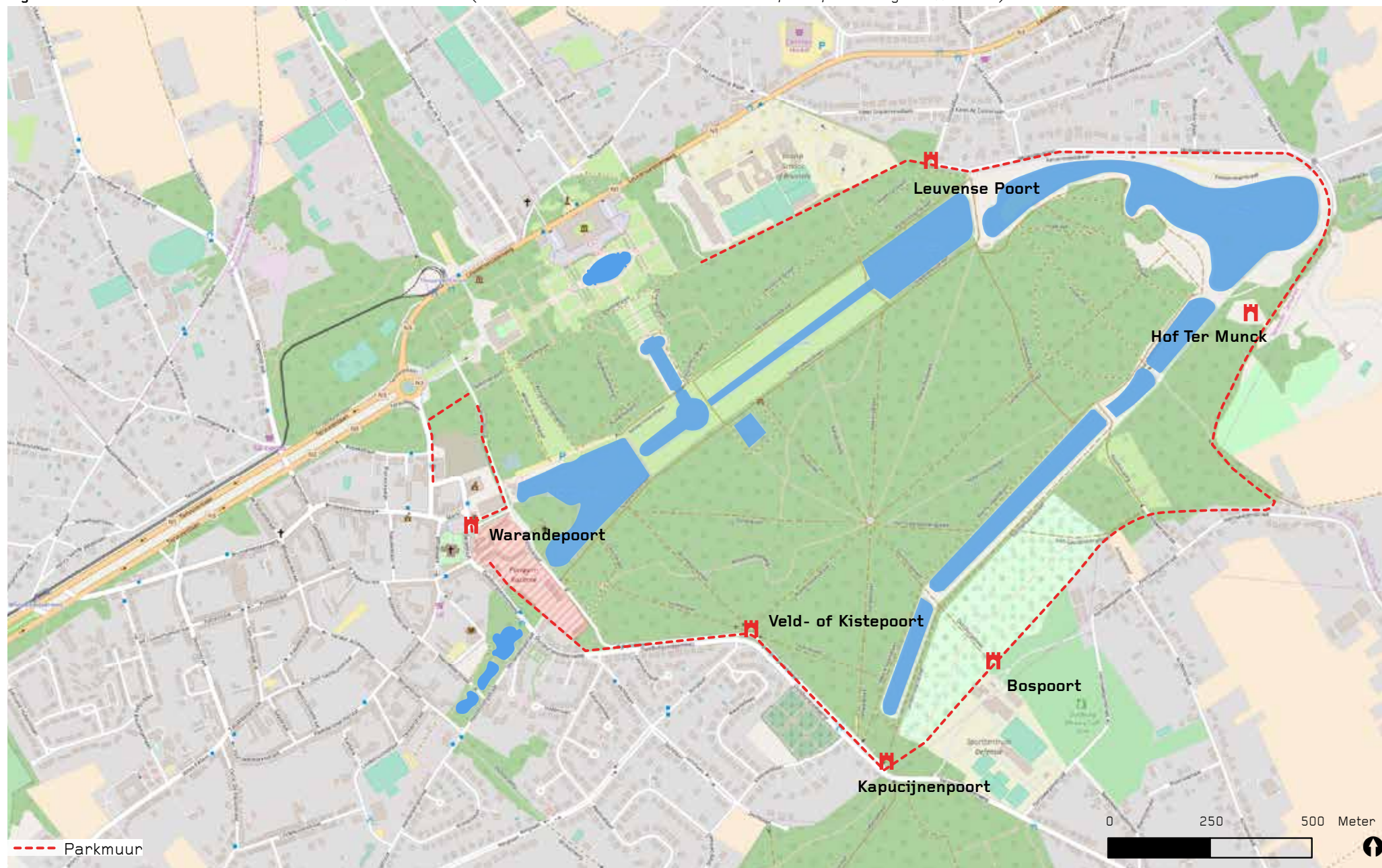
1. Parkmuur en –poorten:
 - Gemeente Tervuren: gedeelte Koninklijke Moestuin – Panquin Kazerne – Rijkunstdreef
 - Regie der Gebouwen noordelijke zijde Warandepark (ten noorden van de Rijkunstdreef)
 - Agentschap voor Natuur en Bos: zuidelijke zijde Warandepark (ten zuiden van de Rijkunstdreef)
2. Koninklijke Moestuin
 - Gemeente Tervuren: deel vrijetijdscentrum en administratief centrum
 - Regie der Gebouwen: overige deel momenteel in onderhandeling met de gemeente
3. Kazerne Panquin: gemeente Tervuren
4. Hertogelijk Paleis: erfpacht gemeente Tervuren, eigenaar Regie der Gebouwen
5. Sint-Hubertuskapel: Regie der Gebouwen
6. Warandepoort en School van Tervurendreef: gemeente Tervuren

- Parkmuur
- Parkpoorten
- Koninklijke Moestuin
- Kazerne Panquin
- Hertogelijk Paleis
- Sint-Hubertuskapel
- Warandepoort
- School van Tervurendreef

INVENTARIS

Figuur 74: Overzicht zes monumenten binnen het Park van Tervuren (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

3.1 Parkmuur en -poorten

De parkmuur en -poorten doen terugdenken aan het roemrijke verleden van Tervuren wanneer de Warande volledig werd omsloten. Enerzijds om het jachtwild binnen te houden, maar evenzeer om indringers buiten te houden. De oudste delen van de muur dateren uit de periode 1625-1632, met de uit 1627 daterende Leuvensepoort als enige overblijvende poort van deze omwalling.

Het park werd vervolgens in verschillende periodes uitgebreid. In 1763-1773 werd de Kleine Warande ingelijfd, in 1816-1817 en 1858-1859 volgden delen van het Lokkaartsveld (zone Koninklijk Museum voor Mid-den-Afrika), in 1868-1872 werden ingestorte delen hersteld en nieuwe muren gebouwd ter hoogte van de Molenlaan, Waalse Baan en Ten Hertswegen.

3.1.1 Beschikbare documenten

Inspectierapport Monumentenwacht Vlaams-Brabant

B-55/22107/2016/B – Parkmuur Moestuin Leuvensesteenweg – 3080 Tervuren

Inspectierapport Monumentenwacht Vlaams-Brabant

B-55/22107/2013/B – Parkmuur Moestuin Leuvensesteenweg – 3080 Tervuren

Davidt, J.E., 1981. Het Hertogenkasteel en de Warande van Tervuren.

Gaij, M., 2007. De eerste ommuring van de Tervuurse warande (1625-1632) deel 1 in: De Horen, 2007, nr.4

Gaij, M., 2008. De eerste ommuring van de Tervuurse warande (1625-1632) deel 2 in: De Horen, 2008, nr.1

Gaij, M., 2008. De eerste ommuring van de Tervuurse warande (1625-1632) deel 3 in: De Horen, 2008, nr.3

Motte, V., 1987. De Warandemuur gecontesteerd in: De Horen, 1987, nr.4

Motte, V., 2013. De Warandemuur langs de Leuvensesteenweg? In: Het Horentje, 2014, nr.1

Motte, V., 2014. Hangende kwesties in: Het Horentje, 2014, nr.2

Motte, V., 2014. Hoe staat het met... de warandemuur langs de Leuvensesteenweg? In: Het Horentje, 2014, nr.4

Motte, V., 2016. Hoe staat het met ons onroerend erfgoed? in: Het Horentje, 2016, nr.1

Vandendael, F., 2008. Leuvensesteenweg te Tervuren in: De Horen, 2008, nr.1

Wijnants, M., 1988. De Tervuurse Warande vóór 1750 in: De Horen, 1988, nr.2

Wijnants, M., 1988. De Tervuurse Warande rond 1750 in: De Horen, 1988, nr. 4

3.1.2 Inventaris

Het tracé van de parkmuur kan in verschillende delen worden opgesplitst. We baseren ons hierbij mede op het inspectierapport B-55/22107/2016/B van Monumentenwacht Vlaams-Brabant uit 2016 en terreinbezoek.

Figuur 75: Zone I parkmuur (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 76: Parkmuur deel Keizerinnendreef (Bron: oktober 2017 SumResearch)

Figuur 77: Opening A ter hoogte van British School (Bron: oktober 2017 SumResearch)

3.1.2.1 Zone I - Keizerinnendreef

- De parkmuur dateert uit de periode 1625-1632.
- Het deel tussen de kastanjedreef en CAPA-gebouw is verdwenen. Het deel tussen CAPA-gebouw, de British School en de Leuvensepoort is grotendeels authentiek. Voorbij de British School is een gedeelte van een tiental meter heropgebouwd rond 1900. Het gedeelte dat aansluit bij de Leuvensepoort werd heropgebouwd in de 19de/20ste eeuw.
- Westelijk deel: “De muur is vanaf het Paleis deels verdwenen. De aanzet is nog duidelijk zichtbaar.”
- Vanaf west tot inkompoort school (A): “Het muurwerk is in redelijke staat. In de laagste delen komen sporen van vocht en mosbegroeiing voor. De westelijke aanzet vertoont in de hogere delen beschadigingen en er ontbreken bakstenen. De steunberen springen 1.5 steen uit en zijn 3.5 stenen breed. Verspreid komen sporen van vocht, uitvallend voegwerk en mosbegroeiing voor.”
- “Bij de 2de steunbeer vanaf west is de afzaat beschadigd en ontbreken er bakstenen. Ten westen van de poort komt verticale scheurvorming voor. De betonnen deksteen is gebroken.”
- Vanaf inkompoort school (A) tot Leuvensepoort: “vanaf de 3de steunbeer vanaf west is het oude muurwerk nog aanwezig. Er zijn verspreid verweerde en beschadigde bakstenen, lokaal verdwenen bakstenen in de afzaten van de steunberen en in aansluiting met het maaiveld, sporen van vocht en zoutuitbloeiing, loskomend voegwerk op basis van cement, lokaal vocht en vochtschade, verticale scheurvorming in het laagste deel van de 6de steunbeer, instorting tussen 17de en 19de steunbeer, verdwenen muurdeksels ter hoogte van steunbeer 22, lichte verticale scheur ter plaatse van de knik.”

Figuur 78: Verdwenen gedeelte vanaf Kastanjedreef tot aan CAPA-gebouw - deel Afrikamuseum (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 79: Verdwenen gedeelte vanaf Kastanjedreef tot aan CAPA-gebouw - deel CAPA-gebouw (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 80: Parkmuur vanaf CAPA-gebouw tot Leuvensepoort (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 81: Parkmuur vanaf CAPA-gebouw tot Leuvensepoort met ontbrekend deel achter Britisch School (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 82: Leuvensepoort (B) (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 83: Voor- en achteraanzicht Leuvensepoort (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.1.2.2 Leuvensepoort

- De Leuvensepoort dateert uit 1627.
- “De bakstenen van het poortgebouw zijn licht gebakken en vertonen oppervlakkige verwering. Aan de noordelijke zijde zijn verschillende bakstenen verweerd. In de hoogste delen van het muurwerk zijn enkele bakstenen beschadigd en groeien er planten. In de laagste delen komen sporen van vocht en zoutuitbloei voor. In de zuidelijke steunberen komt het voegwerk in de hogere delen los en zijn er enkele bakstenen beschadigd. De gecementeerde afstrijkingen op de afzaten zijn gescheurd, komen los en zijn deels verdwenen. Hier werden sporen van vocht vastgesteld en groeien er bomen in het metselwerk. In het hoogste deel, aan de noordelijke zijde, komt verticale scheurvorming voor.”
- “De eikenhouten dakstructuur, de natuurleien en de inox leihaken zijn in goede staat. De gecementeerde aansluitingen vertonen scheurvorming in de aansluiting met het muurwerk en komen lokaal los.”
- “Het voegwerk is bij de blauwe steen op verscheidene plaatsen verdwenen.”
- “De witte natuurstenen rondboogpoort vertoont een algemene oppervlakkige verzanding. Her en der valt voegwerk uit, lokaal werden herstellingen uitgevoerd met een mortel op basis van cement. Het boogfronton vertoont gescheurde en verdwenen afstrijklagen, verdwenen voegwerk, beschadigde steen, plantengroei en wortels van afgezaagde bomen. Hier zijn vochtinfiltraties mogelijk. Op de kornis werden restanten van rode patine vastgesteld. De aanzetten van de zuilen zijn beschadigd en vertonen sporen van opstijgend vocht. De resterende metalen doken van de vroegere poortvleugels zijn roestig.”
- “De muurankers aan de zuidelijke zijde zijn ernstig roestig. De ogen van de veer zijn doorgeroest, waardoor de schieters zullen vallen en de muurankers geen functie meer hebben.”

Figuur 84: Zone II parkmuur (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 85: Knik ter hoogte van de Rijkunstdreef (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 86: Molenberglaan aansluitend bij Leuvensepoort (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.1.2.3 Zone II - Molenberglaan

- Het gedeelte tussen Leuvensepoort en de knik aan de Rijkunstdreef is authentiek en dateert uit de periode 1625-1632. Het gedeelte tussen de knik aan de Rijkunstdreef en de toegangspoort aan de Zittekestraat maakt deel uit van de uitbreiding van de Warande en dateert uit de periode 1868-1872.
- Vanaf Leuvensepoort tot Waalse Baan: “De muur werd vanaf de westelijke knik volledig hermetseeld met mortels op basis van cement. De 3de pilaster en het aansluitende westelijke muurwerk hellen over naar het noorden. Aan de zuidelijke zijde komen hier ernstige scheuren en loszittende bakstenen voor. Tussen de 17de steunbeer en de oostelijke knik helt de muur licht over naar zuid. De poortpilasters van de inkom Smisstraat werden volledig heropgebouwd en voorzien van een nieuwe hardstenen dekstenen. Het aansluitende muurwerk vertoont onderaan beschadigde en verdwenen baksteen. Scheurvorming werd verspreid vastgesteld, lokaal doorlopend in de ezelsruggen en in de aansluitingen met de pilasters. De inklemmingen van het smeedijzeren hekwerk zijn roestig en zetten uit. Bij de centrale inklemming is het baksteenmetselwerk hierdoor beschadigd.”
- “De hardstenen deksteen op de pilaster tegenover huis nr. 31 ligt los en is verschoven. De deksteen bovenop de oostelijke pilaster is gebroken en de noordwestelijke hoek is afgebroken.”
- “De doorvoeren voor regenwater zijn voorzien van hardstenen omlijstingen. Lokaal zijn dorpels gebroken en komt het voegwerk los. Bij de doorgang met oude hardsteen is de latei gebroken en zijn de diefijzers roestig.”

Figuur 87: In wijzerszin openingen C, D, E en F in de muur langsheen de Molenberglaan (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 88: Molenberglaan aansluitend bij Zittekestraat (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 89: voor- en achteraanzicht doorgang Zittekestraat (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 90: Zone III en zone IV parkmuur (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 91: Doorgang Zittekestraat en aansluitend hekwerk (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.1.2.4 Zone III & Zone IV - Waalse Baan

- Dit gedeelte maakt eveneens deel uit van de uitbreiding van de Warande en dateert uit de periode 1868-1872. Een gedeelte van de muur werd opgetrokken in baksteen, een ander gedeelte betreft ijzeren hekwerk.
- Hekwerk ten zuiden van doorgang Zittekestraat: "Het baksteenmet-selwerk van de aanzet vertoont beschadigde en verweerde bakstenen, uitvallend voegwerk, vocht, vorstschade en plantengroei. In het zuidelijke deel helt de muur over naar oost. De hardstenen dekstenen werden lokaal vernieuwd of vervangen door beton. De oude dekstenen zijn gelaagd, beschadigd of gebroken ten gevolge van de roestige ingeklemde bevestigingen van het hekwerk. Het voegwerk is grotendeels verdwenen, waardoor planten tussen de dekstenen groeien."
- "De afwerklagen op de gietijzeren pilasters en het gesmede hekwerk zijn schraal. Verspreid komt lichte roestvorming voor. De met lood ingegoten bevestigingen van het hekwerk in de dekstenen zitten lokaal los en zijn ernstig roestig. In het uiterste zuiden is het hek beschadigd. De trekverbindingen aan de parkzijde zijn in de laagste delen door roestvorming verminderd van sectie."
- Hekwerk hoogste deel Waalse Baan: "De oostelijke hoekpilaster helt over naar het westen. In de hoogste delen liggen bakstenen los, valt het voegwerk uit en zijn er vochtsporen. De witte natuursteen is oppervlakkig verzand."
- "Het gesmede hekwerk is roestig. Vooral in de laagste delen, boven de witte natuurstenen plint door de ophoping van humus. Het hek vertoont lichte verzakkingen en staat licht hol en bol. Verschillende sierelementen zijn verdwenen. Het westelijke deel werd gedemon-teerd maar is nog aanwezig. Het is aan te bevelen om, om diefstal te vermijden, het hek elders op een veilige plek op te slaan in afwachting van restauratie."

Figuur 92: Hekwerk langsheen de Zittekessstraat (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 93: Overgang hekwerk naar bakstenen muur Zittekestraat - Waalse Baan - Constant Derymaeckerlaan (Bron: terreinwerk **SumResearch**) (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 94: Impressie parkmuur langsheen Waalse Baan - Constant Derymaeckerlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 95: Impressie parkmuur langsheen Waalse Baan - Constant Derymaeckerlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 96: Impressie parkmuur langsheen Waalse Baan - Constant Derymaeckerlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 97: Impressie parkmuur met doorgang H langsheen Waalse Baan - Constant Derymaekerlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 98: Impressie parkmuur langsheen Waalse Baan - Constant Derymaeckerlaan met herstellingen en aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 99: Impressie parkmuur langsheen Waalse Baan - Constant Derymaekerlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 100: Impressie parkmuur langsheen Waalse Baan - Constant Derymaekerlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 111: Impressie parkmuur langsheen Waalse Baan - Constant Derymaeckerlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 102: Impressie parkmuur met doorgang J in hekwerk langsheen Waalse Baan - Constant Derymaekerlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk SumResearch)

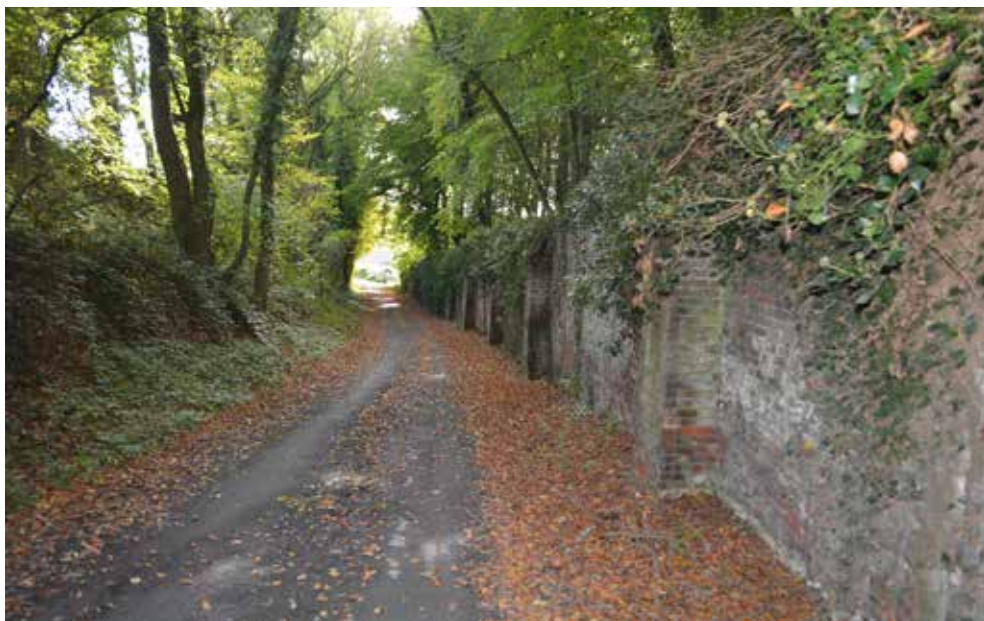
Figuur 103: Impressie parkmuur met doorgang J in hekwerk langsheen Waalse Baan - Constant Derymaekerlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 104: Impressie parkmuur langsheen Waalse Baan - Constant Derymaekerlaan (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 105: Impressie parkmuur langsheen Waalse Baan - Constant Derymaeckerlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 106: Impressie parkmuur langsheen Waalse Baan - Constant Derymaekerlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 107: Doorbreking en afgebroken deel Hertswegenstraat (Bron: terreinwerk SumResearch)

- Waalse baan: "Algemeen vertonen het muurwerk en de steunberen vrij ernstige beschadigingen in de hoogste delen. De schade is grotendeels het gevolg van omgevallen bomen of takken die over het muurwerk schuren. De muurdeksels zijn verspreid verdwenen, waardoor ernstige vocht- en vorstschade, plantengroei en verdwenen of losliggende bakstenen voorkomen. Het voegwerk en de legmortel verzanden en vallen uit. De lagere delen van het muurwerk zijn onderhevig aan vocht door het hoger liggende maaiveld aan de parkzijde. Hierdoor komen sporen van vocht en zoutuitbloeiing voor, verzandt het voegwerk en de legmortel en verweren de bakstenen. In de aansluiting met het maaiveld zijn verspreid bakstenen uitgekalfd. De Waalse Baan helt vooral in het oostelijke en westelijke deel af naar de omheiningmuur. De muur staat her en der hol en bol of helt licht over naar het zuiden. Lokaal zijn steunberen deels uitgekalfd of volledig verdwenen."
- "De poortpilasters werden lokaal hersteld met nieuwe baksteen. De oostelijke pilaster helt licht over naar het westen. Onder de deksteen vertoont de noordwestelijke hoek verzakt metselwerk."
- Hoek Waalse Baan – Hertswegenstraat (J): "De poort en de pilasters van de inkom zijn verdwenen."
- "De dekstenen op de pilasters en poortpilasters zijn gelaagd, liggen los, zijn verschoven of gebroken."

Figuur 108: Hof ter Munck (I) (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 109: Restanten poortgebouw Hof Ter Munck (Bron: Verwinnen, K., 2014)

3.1.2.5 Hof Ter Munck

- Het Hof Ter Munck werd volledig afgebroken en heropgebouwd in 1626. Het resterende gedeelte dateert uit deze periode.
- Poorthuis en restanten muur (I): "De bakstenen zijn licht gebakken en verweren, de uitgevoegde legmortel verzandt en valt uit. In de hogere delen komen sporen van vocht voor door het lekken van het dak. De westelijke poort aanzet vertoont op de noordwestelijke hoek uitgekalfde baksteen. De witte natuurstenen poortomlijsting verzandt oppervlakkig. Het anker van de sluiting is ernstig roestig. De witte natuurstenen kraagsteen van de nis in het hogere oostelijke deel van de zuidelijke gevel is deels weg door verzanding. De bepleistering en de kaleilagen zijn gescheurd en komen los."
- "De eikenhouten kapconstructie is door de beplanking deels oncontroleerbaar. Algemeen kan men stellen dat er verspreid sporen van vocht en inrottingen zijn. De ondersteunende trek balken zijn goed. De natuurleien dakbedekking is in slechte staat en lek. Het overige resterende muurwerk van de vierkantshoeve is in matige staat en grotendeels oncontroleerbaar."
- Poort bij restanten Hof Ter Munck: "De metalen dubbele poortvleugels en de inklemmingen in de pilasters zijn ernstig roestig. De hardstenen blok in de oostelijke poortpilaster is door het uitzetten van de metalen inklemming gebarsten."

Figuur 110: Zone V parkmuur (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 111: Voor- en achterzijde doorgang K Zittekestraat (Bron:terreinwerk SumResearch)

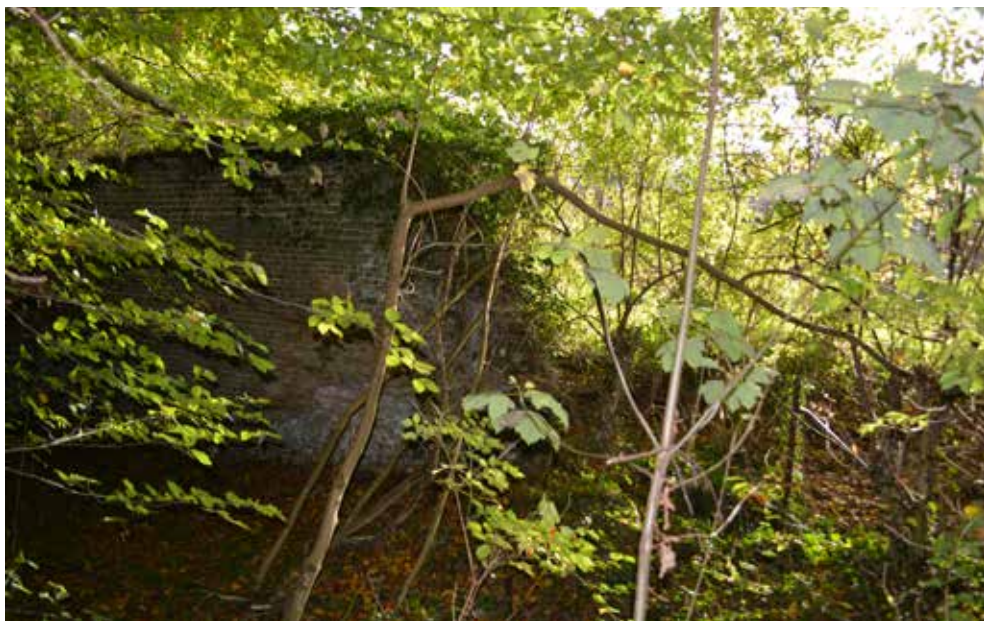
3.1.2.6 Zone V - Hertswegenstraat

- Dit gedeelte maakt deel uit van de eerste ommuring en dateert uit de periode 1625-1632. Een gedeelte ervan werd gerestaureerd.
- Inkom Zittekestraat (I): "De poortpilasters zijn in redelijke staat. In de hoogste en laagste delen komt het voegwerk los en valt het uit. De oostelijke pilaster is bovenaan deels oncontroleerbaar door de klim-opbegroeiing. In de laagste delen op de zuidwestelijke hoek komt een lichte verzakking en scheurvorming voor. De poortdoken zijn roestig. De hardstenen dekstenen en blokken ter verankering van de poortvleugels zijn gelaagd."
- Muur van west naar oost: "Op +/- 5 lm vanaf de poortpilaster komt vrij ernstige verticale scheurvorming voor. Op +/- 30 lm is de muur in de hoogste delen gedeeltelijk uitgekalfd door wortelgroei. Bij de doorgang van de watervliet is de westelijke aanzet van de sluitingsboog verzakt. In de oostelijke aanzet zijn bakstenen verdwenen en zitten er los. Ter plaatse van de beekdoorgang is er ernstige schade. De fundering is aan de oostelijke en westelijke zijde uitgekalfd. Ten oosten van de geul is er een gat in de laagste delen van de muur. Achter de bebouwing van de Hertswegenstraat is de muur over +/- 45 lm verdwenen. Vanaf deze zone tot aan de Waalse Baan ligt veel gedumpt afval achter de muur. Hier helt de muur licht over naar noord."
- Muur van Zittekesstraat naar Bospoort: "Vanaf de poortpilaster werden het muurwerk en de ezelsrug richting Bospoort hersteld of heropgebouwd. Op +/- 2 lm vanaf de pilaster komt diagonale scheurvorming voor. In de aansluiting met het maaiveld en onder de ezelsrug komt lokaal uitgevallen voegwerk voor. In de laagste delen is het muurwerk vochtig. Tussen het gerestaureerde deel en het oude deel komt scheurvorming voor."
- "De ezelsrug werd hermetseeld en hervoegd. Op +/- 50 lm vanaf de pilaster ontbreekt het voegwerk en komt er plantengroei voor. Het aansluitende niet gerestaureerde deel vertoont zware beschadigingen."

Figuur 112: Impressie parkmuur langsheen Van Caudenbergdreef (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 113: Impressie parkmuur langsheen Duisburg Military Golf Club met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 114: Impressie parkmuur langsheen sportcentrum Defensie (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 115: Impressie parkmuur langsheen sportcentrum Defensie (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 116: Impressie parkmuur langsheen sportcentrum Defensie en aansluitend op Kapucijnenpoort (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 117: Impressie parkmuur aansluitend op Kapucijnenpoort (Bron: terreinwerk SumResearch)

- Niet gerestaureerde deel: "Het muurwerk en de steunberen zijn in matige tot slechte staat. Verspreid werden verweerde, beschadigde, loszittende en verdwenen bakstenen waargenomen. Het voegwerk verzandt en valt uit. Verspreid komen sporen van vocht en zoutuitbloeiingen voor. Bij de oostelijke doorvoer van water is de ontlastingsboog verdwenen. De pilaster ter plaatse van de knik is ernstig beschadigd. In de aansluiting met het westelijke muurwerk komt scheurvorming voor. Vanaf de 16de steunbeer vanaf oost is de muur over +/- 35 lm ingestort. Het resterende westelijke deel helt vanaf hier over naar het noorden, het maaiveld ligt +/- 2.5 meter hoger aan de zuidelijke zijde van de muur. Ter plaatse van het golfterrein is de muur over +/- 30 lm ingestort. Het resterende deel tot de Bospoort staat hol en bol en helt lokaal licht over naar noord."
- Muur van Bospoort tot Kapucijnenpoort: "Aan de zuidelijke en noordelijke zijde komen verspreid verweerde, beschadigde en verdwenen bakstenen voor. De legmortel is verzand en valt uit. Het maaiveld aan de zuidelijke zijde ligt hoger, waardoor aan de noordelijke zijde vochtdoorslag vastgesteld werd. De muur werd verhoogd en voorzien van muurdeksels. Vermoedelijk waren hier voordien ezelsruggen aanwezig. De steunberen zijn in slechte staat. De muurdeksels zijn door de begroeiing deels oncontroleerbaar. Op verspreide plaatsen zijn muurdeksels verschoven gebroken of verdwenen."
- "Het westelijke deel tot in de aansluiting met de Kapucijnenpoort werd hermetisch en voorzien van muurdeksels."

Figuur 98: Bospoort (L) (Bron: orthobeeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 118: Voor- en achterzijde Bospoort (Bron: Verwinnen, K., 2015)

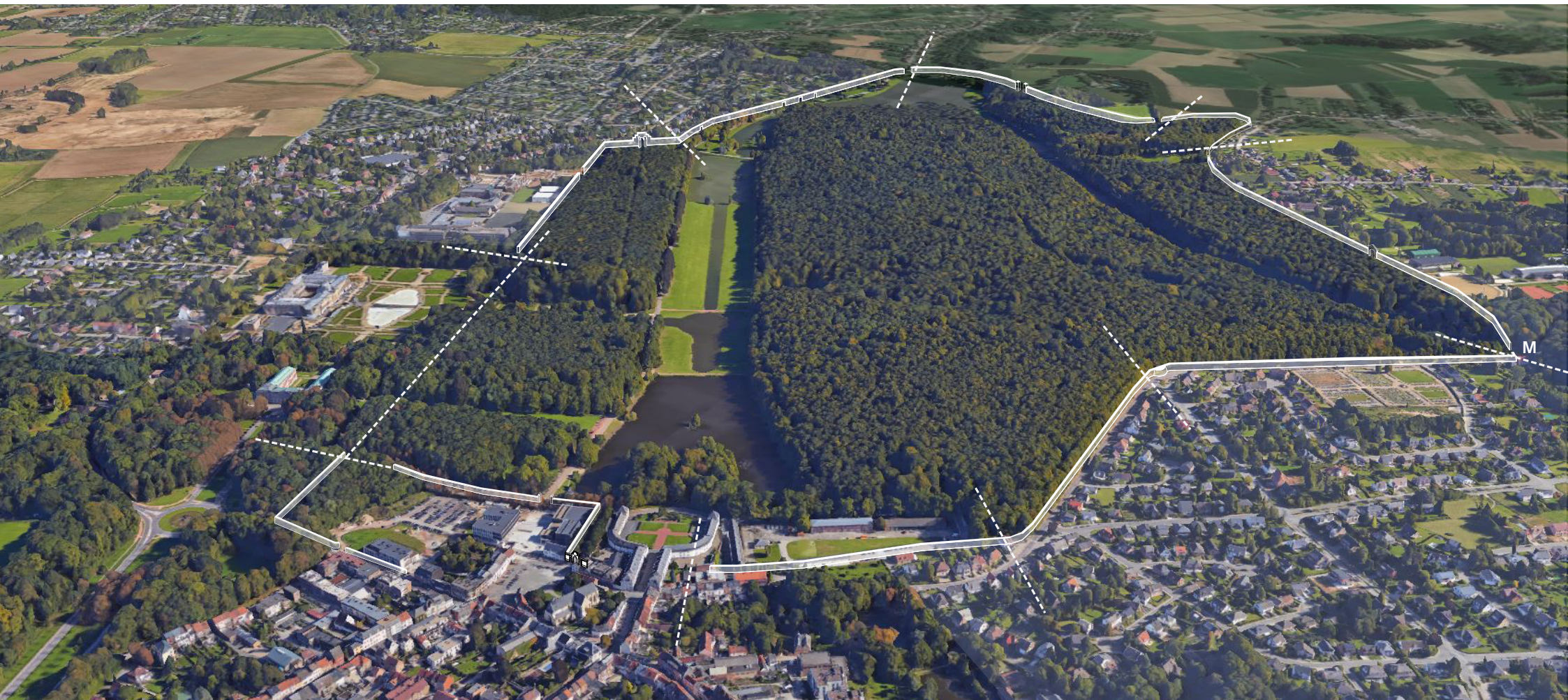

3.1.2.7 Bospoort

- De Bospoort dateert van eind 18de eeuw.
- Polygoon Duisburg: “De witte natuursteen van de noordelijke gevel, de met baksteen opgebouwde zuidelijke gevel en het voegwerk zijn in goede staat. De metalen poort en de luifel met opschrift Polygoon Duisburg zijn goed en zitten in de verf. De loden bekleding en de zinken kraallijsten in de aansluiting met de kopgevels zijn goed van kwaliteit.”
- “De eikenhouten latei boven de doorgang is aan de oostelijke zijde ingerot. De loden bekleding heeft een matige oversteek aan de westelijke en oostelijke zijde. Hierdoor vertoont het muurwerk vochtsporen.”

Figuur 119: Kapucijnenpoort (M) (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 120: Voor- en achterzijde Kapucijnenpoort (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.1.2.8 Kapucijnenpoort

- De aansluitende baksteenmassieven dateren uit de periode van de eerste ommuring in 1625-1632. De rest van de poort is verdwenen.
- “De poortpilasters zijn beschadigd door aanrijding van voertuigen. Vooral de westelijke poortpilaster vertoont beschadigde en deels verdwenen baksteen. De zij- en achterwanden zijn voorzien van cementering. De cementering van de westelijke pilaster is beschadigd door aanrijding. De betonnen deksteen op de oostelijke pilaster is oppervlakkig verweerd, de westelijke afdeksteen is oncontroleerbaar door de begroeiing.”
- “In het baksteenmetselwerk aansluitend bij de westelijke pilaster komen verweerde bakstenen en scheurvorming voor. Het voegwerk werd deels hersteld met een cementmortel. Aan de parkzijde is de muur oncontroleerbaar door de begroeiing.”

Figuur 121: Zone VI en zone VII parkmuur (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 122: Impressie parkmuur langsheen Duisburgsesteenweg (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.1.2.9 Zone VI & Zone VII - Duisburgsesteenweg

- Het gedeelte tussen de Kapucijnenpoort en de Veld- of Kistepoort werd hersteld in de 19de eeuw, er zijn geen overblijfselen van de oorspronkelijke constructie. Tussen de Veld- of Kistepoort en de Panquin Kazerne is de muur authentiek, daterende uit de periode 1625-1632.
- Vanaf Kapucijnenpoort tot Veldpoort: "De hoekpilaster en het aansluitende muurwerk werden over +/- 20 lm. hervoeegd met een mortel op basis van cement. De witte natuurstenen hoekstenen van de pilaster zijn goed. Op +/- 7 lm vanaf de kapucijnenpoort komt diagonale scheurvorming voor."
- "Verspreid verdwenen of beschadigde muurdeksels, plantengroei, sporen van vocht in de hogere en lagere delen, oppervlakkige verzanding van het voegwerk, losliggende en beschadigde of verdwenen bakstenen in de hogere delen."
- "In de aansluiting met de Veldpoort komt boven de fundering vocht en vrij ernstig verweerd metselwerk voor. De 37 steunberen aan de parkzijde vertonen verspreid: uitvallend voegwerk, beschadigde, losliggende en verdwenen bakstenen op de hoeken en in de afzaten, plantengroei, vocht- en vorstschade."
- Veldpoort tot Loods Z kazerne Panquin: "De bakstenen zijn licht gebakken, waardoor verspreid verweerde bakstenen voorkomen. De legmortel verzandt en valt uit. Verspreid ontbreken muurdeksels waardoor vorstschade in de hogere delen vastgesteld werd. Her en der helt de muur licht over naar het westen. De steunberen zijn in slechte staat. In de knik, ter plaatse van Restaurant La Cantina komt verticale scheurvorming voor doorheen de muur. De witte natuursteen van de doorgang verzandt en vertoont uitvallend voegwerk. Aan de westelijke zijde komen in de lagere delen sporen van vocht, zoutuitbloei, verweerde en verdwenen bakstenen voor. De steunberen hier zijn in matige staat. Verschillende bakstenen zijn verdwenen of zijn beschadigd. Het noordelijke deel, in de aansluiting met de Zuidloods van Kazerne Panquin is deels verdwenen."

Figuur 123: Impressie parkmuur langsheen de Kapucijnenpoortdreef (Bron: terreinwerk SumResearch)

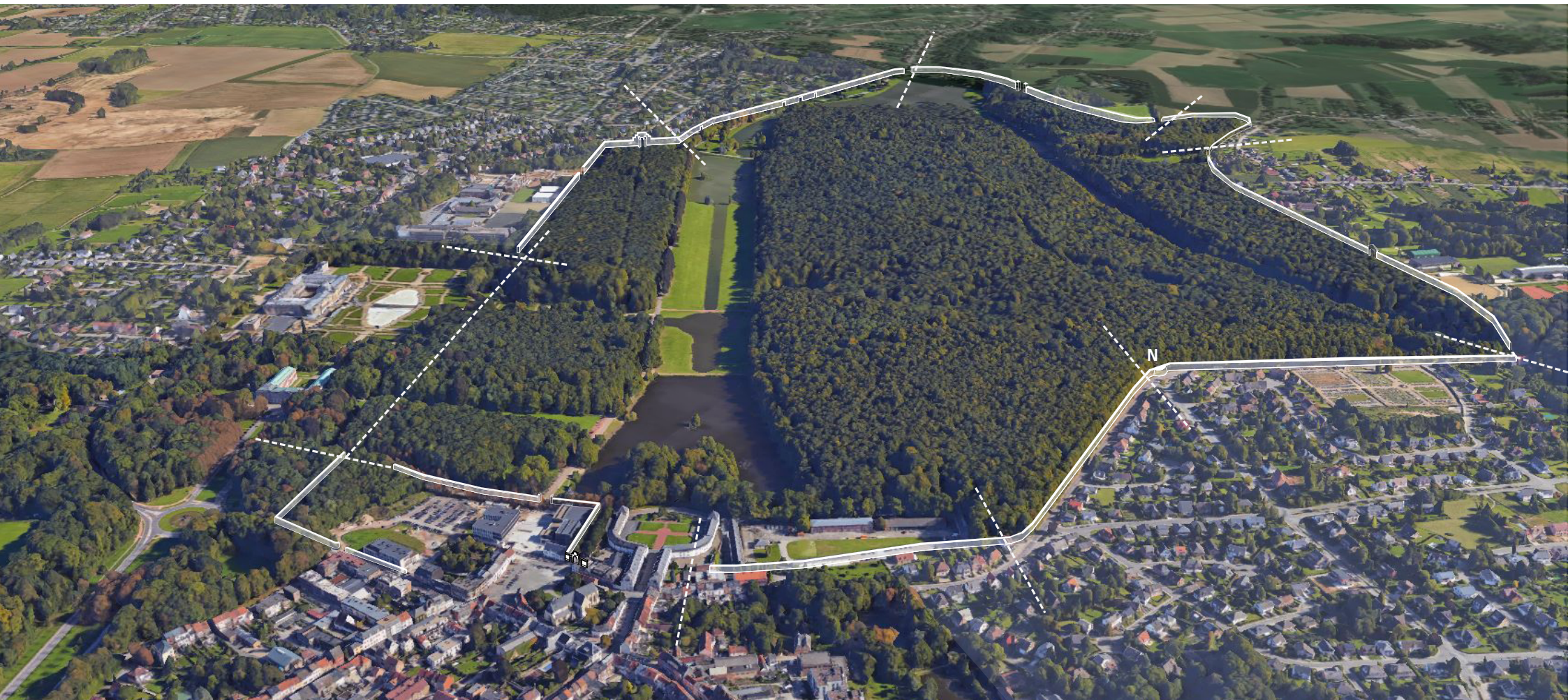
Figuur 124: Details muur langsheen de Duisburgsesteenweg (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 125: Voor- en achterzijde doorgang 'La Cantina' (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 126: Veld- of Kistepoort (N) (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 127: Voor- en achterzijde Veld- of Kistepoort (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.1.2.10 Veld- of Kistepoort

- Op deze locatie bevond zich de vroegere Veld- of Kistepoort. Deze werd in de 18de eeuw afgebroken en vervangen door een windmolen. De onderbouw van deze molen is nog steeds te zien.
- "De onderbouw van de 18e eeuwse windmolen is deels nog aanwezig. Aan de parkzijde is het metselwerk verweerd. In de hogere delen komen sporen van vocht, vorstschade en plantengroei voor. In de aansluiting met de parkmuren komt lichte scheurvorming voor. Aan de zijde van de Duisburgsesteenweg is het baksteenmetselwerk en het voegwerk oppervlakkig verweerd. Onder de hardstenen plint komen ernstige sporen van vocht, verweerde en door vorst beschadigde bakstenen voor."
- "De plint vertoont gelaagdheid en verdwenen voegwerk. De noordelijke dorpel en de latei zijn gebroken. Het opvulmetselwerk is deels verdwenen."

Figuur 128: Zone VIII parkmuur (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

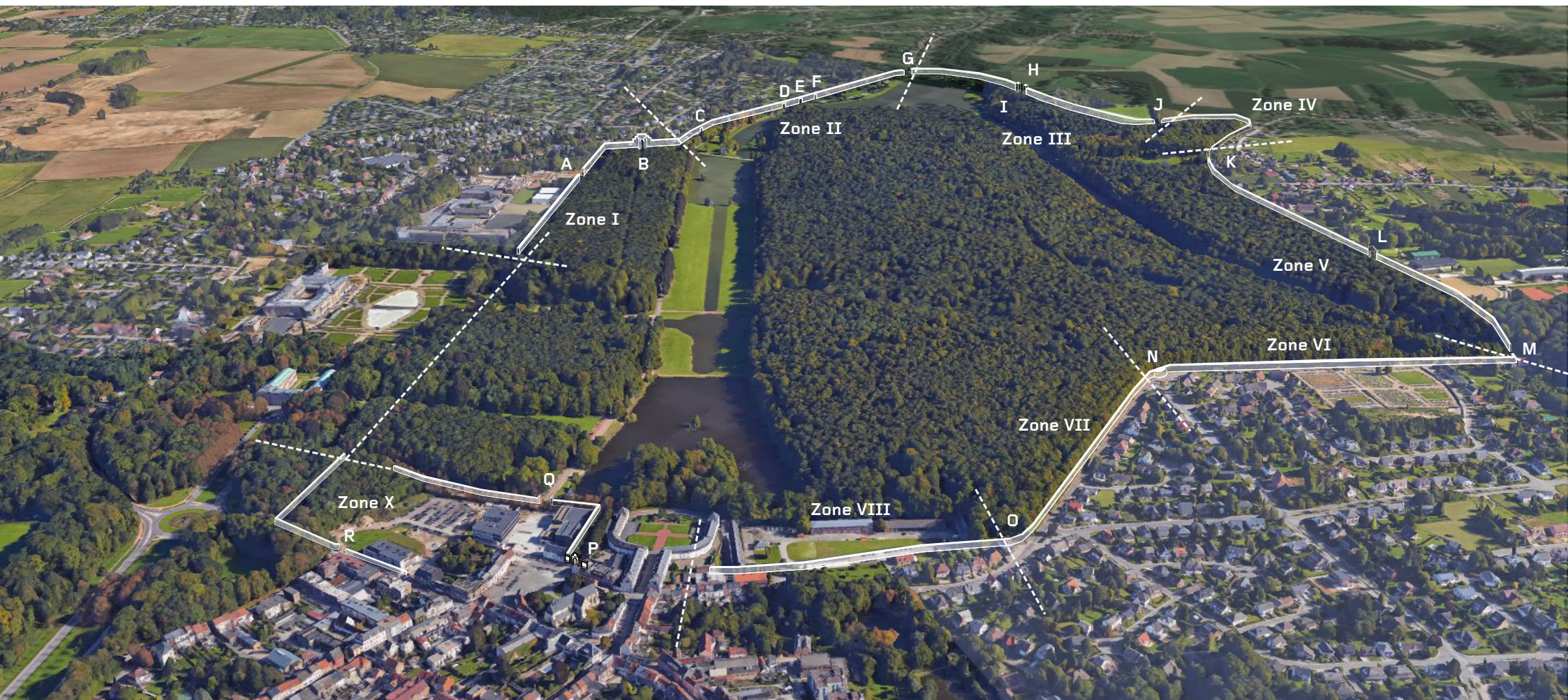
Figuur 129: muur ter hoogte van Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.1.2.11 Zone VIII - Muren tussen Orangerie en Z-loods

- Van orangerie tot eerste zuidelijk gebouw – westelijke zijde: “De geschilderde afwerkingen komen los en vallen af. De uitgevoegde legmortel verzandt en valt uit. De geglazuurde muurdeksels zijn grotendeels oncontroleerbaar door de begroeiing. Hier zijn de muurdeksels verschoven naar het oosten en kunnen deze naar beneden vallen.”
- Van orangerie tot eerste zuidelijk gebouw – oostelijke zijde: “Hier is het muurwerk 6 tot 7 meter hoog. De bakstenen vertonen op verspreide plaatsen vochtsporen, matig voegwerk en loskomende afwerkingen. Tussen de steunbeer en de Oranjerie staat het muurwerk licht bol en komen er verweerde bakstenen boven de gecementeerde plint voor. De gecementeerde plint is gescheurd, komt los en is deels afgevallen. De steunberen vertonen scheurvorming en uitgekalfde bakstenen. Hier zien we dat de muurdeksels verschoven zijn, waardoor deze eventueel van het muurwerk kunnen kantelen.”
- Muur vanaf zuidelijk gebouw tot poortpilasters inkom parking: “Het baksteenmetselwerk is licht verweerd. De voegmortels verzanden en vallen uit. In de aansluiting met het maaiveld komen sporen van opstijgend vocht voor. De gelakte muurdeksels liggen los, zijn her en der verschoven of verdwenen. In de aansluiting met de poortpilaster en boven de gecementeerde plint aan de oostelijke zijde komt plantengroei voor. De gecementeerde poortpilasters vertonen op manskhoogte horizontale scheurvorming. Aan de oostelijke zijde van de zuidelijke pilaster komt de cementering los. De metalen poortdoken zijn roestig, de hardstenen dekstenen zijn gelaagd. De hardstenen ingemetselde blokken zijn gelaagd en de ingewerkte ringen voor het vastleggen van paarden zijn roestig.”
- Van poortpilasters tot Z-loods: matige staat: “De muur is enkel controleerbaar vanaf de parking. Het gecementeerde deel boven de hardstenen plint komt los van het muurwerk en is verspreid gescheurd. De hardstenen plinten komen los van het muurwerk en trekken lokaal het baksteenmetselwerk mee. Verspreid komen sporen van vocht en uitvallend voegwerk voor in de laagste delen. In het zuidelijke deel zijn beschadigingen vastgesteld door het verwijderen van vroegere aanbouwen. De steunberen zijn in slechte staat, de muurdeksels zijn lokaal gebroken en/of verschoven.”

Figuur 130: Overzicht onderdelen parkmuur (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

3.1.2.12 Diagnose

De parkmuur en –poorten vertonen diverse mankementen die een impact hebben op de instandhouding van het erfgoed en die mogelijks schade toebrengen aan het erfgoed:

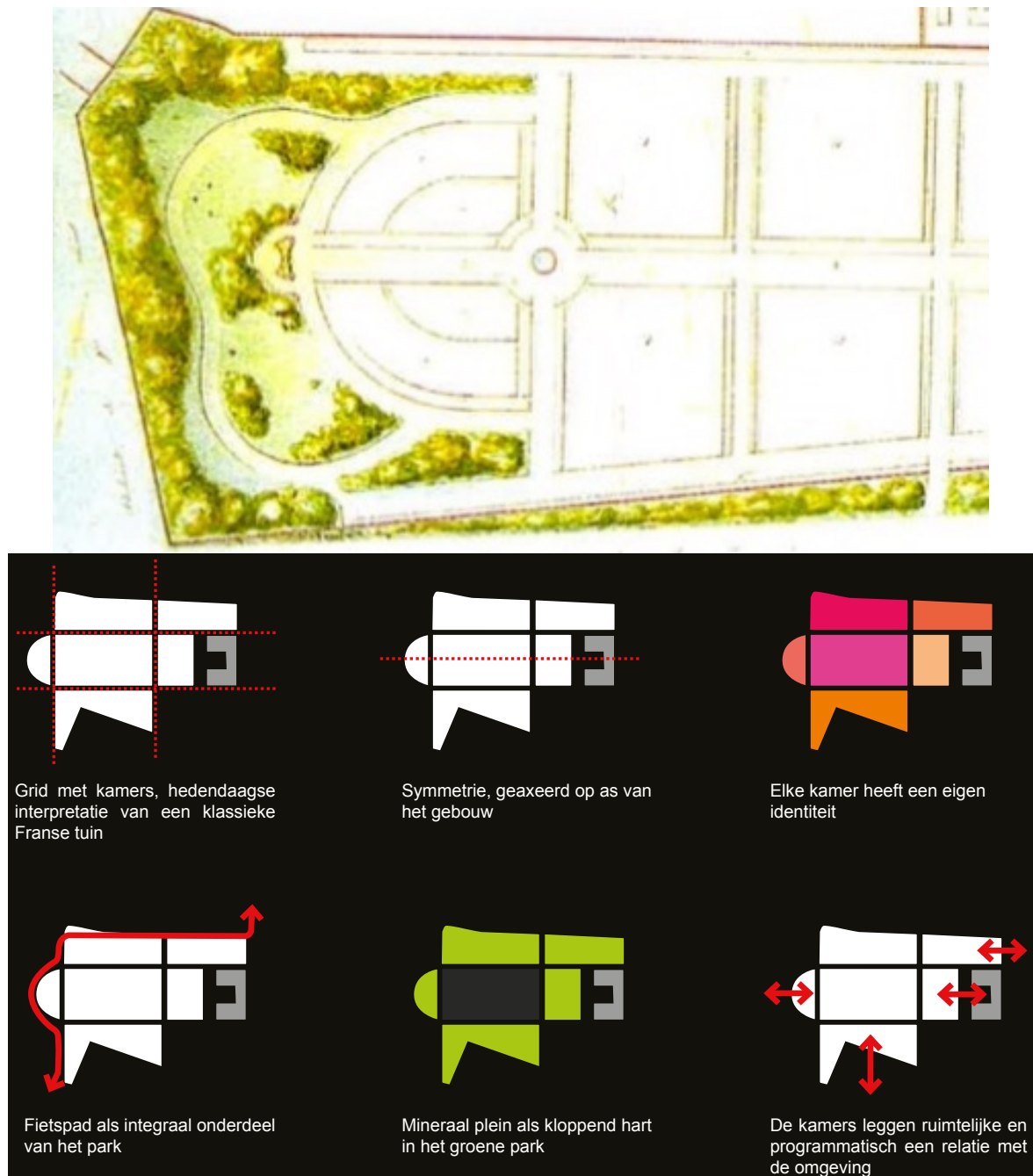
- Verweerde baksteen.
- Uitgevoegde legmortels die verzanden en deels uitvallen.
- Herstellingen en heropbouw met onaangepaste mortels op basis van cement.
- Vochtsporen, zoutuitbloeiingen, uitvallend voegwerk, beschadigde bakstenen.
- Plantengroei met o.a. schade door wortelvorming.
- Licht holle en bolle muren die overhellen.
- Beschadigde steunberen omwille van vocht en plantengroei.
- Scheurvorming.
- Blauwe hardstenen die lokaal gebroken zijn.
- Storten van glas, tuin- en lokaal bouwafval over de parkmuur.

INVENTARIS

Koninklijke Moestuin

Figuur 140: Ongebruikte plannen Koninklijke Moestuin als basis voor nieuw concept (Bron: Onroerend Erfgoed, Vlaams-Brabant & ORG, 2016)

3.2 Koninklijke Moestuin

De Koninklijke Moestuin heeft reeds lange tijd geleden haar functie verloren. Door de jaren heen werd de site gebruikt als voetbalveld, parking en is het terrein braakliggend in afwachting van een nieuwe functie. De gemeente Tervuren nam de optie om de site te herwaarderen en er een stadstuin in te planten met verschillende functies, nabij het nieuwe administratief centrum, de bibliotheek, het vrijetijdscentrum 'De Warandepoort' en de dorpskern.

3.2.1 Beschikbare documenten

Monumentenwacht Vlaams-Brabant, 2016. Inspectierapport B-55/22107/2016/B – Parkmuur Moestuin Leuvensesteenweg – 3080 Tervuren

Monumentenwacht Vlaams-Brabant, 2013. Inspectierapport B-55/22107/2013/B – Parkmuur Moestuin Leuvensesteenweg – 3080 Tervuren

IRS Studiebureau Depré, 2013. Stabiliteitsnota parkmuur achter assistentiewoningen

IRS Studiebureau Depré, 2014. Stabiliteitsnota parkmuur Moestuin

Masterplan "Koninklijke Moestuin" Tervuren, Organization for permanent modernity 2012

Motte, V., 2013. De Warandemuur langs de Leuvensesteenweg? In: Het Horentje, 2014, nr.1

Motte, V., 2014. Hangende kwesties in: Het Horentje, 2014, nr.2

Motte, V., 2014. Hoe staat het met... de warandemuur langs de Leuvensesteenweg? In: Het Horentje, 2014, nr.4

Motte, V., 2016. Hoe staat het met ons onroerend erfgoed? in: Het Horentje, 2016, nr.1

3.2.2 Inventaris

De Koninklijke Moestuin is momenteel deels ingevuld met het nieuwe ontmoetingscentrum 'De Warande' en het administratief centrum. De contouren van de historische koninklijke moestuin zijn nog te herkennen aan de parkmuur (1836). De oorspronkelijke moestuin heeft evenwel reeds lang zijn oorspronkelijke functie verloren.

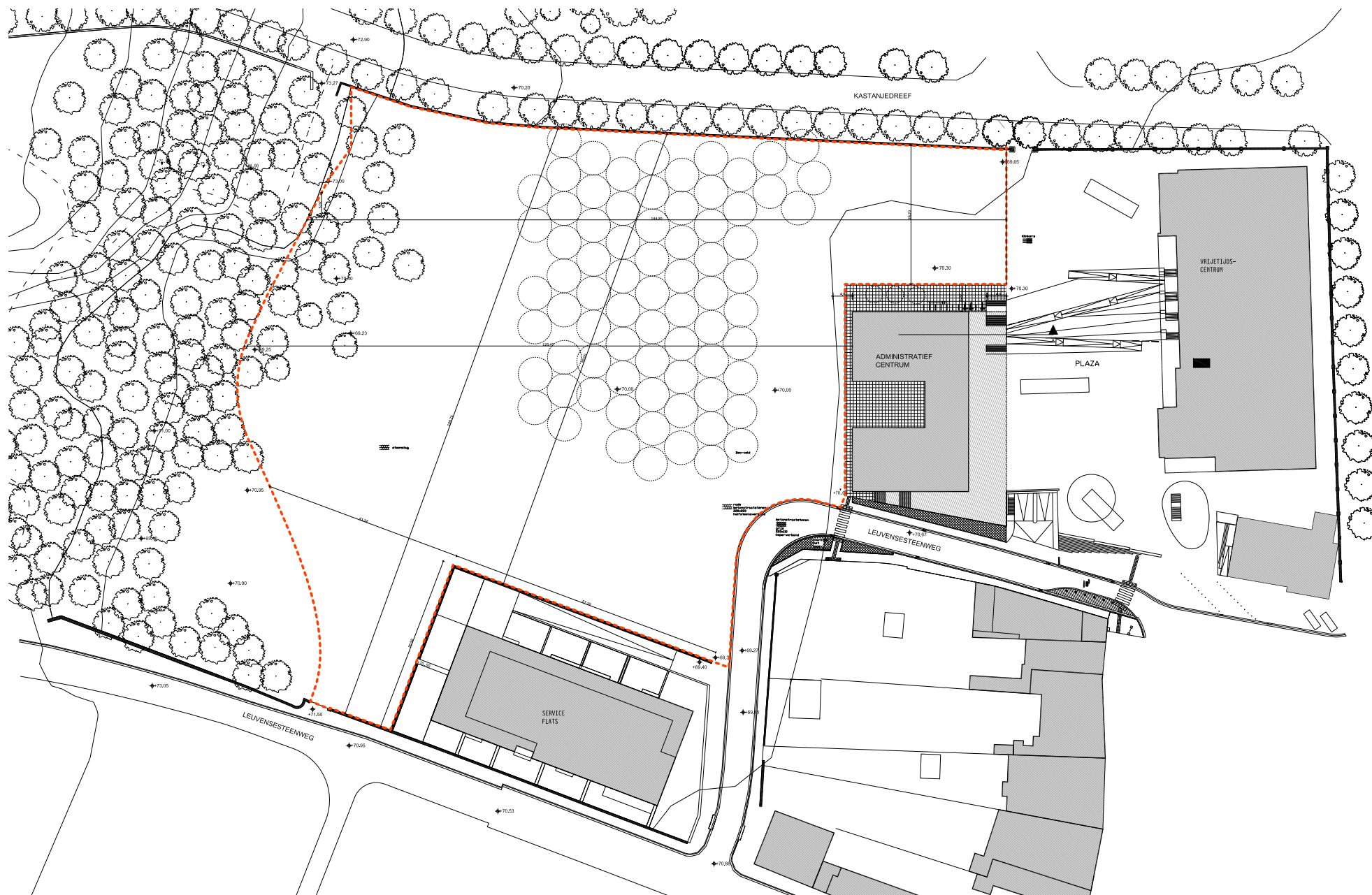
In het kader van de ontwikkeling van het administratief centrum werd gevraagd om de resterende ruimte open te houden voor tuinen, speeltuin, groene zone,... Naast de gemeentelijke gebouwen werden ook serviceflats geïntegreerd in de site, het advies van de toenmalige afdeling Ruimte en Erfgoed was dat er garanties moesten zijn voor de aanleg, opwaardering en inrichting van de moestuin.

Het concept, uitgewerkt door ORG Organization for Permanent Modernity na adviezen van Onroerend Erfgoed Vlaams-Brabant en Jos Vandenbreeden (Stichting Architectuurarchieven - SAVE), is gebaseerd op de klassieke Franse geometrische tuin. Dit historisch uitgangspunt werd op een innovatieve, hedendaagse manier uitgewerkt tot een geraffineerde en gelaagde publieke tuin, waarin oud en nieuw samensmelten tot een bijzondere en tijdloze publieke ruimte. Begin 2017 zijn de werken gestart.

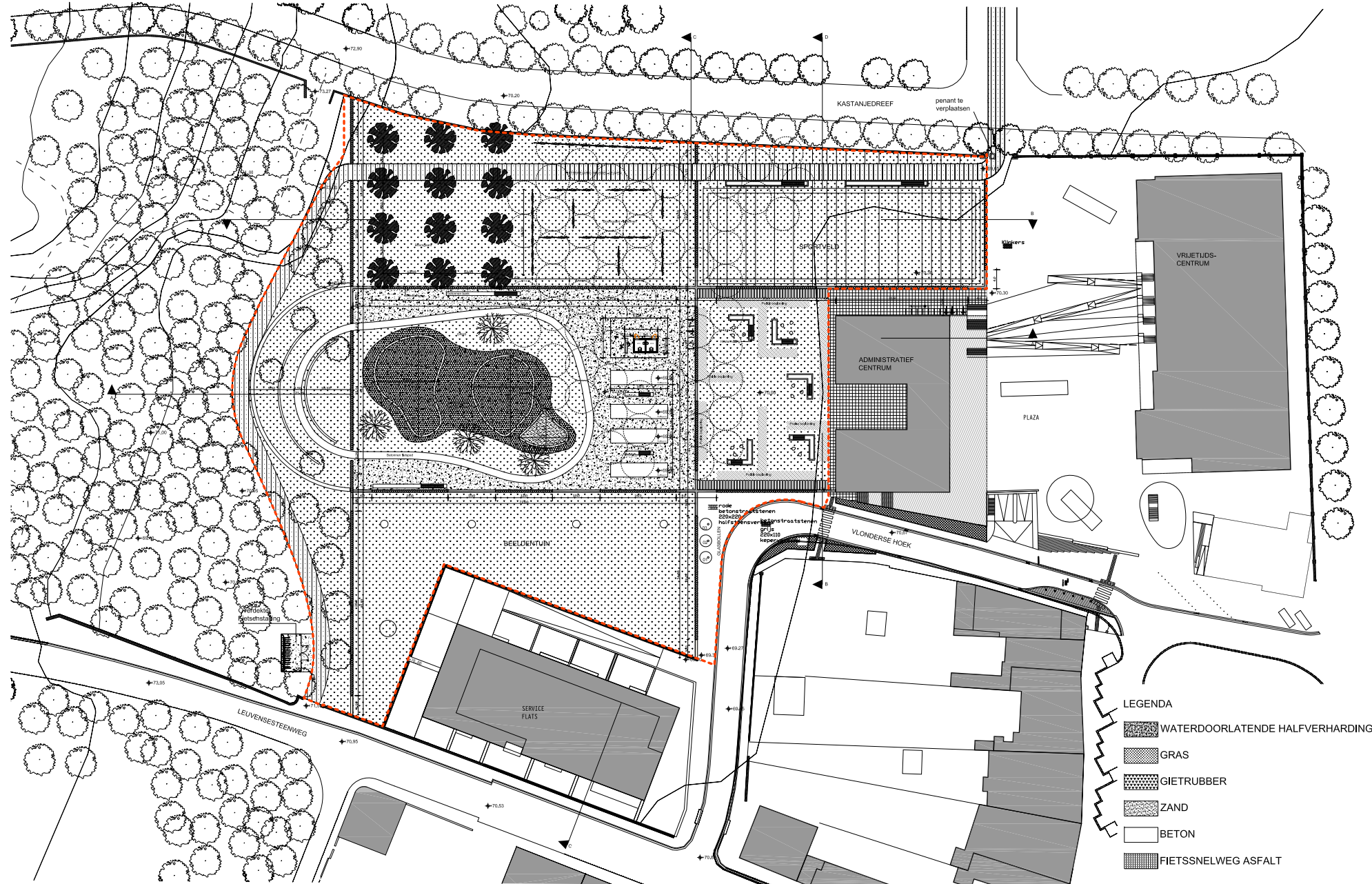
De tuin bestaat uit zes kamers, door hagen gescheiden en ingericht volgens een orthogonaal patroon. Elke kamer heeft een eigen programma en identiteit. Centraal ligt een verhard, mineraal speelplein. Het centrale plein wordt omringd door groene kamers met verschillende functies en bijhorende beplanting: het sportveld, de boomgaard, de groene lounge, de beeldentuin en het amfitheater. Het amfitheater is een verwijzing naar de exedra van de historische tuinen en tevens naar het historisch ontwerp van de moestuin met de halfronde perspectivische en functionele beëindiging. In deze hedendaagse variant ontstaat de ruimte door de curve van het fietspad, nodig om het hoogteverschil op de site te overbruggen.

Ook in de beplanting en de parkobjecten wordt verwezen naar een klassieke moestuin: hoogstammige fruitbomen en leibomen in de boomgaard roepen de sfeer van de historische moestuin op.

Figuur 141: Oude toestand Koninklijke Moestuin (Bron: ORG Organization for Modernity, 2016)

Figuur 142: Nieuwe toestand Koninklijke Moestuin, momenteel in uitvoering (Bron: ORG Organization for Modernity, 2016)

Figuur 143: Zone X Koninklijke Moestuyn (Bron: orthobeeld google earth, 2016, bewerking SumResearch)

Figuur 144: Impressie muur langsheen Leuvensesteenweg (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.2.2.1 Parkmuur Moestuין

De muur rondom de Moestuין bevindt zich algemeen in slechte staat met her en der een overhelling. Bovendien werden verschillende herstellingen uitgevoerd met een niet aangepaste voegmortel op basis van cement. Wat verdere schade heeft toegebracht.

De vermoedelijke ezelsrug aan de kant van de Leuvensesteenweg werd vervangen door een betonnen afdeksteen. Wanneer we de verschillende onderdelen van de parkmuur bekijken, kunnen we volgende conclusies trekken. We baseren ons hierbij mede op het inspectierapport B-55/22107/2016/B van Monumentenwacht Vlaams-Brabant uit 2016.

- Leuvensesteenweg westelijke muur, zuidelijk deel: “Het zuidelijke deel van de muur werd deels gedemonteerd en voorzien van betonnen muurdeksel. De muur werd aan de oostelijke zijde in het laagste deel hersteld en voorzien van voegwerk. Aan de westelijke zijde valt het voegwerk onderaan uit en komen er vochtsporen voor in de aansluiting met de dekstenen. De muur staat licht hol en bol en is lokaal begroeid met muurpeper. Ter plaatse van het bushok werd de muur aan de oostelijke zijde gestut. De noordwestelijke poortpilaster en het voegwerk zijn goed.” Algemeen bevindt de muur zich in redelijke staat.
- Leuvensesteenweg westelijke muur, noordelijk deel: “De zuidwestelijke poortpilaster is gedemonteerd. Er komt lichte scheurvorming voor in het zuidelijke kwartronde metselwerk. Er zijn vochtsporen in de hoogste delen onder de afstrijking. De muur helt licht over naar het oosten, staat licht bol en is lokaal bespoten met graffiti. De afzaten van de steunberen zijn beschadigd, het voegwerk is deels verdwenen, er zijn vochtsporen en plantengroei. Het noordelijke deel is verdwenen.” Algemeen bevindt de muur zich in matige staat.
- Paleizenlaan, noordelijke muur: “De muur en steunberen zijn zeer ernstig beschadigd door omgevallen bomen en wortelgroei in het westelijke deel. De rollaag is verdwenen. Het oostelijke deel vertoont de algemene gebreken. De rollaag vertoont verweerde, beschadigde en lokaal verdwenen baksteen. Het voegwerk verzandt en is deels uitgevallen.” De muur bevindt zich in slechte staat.
- Kastanjedreef, oostelijke muur, (noordelijk deel in aansluiting met muur Paleizenlaan): “Onder de dekstenen is het baksteenmetselwerk zwaar beschadigd. In het noordelijke deel is het muurwerk over ongeveer 10 lm bekleed met dekstenen. De dekstenen zijn verzakt, gebroken en verschoven. Het voegwerk is verdwenen.” De muur bevindt zich hier in slechte staat.

Figuur 145: Impressie muur langsheen Kastanjedreef (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 146: Impressie muur kant Paleizenlaan met aanzienlijke beschadigingen (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 147: Impressie muur kant Paleizenlaan (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 148: Impressie muur School van Tervurendreef (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 149: Impressie muur School van Tervurendreef (Bron: terreinwerk SumResearch)

- De bakstenen ezelsruggen zijn in redelijke staat. Lokaal ontbreekt een baksteen en komt het voegwerk los. Verspreid zijn de ruggen begroeid door mossen en planten. Ten noorden van de 9de steunbeer vanaf zuid komt scheurvorming voor.
- Kastanjedreef, oostelijke muur vanaf noord tot poortpilaster: "Het noordelijke deel werd heropgebouwd en voorzien van voegwerk. Het metselwerk werd hier met graffiti bespoten. Aan de westelijke zijde ligt het maaiveld hoger, waardoor in de lagere oostelijke delen sporen van vocht, zoutuitbloei, mosbegroeiing en lokaal uitvallend voegwerk aanwezig is."
- "Er is scheurvorming aan de oostzijde vanaf noord tussen de 2de en 3de travee, verticaal in de 6de travee in de aansluiting met de zuidelijke uitsprong en tussen de 12de en 13de travee. Er is scheurvorming aan de westzijde vanaf zuid: diagonaal in de 3de laatste noordelijke travee. De afzaten op de westelijke muurverstevingen vertonen op verspreide plaatsen ontbrekende of beschadigde bakstenen." De muur bevindt zich hier in redelijke staat.
- Kastanjedreef, oostelijke muur vanaf poortpilaster naar zuid: "Het muurwerk aan de westelijke zijde is onderhevig aan klimopbegroeiing. In de laatste delen komen sporen van vocht, ontbrekend voegwerk en beschadigde bakstenen voor. Tussen de 2de en 3de travee is de ondergrondse fundering zichtbaar. De 1ste noordwestelijke steunbeer vertoont beschadigde baksteen en diagonale scheurvorming. In de aansluiting met de zuidelijke hoekpilaster komt aan de oostelijke zijde lichte scheurvorming voor." De muur bevindt zich in redelijke staat.
- School van Tervurendreef, zuidelijke en noordelijke zijde: "Het baksteenmetselwerk aan de zuidelijke zijde vertoont restanten van een geschilderde rode patine. De oneffenheden in de baksteen werden met legmortels gelijkgetrokken. In de aansluiting met het maaiveld komen lichte sporen van vocht, algengroei en verweerde bakstenen voor. Onder de dekstenen komen lichte sporen van vocht en oppervlakkig verweerde bakstenen voor."
- "De dekstenen zijn gelaagd waardoor lokaal stukjes afgebroken zijn. Het voegwerk is grotendeels verdwenen. De takken van de Taxussen schuren over de dekstenen."

Figuur 150: Details oostelijke inkom langsheen Kastanjedreef (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 151: oostelijke inkom Koninklijke Moestuyn (Bron: maart 2017 SumResearch)

- “Het baksteen metselwerk is in de laagste delen vochtig door opspattend vocht en vertoont uitgevallen voegwerk op basis van cement. Het maaiveld aan de zuidelijke zijde is hoger dan hier. In de oostelijke travée komt diagonale scheurvorming voor.” De muur bevindt zich in redelijke staat.
- Oostelijke inkom: “De noordelijke poortpilaster helt over naar het westen en scheurt af van het muurwerk. De westelijke blauwe hardstenen plaat komt los, het voegwerk scheurt open. De siereikel en onderliggende deksteen zijn goed. De zuidelijke pilaster is in matige tot slechte staat. De deksteen, de siereikel en de westelijke verticale plaat zijn niet meer aanwezig. De nog aanwezige hardstenen beplantingen komen los en werden met bandijzer verankerd rondom de pilaster.”

3.2.3 Diagnose

De parkmuur rondom de Koninklijke Moestuyn vertoont diverse mankementen die een impact hebben op de instandhouding van het erfgoed en die mogelijks schade toebrengen aan het erfgoed:

- Verspreid voorkomen van verdwenen, beschadigde, gebroken, verweerde en loszittende baksteen
- Sporen van vocht
- Loskomend en uitvallend voegwerk
- Ernstige verzanding van de legmortel
- Plantengroei
- Losliggende en beschadigde betonnen afdeksteen
- Scheurvorming

Ten aanzien van het de nieuwe invulling van de Koninklijke Moestuyn zijn volgende knelpunten aanwezig:

- Staat van de poort in het verlengde van de Keizerinnendreef.

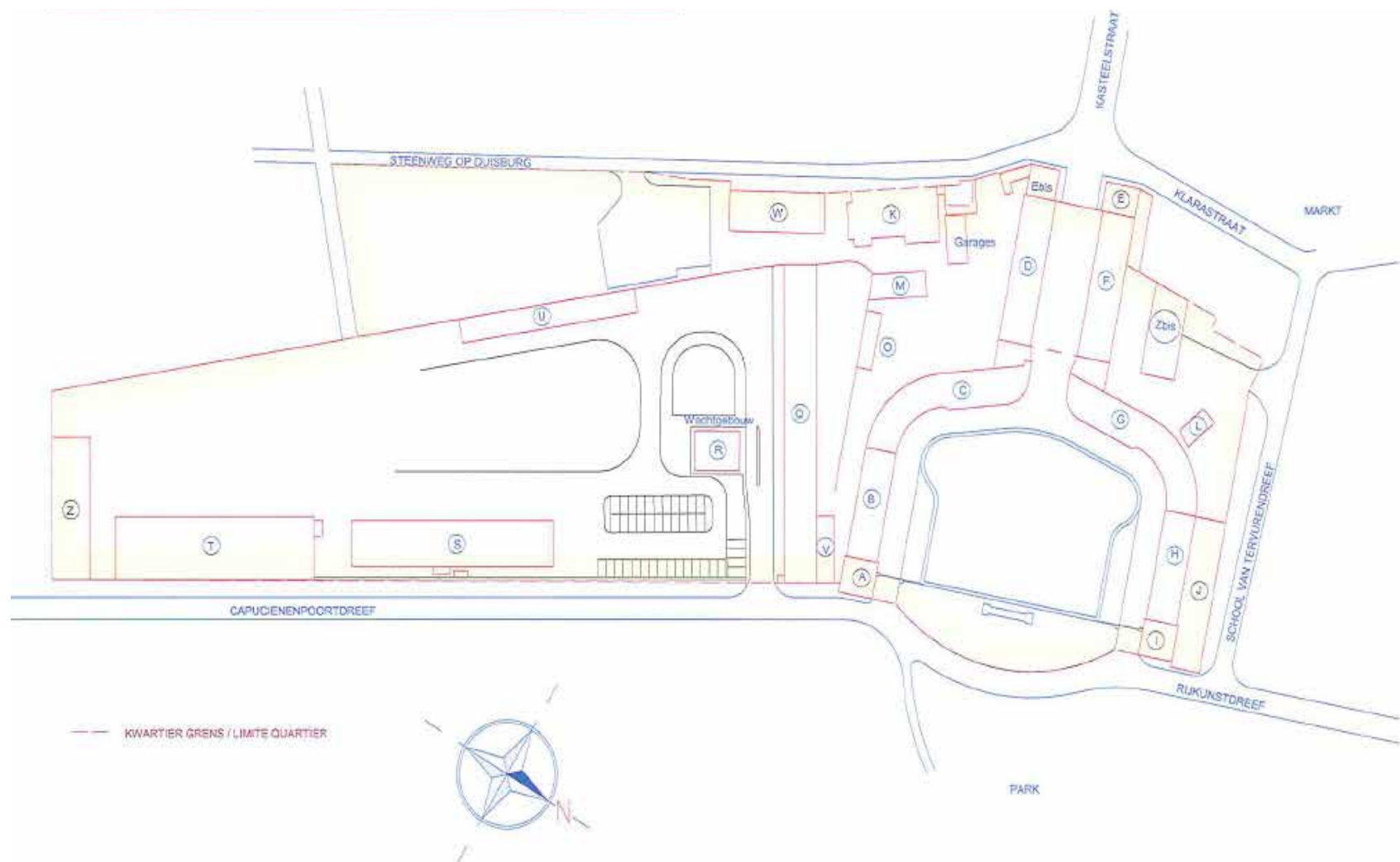

INVENTARIS

Kazerne Panquin

Figuur 152: Overzicht gebouwen Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

3.3 Kazerne Panquin

De Panquin kazerne kende doorheen de jaren tal van functies. Oorspronkelijk als ondersteuning van het hertogelijk paleis met een stallen- en bediendencomplex, later als stoeterij, accommodatie tijdens de wereldtentoonstelling van 1897, manege voor de gendarmerie, en tot slot als militair domein.

Sinds 2014 is de militaire activiteit op het domein gestopt en namen tal van verenigingen hun tijdelijke intrek. De gemeente Tervuren organiseerde in 2016 een wedstrijd voor de ontwikkeling van de site. De winnaar van deze wedstrijd zal instaan voor de integrale gebiedsontwikkeling inclusief voor de publieke ruimte.

3.3.1 Beschikbare documenten

BC architects & studies, Lippens, B., . Panquin Site. Analyse van de huidige militaire kazerne in Tervuren tot potentieel dorpsuitbreidingsgebied. Vlakkenplan.

Gebouwenplan, gemeente Tervuren.

Monumentenwacht Vlaams-Brabant, 2015. Inspectierapport B-55/22195/2015/B – Kazerne Panquin – Loods Z 2/3 en Kasteelstraat 2 – 3080 Tervuren

Monumentenwacht Vlaams-Brabant, 2015. Inspectierapport B-55/22196/2015/B – Kazerne Panquin – Oranjerie en noordoostelijke aanbouw T-U Warande 2/3 en Kasteelstraat 2 – 3080 Tervuren

Monumentenwacht Vlaams-Brabant, 2015. Inspectierapport B-55/22197/2015/B – Kazerne Panquin – Hoefijzer Z-vleugel A, B, C Warande 2/3 en Kasteelstraat 2 – 3080 Tervuren

Monumentenwacht Vlaams-Brabant, 2015. Inspectierapport B-55/22198/2015/B+INT – Kazerne Panquin – Hoefijzer Z-vleugel D, E-bis Warande 2/3 en Kasteelstraat 2 – 3080 Tervuren

Monumentenwacht Vlaams-Brabant, 2015. Inspectierapport B-55/22199/2015/B – Kazerne Panquin – Hoefijzer N-vleugel I, J Warande 2/3 en Kasteelstraat 2 – 3080 Tervuren

Monumentenwacht Vlaams-Brabant, 2015. Inspectierapport B-55/22200/2015/B – Kazerne Panquin – Hoefijzer N-vleugel K, L, M,

N, O, P, Q, R, S, T Warande 2/3 en Kasteelstraat 2 – 3080 Tervuren

Nelson group, 2014. Haalbaarheid verblijfstoerisme op site Panquin.

Nelson group, 2014. Toeristisch beleidsplan – studie verblijfstoerisme – marktstudie site Panquin.

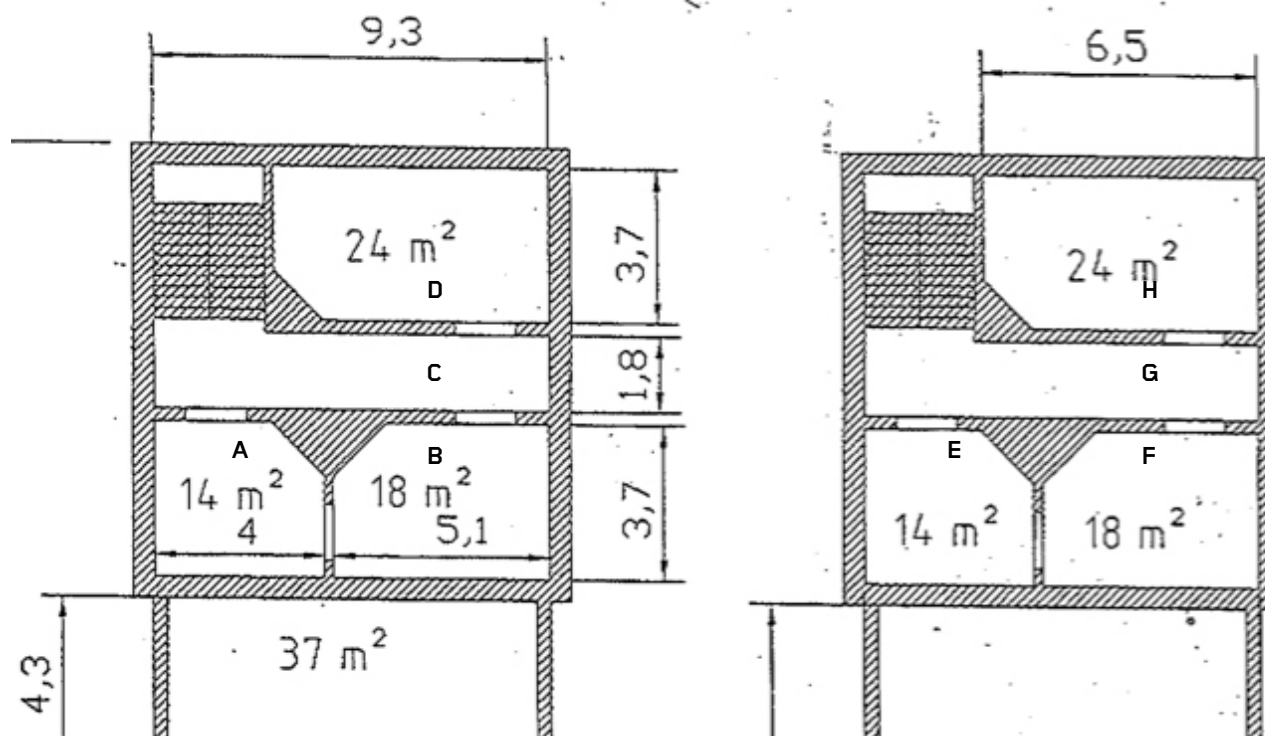
SAVE, 2015. Tervuren – Site Panquin. Bouwhistorische studie en waardebepaling van de gebouwen.

3.3.2 Inventaris

De Panquin Kazerne wordt momenteel deels gebruikt door lokale verenigingen. Deze zorgen mee voor de instandhouding van de gebruikte lokalen. Andere delen van de kazerne bevinden zich evenwel in zeer slechte toestand. We baseren ons mede op de respectieve inspectierapporten van Monumentenwacht Vlaams-Brabant, de bouwhistorische studie van SAVE en terreinbezoek. We geven een overzicht van ieder gebouw waarbij we zowel rekening houden met de interieurs als met het exterieur.

- Blok A-Ebis-E-I: hoekpaviljoenen
- Blok D-F: koetshuizen
- Blok C-G: stallingen
- Blok B-H: woongebouwen
- Blok J: bijgebouw
- Blok Q: oranjerie
- Blok Zbis-L-Garages-M-O-V: kazernegebouwen
- Blok W-K: woongebouwen
- Blok R: wachtgebouw
- Blok S: kazernegebouw
- Blok T: hangar
- Blok U: kazernegebouw
- Blok Z: kazernegebouw

Figuur 153: Grondplan hoekpaviljoen E-bis, benedenverdieping links, eerste verdieping rechts (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 154: Extérieur hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.3.2.1 Hoekpaviljoen, Duisburgsesteenweg (Blok E-bis)

Extérieur

- Individuele, drie traveeën brede woning
- Rechthoekige muuropeningen met raamkaders in Franse steen
- Ingangsdeur met rondboog
- Mansardedak, bekroond met tentdak die vergulde siervaas bevat op de top
- Dakbekleding oorspronkelijk in natuurleien, maar vervangen door ruitleien in asbestcement

Interieur

- Originele 18e-eeuwse dakspant
- Gewelfde kelderverdieping
- Drie kamers op het gelijkvloers, drie kamers op de eerste verdieping en een mansardeverdieping
- Monumentale trap in eikenhout met gebeeldhouwde trappaal en binnenschrijnwerk

Het hoekpaviljoen is een uniek voorbeeld van zeer goed bewaarde classicistische (neoklassiek-getinte) architectuur. De woning kent echter een jarenlange verwaarlozing waardoor de toestand in uiterst slechte en zorgwekkende toestand verkeerd.

- Bedaking niet meer waterdicht
- Aantasting van huiszwam op de hoogste verdiepingen
- Ernstige schade aan muren, binnenschrijnwerk en 18de-eeuwse trap.

Figuur 155: Impressie exterieur hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 156: Leefkamer aanbouw hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 157: Keuken aanbouw hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 158: Badkamer aanbouw hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 159: Kamer A hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 160: Kamer B hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 161: Gang C hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 162: Respectievelijke toegang tot kamer B en kamer D hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 163: Kamer D hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

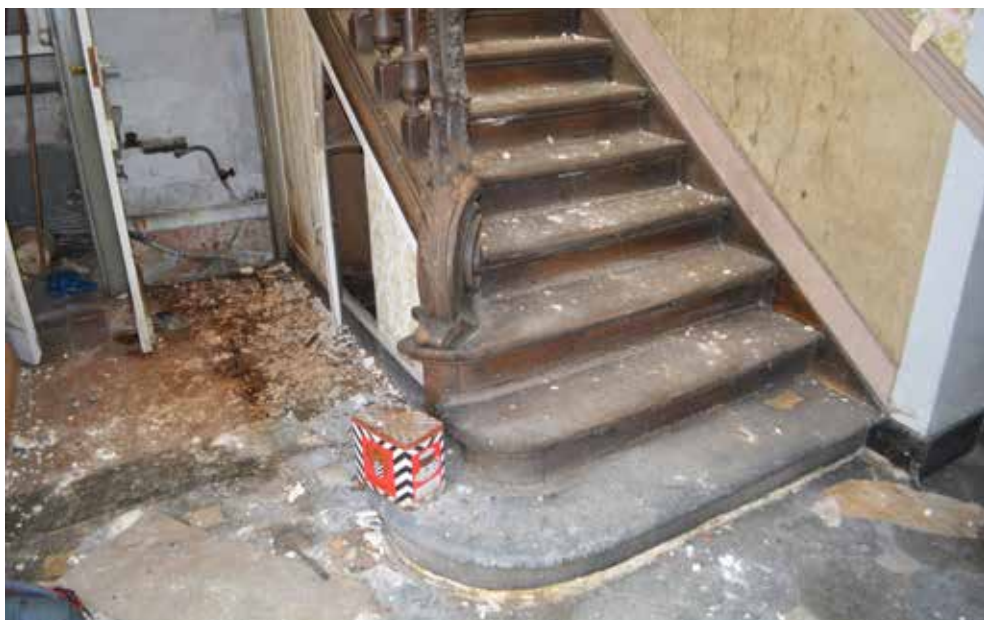
Figuur 164: Kamer D hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 165: Traphal gelijkvloers hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 166: Traphal gelijkvloers met monumentale trap hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 167: Trap gelijkvloers - eerste verdieping hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 168: Trap gelijkvloers - eerste verdieping hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 169: Trap gelijkvloers - eerste verdieping hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 170: Kamer E hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 171: Kamer F hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 172: Gang G hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 173: Kamer H hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 174: Kamer H hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 175: Trap eerste verdieping - tweede verdieping hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 176: Kamer I hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 177: Kamer J hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 178: Kamer L hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 179: Gang K hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 180: Traphal tweede verdieping hoekpaviljoen E-bis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 181: Interieur Blok E Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 182: Extérieur Blok E Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.3.2.2 Hoekpaviljoen, Duisburgsesteenweg (Blok E)

Extérieur

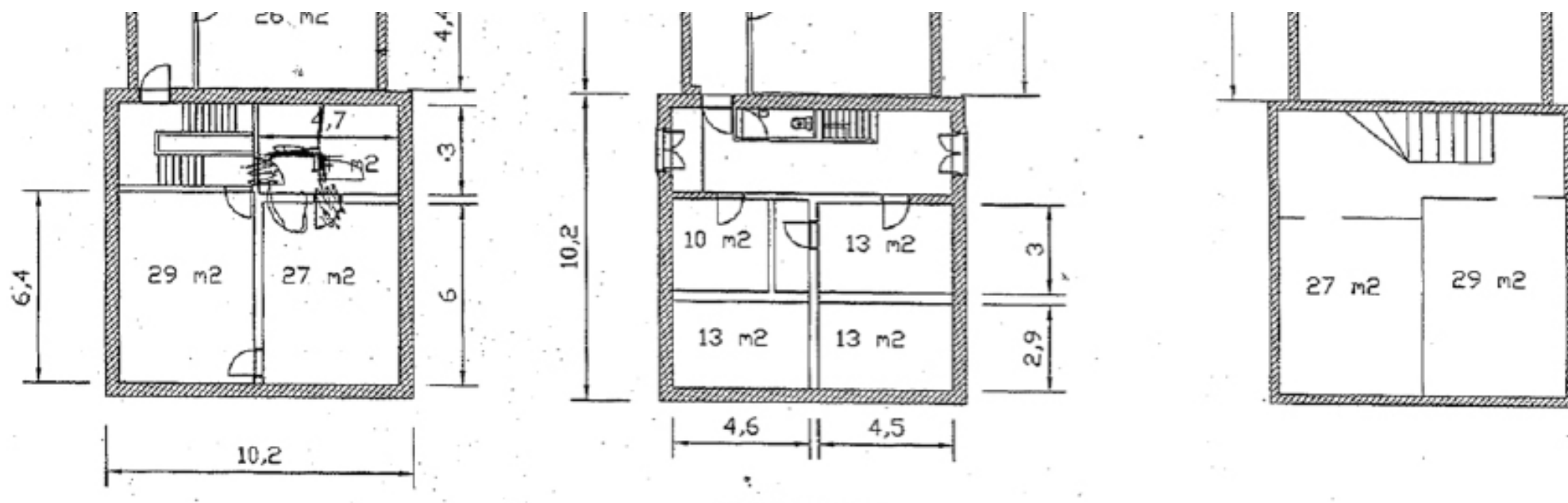
- Individuele, drie traveeën brede woning
- Rechthoekige muuropeningen met raamkaders in Franse steen
- Ingangsdeur met rondboog
- Mansardedak, bekroond met tentdak die vergulde siervaas bevatte op de top
- Dakbekleding uitgevoerd in natuurleien

Interieur

- Originele 18e-eeuwse dakspant is vermoedelijk nog aanwezig maar volledig ingepleisterd
- Gewelfde kelderverdieping
- Drie kamers op het gelijkvloers, drie kamers op de eerste verdieping en een mansardeverdieping
- Interieur werd volledig verbouwd
 - Betonnen trap
 - Lift
 - Vloerplaten in beton
 - Vernieuwd binnenschrijnwerk
 - Nieuwe bevoering

Gezien de verbouwingen is het 18de-eeuwse karakter in interieur volledig verloren gegaan.

Figuur 183: Grondplan Blok A Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 184: Extérieur Blok A Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.3.2.3 Hoekpaviljoen, Rijkunstdreef (Blok A)

Extérieur

- Individuele, drie traveeën brede woning
- Rechthoekige muuropeningen met raamkaders in Franse steen
- Ingangsdeur langs de zijde van het plein
- Tentdak
- Dakbekleding uitgevoerd in natuurleien met her en der afgebroken hoekjes en gebroken leien
- Tussen de hoekpaviljoenen, stallingen een woongebouwen is een binnenplein aanwezig

Interieur

- Originele 18e-eeuwse dakspant is vermoedelijk nog aanwezig maar volledig ingepleisterd
- Gewelfde kelderverdieping
- Oorspronkelijk drie kamers op het gelijkvloers en drie kamers op de eerste verdieping
- Interieur werd volledig verbouwd
 - Betonnen trap
 - Vloerplaten in beton
 - Vernieuwd binnenschrijnwerk
 - Nieuwe bevloering

Gezien de verbouwingen is het 18de-eeuwse karakter in interieur volledig verloren gegaan.

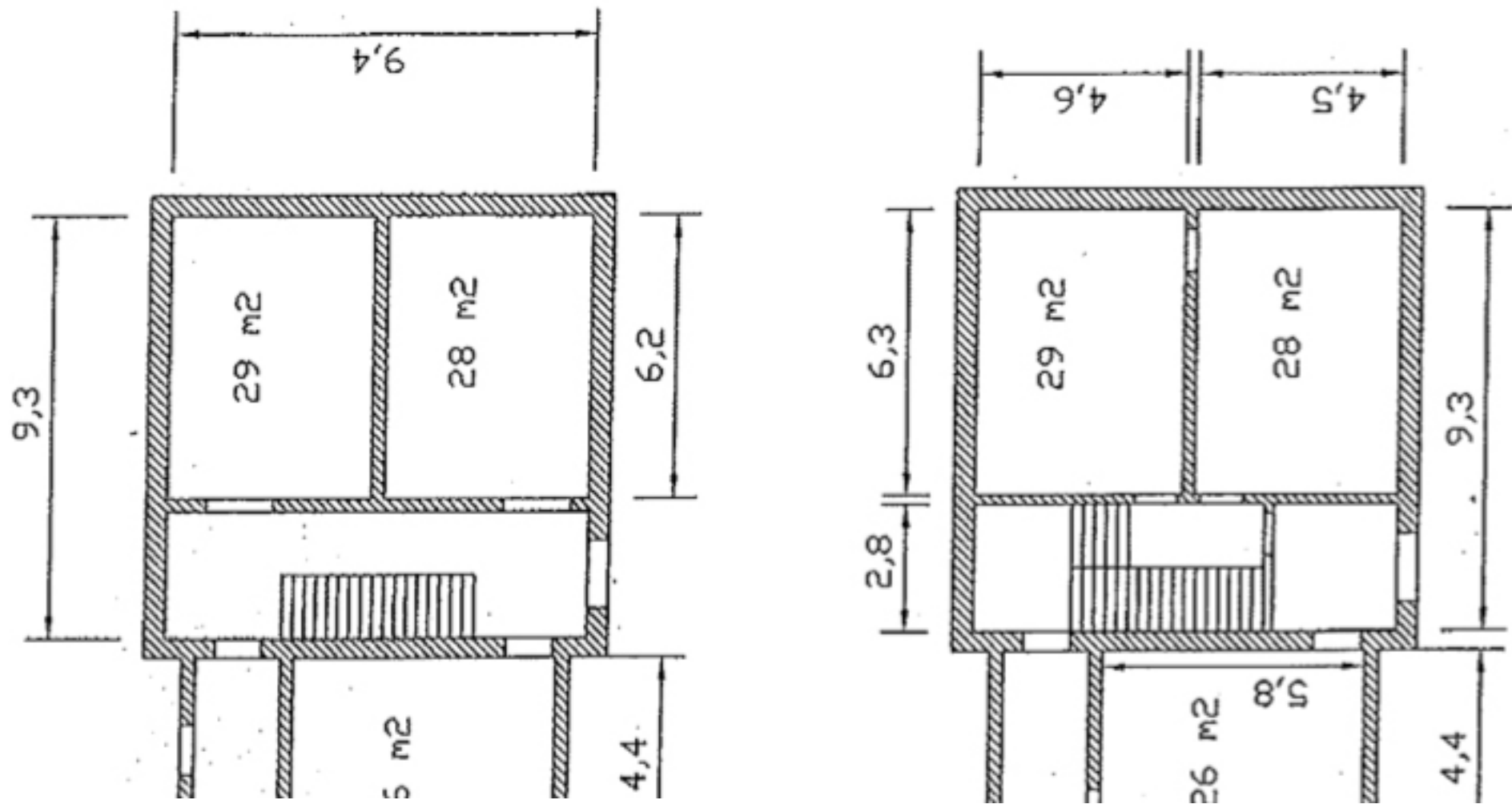
Figuur 185: Interieur Blok A Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 186: Interieur Blok A Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 187: Grondplan Blok I Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 188: Extérieur Blok I Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.3.2.4 Hoekpaviljoen, Rijkunstdreef (Blok I)

Exterieur

- Individuele, drie traveeën brede woning
- Rechthoekige muuropeningen met raamkaders in Franse steen
- Ingangsdeur langs de zijde van het plein
- Mansardedak (Kasteelstraat) en tentdak (Kasteelzijde)
- Dakbekleding uitgevoerd in natuurleien
- Tussen de hoekpaviljoenen, stallingen een woongebouwen is een binnenplein aanwezig

Interieur

- Gewelfde kelderverdieping
- Twee kamers op het gelijkvloers en op de eerste verdieping
- Interieur werd volledig verbouwd
 - Betonnen trap
 - Vloerplaten in beton
 - Vernieuwd binnenschrijnwerk
 - Nieuwe bevoering

Figuur 189: Interieur Blok I Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 190: Interieur Blok I Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 191: Overzicht hoefijzer met zicht op Sint-Hubertuskapel en Park van Tervuren (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 192: Exterieur koetshuizen D (links) en F (rechts) Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.3.2.5 Koetshuizen (Blok D en F)

Exterieur

- Oorspronkelijk open boogstructuren
- Schilddak met her en der afgebroken hoekjes en gebroken leien
- Vlak bepleisterde gevelwand, doorbroken met tot vensters opgevulde rondboogopeningen
- Dakkapellen zijn later toegevoegd
- Verhoogd met één verdieping wanneer het de functie van stoeterij uitoefende
- Doorgang tussen de koetshuizen is aangelegd in kasseien

Interieur

- 18de-eeuws spantwerk is bewaard in beide blokken

Figuur 193: Interieur koetshuis Blok F Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 194: Interieur koetshuis Blok D Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 195: Interieur koetshuis Blok F Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 196: Interieur koetshuis Blok D Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 197: Exterieur stallingen Blok C en G Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

3.3.2.6 Stallingen

Exterieur

- Paviljoenvormige geaccentueerde kopgevels met steekboogvensters
- Pilasters met driehoekig fronton (gedeeltelijk dichtgemetseld)
- Gebogen volumes, anderhalve bouwlaag
- Mansardedak met driehoekige houten dakkapellen met her en der afgebroken hoekjes en gebroken leien
- Gevelgeleding wordt bepaald door gegroefde pilasters
- Tussen de hoekpaviljoenen, stallingen een woongebouwen is een binnenplein aanwezig
- Kasseien tussen Oranjerie en het koetshuis-stallingen

Interieur

- Het interieur is volledig vernieuwd
- Dakspanten zijn van metaal

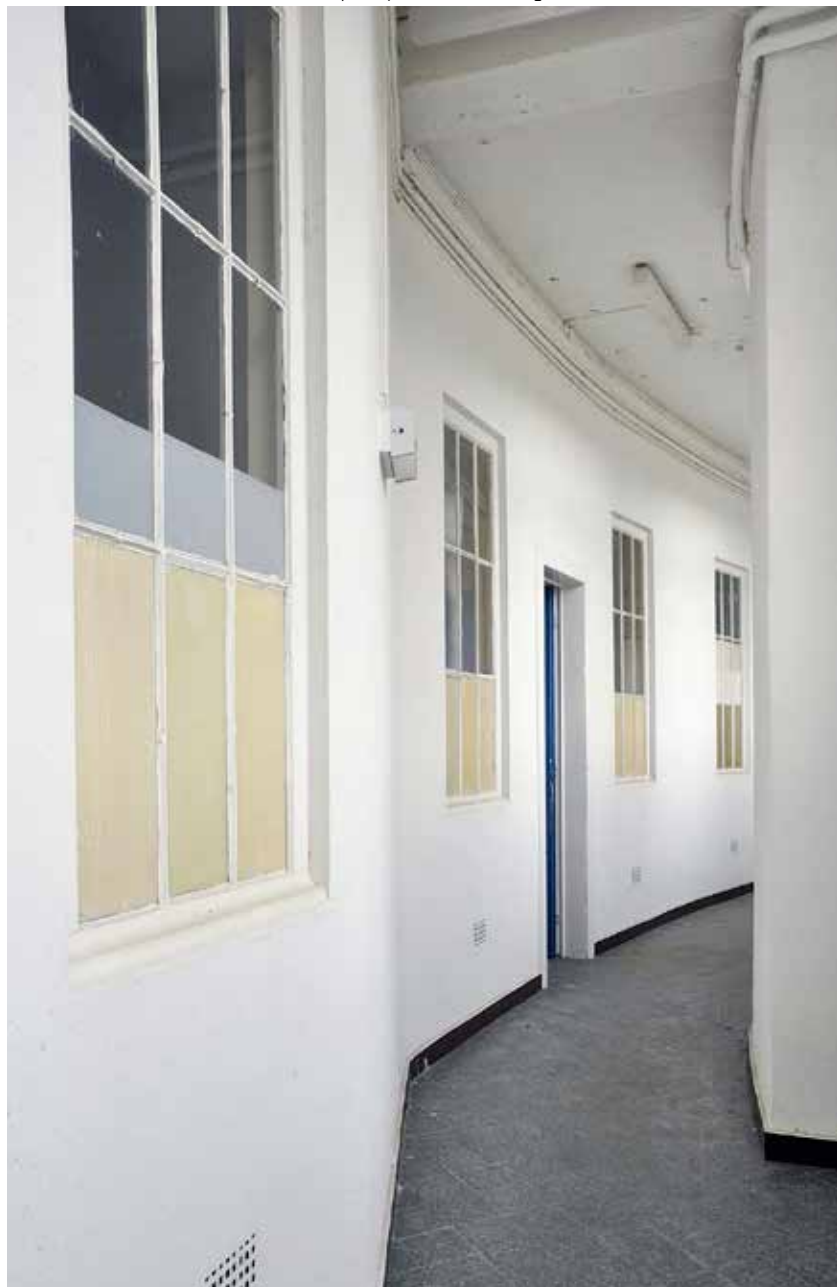
Figuur 198: Extérieur Blok G Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 199: Interieur Blok C Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 200: Interieur Blok G Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 201: Interieur Blok G Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 202: Plein achter koetshuizen en stallen in kasseien (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 203: Ruimte tussen stallingen en Oranjerie in kasseien (Bron: terreinwerk **SumResearch**)

Figuur 204: Interieur Blok H Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

3.1.2.7 Woongebouwen (Blok B en H)

Exterieur

- Vlak bepleisterde gevels
- Rechthoekige muuropeningen
- Zadeldak met her en der afgebroken hoekjes en gebroken leien, keperlood aan dakkapellen is verzakt met mogelijke vochtinfiltratie als gevolg (blok B)
- Tussen de hoekpaviljoenen, stallingen een woongebouwen is een binnenplein aanwezig

Interieur

- Het interieur is volledig vernieuwd

Figuur 205: Extérieur Blok H Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 206: Extérieur Blok B Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 207: Interieur Blok B Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 208: Interieur Blok B Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 209: Exterieur orangerie Blok Q Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 210: Achterkant en doorgang oranjerie Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.1.2.8 Oranjerie (Blok Q)

Exterieur

- Rechthoekig volume
- Zadeldak met oculusvormige dakkapellen
- Risalietvormig geaccentueerde middenpartij en vleugelpartijen
- Aaneenschakeling van (tot venster omgevormde) rondboogopeningen met vooruitspringende booglijst, sluitsteen en doorgetrokken imposten
- Middenrisaliet springt licht vooruit en heeft een door imitatieband belijnd gevelvlak
- Hoekrisalieten worden beklemtoond door een driehoekige frontonbekroning
- Kasseien tussen Oranjerie en koetshuizen, stallingen

Interieur

- Het interieur op het gelijkvloers is volledig verbouwd
- Tussenvloer in beton toegevoegd (ter hoogte van de boogramen) om de ruimte in twee verdiepingen op te splitsen
- Authentieke dakspant is nog aanwezig

Figuur 211: Interieur orangerie Blok Q Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 212: Interieur orangerie Blok Q Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 213: Exterieur wachtgebouw Blok R Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.1.2.9 Kazernegebouwen (Blok T, Blok Z bis, Blok L, garages, Blok M, Blok O, Blok V, Blok W)

Dit betreffen allen recente gebouwen die dienst deden ter ondersteuning van de militaire functie van de kazerne.

3.3.2.10 Wachtgebouw (Blok R)

Het wachtgebouw is eveneens een recente constructie. Het gebouw staat in de zichtas op de historisch 18^e-eeuwse orangerie.

Figuur 214: Garages Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 215: Blok W Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 216: Blok K Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 217: Blok K Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 218: Bovenaanzicht garages - blok K Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 219: Boven blok M - linksonder blok O - rechtsonder blok V Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 220: Extérieur Blok S Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 221: Interieur Blok S (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

3.3.2.12 Blok S

Exterieur

- Gebouw opgetrokken in baksteenmetselwerk
- IJzeren ramen gevat in betonnen raamkaders, imitatie van blauwe hardsteen

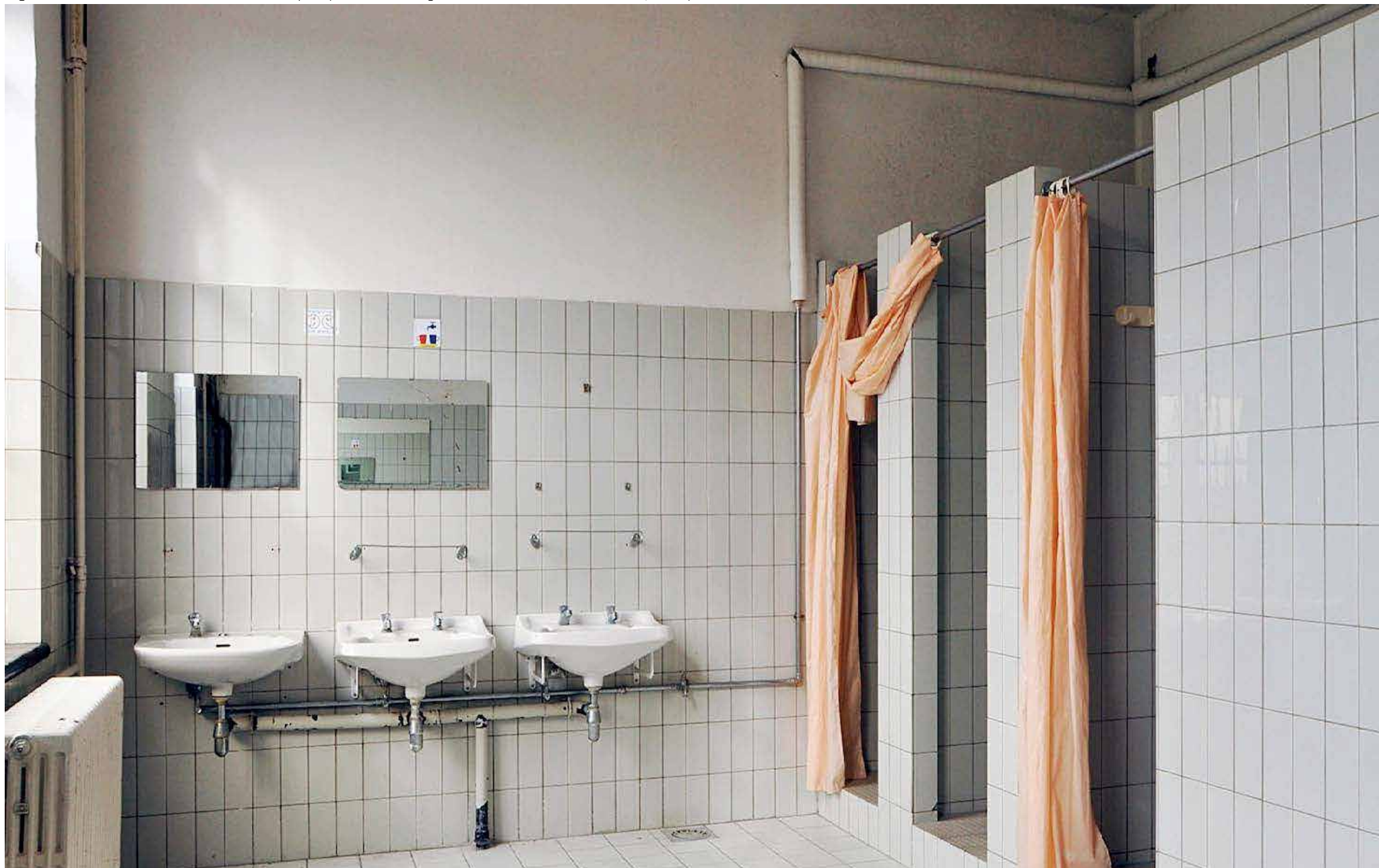
Interieur

- Het interieur bevat geen specifieke elementen

Figuur 222: Interieur Blok S Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 223: Interieur Blok S Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 224: Extérieur blok T Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 225: Blok T Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.3.2.13

Blok T

- Deze blok betreft de garage en een open hangar met metalen dakspant (variant polonceauspant).

Figuur 226: Grondplan Blok U Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

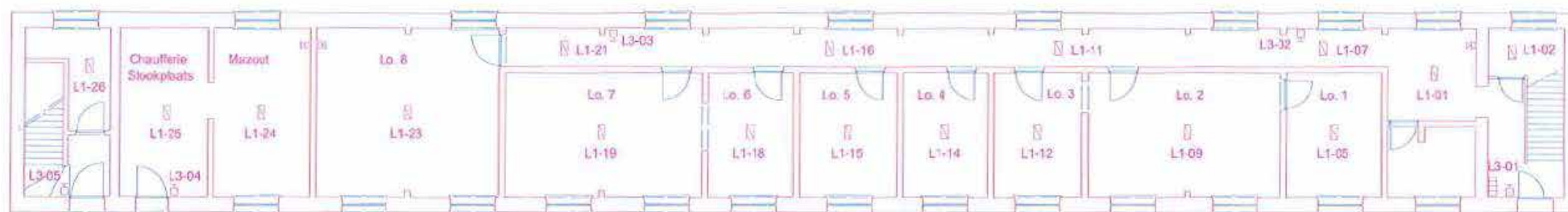

Fig.F1/1: GEUJKVLOERS TE VERWEZENLIJKE TOESTAND

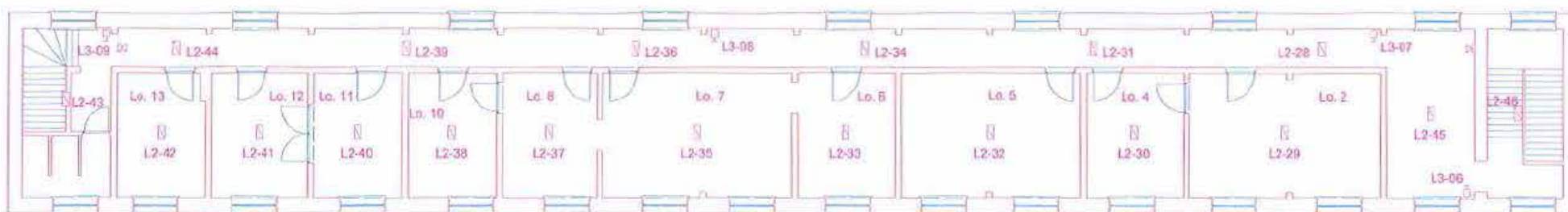

Fig.F1/2: GEUJKVLOERS TE VERWEZENLIJKE TOESTAND

Figuur 227: Interieur Blok U (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

3.3.2.14 Blok U

Exterieur

- Gebouw in baksteenmetselwerk
- Uitwendig bezet en witgeschilderd
- Traditioneel houten schrijnwerk
- Zadeldak met pannen

Interieur

- Balklaag van de zolder vermoedelijk oorspronkelijk
- Betonnen trappen
- Verlaagde plafonds

Figuur 228: Extérieur Blok U Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 229: Extérieur Blok U Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 230: Extérieur Blok Z Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 231: Toegang Blok Z Kazerne Panquin (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.3.2.15 Blok Z

Exterieur

- Gebouw in baksteenmetselwerk
- Vermengd met speklagen in grijs-zwarte paepenstein, eveneens toegepast in bogen boven de raampartijen
- Voorgevel versierd met pilasters en uitspringend metselwerk onder de topgevel

Interieur

- Oorspronkelijk overspannen met een polonceauspant
- Lichtstraat werd nadien toegevoegd, spant werd verbonden met houten kepers.

Figuur 232: Interieur Blok Z Kazerne Panquin (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

Figuur 233: Interieur Blok Z (Bron: Stichting Architectuurarchieven - SAVE, 2015)

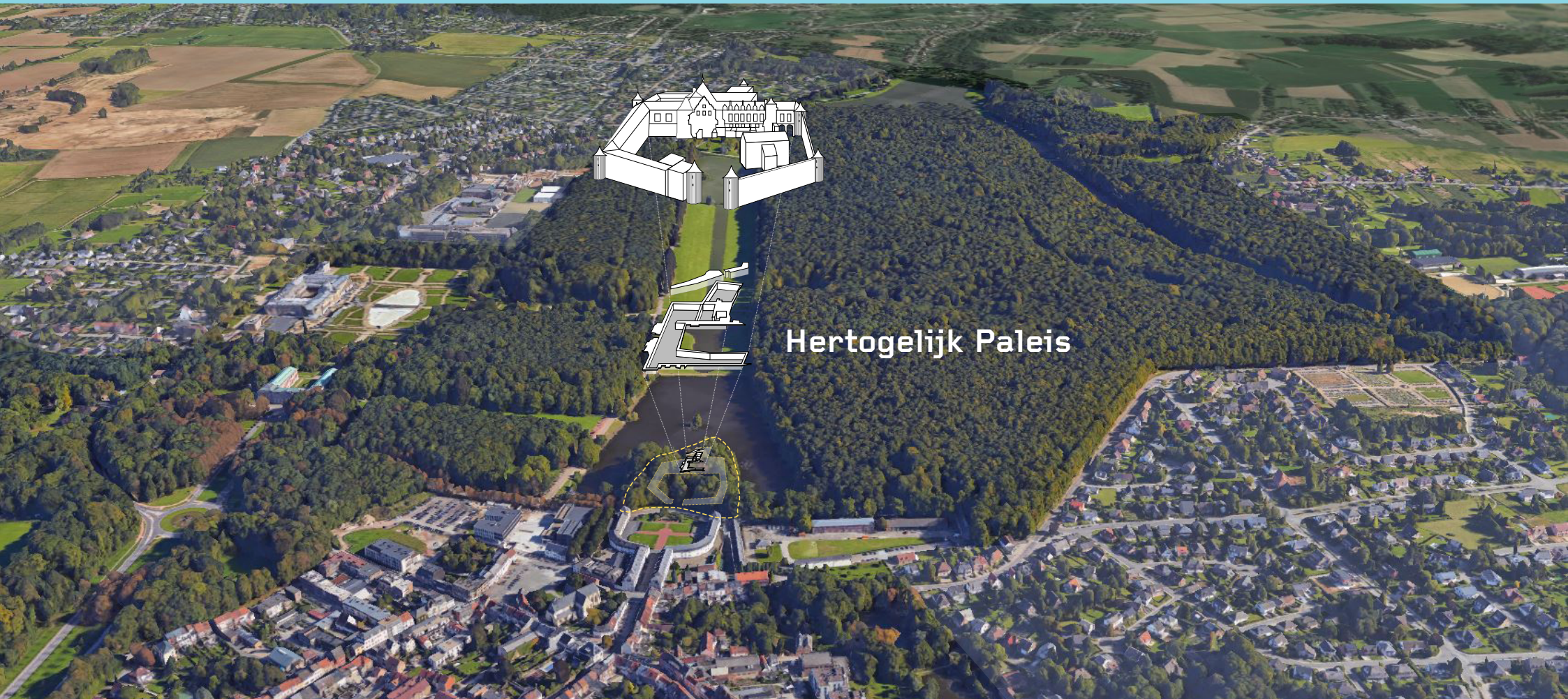

3.3.3 Diagnose

Voor de verschillende gebouwen op de Panquin site kan volgende diagnose gesteld worden:

- Gebouwen in vervallen staat
- Ernstige problemen bij het hoekpaviljoen Ebis
- Algemene problemen met schrijnwerk
- Algemene problemen met dakbedekking, aansluitingen en dakdoorbrekingen
- Algemene problemen met regenwaterafvoer
- Algemene problemen met bepleistering en schilderwerk
- Algemene problemen met voegwerk
- Algemene problemen met buitenwerk
- Aantasting van de erfgoedwaarden van de gebouwen
- Landschappelijke en visuele link groene as Robiano Kasteel, Pastorietaan en Warandepark wordt doorbroken

INVENTARIS

Hertogelijk Paleis

Figuur 234: Overzicht archeologische site Hertogelijk Paleis (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

3.4 Hertogelijk Paleis

Het Hertogelijk Paleis werd in 1782 tot op de grond afgebroken, enkel de Sint-Hubertuskapel werd gespaard van deze ingreep. Vandaag is een deel van de ruïne zichtbaar. Dit is het gevolg van opgravingen tussen 1941 en 1945 o.l.v. M. Becquart en betreft ongeveer 1/3 van de werkelijke grootte van het bouwwerk. In de jaren '80 werden drie opgravingscampagnes georganiseerd o.l.v. J. De Meulemeester en M. Dewilde.

Na beide opgravingscampagnes werden geen consolidatiemaatregelen getroffen. De restanten van het Hertogelijk Paleis werden verwaarloosd met verdere degradatie als gevolg. Pas later werden er beschermingsmaatregelen getroffen: afdekking met geotextiel, storten van kiezelstenen, aanbreng van sedum.

3.4.1 Beschikbare documenten

De Meulemeester, Johnny; Dewilde, Marc, "Het kasteel van de Hertogen van Brabant te Tervuren", *Archaeologia Belgica*, 253, conspectus MCM-LXXXII, 1983, p.9-13.

De Meulemeester, Johnny; Dewilde, Marc, "Het hertogelijk kasteel te Tervuren", *Archaeologia Belgica*, 258, conspectus MCMLXXXIII, 1984, p.151-154.

De Meulemeester, Johnny; Dewilde, Marc, "De donjon van het hertogelijk kasteel te Tervuren", *Archaeologia Belgica*, I, 1985, 1, p.141-160.

De Meulemeester, Johnny; Dewilde, Marc, "Het kasteel van de Hertogen van Brabant te Tervuren", *Archaeologia Belgica*, II, 1986, 1, p.121-126.

Historische plan Laurent Benoit Dewez. 1773

Monumentenwacht Vlaams-Brabant, 2015. Inspectierapport B-55/22175/2015/BA – Hertogelijk Paleis (ruïne) Rijkunstdreef – 3080 Tervuren

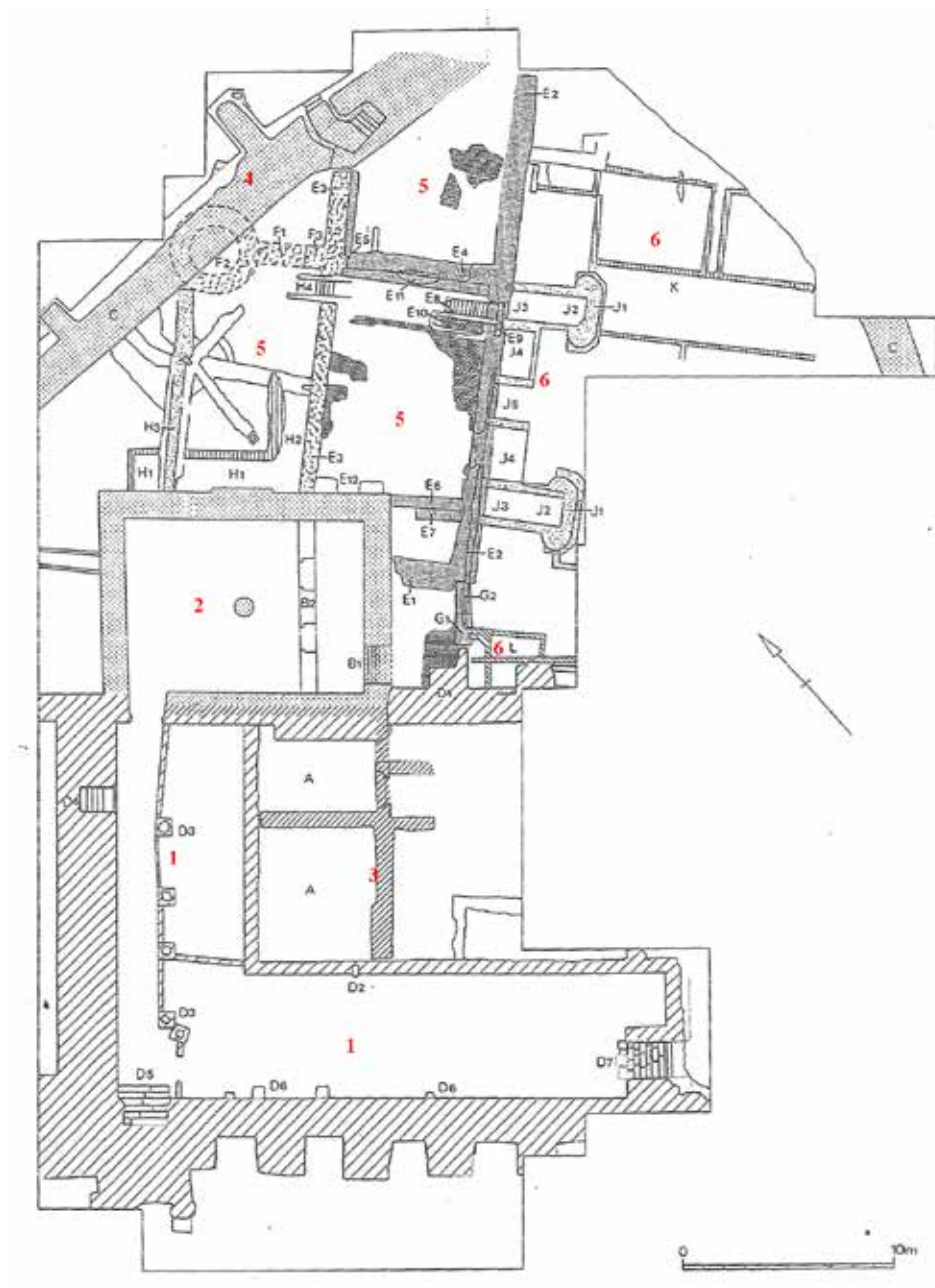
Nota Tervuren | Kasteelsite. Monument in Ontwikkeling 2010

Opmetingsplan bestaande toestand Landmeter

Opmetingen TeamvanMeer! (mei - juni 2013)

Opmetingsplannen archeologische opgravingen jaren '80

Figuur 235: Vereenvoudigd grondplan opgraving door J. De Meulemeester en J. Dewilde (Bron: Het kasteel van de Hertogen van Brabant te Tervuren. In Archaeologica Belgica II - 1986 - 1:122)

1. Zone 1: restanten gotische zaal, 14de eeuw (D)
2. Zone 2: restanten donjon, midden 13de eeuw (B)
3. Zone 3: restanten oude residentie, begin 13de eeuw (A)
4. Zone 4: restanten weermuur, midden 13de eeuw (C)
5. Zone 5: restanten borugondische residentie met bijgebouwen, 15de eeuw (E-J)
6. Zone 6: restanten siertuin (K) en restanten late baksteenconstructies (L)

TeamvanMeer!, 2013. Restauratie ruïne hertogelijke burcht Tervuren. Bouwhistorische evolutie, opmeting en inventarisatie, conceptnota ontsluiting, diagnose nota.

Tekstdocument: 'Voorstudie voor de herwaardering van het kasteel van de hertogen van Brabant te Tervuren', auteur onbekend.

3.4.2 Inventarisatie

Monumentenwacht Vlaams-brabant voerde in 2015 een inspectie uit. Het studiebureau Triconsult voerde op basis van een visuele inspectie een standzekerheidsanalyse uit. Volgende punten komen hieruit naar voor.

3.4.2.1 Algemeen

"De ondergrond bestaat uit een teellaag en/of geroerde zone bedekt met kiezelsteen. Bepaalde zones zijn afgedekt met een waterdoorlaatbare worteldoek om de ruïneresten te beschermen tegen schade door plantengroei."

"Tijdens het onderzoek kan, bij de niet bedekte zones, geen visuele schade vastgesteld worden te wijten aan funderingsproblemen. Algemene funderingsverbetering is bijgevolg niet noodzakelijk indien de belasting op de ruïneresten niet verhoogd wordt. De restanten van de muren en aarden taluds zijn in het algemeen stabiel."

"De ruïneresten zijn opgebouwd uit een parement metselwerk van vermoedelijk Lediaanse zandsteen voorzien van een leg- en voegmortel op kalkbasis. Het achterliggend opvulmetselwerk bevat ruwe en ongelijke zandstenen gelegd in een kalkmortel."

"De ruïne resten zijn overwoekerd door niet ruïne-eigen plantengroei. De korte afstand van de bomen t.o.v. de ruïneresten brengt schade door wortelgroei met zich mee."

"Het parementmetselwerk is in relatief goede staat. Onder de hoge vochtbelasting (o.a. bij de grondkerende zones) is er schade door vocht en vorst. Plaatselijk zijn de zandstenen gebarsten of verpoederd. De leg- en voegmortel zijn door de hoge vochtbelasting erg verweerd. De degradatie van het voegwerk verhoogt de vorstbelasting en versterkt bijgevolg de verwerking van het parement metselwerk."

"Het parement in de randzone aan de bovenzijde van de muur is in het algemeen niet samenhangend."

"In de plintzone en in de begroeide zones komt vervuiling voor door mossen en algen. Vooral in de niet onderhouden zones zijn de ruïneresten aangetast door wortelgroei van planten en bomen."

"Het herstelde voegwerk werd uitgevoerd in een te harde en weinig poruze cementmortel waardoor het vocht naar de achterliggende legmortel en de natuursteen migreert en deze verder aftakelen."

"Door het ontbreken van het parement wordt in sommige zones de bovenliggende grondmassa niet meer volledig ondersteunt. Dit resulteert in bijkomende vochttoevoer en plantengroei in het opvulmetselwerk."

"De aanwezige rode baksteenlagen (aanzet gewelf) zijn door vocht en vorst sterk verweerd."

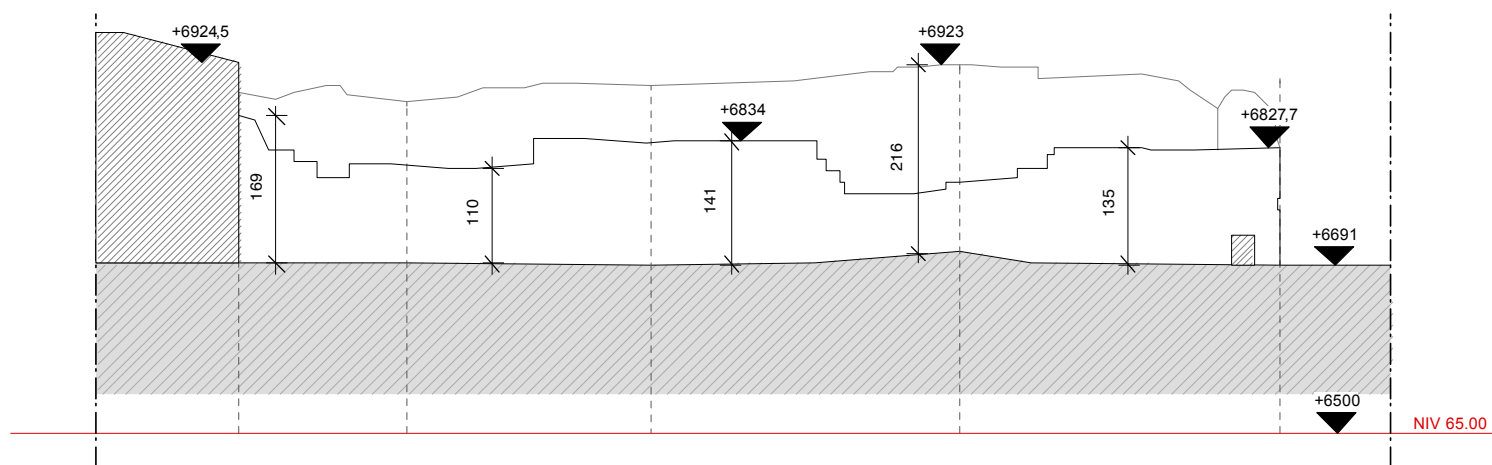
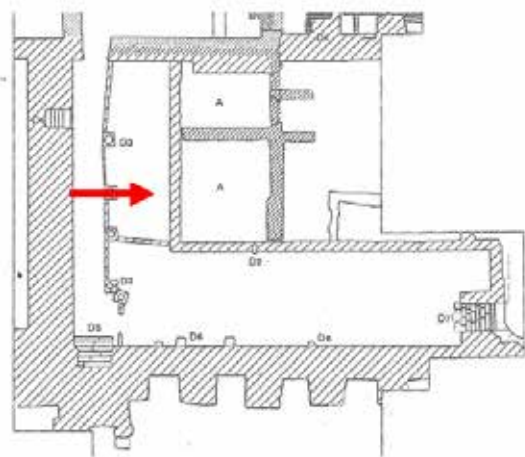
"Het invulbaksteenmetselwerk in gele steen is in relatief goede staat al kan ook hier reeds een lichte erosie ten gevolge vocht en vorst waargenomen worden."

"Door aantasting van het parement is in sommige zones het opvulmetselwerk zichtbaar."

"Vochtbelasting van het opvulmetselwerk resulteert in degradatie door vocht en vorst."

"Plaatselijk zijn de zandstenen gebarsten of verpoederd. De legmortel is door de hoge vochtbelasting erg verweerd. De samenhang met het voorliggende parement ontbreekt in bepaalde delen."

Figuur 236: Details Gotische Zaal (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA & Restauratie ruïne hertogelijke burcht Tervuren, opmeting en inventarisatie, TeamvanMeer!, 2013)

3.4.2.2 Gotische zaal

"De binnenruimte is uitgegraven tot op het vermoedelijke originele niveau en werd opgevuld met grind (tijdens de inspectie onzichtbaar door overvloedige begroeiing van grassen en kruiden). De binnenruimte toont een verzorgd natuurstenen parement (bewaard tot een hoogte van circa 1,5 m). De bakstenen aanzetten van de gewelven zijn plaatselijk zichtbaar (bv. in muur D2). Tussen de natuurstenen en de bakstenen aanzetten van de gewelven zit een waterkeringslaag in leisteen. Een laag bakstenen muurtje (ca. 4 stenen hoog) verbindt één van de zuilen met de zuidelijke muur."

- Binnenruimte met verzorgd natuurstenen parement.
- Aanzetten van gewelven in baksteen.
- Waterkeringslaag in leisteen.
- Verbinding van zuil met zuidelijke muur door laag bakstenen muurtje.

"Het muurwerk, opgebouwd uit witte natuursteen met lokaal baksteenmetselwerk, bevindt zich algemeen in redelijke staat. Boven de resterende aanzetten van de gewelven is het natuursteen binnenparement grotendeels verdwenen en is het zandstenen opvulmetselwerk zichtbaar. Door de overvloedige begroeiing (vooral langs de zuidoostzijde komt het bos heel dicht) zijn niet alle delen goed te inspecteren."

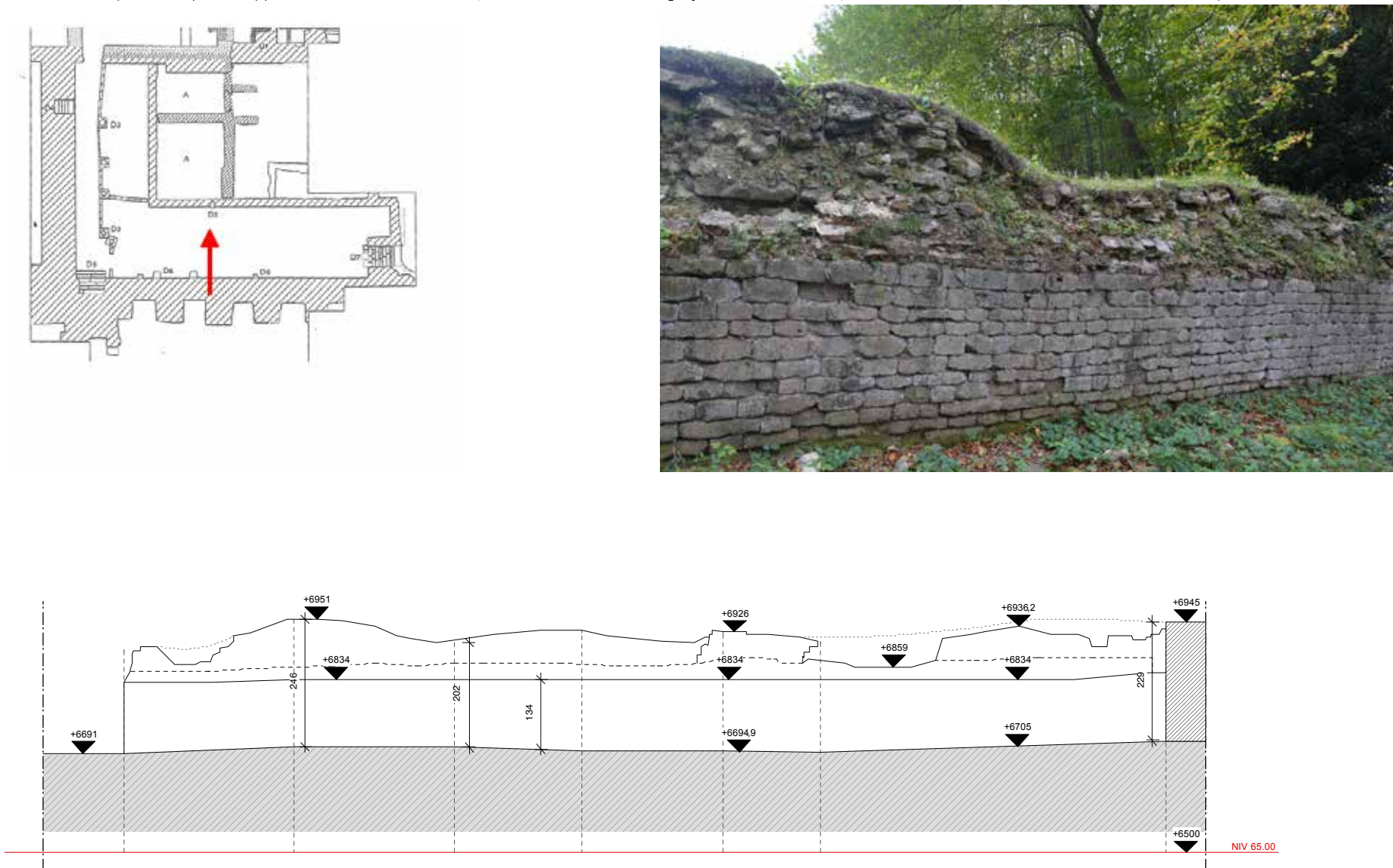
"In de hoogste delen (zone onder de aanzet van de vroegere baksteen-gewelven) zijn lokaal natuurstenen verdwenen, liggen er los of hellen ze over naar de binnenzijde. Door aantasting van het parement is in sommige zones het opvulmetselwerk zichtbaar. Vochtbelasting van het opvulmetselwerk resulteert in degradatie door vocht en vorst. Plaatselijk zijn de zandstenen gebarsten of verpoederd. De legmortel is door de hoge vochtbelasting erg verweerd."

"De middenzone in het paramentmetselwerk is onstabiel en buikt uit door de achterliggende gronddruk. De achterliggende holtes zijn opgevuld door puin, water en wortels. De samenhang met het voorliggende parement ontbreekt. Door het ontbreken van het parement wordt de bovenliggende grondmassa niet meer volledig ondersteund. Dit resulteert in bijkomende vochttoevoer en plantengroei in het opvulmetselwerk."

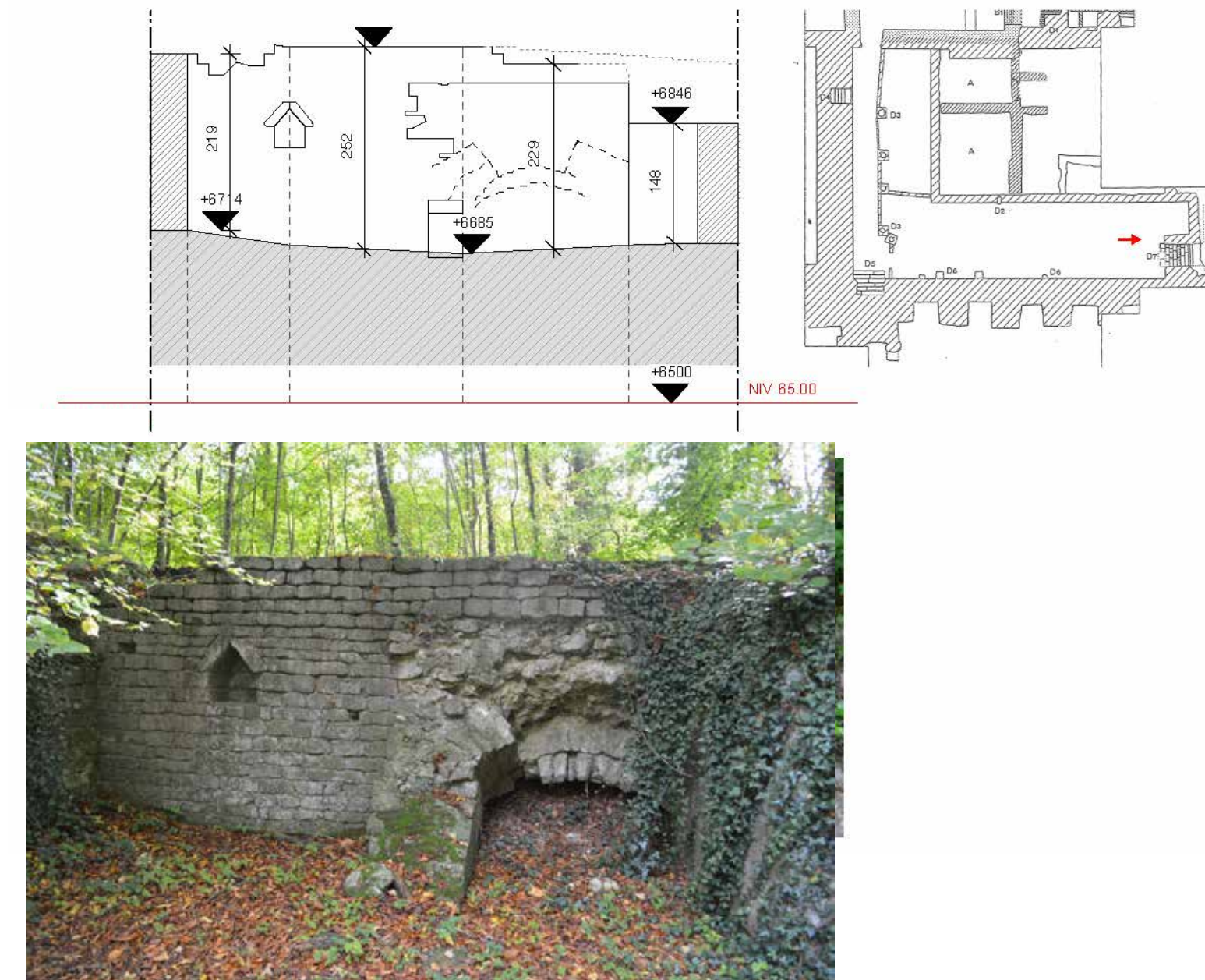
"Tussen het parement en de zandstenen opvullingen sijpelt regenwater in."

"In de resten van de ruïne is op +- 1,35m de aanzet terug te vinden van een bakstenen gewelf. De aanzet is enkel nog afleesbaar in de middelste zone. De baksteen is sterk aangetast door vocht- en vorstschade en weinig samenhangend."

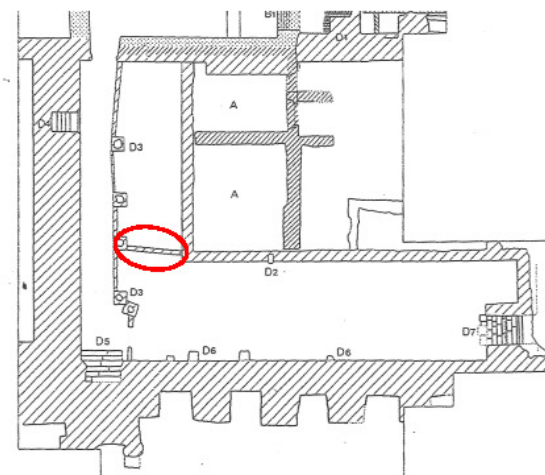
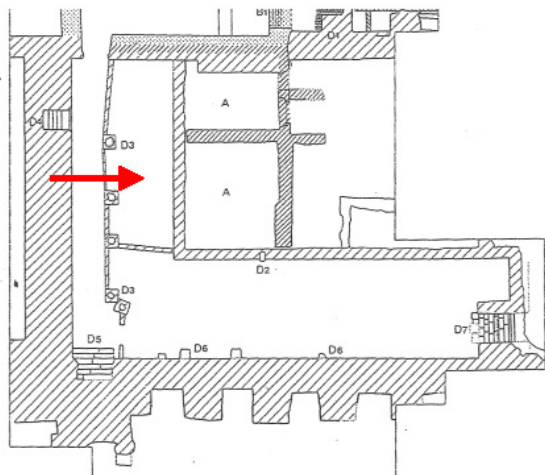
Figuur 237: Details Gotische Zaal (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA; Restauratie ruïne hertogelijke burcht Tervuren, TeamvanMeer!, 2013; terreinwerk SumResearch)

Figuur 238: Details Gotische Zaal (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA; Restauratie ruïne hertogelijke burcht Tervuren, TeamvanMeer!, 2013; terreinwerk SumResearch)

Figuur 239: Details Gotische Zaal (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

"Aan de rechterzijde van de muur is de samenhang aangetast door wortelgroei van de nabije bomengroep."

"De sluitboog van de doorgang naar de zuidelijke niet toegankelijke kelder is grotendeel verdwenen. Het bovenliggende opvulmetselwerk in zandsteen heeft geen ondersteuning waardoor zandstenen kunnen afbrokkelen en vallen. De tweede sluitboog scheurt af van het opvulmetselwerk."

"In de ruïnmuur zijn resten teruggevonden van een vroeger toegang of doorgang naar de kelder. De muurdoorbreking is opgebouwd uit een gemetselde rondboog in zandsteen parement. De rondboog is slechts gedeeltelijk nog onder spanning. Een voorliggende boog is grotendeels verdwenen waardoor het bovenliggend opvulmetselwerk afbrokkelt en nog maar weinig samenhangend is geworden. De aanzet van de rondboog is aangetast door wortelgroei van de nabije bomengroep."

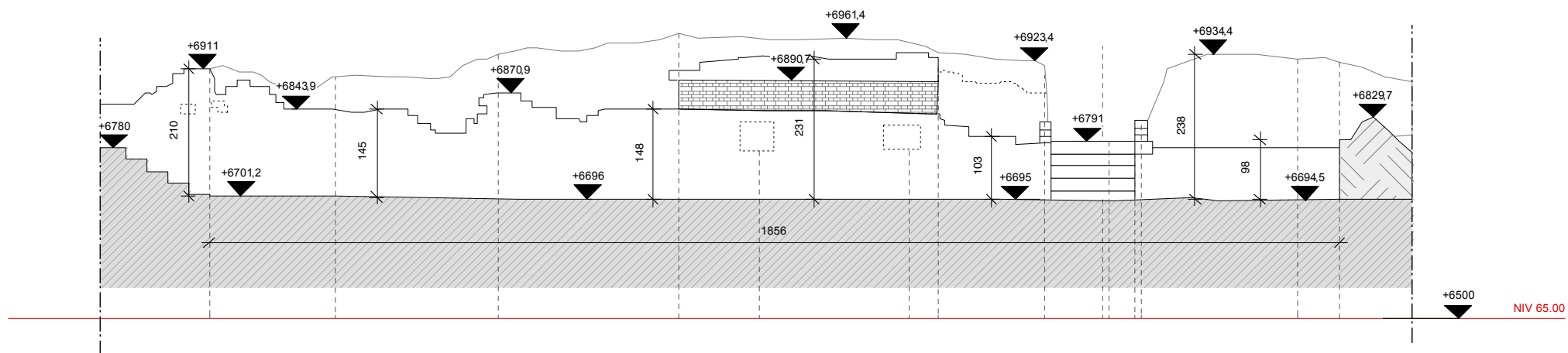
"Het opvulmetselwerk in zandsteen is op verspreide plaatsen zichtbaar en onderhevig aan weersinvloeden. Hierdoor spoelen de kalkmortels uit, komen zandstenen los en vallen naar binnen. De muurbekledingen, uitgevoerd met netjes en sedum begroeiing scheuren af. Hierdoor wordt het onderliggende muurwerk meer en meer onderhevig aan weersinvloeden en zal het sneller aftakelen."

"De witte natuurstenen noordelijke en westelijke trappen vertonen lichte beschadigingen, verdwenen voegwerk en plantengroei. De 5 pilasters zijn niet voorzien van een afdekking. Het muurwerk is onderhevig aan weersinvloeden waardoor de hoogste stenen op verspreide plaatsen loszitten. Het voegwerk is grotendeels verdwenen. De westelijke pilasters vertonen de grootste schade en zijn het meest afgetakeld in volume."

"Tussen pilasters onderling en zone 3: Het muurwerk tussen de pilasters onderling is visueel oncontroleerbaar door het aanwezige grind en begroeiing. Het zichtbare gedeelte, van het één steens muurtje tussen de pilaster en zone 3, werd geconstrueerd met gestapelde baksteen. De bovenste lagen stenen liggen los op elkaar gestapeld. Het onderliggende metselwerk is vochtig."

"Resterend metselwerk aanzetten gewelven: Het nog resterende metselwerk van de aanzetten is onderhevig aan insijpelend regenwater en vertoont ernstige vorstschade. In de noordelijke keermuur werd een zone met nieuwe baksteen opgevuld om het bovenliggende natuursteenparement te ondersteunen."

Figuur 240: Details Gotische Zaal (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA & Restauratie ruïne hertogelijke burcht Tervuren, opmeting en inventarisatie, TeamvanMeer!, 2013)

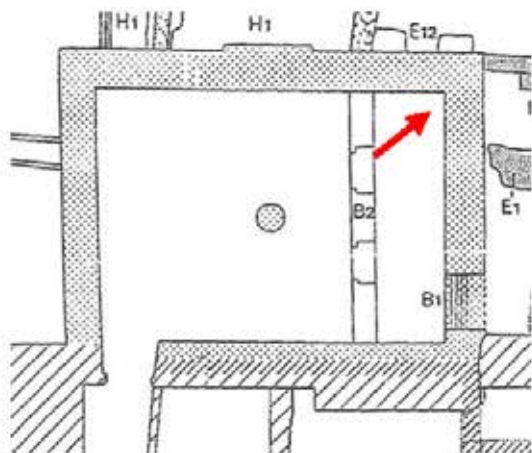
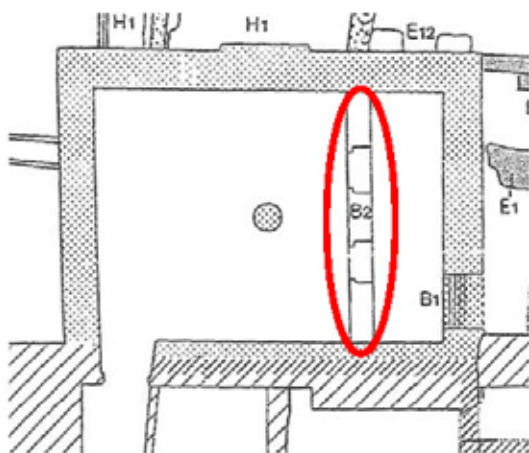

"Recente herstellingen in het parementmetselwerk zijn uitgevoerd met een niet materiaaleigen leg- en voegmortel op cementbasis. De dampdichte leg- en voegmortel bemoeilijkt het damptransport (droging) van de zandsteen waardoor er vocht- en vorstschade optreedt."

"Aanvullingen in baksteenmetselwerk zijn uitgevoerd om een ingestorte zone te reconstrueren. De herstellingen werken storend in de algemene beleving van de site en zijn erg fragmentarisch. Het bovenliggend parement metselwerk in zandsteen is wellicht in dezelfde periode hermet-seld."

"Door het verschil in niveau van het maaiveld tussen beide zijden van de muur, doen de muren dienst als keermuur. Op verspreide plaatsen helt het terrein af naar het muurwerk. Er zijn geen waterkeringen voorzien. Hierdoor is het muurwerk onderhevig aan vocht en vorstschade."

Figuur 241: Overzicht restanten Donjon (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

Figuur 242: Overzicht restanten Donjon (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

3.4.2.3 Donjon

"De binnenruimte is uitgegraven (tot op het originele niveau), werd opgevuld met grind en vertoont een matig bewaard natuurstenen parement (bewaard tot een hoogte van circa 0,5 - 1 m)."

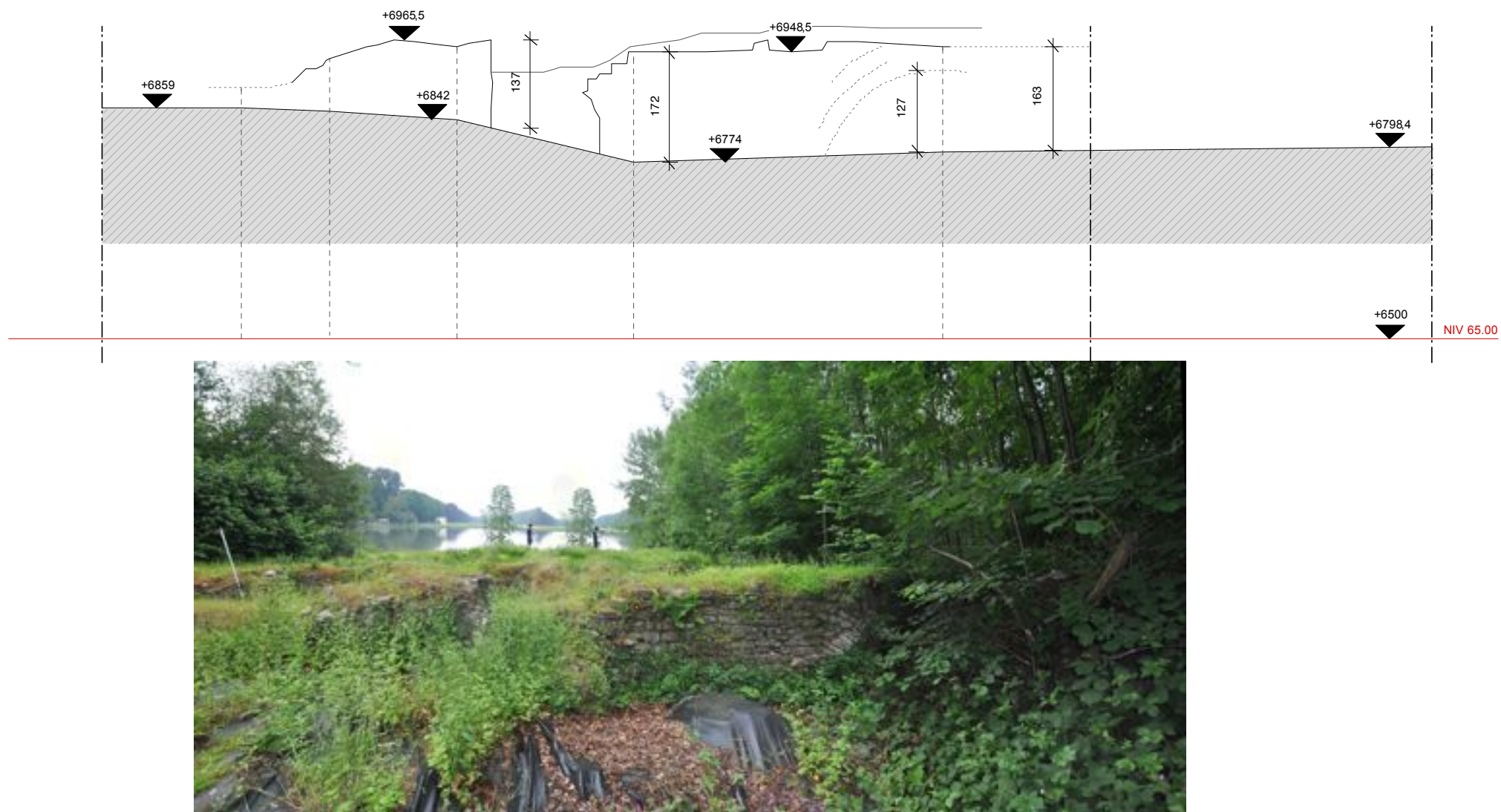
"Het muurwerk, opgebouwd uit witte natuursteen, is minder hoog bewaard als het muurwerk van de Gotische zaal. Het zandstenen opvoelmetselwerk is her en der zichtbaar en vloeit over met de sedum muurbegroeiing en het achterliggende maaiveld."

"Uit de opgravingsrapporten blijkt dat de bewaringstoestand van de ruïne van de donjon in de jaren '40 veel beter was dan in de jaren '80. Zo troffen De Meulemeester en Dewilde in de jaren '80 van de centrale zuil slechts enkele brokstukken aan, terwijl M. Becquart de zuil in de jaren '40 nog intact aantrof. Dit duidt erop dat de opengelegde site in de loop van de tijd bezoek kreeg van plunderaars. Zo deelde Dewilde mondeling mee dat tussen twee opgravingscampagnes door een ingemetste console ontvreemd werd."

"De centrale zuil ligt vol met losliggende natuursteen en werd gebruikt als kampvuur. De verbindingsmuur van oost naar west ligt gelijk met het maaiveld en is begroeid door planten. Het voegwerk is grotendeels verdwenen. De twee natuurstenen dorpels van de doorgangen zijn nog aanwezig."

"De muurbekledingen, netjes en sedum begroeiing scheuren af. Hierdoor wordt het onderliggende muurwerk meer en meer onderhevig aan weersinvloeden en zal het sneller aftakelen. De natuurstenen aanzetten van de gewelven zijn grotendeels verdwenen of ingestort. De zuidoostelijke is nog aanwezig."

Figuur 243: Overzicht restanten oudste residentie (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA & Restauratie ruïne hertogelijke burcht Tervuren, opmeting en inventarisatie, TeamvanMeer!, 2013)

Figuur 244: Overzicht restanten oudste residentie (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

3.4.2.4 Oudste residentie

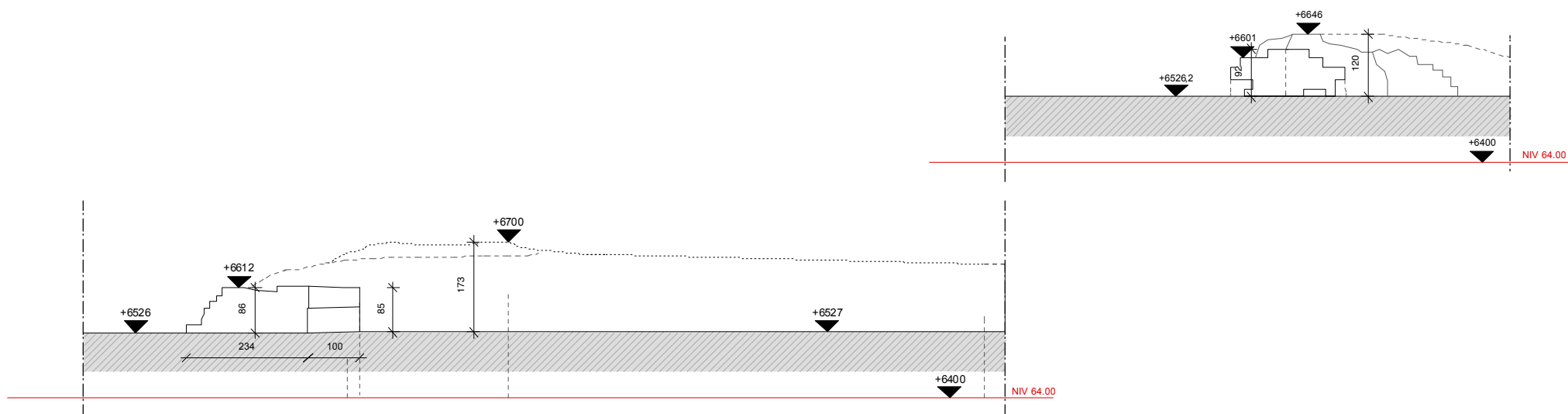
"De resterende fundering werd met geotextiel bedekt. De zandstenen fundering is hierdoor moeilijk controleerbaar."

"Verschillende stenen puilen uit (zichtbaar doorheen het textiel) of liggen los (waargenomen bij het optillen van het textiel). Het terrein tussen de funderingen en het aansluitende muurwerk van de L-vormige constructie (Gotische zaal) helt sterk af en zijn moeilijk te belopen."

"De rechterzijde vertoont de sporen van een vroegere rondboog in zandsteen. De boogconstructie is in relatief goede staat maar ligt deels verborgen achter overvloedige plantengroei. De doorgang is versperd door grond."

Figuur 245: Overzicht restanten weermuur (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA & Restauratie ruïne hertogelijke burcht Tervuren, opmeting en inventarisatie, TeamvanMeer!, 2013)

Figuur 246: Overzicht restanten weermuur (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

3.4.2.5 Restanten weermuur

"Het nog resterende muurwerk is opgebouwd uit witte natuursteen. Het zandstenen opvulmetselwerk is her en der zichtbaar en vloeit over met de muurbegroeiing en het achterliggende maaiveld."

"In de aansluiting met de waterlijn zijn natuurstenen uitgevallen of beschadigd door vorst. Het resterende bovenliggende metselwerk is hierdoor niet goed ondersteund en vertoont reeds horizontale scheurvorming (verzakking)."

"Zowel het parement als het opvulmetselwerk zijn bij recente herstellingen bedekt met een mortel op basis van cement met een vermoedelijke toevoeging van bitumen. Hierdoor wordt de dampdichtheid van het metselwerkmassief vergroot (hetgeen droging bemoeilijkt)."

3.4.2.6 Restanten bourgondische residentie met bijgebouwen

"De funderingen zijn grotendeels oncontroleerbaar door het geotextiel (vooral over H en F) en de overvloedige beplanting (vooral over J). Dit maakt dit gedeelte van de site ook zeer moeilijk leesbaar, temeer daar een aantal muren zeer laag zijn."

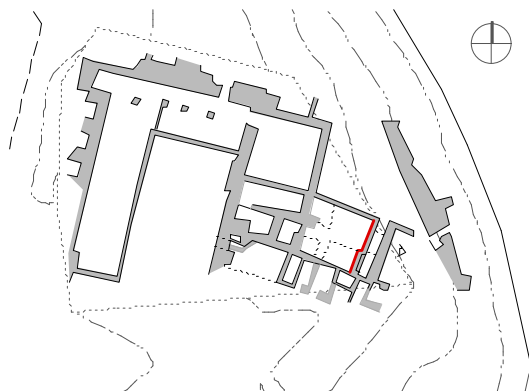
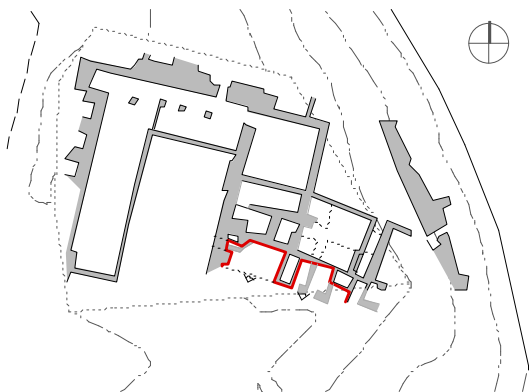
"De ruïneresten zijn in deze zone moeilijk leesbaar, overwoekerd door plantengroei en in slechte staat. Het metselwerk is aangetast door vocht- en vorstschade."

"Het bakstenen gewelf is in relatief goede staat. Het baksteenmetselwerk vertoont aantasting door vocht en vorst. Plaatselijk ontbreken bakstenen. Belasting van het gewelf (belopen) is niet langer toegelaten door de geringe dikte."

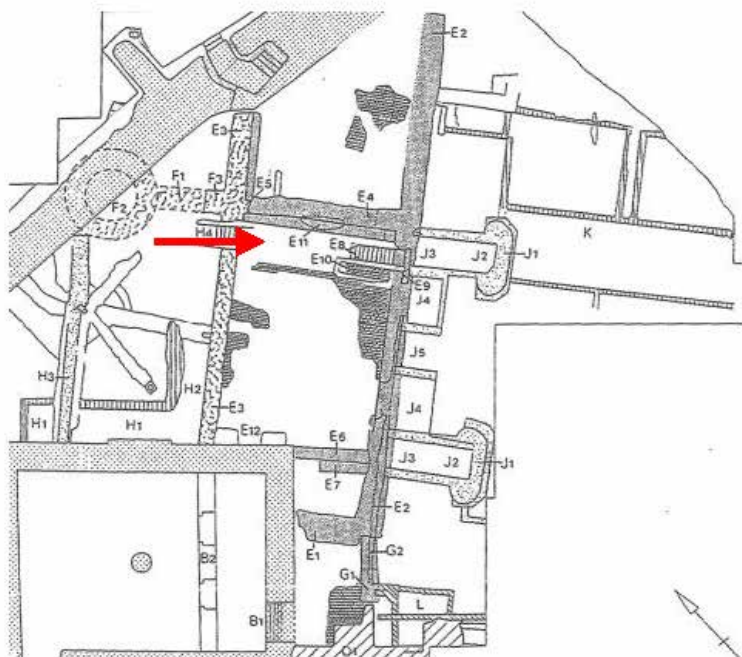
"Het baksteenmetselwerk van de ondergrondse gang en aansluitende restanten (E10) vertonen ernstige vocht- en vorstschade. Het voegwerk is verdwenen, de legmortel verzand en bakstenen brokkelen af. Deze gebreken werden ook waargenomen bij het overkoepelende bakstenen halfsteens tongewelf. Op het tongewelf ligt een klein laagje grond en gras. Het betreden van het gewelf is gevaarlijk en dient best afgespannen worden."

"De funderingen van de vroegere inkom J2-3 zijn in matige staat. Het baksteenmetselwerk is verweerd, vertoont sporen van vocht, vorstschade en is her en der verzakt. De gehelen zijn overwoekerd door planten en bomen. De zichtbare delen van de witte zandstenen funderingen vertonen vorstschade, brokkelen af en zijn begroeid door planten."

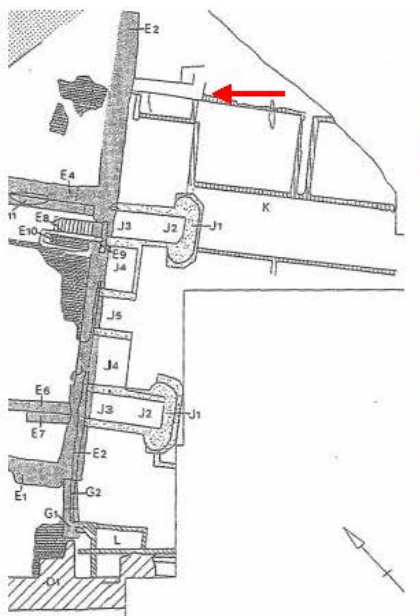
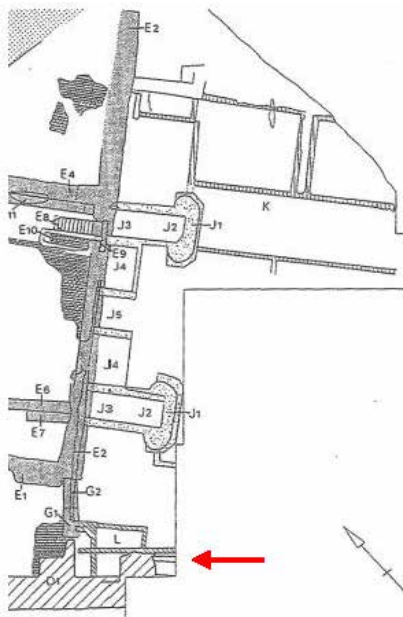
Figuur 248: Overzicht restanten weermuur (Bron: Restauratie ruïne hertogelijke burcht Tervuren, opmeting en inventarisatie, TeamvanMeer!, 2013)

Figuur 249: Overzicht restanten weermuur (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA & terreinwerk SumResearch)

Figuur 250: Overzicht restanten weermuur (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

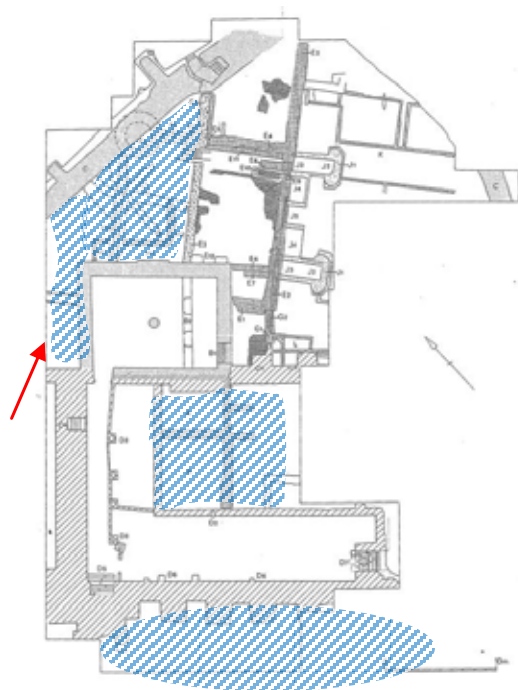

3.4.2.7 Restanten siertuin en late baksteenconstructie

"De bakstenen funderingen in deze zones zijn niet of amper zichtbaar wegens de dichte begroeiing (jong bos) en konden bijgevolg niet geïnspecteerd worden."

"Plaatselijk zijn de funderingen ondergraven door een vos. Vermoedelijk is er een vossenburcht."

Figuur 251: Overzicht restanten weermuur (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

3.4.2.8 Begroeiing

"Bij de opgravingen werd het terrein verlaagd tot op het originele niveau om alle bouw- en muurdelen te kunnen onderzoeken. De vandaag zichtbare muren betreffen funderings- en keldermuren. Een deel van de uitgegraven muurresten werd afgedekt met geotextiel (vooral in zones 3 en 5). Dit ligt op vele plaatsen bloot, wat nefast is voor de duurzaamheid van het materiaal."

"Door de verlaging van het terrein bevinden meerdere muren zich niet meer op (vermoedelijk) vorstvrije diepte waardoor vorstschade aan het muurwerk kan ontstaan."

"De met geotextiel afgedekte muren/delen hellen op verschillende plaatsen af naar blootliggende muren, waardoor bepaalde muurdelen/hoeken veel vocht te verwerken krijgen."

"De grondniveaus aan weerszijden van het muurwerk zijn niet altijd gelijk. Hierdoor fungeren ze als keermuur en kan er vochttransport in het muurwerk ontstaan. Dit kan zorgen voor een snellere degradatie."

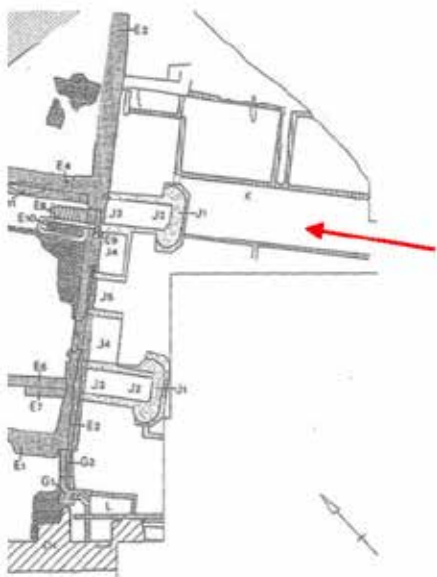
"Het grootste gedeelte van de ruïne is begroeid met grassen en kruiden. Dit stond tijdens de inspectie vrij hoog, waardoor lage muurtjes amper nog zichtbaar zijn."

"De meeste muurhoofden zijn afgedekt door een netje met sedum beplanting. Dit komt echter op veel plaatsen los (zie beschrijving muurwerk in hoofdstuk 1).

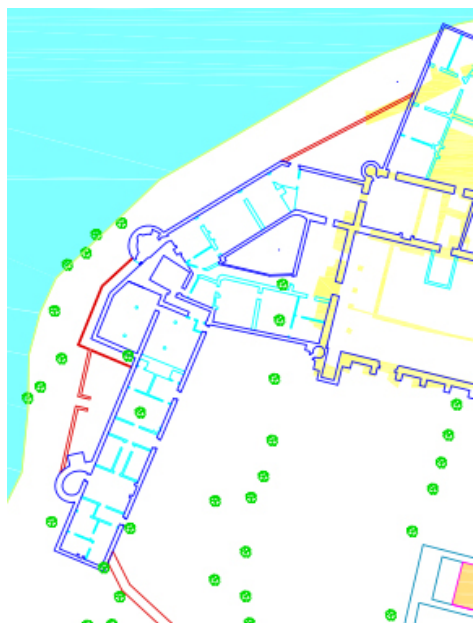
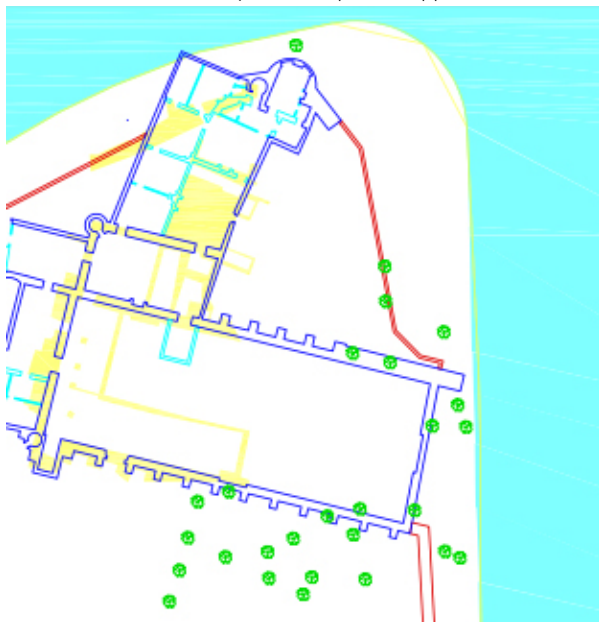
"De bakstenen muurresten in zone 5 (J) en 6 (K en L) zijn niet of amper zichtbaar doordat ze volledig overgroeid zijn door jonge boomopslag van het ernaast gelegen bos. In het bos dat over de (baksteen)restanten van de siertuin (K) groeit, is een grote, rechthoekige, niet-begroeide sleuf zichtbaar. Deze is vermoedelijk een opgravingsleuf van de siertuin (K op het opgravingsplan)."

"Op enkele plaatsen staan er grote bomen zeer dicht tegen de ruïnes. Wanneer deze omvallen, bestaat de kans dat ze de ruïne aanzienlijk beschadigen. Vooral ten zuidoosten van de Gotische zaal staan een aantal grote bomen van het aangrenzende bos zeer dicht tegen de ruïne. Eén daarvan lijkt een aanzienlijk risico in te houden: de wortelkruit zit niet meer volledig in de grond, maar hangt gedeeltelijk over de ruïne."

Figuur 252: Overzicht restanten weermuur (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

Figuur 253: Overzicht restanten weermuur (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

"Dit gedeelte van de site ligt volledig onder (over het algemeen vrij jong) bos. Langs de zuidzijde staan een aantal grote bomen. Er zijn aanzienlijke reliëfverschillen merkbaar in het terrein. Deze houden waarschijnlijk verband met menselijke (bouw- en graaf-) activiteiten in het verleden."

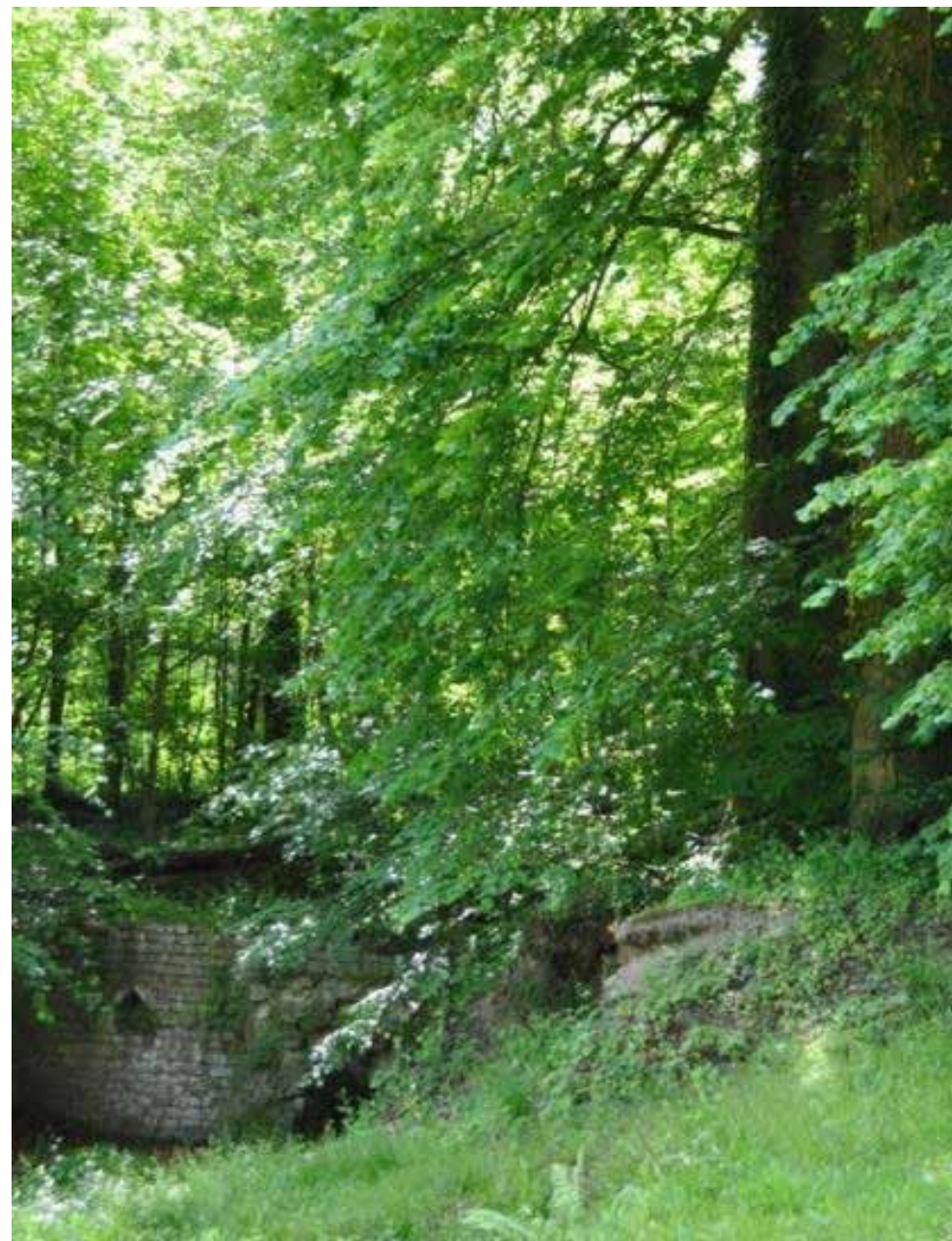
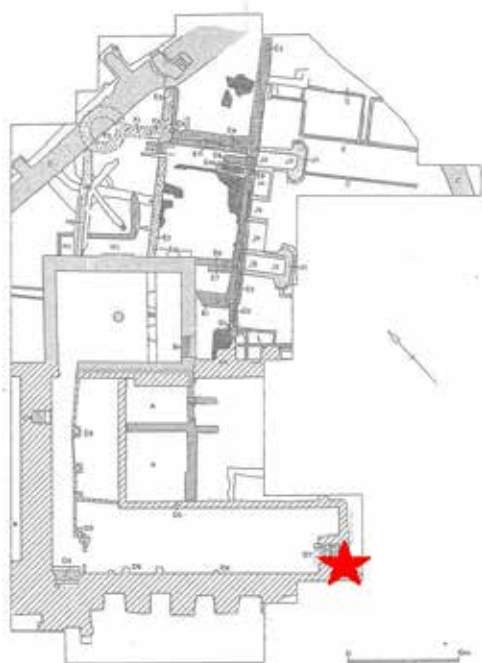
"In deze zone vonden (op de opgraving van de siertuin – K – na) nog geen opgravingen plaats. Op basis van de historische kaarten, mogen er in de ondergrond nog meer funderingen en keldermuren van de burchtsite verwacht worden; bv. het niet-opgegraven verlengde van de Gotische zaal en van de weermuur."

"Vermoedelijk zitten deze muurresten vrij dicht onder het huidige bodemoppervlak."

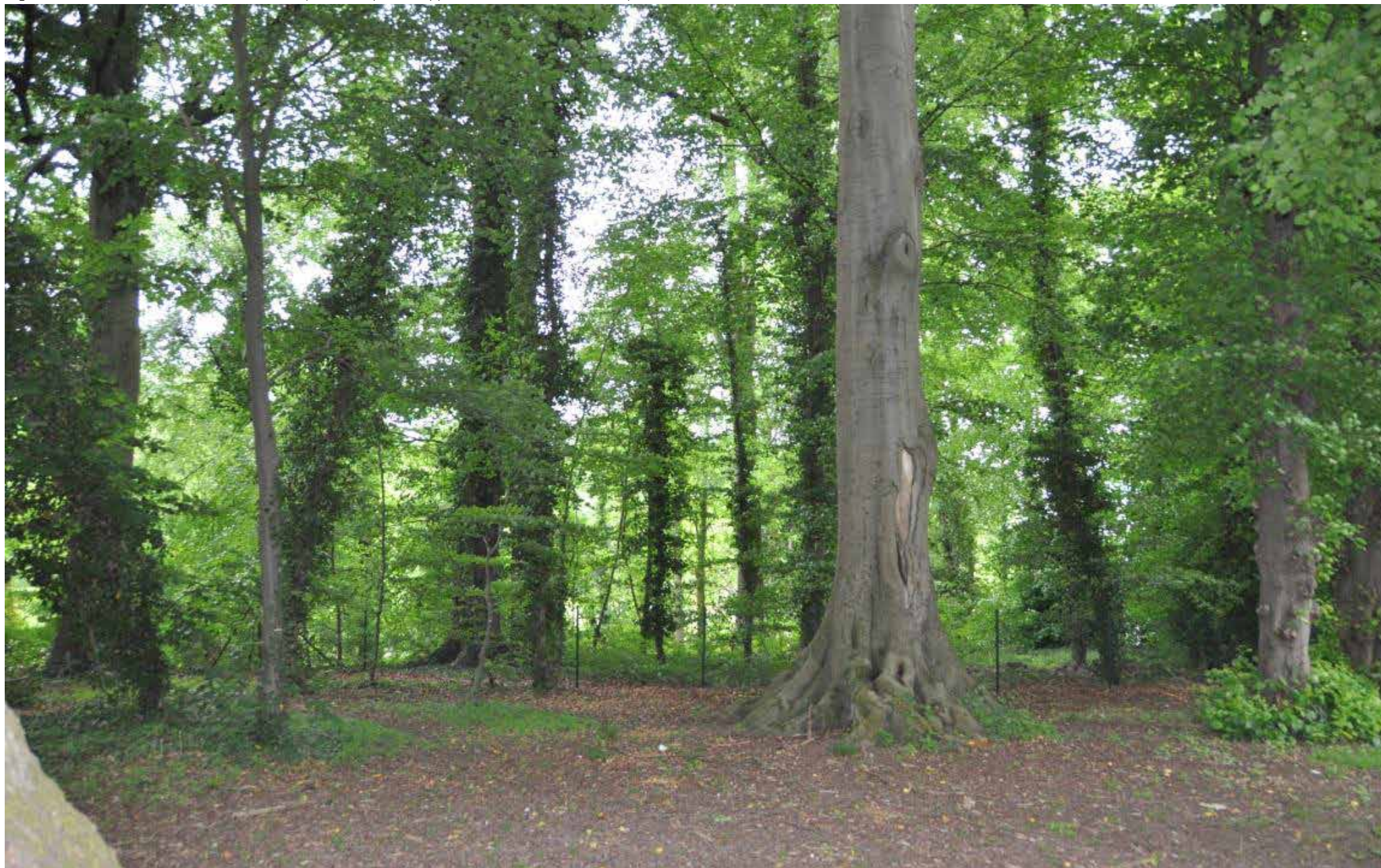
"Ook in de zone ten noordwesten van de ruïne is de kans groot dat er zich nog meer resten van de burcht (vnl. van de linkervleugel uit de late 18de eeuw) in de ondergrond bevinden. Ze situeren zich vermoedelijk vrij dicht tegen het bodemoppervlak."

"De begroeiing in deze zone bestaat uit grote loofbomen met een ondergroei van klimop."

Figuur 254: Overzicht restanten weermuur (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

Figuur 255: Overzicht restanten weermuur (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

Figuur 256: Overzicht archeologische site Hertogelijk Paleis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 257: Overzicht archeologische site Hertogelijk Paleis (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 258: Zicht op archeologische site Hertogelijk Paleis (Bron: Inspectierapport B-55/22175/2015/BA)

3.4.2.9 Toegankelijkheid

"De site is afgesloten door een omheining met slot. Deze omsluit niet de volledige site, aangezien een deel van de niet-opgegraven linkervleugel er niet in zit. De site is niet overal veilig om betreden te worden door bezoekers, bv.: niet afgedekt gewelf in zone 5 doordat er vrij veel begroeiing aanwezig is in sommige delen van de site, zijn niveauverschillen niet altijd goed zichtbaar en kan men zich gemakkelijk mistrappen."

"Daarnaast is de site zeer gevoelig voor schade door betreding of oneigenlijk recreatief gebruik aangezien de muurresten niet allemaal meer in even goede staat zijn. In het verleden werden regelmatig architecturale fragmenten uit de site onttreemd."

3.4.2.8 Diagnose

De verschillende onderdelen van de archeologische site die hogerop beschreven zijn, kampen met dezelfde problemen.

- Sporen van vocht.
- Her en der beschadigde oppervlaktes door vorstschade.
- Lichte oppervlakkige verzanding.
- Het voegwerk is grotendeels verdwenen, de achterliggende legmortel verzandt en spoelt uit.
- Verspreid komt vrij veel plantengroei voor.
- Korte afstand van de bomen t.o.v. de ruïneresten brengt schade door wortelgroei met zich mee.

INVENTARIS

Sint-Hubertuskapel

Figuur 259: Aanzicht Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.5 Sint-Hubertuskapel

De Sint-Hubertuskapel dateert uit 1616-1617 en maakte oorspronkelijk deel uit van de binnenkoer van het Hertogelijk Paleis. De vroegbarokke kapel kwam er ter vervanging van de uit hout opgetrokken 'Sint-Huybrechtscapelle' en werd ontworpen door Wenceslas Cobergher.

De kapel werd in het verleden meermaals gerenoveerd. Er is sprake van een renovatie door Willem-Frederik, Prins van Oranje, in de periode 1826, renovatie na een storm in 1884, herstellingen in 1922 na decennia lange leegstand, renovatie in 1954 en 1993.

De kapel speelt een grote rol in de jaarlijkse Sint-Hubertusviering, patroonheilige van Tervuren.

3.5.1 Beschikbare documenten

Maes, J., 2010. Opmetingsplan Sint-Hubertuskapel en archeologische site.

Pajo Plan, 2016 i.o. Regie der Gebouwen. Restauratie van de bedaking en topgevels van de Sint-Hubertuskapel te Tervuren. Technisch bestek.

Macobo i.o. Regie der Gebouwen. Ontwerp Veiligheids- en Gezondheidsplan. Restauratie bedaking en topgevels Sint-Hubertuskapel.

3.5.2 Inventarisatie

De Sint-Hubertuskapel vormt een vrijstaand volume met kruisvormige plattegrond. De rechthoekige beuk en koor neemt 14 bij 5 meter in, de aansluitende sacristie 5 bij 2 meter. De beuk en koor heeft twee flankerende zijkapellen van 5 bij 2.5 meter.

Figuur 260: Gevels Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

Exterieur

Er wordt gebruik gemaakt van rode baksteen en witte natuursteen. "Typerend is de strakke belijning van de onderscheiden volumes met verticale en horizontale natuurstenen muurbanden, de eenvoudige volutengevel met bekronend fronton en achtkantige klokkenruiter en de afwisseling van oculi, rechthoekige en rondboogvensters. De centrale inkom wordt plastisch geaccentueerd door een in een rondboog ingeschreven geprofileerde, rechthoekige poort bekroond met een gebroken, gebogen fronton en een nis met een terracottabeeld van de patroonheilige. De bespijkerde, zware eiken deur is voorzien van een fraai bewerkt slot en handgreep." (Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Sint-Hubertuskapel, Inventaris Onroerend Erfgoed) De voor- en achtergevel zijn op identieke wijze afgewerkt.

Daarnaast is volgend schrijnwerk aanwezig:

Voorgevel

- Raam met glas in lood, beschadigd, restanten aansluiting luik aanwezig
- Raam zijkapel oost met ijzeren structuur, glas in lood is vervangen door glas, beschadigd, restanten aansluiting luik aanwezig
- Raam zijkapel west met ijzeren structuur, glas in lood is vervangen, restanten aansluiting luik aanwezig
- Houten luik zoldering

Zijgevel oost

- Twee ramen met glas in lood voor zijkapel
- Eén raam met glas in lood achter zijkapel
- Eén raam met glas in lood sacristie, beschadigd

Achtergevel

- Raam met glas in lood
- Houten luik zoldering

Zijgevel west

- Twee ramen met glas in lood voor zijkapel
- Eén raam met glas in lood achter zijkapel
- Eén raam met glas in lood sacristie

Figuur 261: Gevelopeningen voorgevel Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 262: Raamwerk voorgevel Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 263: Raamwerk zijgevel oost Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 264: Raamwerk zijgevel oost Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 265: Gevelopeningen en raamwerk achtergevel Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

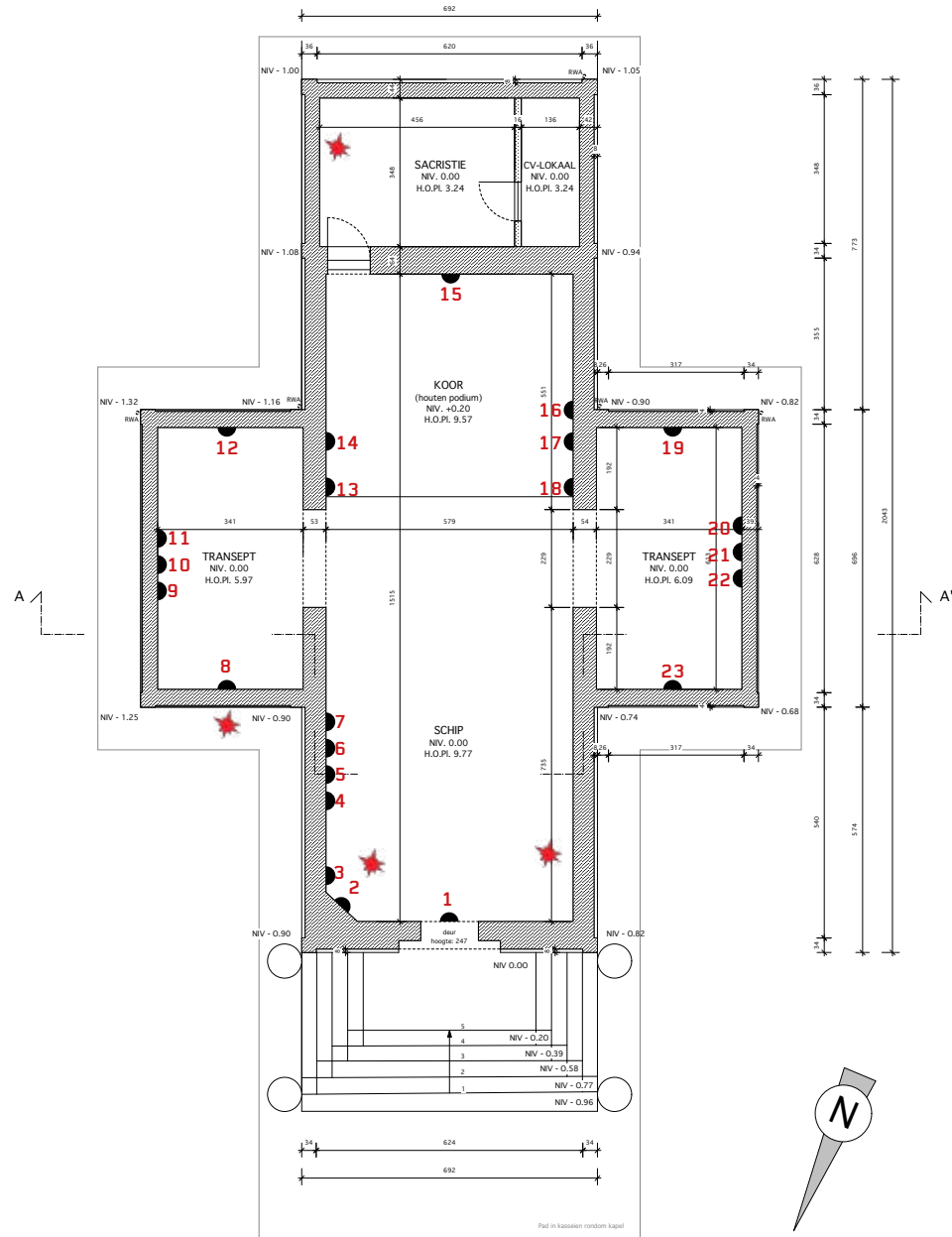
Figuur 266: Raamwerk zijgevel west Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 267: Raamwerk zijgevel west Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 268: Grondplan en elementen Sint-Hubertuskapel (Bron: Pajoplan 2016, bewerking SumResearch)

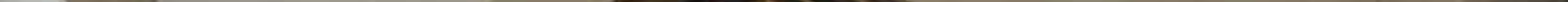

GRONDPLAN GELIJKV. OERSE VERDIEPING

Interieur

De kapel bevat volgende elementen:

1. Schilderij 'Onze-Lieve-Vrouw van de Rozenkrans, auteur en datering onbekend, tot 1940 boven het altaar
2. Plakkaat Rudy Vandenboele, 1952
3. Schetsen Hertogelijk Paleis
- 4.-7. Gipsen kruisweg
8. Gipsenbeeld
- 9.-11. Gipsen kruisweg
12. Houten zijaltaar vermoedelijk uit eerste kwart 19de eeuw met tafereel uit het leven van Sint-Hubertus, Eli Van Damme, 1952
13. Houten engelenhoofd
14. Schilderij Vlaamsche School
15. Houten hoofdaltaar vermoedelijk uit eerste kwart 19de eeuw
16. Schilderij, auteur en datum onbekend
17. Schilderij, auteur en datum onbekend
18. Houten engelenhoofd
19. Houten zijaltaar vermoedelijk uit eerste kwart 19de eeuw met tafereel uit het leven van Sint-Hubertus, Eli Van Damme, 1952
- 20.-22. Gipsen kruisweg
23. Gipsenbeeld
- 24.-27. Gipsen kruisweg

Figuur 270: Zijaltaren Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 271: Gipsbeelden Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 272: Schilderijen Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

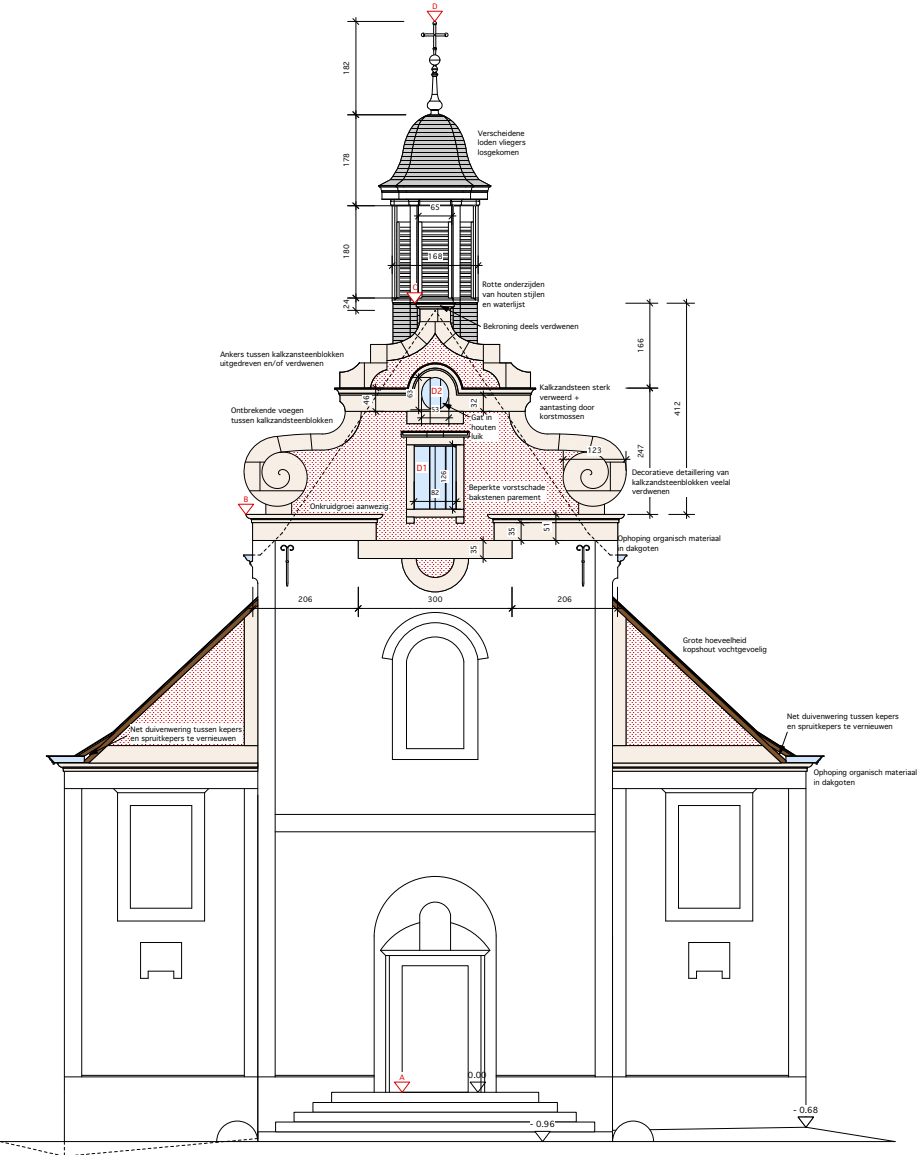
Figuur 273: Schilderijen Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

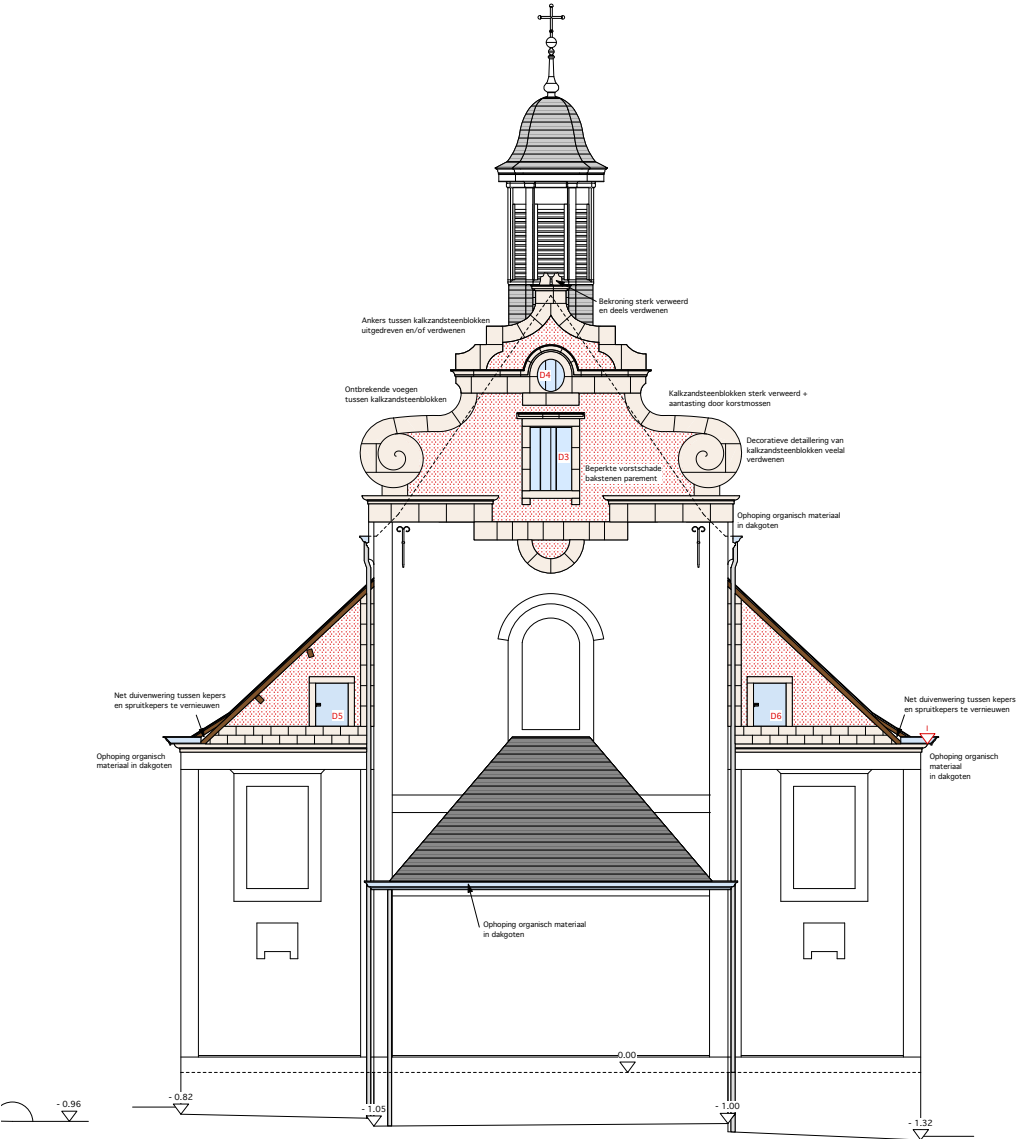
Figuur 274: Gipsen kruisweg Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 275: Bestaande toestand voor- en achtergevel Sint-Hubertuskapel (Bron: Pajoplan, 2016)

NOORDGEVEL
Bestaande toestand
Schaal 1/50

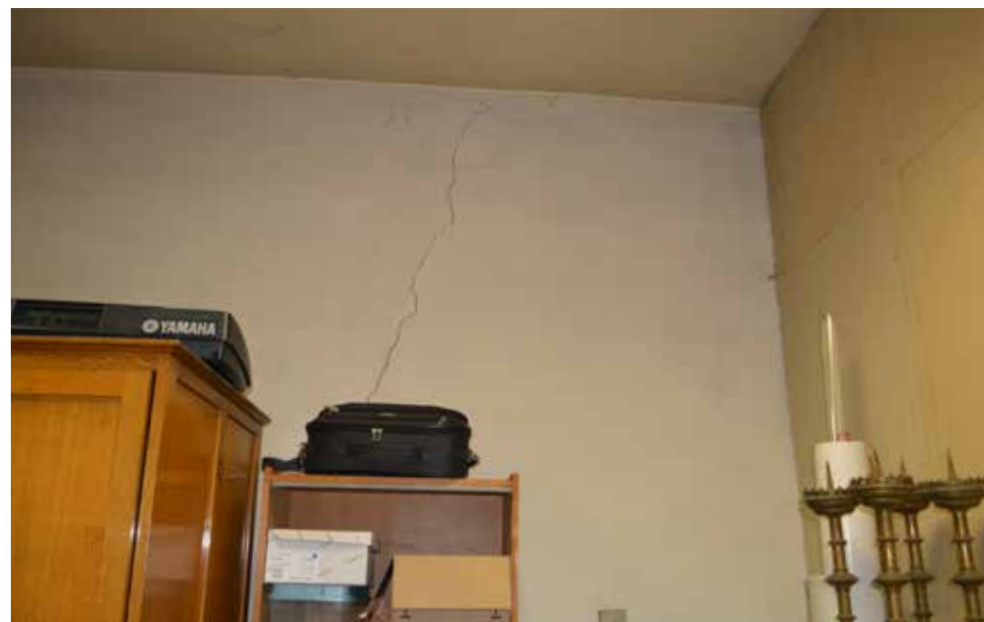

ZUIDGEVEL
Bestaande toestand
Schaal 1/50

Figuur 276: Bestaande toestand zijgevels Sint-Hubertuskapel (Bron: Pajoplan, 2016)

Figuur 278: Schade interieur Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.5.3 Diagnose

- Verweerde, afgebrokkelde bakstenen aanwezig.
- Op verschillende plaatsen zijn de ramen kapot.
- Beschadiging van het plafond op verschillende plaatsen in de hoofdbeuk.
- Verschillende scheuren en barsten aanwezig.
- Zichtbare schade van vocht aanwezig.

Figuur 279: Schade exterieur Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 280: Schade exterieur Sint-Hubertuskapel (Bron: terreinwerk SumResearch)

INVENTARIS

Warandepoort &
School van Tervurendreef

Figuur 281: Aanzicht Warandepoort vanaf Grote Markt (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.6 Warandepoort en School van Tervurendreef

De Warandepoort werd in neo-barokstijl opgericht voor de Wereldtentoonstelling in 1897. Ze vormde de toegangspoort tot het Kongolees Dorp dat zich rond de vijvers van de Warande bevond. De poort is opgetrokken op de plaats van de voormalige Parkpoort. Deze vormde de toegangsweg tot het Hertogelijk Paleis. De zijpoorten deden ten tijde van de Wereldtentoonstelling dienst als loket, het ijzerwerk is vandaag volledig verdwenen.

3.6.1 Beschikbare documenten

W1726.2 Democo dossier bemaling 2013

Monumentenwacht Vlaams-Brabant, 2016. Inspectierapport B-55/22107/2016/B – Parkmuur Moestuin Leuvensesteenweg – 3080 Tervuren

Figuur 282: Aanzicht Warandepoort vanaf School van Tervurendreef en details (Bron: terreinwerk SumResearch)

Figuur 283: Aanzicht Warandepoort en details (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.6.2 Inventaris Warandepoort

De Warandepoort was oorspronkelijk bezet met stucco. Na enkele jaren werd dit echter verwijderd, wat resulteerde in een bakstenen poort zoals we ze vandaag kennen.

De Warandepoort werd door Monumentenwacht Vlaams-Brabant volledig geïnspecteerd in de periode juni 2016. Deze inspectie wordt aanzien als een nulmeting. De vastgestelde gebreken zijn (Monumentenwacht Vlaams-Brabant, 2016):

- “het bakstenen poortgebouw werd hervoeegd met een mortel op basis van cement. Op verspreide plaatsen komt het voegwerk los of is het uitgevallen”
- “her en der licht oppervlakkige verweerde baksteen”
- “plantengroei onder de dekstenen”
- “vochtsporen boven de blauwe hardstenen hoogste waterlijst”
- “verweerde, beschadigde bakstenen en zoutuitbloei in de noordelijke en zuidelijke aanzetten van de centrale rondboogdoorgang”
- “in het hoogste westelijke deel, boven de centrale doorgang komen beschadigde bakstenen en ernstig uitgevallen voegwerk voor”
- “lichte diagonale scheur boven de noordelijke rondboogsluiting aan de westelijke en oostelijke zijde”
- “boven het uitspringende metselwerk in het hoogste zuidelijke deel, aan de oostelijke zijde, groeit een boom”
- “de hardstenen plinten en waterlijsten vertonen ontbrekend voegwerk. Bij de doorgang van de voertuigen zijn de plinten beschadigd door aanrijdingen”
- “de zuidelijke en noordelijke aanzetten van de centrale doorgang zijn opgebouwd uit Euville natuursteen. De Euville vertoont een lichte oppervlakkige verzanding, sporen van zouten aan de onderzijde van de zuidelijke aanzet en lichte beschadigingen door een aanrijding”

Figuur 284: School van Tervurendreef (Bron: terreinwerk SumResearch)

3.6.3 Inventaris School van Tervurendreef

De School van Tervurendreef kreeg zijn naam in 1967 als gevolg van een tentoonstelling 'School van Tervuren' in het museum voor Mid-den-Afrika. Oorspronkelijk werd de dreef geflankeerd door taxusstruiken en bomenrijen. Deze rijen zijn inmiddels verdwenen en de struiken zijn uitgegroeid tot ware bomen.

In de School van Tervurendreef werd een inventaris gemaakt van alle bomen. Er zijn 61 bomen aan de kant Moestuin en 35 aan de kant Panquin kazerne. Het snoeien van deze bomen dringt zich op.

Het publiek domein bevindt zich momenteel in matige toestand, een rij van betonblokken heeft een storend effect.

3.6.4 Diagnose

Monumentenwacht beoordeelde de Warandepoort in matige staat. Algemene knelpunten zijn:

- Verweerde bakstenen
- Plantengroei onder dekstenen
- Vochtsporen
- Zoutuitbloei
- Uitgevallen voegwerk
- Scheuren in het metselwerk

De algemene knelpunten bij de School van Tervurendreef zijn:

- Toestand van de bomen
- Toestand van het publiek domein

INVENTARIS

Landschappelijke link

Figuur 285: Landschappelijke corridor (Bron: basiskaart GEO-USB Vlaams-Brabant, 2016, bewerking SumResearch)

3.7 De landschappelijke link

Naast het onroerend erfgoed is ook het landschappelijk aspect van belang binnen het geheel van deze zes monumenten. Het geheel maakt deel uit van een aaneenschakeling van open groenen plekken die de waterloop de Voer, de vijvers, de tuin van de pastorie, het kasteeldomein Robiano en de vijvers in het Park met elkaar verbinden. Deze aaneenschakeling vormt een landschappelijk geheel.

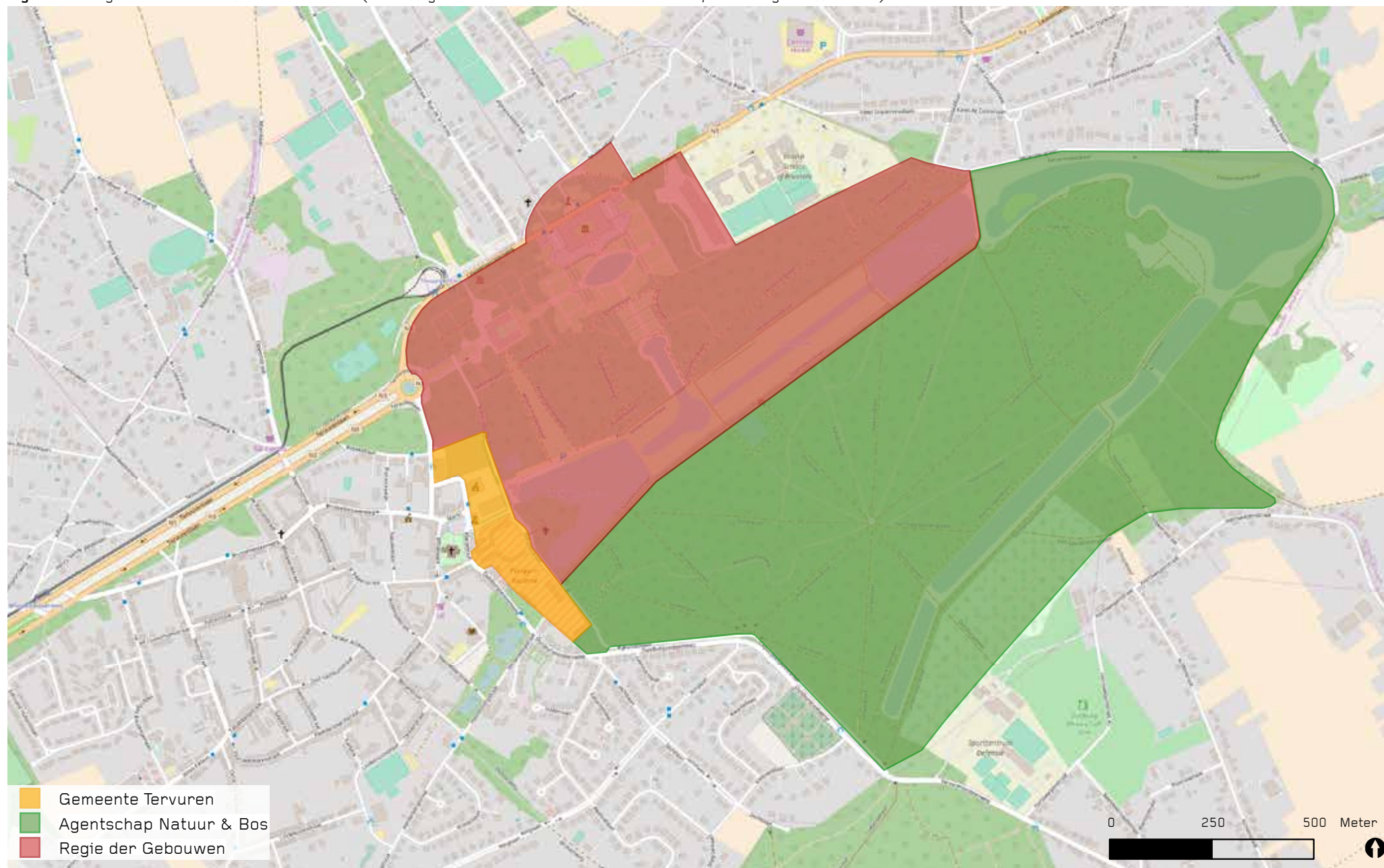
Momenteel wordt deze link geblokkeerd door verschillende factoren. Het gebouw U binnen de Kazerne Panquin bevindt zich momenteel boven de Voer. Gebouw S blokkeert de zichtas.

Uit de analyse en het Vlekkenplan (BC architects & studies i.s.m. Barbara Lippens) is duidelijk dat de omgeving verschillende potenties heeft:

- Dorpskern en as-werking: stedenbouwkundige en culturele context
- De Voer en de vijvers
- Landschappelijke corridor naar het park toe: de historische warandemuur en het park
- Landschappelijke context: één doorlopende landschappelijke verbinding

ERFGOEDWAARDEN

Figuur 286: Eigendomsstructuur Park van Tervuren (Bron: Regie der Gebouwen & Gemeente Tervuren, bewerking SumResearch)

4. Erfgoedwaarden

Op basis van de gekende historische informatie en de inventarisatie kan een waardebeoordeling opgemaakt worden voor de zes monumenten. Het doel van deze evaluatie is om een beeld te vormen en een waardeoordeel te koppelen aan de verschillende facetten van het erfgoed in zijn huidige toestand. Het is niet de (bouw)fysische staat die hier van belang is, maar de intrinsieke (erfgoed)waarde van elk monument.

Een erfgoedwaardering van de gebouwen is reeds in het verleden opgesteld bij de Erfgoedinventaris Tervuren (SAVE & T.O.P. Office, 2013) en wordt hier geïntegreerd. Ook de erfgoedwaarden zoals opgenomen in de beschermingsbesluiten worden geïntegreerd.

4.1 Juridische toestand

De Panquinkazerne is in het Gewestelijk RUP "Afbakening Vlaams Strategisch Gebied rond Brussel en de aansluitende open ruimtegebieden" bestemd als woongebied (artikel C.10.8) vastgesteld bij Besluit van de Vlaamse regering van 16 december 2011.

De percelen van het Hertogelijk Paleis en de Sint-Hubertuskapel zijn op het gewestplan gelegen binnen parkzone.

De Koninklijke Moestuin is op het gewestplan gelegen binnen gebied voor gemeenschapsvoorzieningen en openbare nutsvoorzieningen.

Wat de eigendomsstructuur betreft kunnen er drie actoren onderscheiden worden.

- Het Agentschap voor Natuur en Bos is eigenaar van het volledige gebied ten zuiden van de Rijkunstdreef.
- De Regie der Gebouwen is eigenaar van het volledig gebied ten noorden van de Rijkunstdreef.
- De Gemeente Tervuren is eigenaar van het gedeelte Koninklijke Moestuin, Panquin Kazerne, Rijkunstdreef.

De eigendomsstructuur van de parkmuur is momenteel onduidelijk. De Gemeente Tervuren onderzoekt momenteel de juiste structuur.

4.2 NARA grid

Het Nara-grid verduidelijkt de gelaagdheid van authenticiteit. Deze methodiek werd ontwikkeld door het Raymond Lemaire International Centre for Conservation (KULeuven) en baseert zich op het 'Nara document on Authenticity' van UNESCO. Het 'Nara document on Authenticity' vloeit voort uit de Nara (Japan) Conference on Authenticity in Relation to the World Heritage Convention in 1994.

Voor ieder monument is een grid opgemaakt met uitzondering van de Koninklijke Moestuin. De invulling van de Moestuin is immers al jaren geleden verdwenen.

4.2.1 NARA grid parkmuur en -poorten

Aspecten	Dimensies	Artistiek	Historisch	Sociaal	Wetenschappelijk
Vorm en ontwerp		Illustratie van verschillende architecturale periodes. Leuvensepoort: barok. Bospoort: classicistisch.	Historische gelaagdheid van uitbreidingen zijn leesbaar in het landschap.		Het tracé van de oorspronkelijke palissade is nog leesbaar op verschillende plaatsen.
Materialen		Oorspronkelijke delen zijn opgetrokken met Spaanse baksteen: 25 x 12 x 5 cm Bepaalde delen worden afgesloten door middel van ijzeren smeedwerk.	Oorspronkelijke omheining met houten palissaden. 1625: 7km lange bakstenen muur met 10 poorten waarvan de Leuvensepoort (1627) in witte natuursteen als enige is bewaard.		De Leuvense Poort is het enige relict van de 10 oorspronkelijke poorten.
Gebruik en functie			De muur had als doel om het wild binnen het domein te houden.		
Traditie / technieken / vakmanschap		Leuvensepoort: barokke, rondboogpoort met rolwerk-sluitsteen. Rechthoekige omlijsting van geringde zuilen, gekornist hoofdgestel, boogfronton.	Restanten van 18de-eeuwse windmolen.		
Locatie en setting			Gekoppeld aan de ontwikkeling van de burcht.		Het tracé van de oorspronkelijke palissade is nog leesbaar op verschillende plaatsen.
Geest en gevoel			Impressie van de omvang van het vroegere jachtdomein.		

4.2.2 NARA grid Panquin Kazerne

Aspecten	Dimensies	Artistiek	Historisch	Sociaal	Wetenschappelijk
Vorm en ontwerp		Monumentale hoefijzervormige toegang tot het Hertogelijk Paleis met dreef (huidige Kasteelstraat).	Het ontwerp creëert een directe verbindingen tussen de dorpskern en het Hertogelijk Paleis.	Het complex illustreert de sociale gelaagdheid van de werking met paviljoenen voor de hofdignitarissen, portierwoning en de woongebouwen voor het personeel.	
Materialen		Witgeschilderde en bepleisterde baksteen met natuurleien bedaking.	Tussen 1897 en 1998 was de binnenkoer overkapt met een constructie in metaal en glas. De doorgang is aangelegd in kasseien.		
Gebruik en functie		Monumentale kasteeltoegang en ondersteuning van het Hertogelijk Paleis.	Hoefijzer 18de eeuw: huisvesting voor de hofdignitarissen, de portier, het personeel. Er waren koetshuizen, stallingen, een bakkerij, wasserij en waterpompen aanwezig. Oranjerie: wintertuin. Kazernegebouwen in de voormalige botanische tuin.	Het personeel van het Hertogelijk Paleis vond onderdak in het hoefijzer. Tijdens de Wereldtentoonstelling deed de kazerne dienst als woningen voor Congolezen uit het Afrikaans dorp.	
Traditie / technieken / vakmanschap		Verschillende 18de eeuws houten dakspanten en polonceanuspanten.			
Locatie en setting			In het verlengde van het Hertogelijk Paleis en ter ondersteuning hiervan.		
Geest en gevoel		De site weerspiegelt een representativiteit voor de Warande en Tervuren. Het heeft troeven om mensen aan te trekken.			

4.2.3 NARA grid Hertogelijk Paleis

Dimensies	Artistiek	Historisch	Sociaal	Wetenschappelijk
Aspecten				
Vorm en ontwerp				De restanten laten wetenschappelijk onderzoek toe. Opgravingscampagnes (1942-1944, 1982-1986) hebben hun nut reeds bewezen.
Materialen		Lange bouwgeschiedenis met diverse bouwperiodes en materialen: Lediaanse zandsteen, conglomeraat van zandsteenafval en kalkmortel bekleed met regelmatig gekapte zandsteenblokken, houten zolderingen, later baksteengevelen, leemvloer,...		
Gebruik en functie		Na de residentiele functie ontstond een jachtslot.		
Traditie / technieken / vakmanschap				Onderzoek niet blootgelegde restanten is mogelijk.
Locatie en setting		Locatie van de eerste nederzetting. Cruciaal in de verdere ontwikkeling van Tervuren.		De locatie vormde de drijvende kracht achter de volledige ontwikkeling van de Warande. Deze gelaagdheid evenals de verschillende bouwperiodes van het gebouw zelf kan wetenschappelijk bestudeerd worden.
Geest en gevoel	De grootsheid van de gotische zaal is af te lezen uit de restanten.			

4.2.4 NARA grid Sint-Hubertuskapel

Aspecten	Dimensies	Artistiek	Historisch	Sociaal	Wetenschappelijk
Vorm en ontwerp		Volledig vrijstaand kruisvormige plattegrond, rechthoekige beuk en koor (14x5m), flankerende zijkapellen (5x2,5), sacristie aansluitend op het koor (5x2m) Identiek afgewerkte voor- en achtergevel.	Mooi voorbeeld van vroegbarok.		
Materialen		Rode baksteen, witte natuursteen. Strakke belijning met verticale en horizontale natuurstenen muurbanden.			
Gebruik en functie			Organisatie van erediensten. Tijdens de Franse tijd gebruikt als opslagplaats. Na schenking van Leopold II aan de Belgische Staat lange tijd leegstand.	Verschillende activiteiten vinden nog steeds plaats: doop, trouw,...	
Traditie / technieken / vakmanschap		Volutengevel met bekronend fronton, achtkantige klokkenruiter, afwisseling van oculi, rechthoekige en rondboogvensters.			
Locatie en setting			Oorspronkelijke houten 'Sint-Huybrechtscapelle' op de binnenkoer van het Hertogelijk Paleis.		
Geest en gevoel		De Sint-Hubertuskapel weerspiegelt een sobere elegantie.		Sint-Hubertusviering vindt nog steeds plaats in de Sint-Hubertuskapel.	

4.2.5 NARA grid Warandepoort en School van Tervurendreef

Aspecten	Dimensies	Artistiek	Historisch	Sociaal	Wetenschappelijk
Vorm en ontwerp		3-delige neoclassicistische poort, oorspronkelijk bekleed met stucco.	Historische locatie van de Kasteelpoort of 'Grote Poort', belangrijkste toegangspoort tot het Hertogelijk Paleis voor de bouw van de Panquin kazerne. Warandepoort opgetrokken in het kader van de wereldtentoonstelling 1897.		
Materialen		Oorspronkelijk bepleisterde poort. Poort opgetrokken in rode baksteen.			
Gebruik en functie			Toegangspoort tot het Congo-lees dorp tijdens de wereldtentoonstelling. In de zijbogen bevonden zich loketten.		
Traditie / technieken / vakmanschap			Oorspronkelijk gebruik makend van stucwerk techniek.		
Locatie en setting		De poort heeft een belangrijke representativiteit op het marktplein.	Oorspronkelijke locatie van de Kasteelpoort.		
Geest en gevoel				De Warandepoort is een belangrijk symbool dat geassocieerd wordt met de gemeente Tervuren.	

4.3 Erfgoedwaardering

Het Park van Tervuren is als monument beschermd op basis van algemeen belang dat gevormd wordt door de **historische waarde**. De historische gelaagdheid die door de eeuwen heen is opgebouwd en vandaag nog steeds terug te vinden is, vormt met de verantwoording van de intrinsieke waarde en de bijhorende bescherming. Vanuit het algemeen belang is het Park eveneens beschermd als landschap.

Het digitaal beschermingsbesluit (DB002184) omschrijft de waarden als volgt:

“De oorsprong van het 207 hectare grote, openbare park van Tervuren met zijn internationaal gerenommeerd Koninklijk Museum voor Midden-Afrika grijpt terug tot circa 1200 toen de Brabantse hertog Hendrik I halverwege Brussel en Leuven, op de noordoostelijke rand van het Zoniënwood een burcht liet optrekken, strategisch ingeplant op een landtong gevormd door de samenloop van Voer en Maelbeek.

Begin 15de eeuw uitgegroeid tot een prestigieus jachtslot met omheinde warande werd deze vorstelijke residentie, afhankelijk van heersende noden en smaak, achtereenvolgens uitgebreid en omgevormd tot prestigieus buitenverblijf van de aartshertogen (1599-1633), luisterrijke zomerresidentie van Karel van Lotharingen (1740-1780) en italianiserend jachtpaviljoen van Willem-Frederik van Oranje (1817-1830). Sinds de in 1781 door Jozef II gedeceeteerde sloping van de kasteelgebouwen en de brand van het jachtpaviljoen in 1879 nog enkel gekend door de bijzonder rijke iconografie, getuigen geïsoleerde, over het domein verspreide relicten nog steeds van een eeuwenlange vorstelijke aanwezigheid en/of van een verfijnde hofarchitectuur: de deels opgegraven funderingsresten van de middeleeuwse kasteelsite met onder meer donjon en grote gotische zaal; de vroegbarokke hofkapel of Sint-Hubertuskapel (1616-1617) in bak- en natuursteen, geconcipieerd als een volledig vrijstaand volume op kruisvormige plattegrond naar ontwerp van hofarchitect Wenceslas Cobergher (1561-1634); de karakteristieke, kilometerslange bakstenen ommuring van de Warande met de barokke Leuvensepoort (1627) van Cobergher, de classicistische Bospoort (vermoedelijk eind 18de eeuw), de driedelige, neoclassicistische Warandepoort (1897) opgericht in het kader van de Wereldtentoonstelling ter plaatse van de vroegere “kasteelpoort” en met daarnaast de torenvormige uitsprong, verwijzend naar de 18de-eeuwse windmolen die de waterpomp voor de fontein moest activeren; het hoefijzervormig, classicistisch stallen- en bediendencomplex (circa 1750) door hofarchitect Jean-André Anneessens (1687-1754) uitgewerkt als een majestueuze inkompartij met staatsieplein, met erop aansluitend de uit dezelfde periode daterende en stilistische verwante orangerievleugel; de 8 meter diepe ijskelder (1817) samen met het beeld

“Claudius Civilis” van Lodewijk Van Geel (1787-1852) de enige verwijzing naar het verdwenen jachtpaviljoen (1817-1823).

Huidige fysionomie, omvang en functie zijn grotendeels het resultaat van de prestigepolitiek en brede visie van Leopold II (1865-1909) die door samensmelting van staatsbezit en persoonlijke eigendommen, de zogenaamde Koninklijke Schenking, specifieke (bouw)projecten en talloze persoonlijke interventies het voortbestaan van dit oud hertogelijk domein voor de toekomst veilig stelde. Twee monumentale creaties vormen hiervan opmerkelijke getuigen: het Koloniënpaleis, een neoclassicistisch Louis XVI-paviljoen met blokvormige inkompartij langs de Leuvensesteenweg, gebouwd voor de koloniale afdeling van de Wereldtentoonstelling van 1897, naar een voorontwerp van de Franse architect A.-Ph. Aldrophe (1834-1895), met lichte aanpassingen uitgevoerd door Ernest Acker (1852-1912) en eerste Kongomuseum; en tenslotte het huidige Koninklijk Museum voor Midden-Afrika, een impressionerend, eveneens neoclassicistisch complex met hoofdvolume en dienstpaviljoenen geïnspireerd op het “Petit Palais” te Parijs, naar ontwerp van de Franse architect Charles Girault (1815-1933).

Met zijn vorstelijke allure en proporties en zijn unieke groene kader wordt het park van Tervuren terecht beschouwd als één van de belangrijkste realisaties van Leopold II.”

De historische waarde in casu cultuurhistorische waarde

“Op het vlak van tuinkunst unieke, historisch sterk gelaagde, monumentale parksite uitgebouwd op de noordoostelijke rand van het Zoniënwood in de waterrijke zone ter hoogte van samenloop van Voer en Maalbeek. Geënt op de 17de-eeuwse, ommuurde warande van de aartshertogen met drevenpatroon en Borgvijver, in de 18de eeuw verrijkt met de typerende “Zevenster” en de Kanaalvijver als langgerekte oost-westelijke zichtas en verbinding tussen Borgvijver en Molenvijver is de huidige monumentale compositie de resultante van twee, op het einde van de 19de eeuw, onder impuls van Leopold II gerealiseerde ingrepen: de door de Brusselse architect Edouard Keilig (1827-1895) aangelegde Vossemeijver (1885-1886) die met zijn wijde bocht en boommassieven als oostelijke begrenzing een bijzonder geslaagde ingreep vormt en daarnaast de Franse tuin (circa 1897) “à la Le Nôtre” van de Franse landschapsarchitect Elie Lainé met zijn indrukwekkende zichtassen, geometrische vijvers, trappartijen en beelden waaronder “Après le Combat” van Vicomte du Passage, “Virginius en Virginia” van Elise Bloch, “Zéphir en Psyche” van Ruxthiel en “Claudius Civilis” van Lodewijk van Geel als meest opmerkelijke.”

Figuur 287: Erfgoedwaardering parkmuur en -poorten (Bron: SAVE & T.O.P. Office, 2013)

Er is op deze locatie een duidelijke ensemblewaarde van een uniek historisch, architectuurhistorisch, cultuurhistorisch en landschappelijk geheel aanwezig. Binnen de zes verschillende monumenten is er wel een gradatie aanwezig inzake erfgoedwaarden. We overlopen deze voor ieder monument. De beschrijving van de historische waarde door Onroerend Erfgoed kan geraadpleegd worden via <https://id.erfgoed.net/aanmeldingsobjecten/12224>.

4.3.1 Parkmuur en –poorten

De parkmuur en –poorten weerspiegelen de evolutie van de Warande. Ondanks het feit dat de muur niet overal meer aanwezig is, kan deze mentaal nog steeds gelezen worden als belangrijke laag in het cultuurlandschap. Bij nog bestaande ommuring kunnen verschillende zones onderscheiden worden. De authentieke 17^e eeuwse muur, 18^e eeuwse aanpassingen, 19^e eeuwse uitbreiding en recente herstellingen. Ook de Leuenspoort (17^e eeuw), de Bospoort (18^e eeuw), Kapucijnenpoort (17^e eeuw), Veld- of Kistepoort (18^e eeuw) en het Hof ter Munck (17^e eeuw) weerspiegelen het belang van deze structuur.

De 'ommuring van de Warande' is opgenomen binnen de Erfgoedinventaris van de gemeente Tervuren (SAVE & T.O.P. Office, 2013). De muur en poorten worden ingekleurd als 'uniek', de hoogst mogelijke categorie. Het geheel van de parkmuur en –poorten bezit een **zeer hoge erfgoedwaarde**. De site rond het Hof Ter Munck heeft ook een **archeologische erfgoedwaarde**.

- Uniek
- Zeer gedenkwaardig
- Gedenkwaardig
- Waardevol
- Begeleidend waardevol
- Niet geselecteerd
- Beeldverstorend

Figuur 288: Erfgoedinventaris Koninklijke Moestuin (Bron: SAVE & T.O.P. office, 2013)

4.3.2 Koninklijke Moestuin

De Koninklijke Moestuin is momenteel in ontwikkeling. De historische invulling is reeds lange tijd volledig verdwenen, maar een vernieuwing hiervan kan aanzien worden als waardevol. Het herontwikkelen van de site als openbaar park draagt hiertoe bij.

De muur rond de Koninklijke Moestuin vormt het enige overblijvend relict uit de 19e eeuw. De muur bezit een **hoge erfgoedwaarde**.

Binnen de Erfgoedinventaris (SAVE & T.O.P. Office, 2013) worden het gemeentehuis en het vrijetijdscentrum 'De Warandepoort', die beiden gelegen zijn op de site van de Koninklijke Moestuin, als waardevol ingekleurd. De wijkpost van de politie wordt aanzien als een 'beeldverstorend' element, de laagst mogelijke categorie. Hierbij dient evenwel de kanttekening gemaakt worden dat het volume van dit gebouw een belangrijke rol speelt op het Marktpllein. Het stedenbouwkundig geheel wordt door het volume op een goede manier afgebakend.

De site heeft twee zones waar geen archeologisch ergoed te verwachten valt. Het gaat over de site van de serviceflats (24302D0072/00C000) en een gedeelte van het vrijetijdscentrum De Warandepoort (24104E0008/00P000). Voor het overlige gedeelte van de Moestuin is er potentieel erfgoed mogelijk, al is de site doorheen de tijd sterk verstoord.

- Uniek
- Zeer gedenkwaardig
- Gedenkwaardig
- Waardevol
- Begeleidend waardevol
- Niet geselecteerd
- Beeldverstorend

4.3.3. Kazerne Panquin

De Panquin kazerne vormt een cluster van gebouwen uit verschillende tijdsperiodes. Dit maakt dat er een zekere gradatie bestaat inzake de erfgoedwaarde van de gebouwen.

Het hoofijzer en de oranjerie hebben een **zeer hoge erfgoedwaarde** omwille van hun belangrijk historisch 18^e eeuwse verleden en de stedenbouwkundige kwaliteit, de inplanting en architecturale kwaliteit. Ondanks verschillende wijzigingen is de gevelarchitectuur in de loop der tijd goed bewaard gebleven. Het hoofijzer is een zeer typisch voorbeeld van het 18^e eeuwse classicisme onder meer door de perfect symmetrische opbouw. De hiërarchie van de gebouwen weerspiegelen de geschiedenis van de site. Ook de voormalige sportzaal van de militairen of blok Z is eveneens **architecturaal-esthetisch waardevol**.

Naast de gebouwen heeft ook de landschappelijke structuur een **hoge erfgoedwaarde**. De voormalige militaire site vormt samen met de Koninklijke Moestuin een symmetrische vleugelfiguur waar het eveneens symmetrische hoofijzergebouw centraal in gesitueerd is. Deze figuur weerspiegelt een uitbreiding van het koninklijk domein tussen de oorspronkelijke Warandemuur en de 18^e eeuwse Warandemuur.

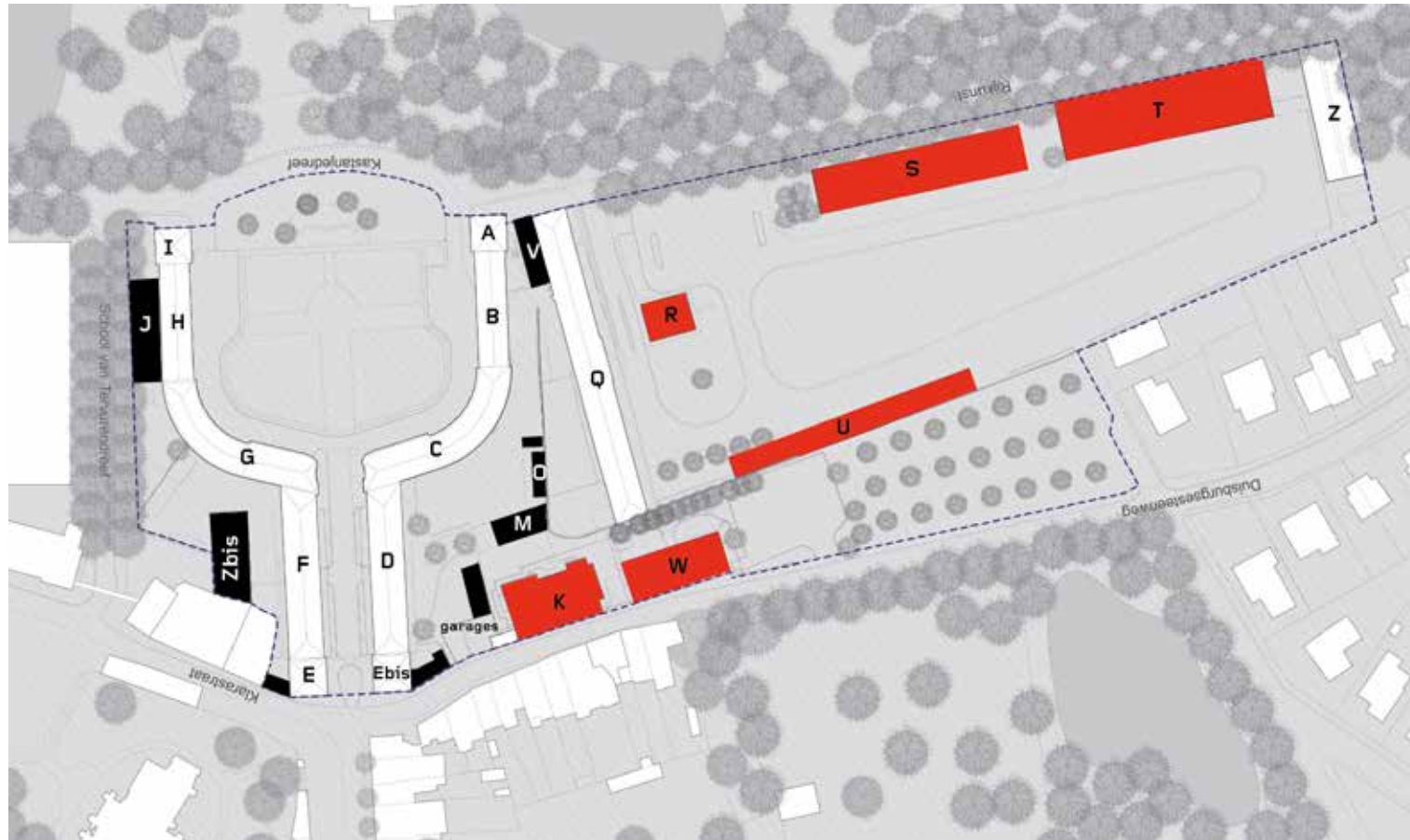
De as Kasteelstraat, hoofijzer, archeologische site, park vormt een zeer waardevolle verbinding. Het terrein van de Panquin Kazerne, momenteel een vlak terrein met enkele gebouwen met beperkte historische erfgoedwaarde, is historisch zeer waardevol met verschillende functies doorheen de tijd die een nauwe relatie hadden met het Hertogelijk Paleis. Over het terrein voor de oranjerie zijn er mogelijkheden om deze landschappelijke link te herstellen: tracé van de Voer, connectie met Pastoriëtuin en Robianokasteel,... Deze (potentiële) landschappelijke waarde toont aan dat de ontwikkeling van de Panquin Kazerne hier prioritaire aandacht op moet vestigen. Het herstellen van de erfgoedwaarde van deze zichtlijn, verbinding en terrein dient vooropgesteld te worden.

Binnen de Erfgoedinventaris (SAVE & T.O.P. Office, 2013) worden het hoofijzer en de oranjerie ingekleurd als '**uniek**', de hoogste mogelijke categorie. De overige gebouwen worden ingekleurd als 'niet geselecteerd' en kunnen mogelijks vervangen worden indien de nieuwe inplanting een hogere waarde heeft dan de huidige situatie.

- Wit: hoofijzer (A, B, C, D, E-bis, E, F, G, H, I), oranjerie (Q), blok Z. Gebouwen met **historische en architecturale-esthetische erfgoedwaarde**. Deze gebouwen dienen gerestaureerd te worden met respect voor de erfgoedwaarden. Nieuwe functies binnen deze gebouwen zijn mogelijk.

- Uniek
- Zeer gedenkwaardig
- Gedenkwaardig
- Waardevol
- Begeleidend waardevol
- Niet geselecteerd
- Beeldverstorend

Figuur 290: Erfgoedwaardering gebouwen Kazerne Panquin (Bron: SAVE & T.O.P. Office, 2013, bewerking SumResearch)

Blok A, B, C, E, G, H, I

Omwille van verbouwingen is het interieur waardeloos. Blok H is bovendien in slechte bouwfysische toestand.

Blok D, F

Omwille van verbouwingen is het interieur waardeloos, de 18de-eeuwse spanten zijn wel bewaard en waardevol.

Blok E-bis

De bouwfysische toestand is uiterst slecht en zorgwekkend. Het interieur is zeer waardevol.

Blok Q

Het interieur is op de authentieke dakspant na architecturaal-esthetisch waardeloos omwille van verbouwingen.

Blok Z: kazernegebouw

Het gebouw is architecturaal-esthetisch waardevol.

- Zwart: aansluitende bebouwing bij het hoefijzer (J, garages, L, M, O, Zbis) hebben een **geringe erfgoedwaarde**. Een mogelijke afbraak zou de configuratie en identiteit van het hoefijzercomplex ten goede komen. Een vervanging door geïntegreerde nieuwbouw, rekening houdend met terreinniveaus is mogelijk.

Blok J, L, M, O, V, Zbis, garages

Recente gebouwen die zowel exterieur als interieur een geringe historische en/of architecturale waarde hebben. De gebouwen zijn overwegend in slechte bouwfysische toestand.

- Rood: gebouwen aan de Duisburgsesteenweg (K, W) en tegenover orangerie (R, S, T, U) zijn vooral uit praktische overweging opgetrokken ter ondersteuning van de militaire functie en hebben een geringe erfgoedwaarde. De waarde zit hoofdzakelijk in het feit dat deze gebouwen de militaire functie weerspiegelen die deze locatie sterk heeft gekenmerkt. De gebouwen kunnen evenwel vervangen worden door nieuwe inplantingen indien deze een meerwaarde bieden aan de site.

Blok K, W, R, S, T, U

Recente gebouwen die zowel exterieur als interieur een geringe historische en/of architecturale waarde hebben. De gebouwen zijn overwegend in slechte bouwfysische toestand. Blok S blokkeert het zicht naar het park, blok R verstoort het zicht op de historische orangerie.

Figuur 291: Erfgoedinventaris Hertogelijk Paleis en Sint-Hubertuskapel (Bron: SAVE & T.O.P. office, 2013)

4.3.5. Hertogelijk Paleis

De restanten van het Hertogelijk Paleis worden binnen de Erfgoedinventaris (SAVE & T.O.P. Office, 2013) als 'uniek' ingekleurd, de hoogst mogelijke categorie. De site en restanten weerspiegelen een groot deel van de ontstaansgeschiedenis en uitbouw van Tervuren. De archeologische site heeft een **zeer hoge erfgoedwaarde**.

De site is opgenomen binnen de Centraal Archeologische Inventaris. en heeft bijgevolg een hoge archeologische waarde. Hier is met zekerheid archeologisch erfgoed aan te treffen in de bodem.

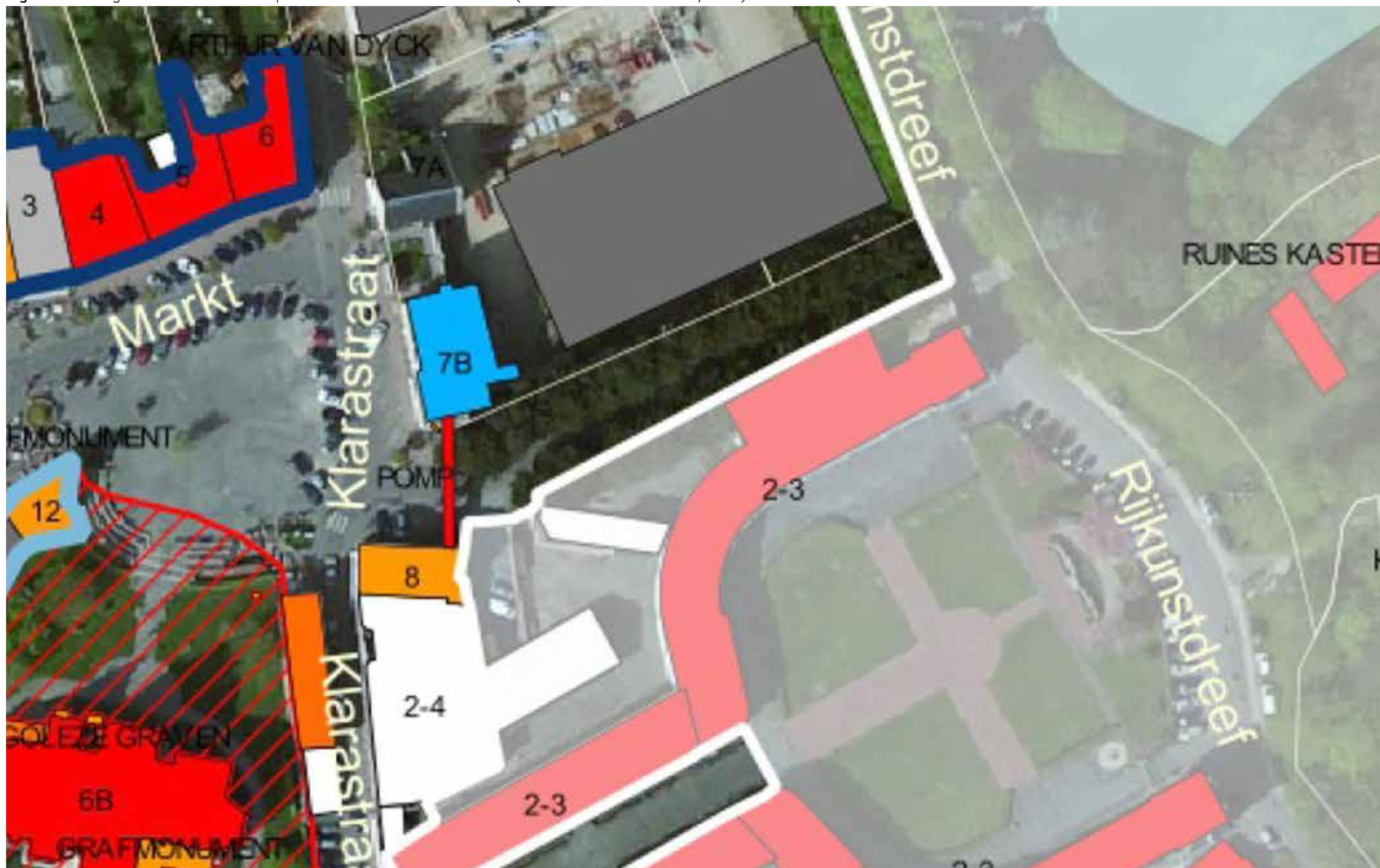
4.3.6. Sint-Hubertuskapel

De Sint-Hubertuskapel is een voorbeeld van vroegbarokke architectuur en beschikt binnenin over een sobere ruimte. De kapel kent een strategisch zeer sterke ruimtelijk inplanting. Bovendien is de kapel het enige volledig bewaarde gebouw dat deel uitmaakte van het Hertogelijk Paleis. Binnen de Erfgoedinventaris (SAVE & T.O.P. Office, 2013) wordt de Sint-Hubertuskapel als 'uniek' ingekleurd, de hoogst mogelijke categorie. De Sint-Hubertuskapel heeft een **zeer hoge erfgoedwaarde**.

De site is opgenomen binnen de Centraal Archeologische Inventaris. en heeft bijgevolg een hoge archeologische waarde. Hier is met zekerheid archeologisch erfgoed aan te treffen in de bodem.

- Uniek
- Zeer gedenkwaardig
- Gedenkwaardig
- Waardevol
- Begeleidend waardevol
- Niet geselecteerd
- Beeldverstorend

Figuur 292: Erfgoedinventaris Warandepoort en School van Tervurendreef (Bron: SAVE & T.O.P. office, 2013)

4.3.7. Warandepoort en School van Tervurendreef

De Warandepoort vormt een zeer waardevol relict van de Wereldtentoonstelling in 1897, waar ze fungeerde als toegangspoort voor het 'Congo-lesse Dorp'. Oorspronkelijk was de poort bepleisterd met stucco en liet ijzeren hekwerk toe om het park af te sluiten. Tijdens de Wereldtentoonstelling deden de zijbogen dienst als loketten.

De School van Tervurendreef vormde een monumentale toegang tot het park. Oorspronkelijk werd de dreef begrenst door taxusstruiken en bomen. Deze bomen zijn vandaag verdwenen, de struiken zijn op hun beurt uitgegroeid tot ware bomen. De bestrating in kasseien vormt een waardevol erfgoedelement.

De Warandepoort situeert zich op de vroegere locatie van de Kasteelpoort die toegang verschaf tot het Hertogelijk Paleis. Ze vormt met andere woorden een historische verderzetting van de onthaalfunctie. Binnen de Erfgoedinventaris (SAVE & T.O.P. Office, 2013) wordt de Warandepoort als 'uniek' ingekleurd, de hoogst mogelijke categorie. De Warandepoort en de School van Tervurendreef hebben een **zeer hoge erfgoedwaarde**. Ze tonen aan dat het verhaal van de Wereldtentoonstelling verder gaat dan het Afrikamuseum en ook in de kern van het dorp sterk aanwezig is.

4.3.8. Het landschappelijk geheel

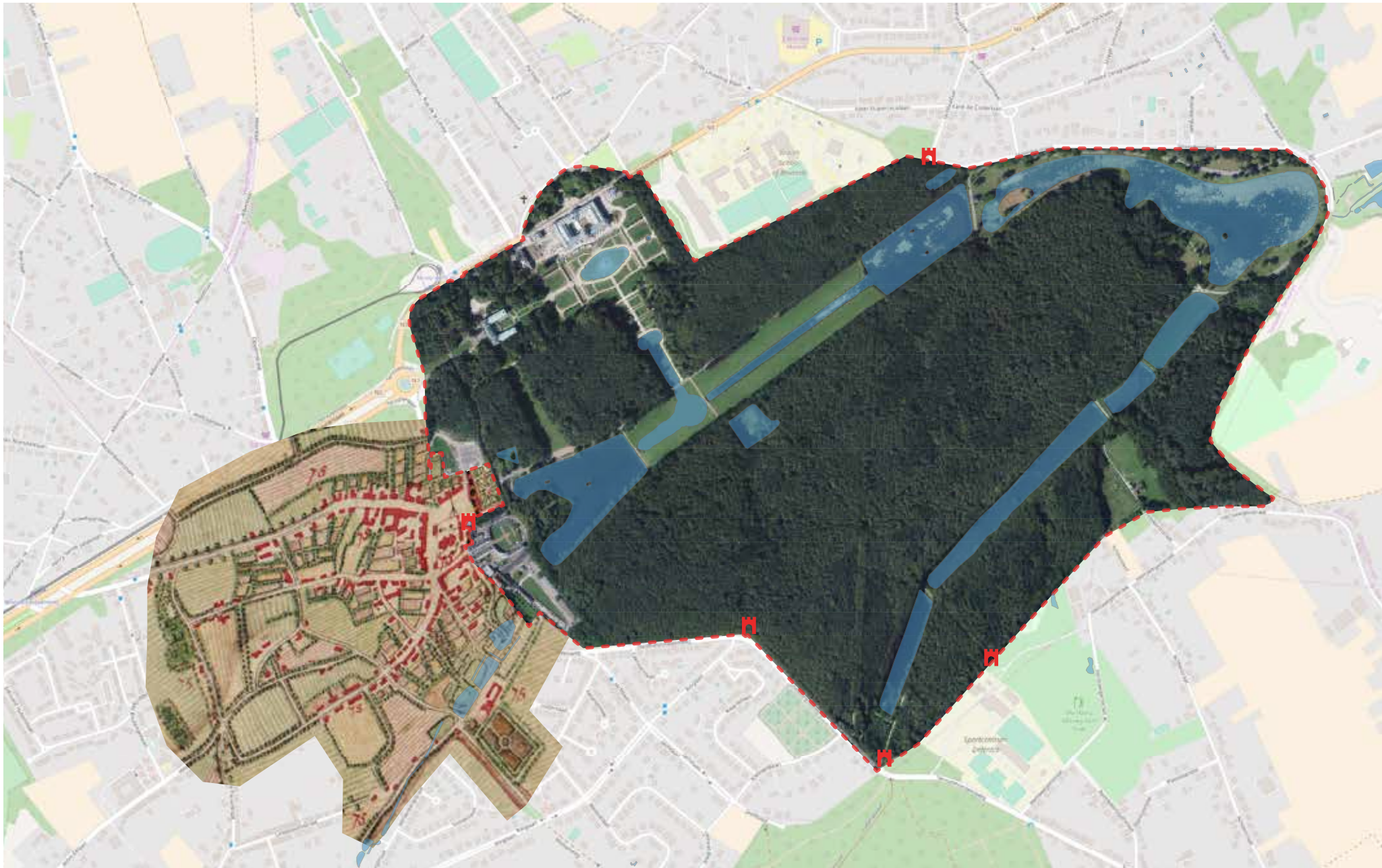
De cluster van zes monumenten is gelegen op een landschappelijk interessante plaats. De wisselwerking tussen het stedelijke en natuurlijke landschap vindt hier plaats. Dit vloeit onmiskenbaar voort uit de historische ontwikkeling van Tervuren. De historische erfgoedwaarde is hier dan ook uniek.

De zichtas tussen de Kasteelstraat - Panquin Kazerne (hoefijzer) - Hertogelijk Paleis - Park van Tervuren is uniek en dient gevrijwaard te worden.

De site van de Panquin Kazerne kent momenteel een verstoring, met een negatief effect op de historische waarde. Het is evenwel duidelijk dat er op dit moment een onderbenutte potentialiteit aanwezig is die de landschappelijke waarde kan verhogen en de landschappelijke link kan herstellen.

- Uniek
- Zeer gedenkwaardig
- Gedenkwaardig
- Waardevol
- Begeleidend waardevol
- Niet geselecteerd
- Beeldverstorend

VISTA

5. Visie

Onderhavig hoofdstuk vormt de visie op het beheer van het erfgoed. In aansluiting op het actief en passief behoudsbeginsel (Erfgoeddecreet) dienen de historische en cultuurhistorische waarden binnen de contour minstens behouden te blijven. Het beheersplan biedt mogelijkheden en geeft de richting aan om verloren en achteruitgaande waarden te herstellen en te herwaarderen. Deze worden opgenomen in de hoofddoelstellingen. We streven er evenwel naar om erfgoed een integrerende functie aan te meten. Herbestemming en gebruik van monumenten worden vooropgesteld in de nevendoelstellingen. Bovendien scheppen we ruimte om, waar mogelijk, nieuwe ontwikkelingen in te passen.

De zes monumenten situeren zich in een **historic urban landscape**, dit is sinds het Vienna Memorandum (2015) een internationale referentie en vormt de centrale notie binnen de visie. Het historic urban landscape overstijgt het gegeven van een monument en gaat uit van een historische gelaagdheid. Binnen Tervuren kunnen we verschillende gebieden onderscheiden:

- Het niveau van het museale dat zich situeert in het noordwestelijke deel van het park.
- Het niveau van de natuur in het oostelijke en zuidelijke deel van het park.
- Het niveau van de oude Burcht en zijn omgeving zowel richting park als richting dorpskern.
- De historische kern van Tervuren die aansluit bij het park.

De noden van deze deelgebieden zijn verschillend. De noden van het museale gebied zijn anders dan de noden van het natuurgebied. Het is aan te raden om verschillende beheersplannen voor deze deelgebieden op te maken. Waarbij de ultieme opgave de complementariteit en autonomie van alle beheersplannen onderling is in functie van overkoepelende doelstellingen om het erfgoed te versterken en die respectieve hefboomen tot management en beheer omvatten.

5.1 Hoofddoelstellingen

De hoofddoelstellingen hebben betrekking op het behoud, de verbetering en herstel van het onroerend erfgoed en de landschappelijke elementen, -kenmerken en -structuren. De **eerste algemene doelstelling** is de erfgoedwaarden te behouden en te versterken, rekening houdend met nieuwe ontwikkelingen. Deze nieuwe ontwikkelingen dienen het erfgoed tegemoet te komen en op te waarderen. Hiervoor verwijzen we naar de nevendoelelstellingen. Het behouden en versterken van de erfgoedwaarden zijn voor ieder monument specifiek.

Parkmuur en -poorten

- De parkmuur en -poorten herwaarderen aan de hand van verschillende restauratiewerken. Deze werken verhogen de instandhouding, maar ook de toegankelijkheid en bereikbaarheid. Ze geven een duurzame toekomst aan de parkmuur en -poorten. Een cyclische aanpak in onderhoud is noodzakelijk.

Koninklijke Moestuin

- De muur rond Koninklijke Moestuin herwaarderen aan de hand van restauratiewerken. Deze werken verhogen de instandhouding en versterken de kwaliteit van de nieuwe ontwikkeling. De muur dient zijn oorspronkelijke hoogte terug te krijgen. Een cyclische aanpak in het onderhoud van de muur is noodzakelijk.
- De heraanleg van de Koninklijke Moestuin is momenteel in uitvoering. De groenaanleg in de Moestuin is van groot belang voor het behoud en versterking van de erfgoedwaarde. Onderhoud, o.a. cyclisch hakhoutbeheer, is noodzakelijk.

Kazerne Panquin

- De gebouwen en onderdelen met zeer hoge erfgoedwaarde herwaarderen aan de hand van restauratiewerken. Deze werken verhogen de instandhouding en versterken de kwaliteit van de site. Bij verbouwingen en aanpassingen is herstel naar de historische situatie aangewezen. Typische kenmerken van de gebouwen, zowel interieur als exterieur, blijven maximaal bewaard zodat het historische karakter en de historische functie herkenbaar blijft. Het gaat hier in het bijzonder over het hoefijzercomplex, blok Q, Z en de muur.
- Vrijwaren van de stedenbouwkundige structuur van de as Kasteelstraat – Kazerne Panquin – het Hertogelijk Paleis en het park. Deze

fysieke en visuele link is historisch gezien zeer waardevol. Het herstellen van deze link is enorm belangrijk voor de bescherming, alsook het onderhoud van de kasseien.

- Herstellen van de groene link tussen Robianokasteel, de vijvers, de Panquin Kazerne en het Hertogelijk Paleis. De herwaardering van de site en de geplande nieuwe ontwikkeling dienen het groene karakter te benadrukken en de groene link te herstellen. Dit is een voorwaarde voor het volledige project. Bij heraanleg van een vijver op de site dient rekening gehouden te worden met archeologie.

Hertogelijk Paleis

- Opwaarderen van de site van het Hertogelijk Paleis. Centraal hierbij staat het consolideren van de restanten, het maximaal behouden van de restanten en het vergroten van de leesbaarheid. Deze werken verhogen de instandhouding en versterken de kwaliteit van de aanpalende Sint-Hubertuskapel. De vooronderzoeken ter voorbereiding van consolidatiewerken staan gepland.
- Een cyclische aanpak in het onderhoud is noodzakelijk, alsook maatregelen om huidig vandalisme tegen te gaan.
- Versterken van de beleevingswaarde: zichten op de waterpartijen van het Park van Tervuren herstellen.
- Vrijwaren van de stedenbouwkundige structuur van de as Kasteelstraat – Kazerne Panquin – het Hertogelijk Paleis en het park.

Sint-Hubertuskapel

- De Sint-Hubertuskapel herwaarderen aan de hand van restauratiewerken. Deze werken verhogen de instandhouding en versterken de kwaliteit van de aanpalende archeologische site. De restauratie heeft betrekking op zowel het dak, het interieur als het exterieur.

Warandepoort en School van Tervurendreef

- De Warandepoort herwaarderen aan de hand van restauratiewerken. Hierbij dient onderzocht te worden of het neobarokke stucwerk gereconstrueerd kan worden. Deze werken verhogen de instandhouding en versterken de kwaliteit van de nieuwe ontwikkeling. Een cyclische aanpak in het onderhoud is noodzakelijk.
- De School van Tervurendreef herwaarderen door heraanleg van het publiek domein en aanpassingswerken aan de taxusbomen. Deze werken verhogen de instandhouding en versterken de kwaliteit van as Markt - park.

Figuur 294: Situatie Warandepoort 1981 voor de bouw van het politiekantoor (Bron: Gemeente Tervuren 1981)

Figuur 295: Impressie oorspronkelijk neobarrok stucwerk Warandepoort (Bron: Gemeente Tervuren 1981, bewerking SumResearch)

Figuur 296 Impressie oorspronkelijk neobarrok stucwerk Warandepoort en hedendaagse Grote Markt (Bron: SumResearch)

Figuur 297: De zes monumenten als ruimtelijke schakel (Bron: SumResearch)

De **tweede algemene doelstelling** richt zich op de zes monumenten als inbetween. Ze vormen een ruimtelijke, functionele en landschappelijke schakel. De zes monumenten bevinden zich op een scharnierpunt binnen het Park van Tervuren en bij uitbreiding binnen gans Tervuren. Er is een duidelijke relatie aanwezig tussen de Kasteelstraat en de Gordaalvijver. Een zicht dat vandaag de dag afgesloten is, maar historisch een belangrijke betekenis heeft. Anderzijds is er een duidelijke relatie richting de stedelijke ontwikkeling met de hoefijzervormige stallingen- en dienstboudencomplex dat aansluit richting diezelfde Kasteelstraat en de dorpskern. Binnen deze zone bevinden zich verschillende elementen die zich vanuit hun karakter kunnen onderscheiden en duidelijk naar voorkomen als onderdeel van een historic urban landscape.

Als inbetween dient de verdere ontwikkeling van het historic urban landscape gekaderd worden binnen een groter stedenbouwkundig geheel:

- De relatie met bebouwde zones in de dorpskern versterken.
- De relatie met de landschappelijke schakels versterken en herstellen: het Robianokasteel, de pastorietaan, de vijvers, de Voer en het park.

De Kazerne Panquin speelt hier een cruciale rol, maar ook de Warande-poort en School van Tervurendreef, de archeologische site van het Hertogelijk Paleis en de Sint-Hubertuskapel dienen hiertoe bij te dragen.

5.2 Nevendoelstellingen

De nevendoelstellingen gaan in op het valoriseren, herbestemmen en in regel stellen met andere beleidsdoelstellingen en regelgevingen. Andere functies, gebruiksvormen en aspecten die binnen de contour voorkomen, komen hier aan bod.

Een **algemene nevendoelstelling** is het geheel van de zes monumenten inschakelen in de toeristische visie en branding van de gemeente Tervuren. Het plaatsen van meertalige informatieborden kan de betrokkenheid van bezoekers verhogen en het uitdragen van de ontwikkeling van Tervuren en het waardevol patrimonium versterken. Dit draagt eveneens bij tot de rol van het park als toegangspoort tot het Zoniënwoud.

Parkmuur en -poorten

- Impact op de parkmuur onderzoeken van toegankelijkheidsverbeteringen langsheen de Molenberglaan. Het verwijderen van de parking in het park heeft een positieve invloed op het monument Warandepark.

Koninklijke Moestuin

- Het vrijwaren van de toegankelijkheid als terugkoppeling naar de oorspronkelijke, waardevolle tuinfunctie. Het herstellen van dit gebruikskenmerk, open toegankelijke groene publieke ruimte, dient continuïteit te krijgen in de toekomst.
- In het kader van de ontwikkeling van de Koninklijke Moestuin wordt het wenselijk geacht om de inkom in het kader van brandveiligheid te verbreden. Dit dient verder onderzocht te worden in de toekomst, rekening houdend met het advies dat verleend werd door het Agentschap Onroerend Erfgoed d.d. 07/09/2016:

“De verbreding van de poort aan de Kastanjedreef dient gekaderd te zijn in een restauratiedossier van de volledige moestuinmuur. De verbreding van de poort betreft de gedeeltelijke sloop van een monument. Onroerend Erfgoed heeft geen principieel bezwaar tegen de verbreding van de poort indien deze verbreding gepaard gaat met de opwaardering en herstel van de andere delen van de muur (dus mist opmaak beheersplan en restauratiedossier voor de volledige ommuring). (...) Om esthetische redenen kan het te verkiezen zijn om de poort aan de Kastanjedreef symmetrisch te verbreden in plaats van slechts in één richting. Dit zou betekenen dat er twee kastanjelaars zouden moeten gekapt worden en dat beide poortpijlers verplaatst worden maar dit heeft als voordeel dat de

poort opnieuw zou passen in het ritme van de bomen. Dit dient nader onderzocht te worden bij de opmaak van het restauratiedossier van de volledige moestuinmuur”.

Kazerne Panquin

- De Kazerne Panquin heeft een herbestemming nodig. De militaire functie is verdwenen wat de mogelijkheid biedt om de site volledig in te schakelen in de dorpskern, dit in sterke interactie met het Park enerzijds en natuurlijke link met de Voer en vijvers aan het Kasteel Robiano anderzijds. Binnen de herbestemming en ontwikkeling van de kazerne zijn volgende doelstellingen prioritair:
 - Ontwikkelen van een visie waar herbestemming mogelijk is binnen de historisch waardevolle gebouwen.
 - Ontwikkelen van een visie waarbij gebouwen met geringe erfgoedwaarde vervangen kunnen worden door een meer waardevol concept.
 - Ontwikkelen van een visie waarbij de landschappelijke waarde, de link tussen de Kazerne Panquin en het Park van Tervuren, wordt hersteld.

Hertogelijk Paleis

- Het benutten van het toeristisch, recreatief en educatief potentieel van de site en inschakelen binnen de algemene toeristische visie van Tervuren.
- Herstellen van de visuele en fysieke link tussen het Hertogelijk Paleis - de Sint-Hubertuskapel en de Panquin Kazerne (hoefijzercomplex).

Sint-Hubertuskapel

- Onderzoeken van de mogelijkheid tot herbestemming van de Sint-Hubertuskapel.

5.3 Parkbeheerplan

In 2016 werd door Antea Group een **Parkbeheerplan voor het Park van Tervuren** opgemaakt in opdracht van Regie der Gebouwen. Hierbij werd gebruik gemaakt van het Model Harmonisch Park- en Groenbeheerplan dat opgesteld is door het Agentschap Natuur en Bos en houdt rekening met de inhoudelijke richtlijnen voor het opstellen van een uitgebreid bos-beheerplan.

Gezien de monumenten uit onderhavig erfgoedbeheersplan deel uitmaken van het Park van Tervuren zijn er verschillende raakvlakken. Volgende elementen zijn in het kader van onderhavig beheersplan van belang.

- "De archeologische site herrinert aan de vroegste parkaanleg en dient aldus maximaal behouden te blijven. Betreding van de site door bezoekers is mogelijk mits conservatie van het geheel kan gegarandeerd worden."
- "De belangrijkste zichtassen in het park zijn de as Koloniënpaleis - Franse tuin, historisch centrum Tervuren - Panquinkazerne - archeologische site - kanaalvijvers, museum - spiegelvijver, Koloniënpaleis - kasteelvijver. Deze assen worden maximaal behouden. De as vanaf archeologische site naar het centrum van Tervuren wordt opnieuw beleefbaar gemaakt."
- "Ten behoeve van de beleevingswaarde in het park worden auto's zoveel als mogelijk geweerd. Dit houdt in dat autoverkeer in het park en parkeerbeleid in en rond het park herbekeken worden."
- "De Leuvensepoort en de parkmuur worden hersteld. Voorafgaand zal een studie uitgevoerd worden om op basis van het historisch uitzicht en de beschikbare technische mogelijkheden een ontwerp voor herstel op te maken."

Daarnaast werd in 2013 een **Uitgebreid Beheerplan Boscomplex Zoni-enwoud** opgemaakt door het Agentschap Natuur en Bos waar het PARK van Tervuren integraal deel van uitmaakt. Volgende elementen zijn in het kader van onderhavig beheersplan van belang.

Geformuleerde doelstellingen en beheersmaatregelen met betrekking tot cultuurhistorische relicten:

- Hof Ter Munck: geen specifieke doelstellingen geformuleerd. Er wordt een eenmalige maatregel voorzien voor de stabilisatie van de ruïne, ontsluiting en duiding (bebording). De voorziene periode is afhankelijk gesteld van mogelijk lokaal initiatief of lokale ondersteuning. Het Agentschap Natuur en Bos vermeld "Voor het Hof Ter Munt plant ANB geen acties op eigen initiatief, maar staat ervoor open om de consolidatie en ontsluiting te onderzoeken in samenwerking met

lokale partners, voor zover dan ook een gezamenlijke financiering kan worden gevonden."

- Spaans Huis: de doelstellingen gaan uit van het behoud van de uitstraling, de functionele relatie laten opnemen in recreatief netwerk en in overige gemeentelijke of provinciale initiatieven, kwaliteitsvol onderhoud garanderen, dient zoveel mogelijk bij te dragen door (semi-)publieke functies. Er zijn reguliere beheersmaatregelen opgenomen: gebouwcontroles en -onderhouds zoals CV, zuiveringsstation, sanitair,... Bijzondere aandacht naar dakgoten en gevelbekleding. Om de vijf jaar worden er schilderwerken van het schrijnwerk voorzien.

MAATREGELEN

6. Beheersmaatregelen

De beheersmaatregelen geven een overzicht van de concrete richtlijnen, eenmalige en terugkerende maatregelen en werkzaamheden die nodig zijn om de beoogde beheersdoelstellingen te bereiken. We maken per monument een onderscheid tussen maatregelen op korte termijn (<5 jaar), middellange termijn (5–15 jaar) en lange termijn (>15 jaar).

Algemeen aandachtspunt: herstellingen dienen te gebeuren met kalkmortel. Dit in het belang van de goede samenstelling van de muur en de waterhuishouding. De samenstelling van de mortel dient onderzocht te worden (type bindmiddel, aard toeslagstoffen, mengverhouding) evenals de fysische eigenschappen (porositeit, sterkte en vochttransport).

Afgekeurde of losgekomen voegen mogen uitsluitend met correct materiaal verwijderd worden, de bakstenen mogen geen (verdere) beschadiging oplopen.

6.1 Parkmuur en –poorten

De parkmuur en –poorten dienen gerestaureerd te worden met respect voor de erfgoedwaarden. De restauratie dient uitgevoerd te worden door een ervaren restaurateur. Daarnaast is er een continue opvolging nodig. Dit kan door een regelmatige inspectie van Monumentenwacht. Op basis van eerdere inspecties kunnen zij steeds een toestandsvergelijking maken en waar mogelijk advies geven inzake nieuwe acties.

Er dient steeds rekening gehouden te worden met de aanbevelingen van Monumentenwacht Vlaams-Brabant (aansluiting voetpad, gebruik kalkmortel, etc.) cfr. inspectierapport B-55/22107/2013/B Parkmuur Moestuin.

6.1.1 Korte termijn

In afwachting van volledige restauratiedossiers worden de nodige instandhoudingswerken uitgevoerd zodat verdere schade aan de parkmuur en –poorten wordt beperkt. De focus ligt hierbij op:

Planten en bomen

- Verwijderen van plantengroei op en in het muurwerk.
- Verwijderen van overhangende takken die schade kunnen berokkenen.
- Verwijderen van bomen en struiken die te kort tegen het muurwerk groeien.
- Verwijderen van alle klimopbegroeiing.

Vuilnis

- Verwijderen van vuilnis en organisch afval in de aansluiting met het muurwerk.
- Recupereren van bakstenen en eventuele muurdeksels die worden aangetroffen in de zones in aansluiting met de muren.

Muurdeksels

- Herleggen van verschoven en losliggende muurdeksels in een kalkmortelbed.
- Vervangen van gebroken en verdwenen muurdeksels.
- Onderliggend aansluitend muurwerk herstellen in beide gevallen, teruggplaatsen van verdwenen en verzakte bakstenen.

Rollagen

- Herstellen van de gebreken bij de rollagen in het baksteenmetselwerk.

Ezelsruggen

- Terugplaatsen van verweerde, beschadigde, losliggende en/of verdwenen bakstenen.
- Controleren en herstellen van het voegwerk met aangepaste kalkmortel.

Leuvense Poort

- Heraanbrengen van de afstrijklagen op het boogfronton van de Leuvense poort na verwijdering van de wortels. Het boogfronton wordt bij voorkeur afgedekt met lood.
- Herstellen van de muurankers, ontroesten en verven.
- In orde brengen van de gecementeerde aansluitingen met het muurwerk.

Bospoort

- Verlengen van de oversteken van de dakbedekking van de Bospoort zodat het regenwater niet meer via het metselwerk afvloeit.
- Vervangen van de ingerotte eikenhouten latei.

Molenberglaan

- Onderzoek naar de toegankelijkheidsverbeteringen langsheen de Molenberglaan.

6.1.2 Middellange termijn

Binnen de **restauratiedossiers** dienen minimum volgende zaken aangepakt te worden.

Muurwerk en steunberen

- Vervangen van ernstig verweerde bakstenen.
- Inmetselen van verdwenen en uitgekalfde bakstenen.
- Herstellen van het voegwerk en hermetsele van de muren met aangepaste mortels op basis van kalk.
- Herstellen van de gebreken aan de blauwe hardsteen, heraanbrengen van verdwenen stukken, vastleggen van losliggende stukken in een mortelbed.

- Verwijderen van graffiti.
- Ontroesten van de metalen poorten, resterende doken en de gesmede hekken en terug voorzien van afwerklagen.
- Herstellen van de gebreken aan het ondersteunende muurwerk en de blauwe hardstenen dekstenen onder het hekwerk (Smisstraat).

6.1.3 Lange termijn

Binnen de restauratiedossiers dienen minimum volgende zaken aangepakt te worden.

Muurwerk en steunberen

- Heropbouwen van de ingestorte, deels verdwenen en beschadigde muren.
- Herstellen van het voegwerk en hermetsele van de muren met aangepaste mortels op basis van kalk.

Hof Ter Munck

- Consolideren van de inkompoort van het Hof Ter Munck.
- Voorzien van een halfronde kalkmortel afstrijklaag bovenaan het nog aanwezige muurwerk. Hierdoor is het muurwerk minder onderhevig aan insijpelend water en plantengroei.

6.1.4 Wederkerende maatregelen

- Cyclische inspectie om de 3 tot 5 jaar door Monumentenwacht Vlaams-Brabant. Dit stelt hen in staat om toestandsvergelijkingen op te maken. Veranderingen en aandachtspunten worden opgenomen.
- Verwijderen van plantengroei.
- Snoeien van bomen in aansluiting met de muren.
- Controleren van muurdeksels, indien nodig herstellen (zie korte termijn).
- Controleren van voegwerk, indien nodig herstellen (zie korte termijn).
- Controleren van het metselwerk en de natuurstenen, indien nodig herstellen (zie middellange en lange termijn).
- Regelmatig reinigen en schilderen van metalen onderdelen, ook wanneer er geen roestvlekken of onregelmatigheden worden vastgesteld.

6.2 Koninklijke Moestuin

De Koninklijke Moestuin wordt momenteel aangelegd naar een ontwerp van ORG – Organization for Permanent Modernity. Een continu onderhoud rekening houdend met het enige waardevol element, de muur, is noodzakelijk. De toekomstige invulling vormt een geschikte referentie naar het oude gebruik van deze locatie. Deze invulling dient dan ook gevrijwaard te worden in de toekomst. Het is duidelijk dat de bodem doorheen de tijd verstoord is, bij ingrepen in de niet aangesneden delen dient uiteraard rekening gehouden te worden met archeologie.

De muur van de Koninklijke Moestuin is reeds deels gerestaureerd. Bijkomende restauratie dient uitgevoerd te worden met respect voor de erfgoedwaarden en door een ervaren restaurateur. De muur dient hierbij zijn originele hoogte te behouden. Daarnaast is er een continue opvolging nodig. Dit kan door een regelmatige inspectie van Monumentenwacht. Op basis van eerdere inspecties kunnen zij steeds een toestandsvergelijking maken en waar mogelijk advies geven inzake nieuwe acties.

Er dient steeds rekening gehouden te worden met de aanbevelingen van Monumentenwacht Vlaams-Brabant (aansluiting voetpad, gebruik kalkmortel, etc.) cfr. inspectierapport B-55/22107/2016/B.

6.2.1 Korte termijn

In afwachting van een volledig restauratiedossier worden de nodige **instandhoudingswerken** uitgevoerd zodat verdere schade aan de muur wordt beperkt. De focus ligt hierbij op:

Planten en bomen

- Verwijderen van plantengroei op en in het muurwerk.
- Verwijderen van overhangende takken die schade kunnen berokkenen.
- Verwijderen van bomen en struiken die te kort tegen het muurwerk groeien.
- Verwijderen van alle klimopbegroeiing.

Muurdeksels

- Herleggen van verschoven en losliggende muurdeksels in een kalkmortelbed.
- Vervangen van gebroken en verdwenen muurdeksels.
- Onderliggend aansluitend muurwerk herstellen in beide gevallen, ter rugplaatsen van verdwenen en verzakte bakstenen.

Vuilnis

- Verwijderen vuilnis/organisch afval in aansluiting met het muurwerk.
- Recupereren van bakstenen en eventuele muurdeksels die worden aangetroffen in de zones in aansluiting met de muren.

Rollagen

- Herstellen van gebreken bij de rollagen in het baksteenmetselwerk.

Ezelsruggen

- Terugplaatsen van verweerde, beschadigde, losliggende en/of verdwenen bakstenen.
- Controleren en herstellen van het voegwerk met aangepaste kalkmortel.

Muurwerk en steunberen

- Verwijderen van grafitti.

Poort (verlengde Keizerinnendreef)

- Onderzoek naar het verbreden en herstellen van de poortpilasters.

6.2.2 Middellange termijn

Hakhoutbeheer

- Hakhoutbeheer van de randzone (zone tussen moestuin en bos), cyclische uitvoering om de 7 jaar

Binnen het **restauratiedossier** dienen minimum volgende zaken aangepakt te worden.

Muurwerk en steunberen

- Vervangen van ernstig verweerde bakstenen.
- Inmetselen van verdwenen en uitgekalfde bakstenen.
- Herstellen van het voegwerk en hermetsele van de muren met aangepaste mortels op basis van kalk.
- Herstellen van de gebreken aan de blauwe hardsteen, heraanbrengen van verdwenen stukken, vastleggen van losliggende stukken in een mortelbed.

6.2.3 Lange termijn

Binnen het **restauratiedossier** dienen minimum volgende zaken aangepakt te worden.

Muurwerk en steunberen

- Herstellen van de muur in originele hoogte.
- Heropbouwen van de ingestorte en beschadigde muren.
- Herstellen van het voegwerk en hermetsele van de muren met aangepaste mortels op basis van kalk.

6.2.4 Wederkerende maatregelen

Cyclische inspectie om de 3 tot 5 jaar door Monumentenwacht Vlaams-Brabant. Dit stelt hen in staat om toestandvergelijkingen op te maken. Veranderingen en aandachtspunten worden opgenomen.

- Onderhoud van het publieke park.
- Toepassen van hakhoutbeheer van de randzone (tussen Moestuin en bos).
- Verwijderen van plantengroei.
- Snoeien van bomen in aansluiting met de muren.
- Controleren van muurdeksels, indien nodig herstellen (zie korte termijn).
- Controleren van voegwerk, indien nodig herstellen (zie korte termijn).
- Controleren van het metselwerk en de natuurstenen, indien nodig herstellen (zie middellange en lange termijn).

6.3 Kazerne Panquin

De toekomstige ontwikkeling van de Kazerne Panquin dient rekening te houden met de aanwezige erfgoedwaarden. De gebouwen met hoge erfgoedwaarde zoals aangegeven in hoofdstuk 4 en 5 mogen geenszins afgebroken worden en dienen gerestaureerd te worden met respect voor de erfgoedwaarden. De restauratie dient uitgevoerd te worden door een ervaren restaurateur.

Een belangrijke basisvoorwaarde is het herstellen van de landschappelijke waarde en link. Indien geen afdoende antwoord geformuleerd wordt op deze voorwaarde, kan een project niet tot uitvoering komen. Bij het uitvoeren van een project op de site dient de archeologische wetgeving toegepast te worden. De site heeft een belangrijke archeologische waarde.

Er dient steeds rekening gehouden te worden met de aanbevelingen van Monumentenwacht Vlaams-Brabant cfr. inspectierapporten B-55/22195/2015/B, B-55/22196/2015/B, B-55/22197/2015/B, B-55/22198/2015/B+INT, B-55/22199/2015/B en B-55/22200/2015/B.

Volgende elementen dienen uitgevoerd te worden alvorens over te gaan tot restauratie:

- Onderzoeken of de vezelcementen leien asbest bevatten. Dit dient uitgevoerd te worden door een erkende asbestverwijderaar en een gespecialiseerd laboratorium.
- Verschillende delen van de Kazerne zijn niet veilig toegankelijk. In overleg met Monumentenwacht dient een bereikbaarheids- en toegankelijkheidsplan uitgewerkt te worden. In het kader van de restauratie waakt de uitvoerder dat er geen bijkomende schade wordt aangebracht.

6.3.1 Korte termijn

- Onderzoek naar een herbestemming binnen de historisch waardevolle gebouwen.
- Onderzoek naar een waardevol concept dat de storende gebouwen en/of weinig waardevolle gebouwen kan vervangen.
- Onderzoek naar het herstellen van de landschappelijke waarde en link.
- Opmaken van een algemene visie die bovenstaande onderzoeken integreert en het uitvoeren ervan.
- Omgevingsaanleg: heraanleg van het binnenplein.

- Onderhoud van de kasseien, eventueelherstel / heraanleg
Binnen het restauratiedossier dienen minimum volgende zaken aangepakt te worden.
- Herstellen van de daken en aansluitingen: natuurleien herstellen, nok- en hoekkeperaansluitingen herstellen, zinken bekledingen en aansluitingen herstellen, loskomende bevestigingsbeugels herbevestigen, lichtkoepel vernieuwen, metalen dakvensters vervangen, schoorstenen en aansluitingen vernieuwen, zinken pronkvaas vervangen, zinken verluchtingen vervangen, (genormeerde EN 517) ladderhaken plaatsen, door zwam aangetaste delen vervangen, houtstructuur behandelen tegen insecten en zwamaantasting, mansardekappelen restaureren.
- Herstellen van de regenwaterafvoer: gescheurde lasnaden herstellen, rubberen uitzettingen vervangen, loshangende afvoerbuizen herbevestigen, houten kroonlijsten herstellen, gootbekleding vervangen, herstellen koperen bakgootbekleding, noordoostelijke voetbuis herbevestigen, rioleringen nakijken en mogelijks ontstoppen.
- Herstellen houten buitenschrijnwerk: ingerotte delen herstellen, voorzien van nodige afwerklagen.
- Aanpakken van vochtschade: opgaand muurwerk behandelen, bestrijdingswerken verdelgen van de huiszwam.
- Herstellen buitenwerk: witte natuursteen herstellen, beschermde afwerklagen voorzien, ontroesten en verven van diefijzers, bloembakhouders, staven van de lateien.
- Herstellen binnentrap (E-bis): herstellen gebroken trapboom, herstellen aangetaste delen door houtrot, schimmels, insecten.
- Beschermen natuurstenen vloer (E-bis) tegen verdere schade.

6.3.2 Middellange termijn

Binnen het restauratiedossier dienen minimum volgende zaken aangepakt te worden.

- Restauratie van de interieurs: behandelen van het muurwerk, de loeren en plafonds tegen huiszwam.
- Conservatie en restauratie van de historische sloten en het historisch hang- en sluitwerk.
- Dorpels voorzien van waterkering.
- Herstellen van loskomend en uitgevallen voegwerk met aangepaste voegmortel op basis van kalk.
- Cyclische onderhoudswerken waar nodig: dakbedekking, aansluitingen, goten, afvoeren, ijzerwerk, houten buitenschrijnwerk.

6.3.3 Lange termijn

- Cyclische onderhoudswerken waar nodig: dakbedekking, aansluitingen, goten, afvoeren, ijzerwerk, houten buitenschrijnwerk,...

6.3.4 Wederkerende maatregelen

- Cyclische inspectie om de 3 tot 5 jaar door Monumentenwacht Vlaams-Brabant. Dit stelt hen in staat om toestandsvergelijkingen op te maken. Veranderingen en aandachtspunten worden opgenomen.
- Regelmatig reinigen en schilderen van metalen onderdelen, ook al vertonen deze geen roestvlakken of onregelmatigheden.
- Regelmatig schilderen van houten buitenschrijnwerk.
- Ontroesten van gietijzeren voetbuizen, aanbrengen van de nodige beschermende afwerklagen.
- Regelmatig snoeien van beplantingen rond de gebouwen.
- Onderhoud van de kasseien.

Jaarlijks nazicht van:

- de dakbedekkingen en aansluitingen, indien nodig worden herstellen doorgevoerd.
- de dakbedekkingen van de dakkapellen en de bekleding van de wanden op uitgeschoven leien.
- de nokken en de aansluitingen met de dakvlakken.
- de goten, aansluitingen en het buitenschrijnwerk.
- de platte daken: reinigen en onderhouden.

Minstens één keer per jaar, bij voorkeur meermaals:

- Reinigen van de goten en afvoeren (na het vallen van de bladeren).
- Controleren van de lasnaden.

6.4 Hertogelijk Paleis

De restanten van het Hertogelijk Paleis dienen maximaal geconsolideerd en bewaard worden. Volgende instandhoudingswerken en beschermde maatregelen dienen getroffen te worden. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen korte termijn, minimale onderhouds- en conserveringswerken die prioriteit hebben en algemene conserveringswerken op middellange termijn.

Er dient steeds rekening gehouden te worden met de aanbevelingen van Monumentenwacht Vlaams-Brabant cfr. inspectierapport B-55/22175/2015/BA.

Algemene aandachtspunten

- Alvorens werken uit te voeren dient er contact opgenomen te worden met de erfgoedconsulent van het Agentschap Onroerend Erfgoed in het kader van een archeologische begeleiding van de werken.
- Het gebruik van zware machines wordt afgeraden, deze kunnen schade berokkenen aan het bodemarchief.
- Herstellingen met een cementmortel of cement-bitumen mortel worden verwijderd en hersteld met een aangepaste kalkmortel.
- Bij toekomstige ontsluiting voldoende afstand voorzien van de preciaire zones van de ruïne.
- Er dient zorgvuldig omgegaan te worden met de oevers. Langs de oevers kunnen sporen van historische afvaldumpplaatsen zijn. Ook relictten van de eilandtuin zijn bewaard onder het wateroppervlak.

6.4.1 Korte termijn

- Belevingswaarde versterken door de zichten op de waterpartijen te herstellen.
- Verder uitwerken van een visie om het toeristisch, recreatief en educatief potentieel van de site te benutten.
- De site laten opnemen als ZEN-erfgoed: opmaken van een motivatienota.

Bij de opwaardering van de site dienen minimum volgende **onderhouds- en conserveringswerken** uitgevoerd te worden.

- Afdekken van de bovenkanten van de muren. Beschadigde bekleding herstellen en vervolledigen tot aan de rand van het binnen- en eventuele buitenparament.
- Uitdunnen van lage begroeiing ter verhoging van de leesbaarheid, op regelmatige basis.

- Herstellen van loszittend en overhellend binnen- en buitenparament. Dit dient te gebeuren met een compatibele kalkmortel.
- Overwoekering en aantasting van (laag) muurwerk door wortelwerking tegen gaan. In het bijzonder in de zone van de bourgondische residentie en de siertuin.
- Voorzichtig afzetten van jonge boomopslag, zonder het muurwerk te beschadigen. Dit om overwoekering en aantasting van het (lage) muurwerk door wortelwerking tegen te gaan. De stronken insmeren met glyfosaat om nieuwe uitloop te vermijden.
- Preventief vellen van grote bomen die dicht tegen de ruïne staan, met behoud van de stromk om te voorkomen dat ze schade aanrichten bij windval en door hun wortelgroei.
- Uitdunnen van de begroeiing op aarden talud.
- Periodiek onderhoud: herstelling loskomende voegen, kleine scheuren, verwijderen van plantengroei, controle en onderhoud steen-net,...

Concrete aanbevelingen per zone

Zone 1 – Gotische zaal (1.1.)

- Herstellen van het loszittende en overhellende binnenparament, eventueel kan men overgaan tot het lokaal vervolledigen van het ingekalfde natuurstenen binnenparament tot de vroegere aanzet van de bakstenen gewelven.
- Afronden van de bovenzijden van het muurwerk met een zachte kalkmortel voor herstel begroeiing.

Zone 2 – restanten donjon (1.2.)

- Herstellen van het loszittende en overhellende binnen- en lokaal zichtbaar buitenparament.
- Conserveren van de zuidoostelijke gewelfaanzet.
- Afronden van de bovenzijden van het muurwerk met een zachte kalkmortel voor herstel van de aangepaste begroeiing.

Zone 3 – restanten oudste residentie (A) (1.3.)

- Afronden van de bovenzijden van de funderingen met een zachte kalkmortel, eventueel plaatsen van een aangepaste begroeiing.

Zone 4 – restanten weermuur (C) (1.4.)

- Herstellen van het loszittende, verdwenen, beschadigd en overhellende buitenparament.
- Afronden van de bovenzijden van de funderingen met een zachte

kalkmortel, eventueel plaatsen van een aangepaste begroeiing.

Zone 5 – restanten bourgondische residentie (E-J) (1.5.)

- Maatregelen treffen zodat het tongewelf niet betreden kan worden.
- Afronden van de bovenzijden van de funderingen met een zachte kalkmortel, eventueel plaatsen van een aangepaste begroeiing.

6.4.2 Middellange termijn

Deze maatregelen zijn afhankelijk van de toekomstige keuzes die gemaakt zullen worden voor behoud en ontsluiting van de site. Onderstaande aanbevelingen gaan uit van een zachte conservering van de ruïne.

Zone 1 – Gotische zaal (1.1.)

- Aangepast voegwerk voorzien bij het binnenparament en het bovenliggende opvulmetselwerk.
- Ondersteunen van het opvulmetselwerk boven de verdwenen sluitboog of reconstrueren van de sluitboog.
- Reconstrueren van het gestapelde baksteenmuurtje.
- Herstellen van de pilasters.

Zone 2 – restanten donjon (1.2.)

- Aangepast voegwerk voorzien bij het binnenparament en het bovenliggende opvulmetselwerk.
- Herstellen van de centrale pilasters.

Zone 3 – restanten oudste residentie (A) (1.3.)

- Reconstrueren van de zichtbare fundering tot op de hoogste huidige toestand.
- Aanvullen, nivelleren, plaatsen van geotextiel, groenbegroeiing of ander opvulmateriaal van de zones tussen de funderingen en het muurwerk van de donjon en de Gotische zaal.

Zone 5 – restanten bourgondische residentie (E-J) (1.5.)

- Herstellen van het loszittende, verdwenen, beschadigd baksteenmetselwerk, van de zuidelijke restanten van beide inkomen en voorzien van het nodige aangepaste voegwerk.

Zone 1 - 6 (2.1.)

- Aanpassen van het terrein rondom de site, opvullen van gaten, nivelleren tot op bepaalde hoogte van het terrein aansluitend bij het resterende muurwerk of funderingen, best afvloeiend van de site weg, plaatsen van geotextiel, groenbekleding of ander opvulmateriaal.

6.4.3 Wederkerende maatregelen

- Cyclische inspectie om de 3 tot 5 jaar door Monumentenwacht Vlaams-Brabant. Dit stelt hen in staat om toestandsvergelijkingen op te maken. Veranderingen en aandachtspunten worden opgenomen.
- Cyclisch onderhoud van scheuren, loskomende voegen, afdekkingen, steennetten, destructieve plantengroei (kleine bomen, struiken, klimop, hoge grassen...) om verdere schade tegen te gaan en de leesbaarheid te verhogen. Ruïne-eigen plantengroei (varens, mossen, sedum,...) kunnen blijven, deze verzekeren de samenhang van het grondmassief en de bovenlaag van de muren.

6.5 Sint-Hubertuskapel

De Sint-Hubertuskapel kent verschillende gebreken die dringende aanpak vereisen en dient gerestaureerd te worden met respect voor de erfgoedwaarden. De restauratie dient uitgevoerd te worden door een ervaren restaurateur. Daarnaast is er een continue opvolging nodig. Dit kan door een regelmatige inspectie van Monumentenwacht.

6.5.1 Korte termijn

- Inspectie laten uitvoeren door monumentenwacht Vlaams-Brabant.
- Herstellen van het raamwerk.
- Herstellen van het plafond.
- Onderzoek naar de mogelijke herbestemming van de kapel.
- Vooronderzoek naar de restauratie van de kapel: dak, interieur en exterieur.

6.5.2 Middellange termijn

- Restauratiedossier voor dak, interieur en exterieur.
- Cyclische onderhoudswerken waar nodig.

6.5.3 Lange termijn

- Cyclische onderhoudswerken waar nodig.

6.5.4 Wederkerende maatregelen

- Cyclische inspectie om de 3 tot 5 jaar door Monumentenwacht Vlaams-Brabant. Dit stelt hen in staat om toestandsvergelijkingen op te maken. Veranderingen en aandachtspunten worden opgenomen.
- Cyclische onderhoudswerken waar nodig.

6.6 Warandepoort en School van Tervurendreef

De Warandepoort dient gerestaureerd te worden met respect voor de erfgoedwaarden. De restauratie dient uitgevoerd te worden door een ervaren restaurateur. Daarnaast is er een continue opvolging nodig. Dit kan door een regelmatige inspectie van Monumentenwacht.

Het publiek domein in de School van Tervurendreef heeft nood aan een herwaardering, evenals de groenaanleg naast de dreef.

6.6.1 Korte termijn

Warandepoort

- Onderzoek naar de mogelijkheid om opnieuw stucwerk te plaatsen.
- Opmaak van een restauratiedossier dat de conclusie uit bovenstaand onderzoek meeneemt.

Binnen het restauratiedossier dienen minimum volgende zaken aangepakt te worden.

- Verwijderen van plantengroei.
- Herstellen van beschadigde en verdwenen bakstenen.
- Herstellen van het voegwerk met een aangepaste kalkmortel.
- Herstellen van beschadigde plinten.

School van Tervurendreef

Visie uitwerken voor de School van Tervurendreef in het kader van een ruimer beeldkwaliteitsplan (Markt, Kastanjedreef) rekening houdend met de mobiliteitsvisie van de gemeente.

Visie integreren met betrekking tot de taxusbomen: verschillende opties zijn te onderzoeken (snoeien, uitdunnen, verwijderen en plaatsen nieuwe bomen).

6.6.2 Middellange termijn

- Visie School van Tervurendreef realiseren.

6.6.3 Lange termijn

- Cyclische onderhoudswerken waar nodig.

6.6.4 Wederkerende maatregelen

- Cyclische inspectie om de 3 tot 5 jaar door Monumentenwacht Vlaams-Brabant. Dit stelt hen in staat om toestandsvergelijkingen op te maken. Veranderingen en aandachtspunten worden opgenomen.
- Cyclische onderhoudswerken waar nodig.

6.7 Het landschappelijk aspect

De maatregelen die betrekking hebben op het landschappelijk aspect zijn opgenomen onder de respectievelijke monumenten. Het gaat hierbij over het vrijwaren van de as Kasteelstraat - Panquin Kazerne (hoefijzer) - Hertogelijk Paleis - Park van Tervuren. Hier mag geen verstoring optreden. De landschappelijke schakel via de Panquin Kazerne dient hersteld te worden.

6.7 Overzichtstabel

Onderstaande tabellen geven per monument een overzicht van de werkzaamheden. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen eenmalig uit te voeren werken en terugkerende werken. Verder wordt er aangegeven of deze werken vrijgesteld zijn van toelating, premiegerechtigd zijn cfr. de richtlijn betoelaagbaarheid van beheersmaatregelen, werkzaamheden of diensten voor bouwkundig erfgoed met erfgoedpremier of onderzoekspremie (dd. 10 maart 2017) of forfaitair verrekend worden cfr. ministerieel besluit tot vaststelling van de werkzaamheden, beheersmaatregelen en diensten die op forfaitaire basis in aanmerking komen voor een erfgoedpremie (dd. 05 juni 2016).

Volgende afkortingen zijn opgenomen:

- GT – Gemeente Tervuren
- RdG – Regie der Gebouwen
- ANB – Agentschap voor Natuur en Bos
- MWVB – Monumentenwacht Vlaams-Brabant
- OPK – Ontwikkelaar Panquin Kazerne
- AOE – Agentschap Onroerend Erfgoed

6.7.1 Parkmuur en -poorten

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Vooronderzoek							
Molenberglaan							
Toegankelijkheidsverbeteringen onderzoeken	GT		X				Mobiliteit
Instandhoudingswerken							
Planten en Bomen							
Verwijderen plantengroei	GT/RdG/ ANB		X				Natuur / Fysische omgeving / Materialen
Verwijderen overhangende takken	GT/RdG/ ANB		X				Natuur / Fysische omgeving / Materialen
Verwijderen bomen en struiken te kort bij de muur	GT/RdG/ ANB		X				Natuur / Fysische omgeving / Materialen
Verwijderen klimop	GT/RdG/ ANB		X				Natuur / Fysische omgeving / Materialen
Vuilnis							
Verwijderen vuilnis en organisch afval	GT/RdG/ ANB		X			X	Natuur / Fysische omgeving / Materialen
Recupereren bakstenen en muurdeksels	GT/RdG/ ANB		X			X	Fysische omgeving / Materialen

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Muurdeksels							
Herleggen verschoven en losliggende muurdeksels in kalkmortelbed	GT/RdG/ ANB		X			X	Fysische omgeving / Materialen
Vervangen gebroken en verdwenen muurdeksels	GT/RdG/ ANB		X			X	Fysische omgeving / Materialen
Herstellen onderliggend aansluitend muurwerk, terugplaatsen verdwenen en verzakte bakstenen	GT/RdG/ ANB		X			X	Fysische omgeving / Materialen
Rollagen							
Herstellen gebreken baksteenmet-selwerk	GT/RdG/ ANB		X			X	Fysische omgeving / Materialen
Ezelsruggen							
Terugplaatsen verweerde, beschadigde, losliggende en/of verdwenen bakstenen	GT/RdG/ ANB		X			X	Fysische omgeving / Materialen
Controleren en herstellen voegwerk met aangepaste kalkmortel	GT/RdG/ ANB		X			X	Fysische omgeving / Materialen
Leuvense Poort							
Wortels verwijderen en afstrijklagen op boog-fronton heraanleggen	RdG		X			X	Fysische omgeving / Materialen
Herstellen muurankers, ontroesten en verven	RdG		X			X	Fysische omgeving / Materiaal
Gecementeerde aansluitingen met muurwerk in orde brengen	RdG		X			X	Fysische omgeving / Materialen

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Bospoort							
Oversteken dakbedekking verlen- gen	RdG		X			X	Fysische omgeving / Materialen
Vervangen ingerotte eikenhouten latei	RdG		X			X	Fysische omgeving / Materialen
Restauratiedossiers							
Muurwerk en steunberen							
Vervangen ernstig verweerde bakstenen	GT/RdG/ ANB		X				Fysische omgeving / Materialen
Inmetselen verdwenen en uitge- kalfde bakstenen	GT/RdG/ ANB		X				Fysische omgeving / Materialen
Herstellen voegwerk en hermetse- len muren met aangepaste mortels op basis van kalk	GT/RdG/ ANB		X				Fysische omgeving / Materialen
Herstellen van de gebreken aan de blauwe hardsteen, heraanbrengen van verdwenen stukken, vastleg- gen van losliggende stukken in een mortelbed	GT/RdG/ ANB		X				Fysische omgeving / Materialen
Verwijderen van graffiti	GT/RdG/ ANB		X				Fysische omgeving / Materiaal
Ontroesten van de metalen poor- ten, resterende doken en de ge- smede hekken en terug voorzien van afwerklagen	GT/RdG/ ANB		X				Fysische omgeving / Materialen

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Herstellen gebreken ondersteunende muurwerk en blauwe hardstenen dekstenen onder het hekwerk (Smisstraat)	GT/RdG/ANB		X				Fysische omgeving / Materialen
Heropbouwen van de ingestorte, deels verdwenen en beschadigde muren	GT/RdG/ANB		X				Fysische omgeving / Materialen
Herstellen van het voegwerk en hermetiseren van de muren met aangepaste mortels op basis van kalk	GT/RdG/ANB		X				Fysische omgeving / Materialen
Hof Ter Munck							
Consolideren inkompoort Hof Ter Munck	ANB		X				Fysische omgeving / Materialen
Voorzien van een halfronde kalkmortel afstrijklaag bovenaan het nog aanwezige muurwerk. Hierdoor is het muurwerk minder onderhevig aan insijpelend water en plantengroei	ANB		X				Fysische omgeving / Materialen
Wederkerende maatregelen							
Inspectie Monumentenwacht Vlaams-Brabant	Gemeente	MWVB		X			Governance
Cyclische controle van plantengroei muurdeksel voegwerk metselwerk en de natuurstenen metalen onderdelen en indien nodig werken uitvoeren	GT/RdG/ANB			X			Natuur / Fysische omgeving / Materialen

6.7.2 Koninklijke Moestuin

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Vooronderzoek							
Nieuwe invulling Koninklijke Moestuin	GT		X			X	Fysische omgeving / Sociale omgeving / Welzijn / Innovatie
Instandhoudingswerken							
Planten en Bomen							
Verwijderen plantengroei	RdG	GT	X			X	Natuur / Fysische omgeving / Materialen
Verwijderen overhangende takken	RdG	GT	X			X	Natuur / Fysische omgeving / Materialen
Verwijderen bomen en struiken te kort bij de muur	RdG	GT	X			X	Natuur / Fysische omgeving / Materialen
Verwijderen klimop	RdG	GT	X			X	Natuur / Fysische omgeving / Materialen
Vuilnis							
Verwijderen vuilnis en organisch afval	RdG	GT	X			X	Natuur / Fysische omgeving / Materialen
Recupereren bakstenen en eventuele muurdeksels	RdG	GT	X			X	Fysische omgeving / Materialen

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Muurdeksels							
Herleggen verschoven en losliggende muurdeksels in kalkmortelbed	RdG	GT	X			X	Fysische omgeving / Materialen
Vervangen gebroken en verdwenen muurdeksels	RdG	GT	X			X	Fysische omgeving / Materialen
Herstellen onderliggend aansluitend muurwerk, terugplaatsen verdwenen en verzakte bakstenen	RdG	GT	X			X	Fysische omgeving / Materialen
Rollagen							
Herstellen gebreken baksteenmet-selwerk	RdG	GT	X		X		Fysische omgeving / Materialen
Ezelsruggen							
Terugplaatsen verweerde, beschadigde, losliggende en/of verdwenen bakstenen	RdG	GT	X		X		Fysische omgeving / Materialen
Controleren en herstellen voegwerk met aangepaste kalkmortel	RdG	GT	X		X		Fysische omgeving / Materialen
Restauratiedossiers							
Muur							
Restauratie van de muur, oorspronkelijke hoogte herstellen	RdG	GT	X				Fysische omgeving / Materialen
Poort (verlengde Keizerinnendreef)							
Onderzoek naar het verbreden en herstellen van de poortpilasters	GT	RdG / AOE	X				Governance

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Muurwerk en steunberen							
Vervangen ernstig verweerde bakstenen	RdG	GT	X				Fysische omgeving / Materialen
In metselen verdwenen en uitgekalfde bakstenen	RdG	GT	X				Fysische omgeving / Materialen
Herstellen voegwerk en hermetiseren muren met aangepaste mortels op basis van kalk	RdG	GT	X				Fysische omgeving / Materialen
Herstellen van de gebreken aan de blauwe hardsteen, heraanbrengen van verdwenen stukken, vastleggen van losliggende stukken in een mortelbed	RdG	GT	X				Fysische omgeving / Materialen
Verwijderen van graffiti	RdG	GT	X				Fysische omgeving / Materialen
Heropbouwen van ingestorte en beschadigde muren	RdG	GT	X				Fysische omgeving / Materialen

Noot: bij ingrepen in de delen die momenteel niet aangesneden zijn, dient rekening gehouden te worden met archeologie.

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Wederkerige maatregelen							
Inspectie Monumentenwacht Vlaams-Brabant	RdB	MWVB		X			Governance
Onderhoud van het publieke park	GT			X			Governance
Hakhoutbeheer	GT			X			Governance
Cyclische controle van plantengroei muurdeksel voegwerk metselwerk en de natuurstenen metalen onderdelen en indien nodig werken uitvoeren	GT/RdG/ ANB			X			Natuur / Fysische omgeving / Materialen

6.7.3 Kazerne Panquin

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Vooronderzoek							
Controle op asbest	GT	OPK	X				Materiaal
Opmaken bereikbaarheids- en toegankelijkheidsplan	GT	OPK	X				Governance
Herbestemmingsonderzoek historisch waardevolle gebouwen	GT		X			X	Sociale omgeving / Innovatie
Onderzoek waardevol concept ter vervanging van de storende en/of weinig waardevolle gebouwen	GT		X				Sociale omgeving / Innovatie
Onderzoek herstellen landschappelijke link	GT		X				Natuur / Fysische omgeving / Water
Instandhoudingswerken							
Permanent verluchten van de kelders	GT			X			Energie
Onderhoud kasseien, eventueel herstel / heraanleg	GT	OPK		X			Fysische omgeving / Materialen
Restauratiedossier							
Herstellen daken en aansluitingen	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen
Herstellen regenwaterafvoer	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Herstellen houten buitenschrijnwerk	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen
Aanpakken vochtschade	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen
Herstellen buitenwerk	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen
Herstellen binnentrap (E-bis)	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen
Beschermen natuurstenen vloer (E-bis)	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen
Restauratie interieurs	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen
Behandelen muurwerk, vloeren, plafonds tegen huiszwam	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen
Conservatie en restauratie van historische sloten en historisch hangen sluitwerk	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen
Dorpels voorzien van waterkering	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen
Herstellen loskomend en uitgevallen voegwerk met aangepaste voegmortel op basis van kalk	GT	OPK	X				Fysische omgeving / Materialen

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Wederkerige maatregelen							
Inspectie Monumentenwacht Vlaams-Brabant	GT	MWVB		X			Governance
Reinigen en schilderen metalen onderdelen	GT	OPK		X		X	Fysische omgeving / Materialen
Schilderen houten buitenschrijnwerk	GT	OPK		X		X	Fysische omgeving / Materialen
Ontroesten gietijzeren voetbuizen, aanbrengen beschermende afwerkingen	GT	OPK		X		X	Fysische omgeving / Materialen
Snoeien van beplantingen rond de gebouwen	GT	OPK		X		X	Natuur / Fysische omgeving / Materialen
Onderhoud kasseien	GT	OPK		X		X	Fysische omgeving / Materialen
Jaarlijks nazicht van: – dakbedekkingen en aansluitingen – dakbedekkingen dakkapellen en bekleding van de wanden op uitgeschoven leien – nokken en aansluitingen met dakvlakken – goten, aansluitingen en buitenschrijnwerk – platte daken – lasnaden – goten en afvoeren (na het vallen van de bladeren) en indien nodig werken (reinigen, herstellingen,...) uitvoeren	GT/RdG/ANB			X			Natuur / Fysische omgeving / Materialen

Noot: bij het uitvoeren van een project op de site dient de archeologische wetgeving toegepast te worden.

6.7.4 Hertogelijk Paleis

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Vooronderzoek							
Visievorming rond het toeristisch, recreatief en educatief potentieel van de site	GT	RdG	X			X	Governance / Fysische omgeving / Sociale omgeving / Innovatie
Motivatienota ZEN-erfgoed	GT	RdG	X				Governance
Instandhoudingswerken							
Herstellen zichten op de waterpartijen	GT	RdG	X			X	Natuur / Water
Restauratiedossier							
Afdekken bovenkanten muren	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Beschadigde bekleding herstellen	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Uitdunnen lage begroeiing ter verhoging leesbaarheid	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Natuur
Herstellen loszittend en overhellend binnen- en buitenparement met compatibele kalkmortel	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Overwoekering en aantasting van (laag) muurwerk door wortelwerking tegen gaan	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Natuur

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Afzetten van jonge boomopslag	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Natuur
Preventief vellen grote bomen die dicht tegen de ruïne staan	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Natuur
Uitdunnen begroeiing op aarden talud	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Natuur
Zone 1 – Gotische zaal (1.1.)							
Herstellen loszittende en overhelende binnenparament	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Afronden bovenzijden muurwerk met zachte kalkmortel	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Zone 2 – restanten donjon (1.2.)							
Herstellen loszittende en overhelende binnen- en lokaal zichtbaar buitenparament	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Conserveren zuidoostelijke gewelfaanzet	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Afronden bovenzijden muurwerk met zachte kalkmortel	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Zone 3 – restanten oudste residentie (A) (1.3.)							
Afronden bovenzijden funderingen met zachte kalkmortel	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Zone 4 – restanten weermuur (C) (1.4.)							
Herstellen loszittende, verdwenen, beschadigd en overhellende buitenparament	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Afronden bovenzijden funderingen met zachte kalkmortel	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Zone 5 – restanten bourgondische residentie (E-J) (1.5.)							
Toegankelijkheid tonggewelf onmogelijk maken	GT	RdG	X				Fysische omgeving
Afronden bovenzijden funderingen met zachte kalkmortel	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Maatregelen afhankelijk van toekomstige keuzes: aanbevelingen bij een zachte conservering							
Zone 1 – Gotische zaal (1.1.)							
Aangepast voegwerk voorzien bij binnenparament en bovenliggende opvulmetselwerk	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Ondersteunen opvulmetselwerk boven verdwenen sluitboog of reconstrueren van sluitboog	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Reconstrueren gestapelde baksteenmuurtje	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Herstellen pilasters	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Zone 2 – restanten donjon (1.2.)							
Aangepast voegwerk voorzien bij binnenparament en bovenliggende opvolmetselwerk	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Herstellen centrale pilasters	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Zone 3 – restanten oudste residentie (A) (1.3.)							
Reconstrueren zichtbare fundering tot hoogste huidige toestand	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Aanvullen, nivelleren, plaatsen geotextiel, groenbegroeiing of ander opvulmateriaal van de zones tussen funderingen en muurwerk donjon – Gotische zaal	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen / Natuur
Zone 5 – restanten bourgondische residentie (E-J) (1.5.)							
Herstellen loszittende, verdwenen, beschadigd baksteenmetselwerk, van de zuidelijke restanten van beide inkomen en voorzien van aangepaste voegwerk	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen
Zone 1 – 6 (2.1.)							
Aanpassen terrein rondom de site, opvullen gaten, nivelleren tot op bepaalde hoogte van het terrein aansluitend bij het resterende muurwerk of funderingen, best afvloeiend van de site weg, plaatsen geotextiel, groenbekleding of ander opvulmateriaal	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Materialen / Natuur

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie- geriechtigd	Duurzaamheid
Wederkerige maatregelen							
Inspectie Monumentenwacht Vlaams-Brabant	GT	MWVB		X			Governance
Cyclisch onderhoud – destructieve plantengroei – herstelling loskomende voegen – kleine scheuren – afdekkingen – controle en onderhoud – steennetten	GT	RdG		X		X	Fysische omgeving / Materialen / Natuur

6.7.5 Sint-Hubertuskapel

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Vooronderzoek							
Inspectie Monumentenwacht Vlaams-Brabant	RdG	MWVB		X			Governance
Onderzoek herbestemming kapel	RdG	GT	X			X	Innovatie / Sociale omgeving
Vooronderzoek restauratie dak, interieur en exterieur	RdG		X				Materialen / Energie
Instandhoudingswerken							
Herstellen raamwerk	RdG		X			X	Materialen
Herstellen plafond	RdG		X			X	Materialen
Restauratiedossier							
Restauratiedossier interieur en exterieur	RdG		X			X	Materialen / Energie
Wederkerende maatregelen							
Inspectie Monumentenwacht Vlaams-Brabant	RdG	MWVB		X			Governance
Algemeen onderhoud Sint-Hubertuskapel	RdG			X		X	Governance / Fysische omgeving
Overwoekering en aantasting van (laag) muurwerk door wortelwerking tegen gaan	GT	RdG	X				Fysische omgeving / Natuur

6.7.6 Warandepoort en School van Tervurendreef

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Vooronderzoek							
Onderzoek terugplaatsen stucwerk	GT		X			X	Materialen
School van Tervurendreef integreren in ruimer beeldkwaliteitsplan	GT		X				Mobiliteit
Visie taxusbomen	GT		X				Natuur
Instandhoudingswerken							
Heraanleg publiek domein School van Tervurendreef	GT		X			X	Mobiliteit
Visie taxusbomen realiseren	GT			X (snoeien)		X	Natuur
Restauratiedossier							
Verwijderen plantengroei	GT		X			X	Materialen
Herstellen beschadigde en verdwenen bakstenen	GT		X			X	Materialen
Herstellen voegwerk met aangepaste kalkmortel	GT		X			X	Materialen

Aard der werken	Initiatief	Partner(s)	Eenmalig	Terugkerend	Vrijstelling toegestaan	Premie-geriechtigd	Duurzaamheid
Herstellen beschadigde plinten	GT		X			X	Materialen
Conclusie stucwerk integreren	GT		X			X	Materialen
Wederkerende maatregelen							
Inspectie Monumentenwacht Vlaams-Brabant	GT	MWVB		X			Governance
Algemeen onderhoud Warandepoort	GT			X		X	Governance / Fysische omgeving
Algemeen onderhoud SvT	GT			X		X	Governance / Fysische omgeving

Figuur 298: Duurzaamheidsaspecten (Bron: SumResearch)

6.8 Een duurzaam beheersplan

Duurzaamheid speelt een belangrijke rol in het beheer van erfgoed. De uitgewerkte maatregelen waar behoud, verbetering en herstel van de erfgoedwaarden centraal staan, dienen op een duurzame wijze geïmplementeerd te worden.

Het beheersplan wil vermijden dat duurzaamheid als containerbegrip wordt gehanteerd. Iedere maatregel wordt afgetoetst aan de 10 duurzaamheidsaspecten die deel uitmaken van recente en grootschalige duurzaamheidsonderzoeken (Duurzaamheidsmeter Wijken, 2016; Duurzaamheidsmeter Economische Sites, 2010; Referentieel B, 2010). In bovenstaande tabellen werden telkens de duurzaamheidsaspecten toegevoegd.

Het erfgoedbeheersplan schakelt zich volledig in binnen **governance**. De gemeente Tervuren engageert zich om de komende twintig jaar een actief erfgoedbeleid te voeren om zo de erfgoedwaarden van haar patrimonium te herstellen, op te waarderen en in ere te houden. Het erfgoedbeheersplan zorgt er voor dat de kwaliteit van de zes monumenten en het sterk ensemble dat ze vormen behouden blijft.

Het verder ontwikkelen van visies en onderzoeken maakt deel uit van het beheer. De cyclische inspecties van Monumentenwacht Vlaams-Brabant zorgt voor een kwaliteitsbewaking.

Natuur en **water** zijn nadrukkelijk aanwezig in de omgeving van de zes monumenten. Als onderdeel van het Park van Tervuren maar ook als landschappelijke schakel tussen het Robianokasteel, de vijvers, de pastorie en de Warande. Verschillende maatregelen met betrekking tot natuur hebben de bescherming van het erfgoed als doel. Onderhoud van planten en bomen staat hierbij voorop.

Het grootste deel van de maatregelen heeft een impact op de **fysische omgeving**. Het erfgoedbeheersplan voorziet in instandhoudingswerken die de parkmuur, poorten, Panquin Kazerne, archeologische site en Sint-Hubertuskapel onderhouden. Vervolgens dienen restauratiewerken het erfgoed in ere te herstellen.

Ook de **sociale omgeving** speelt hierbij een rol. De monumenten sluiten aan bij de dorpskern van Tervuren. Met behulp van het erfgoedbeheersplan wordt het erfgoed nog meer ingeschakeld in het dagelijks leven van de inwoners en bezoekers. Nieuwe functies, herbestemming, ontsluiting van het erfgoed,... draagt hiertoe bij.

De monumenten zijn opgebouwd uit waardevolle **materialen**. Via de instandhoudingswerken en restauratiedossiers worden deze in ere hersteld. Respect voor de juiste materialen is één van de uitgangspunten van het beheersplan. Op vlak van **energie** primeert de kwaliteit van het monument. Bij herbestemming en nieuwe invullingen dient met andere woorden zeer verstandig omgegaan te worden met energienormen.

Het beheersplan heeft een duidelijke synergie met **comfort en gezondheid** of welzijn. Het geheel van monumenten sluit aan bij de dorpskern en gaat hiermee in wisselwerking. Het gebruik, de inclusiviteit, de levendigheid maar evenzeer rust,... van de verschillende plekken draagt bij tot een upgrade van het geheel. Het beheersplan streeft er naar om een geïsoleerde ontwikkeling te voorkomen.

Het geheel van monumenten doen een aantal duidelijke assen ontstaan, de verbinding tussen de Keizerinnendreef en de ruimte tussen administratief centrum, het vrijetijdscentrum en de Koninklijke Moestuin, de School van Tervurendreef, de as tussen Kasteelstraat en de Panquin Kazerne. Deze assen zorgen niet alleen voor verbindingen maar ook voor beleving. **Mobiliteit** in deze zones dient mee opgenomen te worden in de algemene verkeersvisie van Tervuren.

Tot slot is het vanzelfsprekend dat nieuwe invullingen **innoverend** dienen te zijn. Nieuwe functies, herbestemming, ontsluiting dienen kwalitatief hoogstaand te zijn en het ensemble met respect voor erfgoed te versterken.

OPVOLGING

7. Opvolging en evaluatie

Tot slot wordt een opvolging en evaluatie voorzien van de maatregelen. Op die manier ontstaat er een monitoring van het realiseren van de beheersdoelstellingen.

7.1 Opmaak beheersplan

Het beheersplan werd opgemaakt door studiebureau **SumResearch** in samenwerking met B. Van der Wee Architects en Stichting Architectuurarchieven SAVE. De opmaak van het beheersplan werd begeleid door een stuurgroep bestaande uit vertegenwoordigers van Gemeente Tervuren, Agentschap voor Natuur en Bos, Regie der Gebouwen, Commissie Onroerend Erfgoed Tervuren en het Agentschap Onroerend Erfgoed.

In de realisatie van het beheersplan wordt een continue opvolging voorzien waarbij er een uitwisseling van informatie is tussen bovenstaande publieke actoren. Twee maal per jaar worden de actoren samen gebracht om de verrichte werken en de planning te bespreken binnen een 'erfgoedoverleg'. Er wordt voorzien in een rapportage aan de buitendienst Vlaams-Brabant van het Agentschap Onroerend Erfgoed.

7.2 Vooronderzoeken

De vooronderzoeken zijn nodig om de monumenten een nieuwe toekomst te geven. Het gaat hoofdzakelijk over herbestemmings- en visieonderzoeken. De eigenaar van het monument neemt hierbij de voortrekkersrol en doet hiervoor een beroep op gespecialiseerde firma's.

Voor verschillende van deze vooronderzoeken wordt een onderzoekspremie aangevraagd bij het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Deze vooronderzoeken worden gerapporteerd aan het Agentschap Onroerend Erfgoed. Waar nodig wordt de erfgoedconsulent uitgenodigd op overleg.

7.3 Instandhoudingswerken

De instandhoudingswerken zijn nodig om verdere schade aan de erfgoedwaarden tegen te gaan en worden uitgevoerd tot de verschillende restauratiewerken kunnen aanvatten.

De instandhoudingswerken worden waar mogelijk uitgevoerd door de eigenaar, waar noodzakelijk uitgevoerd door een gespecialiseerde firma.

Voor verschillende van deze instandhoudingswerken wordt een erfgoedpremie aangevraagd bij het Agentschap Onroerend Erfgoed.

Deze instandhoudingswerken worden gerapporteerd aan het Agentschap Onroerend Erfgoed.

7.4 Restauratiewerken

Na goedkeuring van het beheersplan worden restauratiedossiers opgemaakt en ingediend. Voor deze werken wordt een erfgoedpremie aangevraagd bij het Agentschap Onroerend Erfgoed.

De richtlijnen van het Agentschap Onroerend Erfgoed worden verwerkt in de restauratiedossiers. Tijdens de werken wordt de erfgoedconsulent uitgenodigd op het werfoverleg.

Na het beëindigen van de werken, tijdens de voorlopige oplevering, wordt het as-built dossier door de eigenaar van het monument overhandigd aan het Agentschap Onroerend Erfgoed.

In het as-built dossier zijn volgende elementen opgenomen:

- Fotoreportage (voor, tijdens en na de werken)
- Werfverslagen, PV van oplevering en nota over het verloop van de werken
- Coördinaten van de uitvoerders en ontwerpers
- Verslagen met de resultaten van de (voor)onderzoeken
- Technische fiches van de gebruikte materialen
- Onderhoudsrichtlijnen met betrekking tot de gebruikte materialen

7.5 Wederkerende maatregelen

Voor ieder monument is een cyclische inspectie voorzien door Monumentenwacht Vlaams-Brabant. Met uitzondering van de Sint-Hubertuskapel, die in het verleden nog geen inspectie heeft gekregen, gaat het over toestandvergelijkingen die de veranderingen met vorige inspecties duiden. De aandachtspunten dienen vervolgens opgenomen te worden door de respectievelijke eigenaars.

ANNEX

8. Extra toevoegen

Onderstaande tabel geeft een overzicht van extra toevoegingen in bijlage. Delen die reeds opgenomen zijn in het beheersplan worden opgelijst maar niet meer opgenomen als bijlage.

Bijlagen	Bijgevoegd of niet van toepassing (en dus niet bijgevoegd)
Perimeter van het gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt	Zie hoofdstuk 1
Lijst van premiegerechtigde werken	Zie hoofdstuk 6
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating	Zie hoofdstuk 6
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	Niet van toepassing
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	Zie hoofdstuk 6
Lijst van cultuurgoederen	Niet van toepassing
Lijst van premiegerechtigde werken aan een orgel dat dateert van na WOI	Niet van toepassing
Bibliografie	Zie hoofdstuk 2 en 3
Extra bijlage	Niet van toepassing

